SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT

TÜRKÇE METİN · İNGİLİZCE EDEBÎ ÇEVİRİ
TURKISH TEXT · ENGLISH LITERARY TRANSLATION

CİLT XI · YILKI BASKINI VE PUSUDAKI KOÑURBAY

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI

Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı iki sütun hâlinde
With the Turkish text and its English literary translation in facing columns

CİLT XI

Bölüm 1 · Düşteki Arslan: Yılkı Baskını ve Karagul'un Hilesi
Bölüm 2 · Oçogor'un Kurşunu: Pusudaki Koñurbay
Bölüm 3 · Muradıl'ın Düşüşü ve Ak Kuğunun Kanadı

Bu kitaptaki metin, telif korumasına tabi olmayan halk edebiyatı (folklor) niteliğindeki destan mısralarından ibarettir.

Kaynak baskı: «Семетей» эпосу — Саякбай Каралаевдин айтымында (1-китеп). «Turar» Yayınevi, Bişkek 2013 (haz. A. Jaynakova; genel red. A. Akmataliev). Kaynak baskının telifli editoryal katmanları — ön söz ve son söz, bilimsel açıklamalar, sözlük bölümü ve Theodor Herzen'in illüstrasyonları — bu yayına alınmamıştır.

Türkçe edebî çeviri, İngilizce edebî çeviri, ön söz, bölüm özetleri, kapak ve iç tasarım bu yayın için özgün olarak üretilmiştir. Bu baskı, Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisini karşılıklı sütunlar hâlinde sunan iki dilli baskıdır. © Gazâ'nın Neferi, 2026. Kaynak gösterimi, folklor eserlerinin kullanımına ilişkin dürüst uygulama gereğince yapılmıştır.

Bu cilt, üçlemenin yaklaşık 316.000 mısralık «Semetey» bölümünün 106.897–117.642 mısralarını kapsar.

ÖN SÖZ

Manas göçtü; ama ocağı sönmedi. Elinde destan, dilinde ant taşıyan Kırgız, kaybettiği hanın yasını bir başka hikâyeyle sağalttı: babasız doğan, sürgünde büyüyen, atalar yurdunu geri almak için tek başına yola çıkan bir oğulun hikâyesiyle. «Semetey», üçlemenin ikinci kitabıdır; yasın, vefanın ve dönüşün destanıdır.

Sayakbay Karalaev'in dilinden yazıya geçirilen bu varyantta Semetey'in hikâyesi, Manas'ın ölümünün hemen ertesinde başlar. Abıke ile Köböş'ün ihaneti, Kanıkey'in bebeğini koynuna alıp Buhara'ya kaçışı, yetimin dedesinin sarayında soyundan habersiz büyüyüşü ve kanının çağırdığı gün Talas'a dönüşü — bunların hepsi, sözlü geleneğin en usta anlatıcısının nefesiyle, kesintisiz bir ırmak gibi akar.

Bu dizide Karalaev varyantının «Semetey» bölümünü, Kırgızca aslının Latin yazımı ve satır satır Türkçe edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyoruz. Transliterasyonda Türk okurunun gözüne yatkın bir yazım benimsendi; çeviride ise mısra bütünlüğü korunarak destanın epik sesi Türkçede yeniden kuruldu. Her bölümün başında iki paragraflık bir özet ve okuru bekleyen olayları toplayan kısa bilgi kutuları yer alıyor.

Söz atadan oğula geçti; kitap da elden ele geçsin.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

PREFACE

Manas has passed; but his hearth was not extinguished. The Kyrgyz, bearing the epic in their hands and the oath upon their tongues, healed their mourning for the lost khan with another story: the story of a son born fatherless, raised in exile, who set out alone to win back the land of his fathers. «Semetey» is the second book of the trilogy; it is the epic of mourning, of loyalty, and of return.

In this variant, taken down from the lips of Sayakbay Karalaev, the story of Semetey begins in the immediate wake of Manas's death. The treachery of Abıke and Köböş, Kanıkey's flight to Bukhara with her infant clasped to her breast, the orphan growing up in his grandfather's palace unaware of his lineage, and his return to Talas on the day his blood called him — all of this flows like an unbroken river on the breath of the oral tradition's greatest narrator.

In this bilingual edition we present the «Semetey» portion of the Karalaev variant with the Turkish literary translation and its English literary rendering in facing columns, verse against verse. The English preserves the integrity of each line and rebuilds the epic voice anew, keeping proper names in their original spelling and the formulaic refrains as living repetitions. At the head of each chapter stand a two-paragraph summary and brief fact-boxes gathering the events that await the reader.

The word passed from father to son; may the book too pass from hand to hand.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

KİTABIN PLANI

1	Düşteki Arslan: Yılkı Baskını ve Karagul'un Hilesi	Cilt XI — bu ciltte
2	Oçogor'un Kurşunu: Pusudaki Koñurbay	Cilt XI — bu ciltte
3	Muradıl'ın Düşüşü ve Ak Kuğunun Kanadı	Cilt XI — bu ciltte

BİRİNCİ BÖLÜM

Düşteki Arslan: Yılkı Baskını ve Karagul'un Hilesi

Beecin ellerinde, Koñurbay'ın sayısız yılkısını güden çobanların en genci Bozbala, bir gece düşünde Manas'ın oğlu Semetey'in hepsini kırıp geçirdiğini görür; başçoban Karagul ise bu uğursuz düşü dile getiren çocuğu döverek susturur. Devriyeden dönen Koñurbay, Manas'ı nasıl sırtından vurduğunu böbürlenerek anlatır, tulparı Algara'yı yılkıya emanet edip Karagul'a nöbeti sıkı tutmasını buyurur ve Beecin'deki şölene gider. Çok geçmeden düş gerçek olur: Talas'tan öç almaya gelen Semetey, akşam karanlığında çoban obasını basar, Zulpukor kılıcıyla yılkıcıları kırar ve Karagul'u yakalayıp sakalını bıyığını yolar.

Canını kurtarmak isteyen Karagul, kendini Semetey'in soyundan "Coodur" adlı bir tutsak olarak tanıtır ve genç kahramanı tatlı dille tuzağa çeker: onu cılız bir ata bindirip azgın Sarı-Su ırmağına sürer, en iyi tulparları ayırıp Semetey'in başını Koñurbay'a götürmeyi kurar. Ölümün eşiğindeki Semetey'i, sesini tanıyan sadık tulparı Taybuurul kuyruğuyla sudan çeker. Öfkeden yanan yiğit, Akolpok zırhını kuşanıp Karagul'u korkunç Dıñşa çölü boyunca kovalar; Beecin kalesinin kapısında Algara'nın kuyruğunu elinde koparır. Büyü yardımıyla kaçıp kurtulan Karagul, tan vakti Koñurbay'ın altın sarayına varıp haberi haykırır: Manas'ın gerçek bir oğlu vardır ve soyu yaşamaktadır.

KÜNYE — KEY FACTS

- Genç yılkıcı Bozbala'nın düşü, Semetey'in gelip hepsini kıracağını önceden haber verir; başçoban Karagul düşü anlatan çocuğu döver.
- Koñurbay, Manas'ı Kara-Suu boğazında sırtından vurduğunu övünerek anlatır ve tulparı Algara'yı yılkıya katıp şölene gider.
- Semetey, annesi Kanıkey'in armağanı Zulpukor kılıcıyla çoban obasını basar, yılkıcıları kırar ve Karagul'un sakalını yolar.
- Karagul, kendini "Coodur" adlı soydaş bir tutsak olarak tanıtıp Semetey'i cılız atla azgın Sarı-Su (Kürpüldök) ırmağına sürerek ölüm tuzağı kurar.
- Sadık tulpar Taybuurul, boğulmak üzere olan Semetey'i kuyruğuyla ırmaktan kurtarır; Semetey, Kanıkey'in on iki yılda dokuduğu Akolpok'u kuşanır.
- Dıñşa çölü boyunca süren kovalamacada Semetey, Algara'nın kuyruğunu koparır; kaçan Karagul, Koñurbay'a "Manas'ın soyu yaşıyor" haberini ulaştırır.

TÜRKÇE METİN

YILKIÇININ KÜÇÜĞÜ BOZBALA'NIN GÖRDÜĞÜ DÜŞ

Tünlüğü altın, bağı tunç –
Karagul'un yolum evi.
Boz kaplan gibi kıvranıp,
Yılkıçının küçüğü
Bozbala ürküp uyanıp,
Altın direkli çadıra
Söylemek oldu gördüğünü
Er Karagul bahadıra,
Bozbala kalkıp şunu söyler,
Kimsenin bilmediği acayibi söyler,
Yalan konuşmaz, doğruyu söyler:
Bozbala girip vardığında,
Katal'ın oğlu Karagul –
Kara saat işte budur.
Kudurmuş kula bakadur!
Hem hilebaz hem de yiğitmiş,
Ünü Hakan yurduna
Adı duyuldu denmese de,
Koñurbay'dan yiğitmiş.
Öfkesini sert bildirir,
Sidik torbası ağrısa,
Kırkılıp gitmiş domuzu
Kaldırıp alıp o zaman,
Kırk iki caysañ'a işettirir.

Kısır emmiş tay kesip,

Kazı doğrayıp yele koyup,
Mihnet kulunun kendisine
Aş yemeğini bolca koyup.
Köökördeki kara rakı,

ENGLISH TRANSLATION

THE DREAM SEEN BY BOZBALA, THE YOUNGEST OF THE HERDSMEN

Its smoke-hole gold, its bindings bronze –
Karagul's yolum-tent it was.
Writhing like a gray tiger,
The youngest of the herdsmen,
Bozbala, woke with a start,
And to the gold-poled pavilion
He went to tell what he had seen
To Er Karagul the batyr;
Bozbala rose and speaks these words,
Speaks wonders that no man had known,
Speaks no falsehood, speaks the truth:
When Bozbala went in and entered,
Katal's own son Karagul –
The black hour, behold, is this.
Look upon the rabid slave!
Both a trickster and a hero,
Though his fame in the Khakan's land
Was never said to be proclaimed,
He was bolder than Koñurbay.
Harshly he makes known his wrath;
Should his bladder give him pain,
His hog that had been shorn away
He would lift and take up then,
And make forty-two caysañ hold it while he passed his water.
Slaughtering a foal suckled by a barren mare,
Slicing kazı, setting it on the mane-fat,
For this slave of toil himself
Laying out abundant food and fare.
The black raki in the köökör,

Yanıp ölesi bu kulun
Susuzluğuna içtiği

That this slave, doomed to burn and die,
Would drink against his burning thirst

Küpsör* ile bir rakı.
Harap olası o kulun,
Hasta olmuş adam gibi
Sefasına bakıp otursa,
Han Koñurbay töre gibi.
Kudurmuşa bakadur,
Rakı içip taşkınlaşıp,
Kudurmuşu hiç sorma,
Boz akbaba gibi çırpınıp,
Sohbeti koyulaştırıp,
Altmış kadar yılkıçıya
Hep birden destan söyletip.
Öfkelendiği birine
Ham deriyi yumuşattırıp,
Sallandırıp karşısında
On iki Kalmuk'u oynatıp.
Belanın çıktığı Karagul,
Suretine bakadur!
Mihnet kulunun kendisi odur,
Karagul'un gözü odur!
Karagul'un önüne
Varmış idi Bozbala,
Dizleri yere bükülüp,
Gelin gibi yükünüp,
Gırtlağını çekip böğürüp,
Hiddetlenip bağırıp,
"Abıgıy!" diye çağırıp.
«Gece yatıp düş gördüm,
Abıgıy, sana söylerim,
Düşümde acayip iş gördüm!
Geceki düşüm yaman düş,

Was a raki drunk by the küpsör.*
That slave doomed to be ruined,
Like a man laid low with sickness,
If he sat attending to his pleasure,
Was like Khan Koñurbay the lord.
Look upon the rabid one,
Drinking raki, overflowing,
Of his madness do not ask,
Flailing like a gray vulture,
Thickening the long carouse,
Making some sixty herdsmen
All together chant the epic.
For one who roused his anger
He'd have rawhide softened supple,
And swinging there before him
He'd make twelve Kalmuks dance.
Karagul, from whom calamity springs,
Look upon his visage!
The very slave of toil is he,
Karagul's own eye is he!
Before Karagul himself
Had Bozbala come and gone,
His knees bent down upon the ground,
Bowing low like a bride,
Straining his throat and bellowing,
Crying out in furious heat,
Calling "Abıgıy!" aloud.
«Lying at night I dreamed a dream,
Abıgıy, I tell it to you,
In my dream I saw a wondrous thing!
Last night's dream is an evil dream,

Yüreğimin başı kopan düş!
Geceki düşüm sağ komaz,
Geceki düşe bakarsam,
Pusat kuşananı seksen dört,

A dream that tears my heart's core loose!
Last night's dream will leave none alive;
If I look upon last night's dream,
Those girded with weapons were eighty-four,

	Göz attığı yan kızıl yangın.	*Wherever he glanced was crimson fire.*
	Kara yüze dönüşen,	*He whose face turns black with wrath,*
	Manas'ın oğlu Semetey,	*Semetey, the son of Manas,*
	Kara saat gelivermiş,	*The black hour had come upon us,*
	Bileği kalın, taş yürek,	*Thick of wrist and stone of heart,*
	Fil gövdeli haşarı.	*Elephant-bodied, untamable.*
106970	Komokoylu sırlı mızrağın	*On his patterned lance of Komokoy*
	Sapına çelik geçirmiş,	*He had fitted steel upon the shaft;*
	Çarpışan bendeye	*To any thrall who clashed with him*
	Korkup koltuk açmamış.	*He never opened arm in fear.*
	Kahrı sert başlatmış,	*He unleashed his bitter fury,*
	Hepimizi sindirip,	*He cowed us one and all,*
	Yakalayıp kırıp atmış.	*He seized us, broke us, cast us down.*
	Kör edip gözü oymuş,	*He blinded, gouging out the eyes,*
	Kırgın kılıp boğazlamış,	*He made a slaughter, cut the throats,*
	Yuvarlanan baş edip,	*He made of heads a rolling harvest,*
106980	Kargalar kana doymuş.	*The crows drank blood until they gorged.*
	Büyük bahadır başta, yılkıçıyı	*The great batyr at the head, the herdsmen*
	Toplayıp yakalamış,	*He gathered up and seized,*
	Topumuzu kırıp geçirip,	*He broke the whole of us to pieces,*
	Kırgına uğratıvermiş,	*He gave us over to the slaughter;*
	Bu nedir, ne ola ki,	*What is this, what may it be —*
	Bu düşümü yorsana!	*Come, interpret this my dream!*
	Arslan gibi gerinip,	*Stretching himself like a lion,*
	Alaçığı basıvermiş,	*He fell upon the felt lodge,*
	Kıpırdayan yeri paralayıp,	*Tearing apart whatever stirred,*
106990	Aybalta ile saplamış,	*He drove the aybalta home;*
	Bu nedir, ne ola ki,	*What is this, what may it be —*
	Bu düşümü yorsana!	*Come, interpret this my dream!*
	Beecin'i sel gibi bastı,	*He flooded Beecin like a torrent,*
	Taş surları paralayıp,	*Rending the ramparts of stone,*
	Dümdüz bozup gitmesi.	*Razing them level as he went.*
	Söğütlerin hepsi devrildi.	*The willows toppled, every one.*
	Şurada duran Beecin'in	*Of Beecin standing over there*
	Damlarının hepsi yıkıldı,	*The rooftops crumbled, every one;*
	Bu nedir, ne ola ki,	*What is this, what may it be —*
107000	Bu düşümü yorsana!	*Come, interpret this my dream!*
	Gün batıdan yangın gelip,	*From the sunset came a fire*

Güçlülerin hepsini yaktı,
Yanan ateşe kaptırıp,
Kendinin yanıp gitmesi,
Bu nedir, ne ola ki,
Bu düşümü yorsana!
Manas'ın oğlu Semetey –
Burutların pehlivanı,
Vardığı yeri paralayıp,
Bize değdi kavgası!
Heybeti sert, zehri güçlü,
Rast gelip boğazlayıp dümdüz etti.

Korkarım yılkı malından,
Umut kestim canımdan.
Manas başta, sayısız kişi
Kaynaşarak basıp geçti,
Bakay başta, bin kişi
Çevreleyip dalgalandı.
Candan büsbütün umut kestim,
Onların önünde
Kızıl demir kırı at binmiş,
Kıl kuyruğunu sımsıkı düğümlemiş,
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Yağlanmış buğday yüzlü,
Alacakaranlık duman gözlü,
Yayvan ağızlı, yar kapaklı,
Gulyabani kılıklı bir adam,
Hem pehlivan hem de şir,
Âlemi perişan edici,
Kan içen hunhar o er.
Ok yetişmez at binmiş,
Ok işlemez kaftan giymiş,
Kası boğa beli gibi,
Çekişeni yiyecek gibi,
Karşısına bende varamaz,
Çarpışan sağ kalamaz.
Ateş gibi gözü parlayan,
Hınçla dudağını çiğneyen,
Kendisi İslam dininde,

That burned the mighty, every one;
Given over to the burning blaze,
He himself burned and was gone;
What is this, what may it be —
Come, interpret this my dream!
Semetey, the son of Manas –
The champion of the Buruts,
Tearing apart whatever place he reached,
His quarrel fell on us!
Grim his terror, strong his venom,
Meeting us, he cut throats and razed all flat.
I fear for the horse-herds' stock,
I have given up hope of my life.
Manas at the head, men beyond number
Came seething, trampling over us;
Bakay at the head, a thousand men
Encircled us and surged in waves.
Of life I wholly lost all hope;
There at the head of them
Rode one on a red-iron roan,
Its hair-tail knotted hard and tight,
Tall of stature, broad of shoulder,
His wheat-hued face as if anointed,
His eyes like dusk-dim smoke,
Wide-mouthed, with cliff-like lids,
A man in the guise of a ghoul,
Both a champion and a shir,
A ruiner of all the world,
That blood-drinking, bloodthirsty er.
He rode a horse no arrow overtakes,
He wore a kaftan no arrow pierces,
His brow like the loins of a bull,
As if he'd devour whoever strove with him;
No thrall can stand before his face,
Whoever clashes stays not alive.
His eyes ablaze like fire,
Chewing his lip in spite,
Himself of the faith of Islam,

Manas'ın oğlu Semetey,
İşte o gelip yatmıştır,

Bize düşman aslında.
Manas'ın oğlu Semetey,
Doğan misali gelivermiş,
Kırgını coşkuyla salmış,
Abıgıy, sizi baş edip,
Kılıçlayıp başı almış!
Bu nedir, ne ola ki,
Bu düşümü yorsana!
Taş kuşananları paralayıp,
Kırgını coşkuyla salmış,
Eğlence edip tokmaklayıp,
Sataşanların hepsini
Yol üstünde boğazlamış,
İtlere yem eylemiş!
Bu nedir, ne ola ki,
Bu düşümü yorsana!
Öfkesi geldi kabararak,
Bunu duyunca Karagul
Hiddetlendi dikilerek.
Tepe saçı ürperip,
Tependen inesi Karagul,
Ense saçı diken diken,
Hiddetlendi çocuğa,
Yolum eve kapattırıp,
Yolu kuruyası Karagul,
"Düş gördün" diye kasaplayıp,

Tokmaklatıp dövdürüp,
El ayağını bağlatıp,
Aşağı yukarı tokmaklayıp,
Şak şak ettirip koşturup,
Kaftanının hepsini yırttırıp,
Dokuz ayak dolusu suyu
Ardı sıra yutturup,
Tomuk verip kasaplayıp,

Semetey, the son of Manas —
Behold, it is he who has come to lie in wait,

Our enemy in very truth.
Semetey, the son of Manas,
Came down upon us like a falcon,
Loosed the slaughter in his fervor;
Abıgıy, he mastered you,
Put you to the sword and took your head!
What is this, what may it be —
Come, interpret this my dream!
Rending those girded in stone,
He loosed the slaughter in his fervor,
Made it his sport, clubbing them down;
All of those who crossed his path
He slaughtered there upon the road,
He made of them food for the dogs!
What is this, what may it be —
Come, interpret this my dream!
His anger rose and swelled within him;
Hearing this, Karagul
Bristled with fury, rearing up.
The hair of his crown stood shivering —
Karagul, may he be cast from the height! —
The hair of his nape stood up like thorns,
He raged against the boy;
He had the yolum-tent shut fast —
Karagul, may his road run dry! —
"You dreamed a dream," he said, and butchered him,
Had him cudgeled and had him beaten,
Had his hands and feet bound tight,
Clubbing him up and down,
Driving him running, crack on crack,
Having his kaftan torn to shreds,
Nine pails full of water
He made him swallow one after another,
Dealt him the knuckle-bone, butchering him;

"Düş gördün" diye çocuğa

Topluca hepsi azap edip,
Kulağından tutup yoldurup,
Tokmaklatıp çocuğu
Yılkıçıya dövdürüp.

Akıllılık taslayan Bozbala,
Yılkıçının küçüğü,
Hesabını böyle buldurdu,
Eğildiğinde kıçına
Töre kamçı çaldırdı.
«Düşün tilki boku» diye,
«Kendin benim bokum» diye.
Babası hunhar Manas'ı
Altı kez aldatan ben işte!
Dönemeçte ne fayda,
Ben Abıgıy dururken
Burut gelir demek nerede!
Manas'ın oğlu yetimi,
"Düşümde onu gördüm" diye,
Düpedüz olduğuna baksana?
"Oyonun oğlunu gördüm" diye,
Onmadığına baksana!
"Manas'ın oğlunu gördüm" diye,
Kahrolası Bozbala'nın
Olmadık işine baksana!
Düşçüyü it gibi dövdü,
Artık düş görecek adam kalmadı.
İki gözlü, gözü açık
Bakşı* çocuk değil mi ya,
"Manas'ın oğlunu gördüm" diye,
"Varı yoğu bildim" diye,
İyi çocuk değil mi ya!
Kahrolası Burut'un
Kıtay'a gelecek gücü yok.
Kırgını coşkuyla salacak
Doğanların hepsi yok!
Bel bağladığı beli yok,

"You dreamed a dream," they said, and on the boy
All together heaped their torment,
Seizing him by the ears and wrenching,
Having the boy cudgeled,
Beaten by the herdsmen.

Bozbala, who played the sage,
The youngest of the herdsmen,
Thus was made to settle his account:
When he bent over, on his rump
The lord laid on the whip.
«Your dream is fox dung,» he said,
«You yourself are my dung,» he said.
His father, bloodthirsty Manas —
I am the one who cheated him six times!
What use at the bend of the road —
While I, Abıgıy, stand here,
How should a Burut ever come!
The orphan of Manas's son —
"I saw him in my dream," he says;
See how flatly he declares it?
"I saw the wretch's son," he says —
See how he has come to ruin!
"I saw the son of Manas," he says —
Of the accursed Bozbala
See the outrageous deed!
He beat the dreamer like a dog;
No man is left now who would dream.
Two-eyed, with eyes wide open,
Is he not a bakşı child indeed —*
"I saw the son of Manas," he says,
"I learned all there is and is not," he says —
Is he not a goodly child!
The accursed Burut
Has no strength to come against Kıtay.
Of falcons who would loose the slaughter
In their fervor — there are none!
He has no loins to gird his trust on;

Temir Han'ın şehrine
Sürünüp gitmiş o yetim,
Buraya gelecek yolu yok!
"Düş gördüm" diye Bozbala
Mihneti fena gördü şimdi.
Haykırışı kulak sağır edip,
O gün yattı Karagul.

To Temir Han's city
That orphan crawled away in misery,
He has no road to come here!
"I dreamed a dream," said Bozbala —
Now he has seen toil's misery in full.
The outcry deafened every ear;
That day Karagul lay down to sleep.

KOÑURBAY'IN ALGARA'YI GETİRİP YILKIYA KATMASI

KOÑURBAY BRINGS ALGARA AND TURNS HIM IN AMONG THE HERD

Tan ağarıp söktüğünde,
Yere aydınlık değdiğinde,
Alööke oğlu Koñurbay,
At sırtında koşturup,
Dünyanın dört bucağını
Dört dolanıp gezerek,
At yorup, yer yoklayıp,
Devriyeyi gözleyip iz sürüp,
Altından dizgini silkeleyip,
Algara atını dartlatıp,
Koca çizmesini gererek,
Horoz gibi boynunu kıvırtıp,
Gök zırhı bürünüp,
Görecek olsan, Koñurbay
Boz kaplan gibi atılıp,
Altın lüleli sırlı çubuk,
Alaçık kadar iri Kalça,
Altmış pehlivan, kırk kalday,
Aksakalları Koñurbay,
Yılkıçıyı telaşlandırıp,
Hoplata hoplata Kara atını
Kıvrım kıvrım yürütüp,
Görecek olsan işte böyle.
Boz ala sakallı domuzun
Mineden düğmesi yumruk kadar.
Belindeki düñgürçök*,
Düñgürçöğe el atıp,
Düñgürçökteki tütünü

When dawn had paled and broken,
When light had touched the earth,
Alööke's son Koñurbay,
Galloping on horseback,
The four corners of the world
Circling four times around,
Wearying horses, probing the land,
Watching the patrols and tracking trails,
Shaking the reins of gold,
Making his horse Algara prance,
Bracing his great boots taut,
Curving his neck like a rooster,
Wrapped in his armor of gray,
Were you to see him — Koñurbay,
Springing like a gray tiger,
His patterned pipe with golden bowl,
Kalça huge as a felt lodge,
Sixty champions, forty kalday,
Their white-beard elder Koñurbay,
Setting the herdsmen in a flurry,
Bounding and bounding his Black horse,
Riding him in winding coils —
Were you to see, thus it was.
The gray-flecked-bearded hog —
His enamel button big as a fist.
At his belt the düñgürçök;*
He reached his hand to the düñgürçök,
And of the tobacco in the düñgürçök

Beş avuçlayıp koydu idi,
Yiğidinin çubuğu
Beş parmak eksik kaldı idi.
Kıtay çakmağı, çakmak taşı,
Çakıp hemen kor koyup,
Çubuğuna ateş koyup,
Horlata horlata çekti idi,
Hevesi kanmış oldu idi.

Five handfuls he had packed;
For his stalwart's pipe was left
Five fingers short of full.
Kıtay steel and flintstone —
He struck and set the ember straight,
Set fire to his pipe,
And drew on it with snoring draughts,
Until his craving was appeased.

Bırakıverse horuldayıp,
Çubuğunun dumanı
Ocak bacası gibi tütüp.
Altındaki Algara,
Algara'nın var mıymış
Böğründe kanadı.
Bu kâfirin Kara atı.
Alööke oğlu Koñurbay,
Karakol gözleyip, yol kollayıp,
Ne zaman olsa âdeti,
Kuyruğu seyrek, yelesi az,
Kulanı kovsa kaçırtmaz,
Kovalanan düşmana pek usta,
Algara ağzını çevirdi idi.
Hiddetlenip bağırıp,
Karagul'u çağırıp,
Karagul yetişti koşarak,
Dizleri yere bükülüp,
Er Koñurbay bahadıra
Gelin gibi yükünüp.
Var imiş itlerde böyle töre:
Ulusu gelse karşısına
Dişi gibi yükünmek,
Kıtayların âdeti.
İşte o zaman Koñurbay
Karagul'a şunu söyler,
Dilerse nice acayibi söyler:
«Atanın körü, Karagul,
Ulu bozkırı, dar yolu
Ucuna değin ben yokladım,

When he let it go it rumbled,
And the smoke of his pipe
Fumed like a hearth's own chimney.
Beneath him Algara —
Did Algara truly have
Wings upon his flanks?
This infidel's Black horse.
Alööke's son Koñurbay,
Watching the outposts, minding the roads,
As was his custom at every hour —
Sparse of tail and scant of mane,
Chasing a kulan, it never lets him flee,
Past master at the hunted foe —
Turned Algara's mouth around.
Bristling with fury, shouting,
He called for Karagul;
Karagul came running up,
His knees bent down upon the ground,
And to Er Koñurbay the batyr
He bowed low like a bride.
Among those dogs there was this custom:
When their great one comes before them,
To bow down like a woman —
Such is the Kıtays' way.
And there and then Koñurbay
Speaks thus to Karagul —
If he pleases, he speaks many a wonder:
«Blind wretch of your father, Karagul,
The great steppe and the narrow road
I have probed to their very end;

Ulu ünlü Altay'ın
Ta oralarına ben vardım.
Algara'yı yordum,
Kıçımı hayli ağrıttım.
Gaklayan karga yok,
Kurklayan kuzgun yok,

Kanat çırpıp uçan akbaba yok,
Kaplanım Karagul,
Kendimden başka zorlusu yok,
Kara suda gemi yok,
Aziz başım var iken
Karşı duracak kimse yok.
Duru suda gemi yok,
Toygun başım var iken
Denk gelecek kimse yok.
Yaban koçum yatar belimde,
Ördeğim yatar gölümde.
Tilkim yatar, Karagul,
Bıraktığım yerimde.
Ulu Beecin ilginç şehir –
Ucuna değin dolaştım,
Bütün Beecin köklü şehir –
Dibine değin dolaştım.
Algara'yı dinlendirmeden,
Ünüm var, büyük uluğum,
Kakan'dan geldim dolanıp.

Ben aşmadık bel kalmadan,
Ben basmadık yer kalmadan,
Geçit aşıp, taş basıp,
Arık düştü Algara,
İyice kanı koyulaşıp,

Bitkin düştü Algara.
Nice yeri dolaştım,
Boz kıraç dağ da yok,
Benimle yüzleşecek düşman da yok.
Tutuşacak hasım kalmadı,

Of the great and famous Altay
I have gone to the farthest reaches.
I have wearied Algara,
I have made my rump ache sore.
There is no crow that caws,
There is no raven croaking,

There is no vulture beating wings in flight;
My tiger Karagul,
There is none formidable but myself;
On the black water there is no ship;
While my precious head is here
There is no one who can stand against me.
On the clear water there is no ship;
While my toygun head is here
There is no one who can be my match.
My wild ram lies on my mountain ridge,
My duck lies on my lake.
My fox lies, Karagul,
In the place where I have left it.
Great Beecin, a wondrous city –
I have roamed it to its edge;
All of Beecin, deep-rooted city –
I have roamed it to its depths.
Giving Algara no rest —
I have renown, I am a great dignitary —
From the Khakan I have come, circling round.
With no pass left that I have not crossed,
With no ground left that I have not trod,
Crossing defiles, treading stone,
Algara has grown lean,
His blood has thickened through and through,
Algara has fallen spent.
Many a land I have roamed:
There is no gray barren mountain,
Nor any foe to face me down.
No rival is left to grapple with;

Algara'yı salıveririm,
İyice semirsin, gam yok.
Kışın yılkıyı
Kır-Kayıñ çıkışında kışlat.
Yılkıçıların hepsine
Omzunda marmot kürkü kuşandır.
Güz günü olduğunda
Kürpüldök bozkırında güzlet,
Bahar günü olduğunda

I shall turn Algara loose —
Let him fatten well; no grief.
In winter, let the horse-herd
Winter at the mouth of Kır-Kayıñ.
On every one of the herdsmen
Gird a marmot-fur upon the shoulder.
When the autumn days have come,
Autumn them on the Kürpüldök steppe;
When the days of spring have come,

Sarı-Suu boyunca salın!
Han Koñurbay ulu töre,
Haberin var mıdır ki,
Benim yaptığım iş doğrudur, töre!
Kaşım yüksek, zehrim güçlü,
Aziz canım var iken
Sataşanı dümdüz ederim!
Yoluma çıkan bende kurtulur mu,
Rastlayan ölmeden geçer mi?
Altımdaki Algara,
Algara tulpar malım var,
Benimle tutuşan sağ kalır mı?
Aziz canım dururken,
Üstüme bende gelir mi,
Tutuşup insan yener mi?
Önüme eceli gelmiş bende gelir.

Range them along the Sarı-Suu!
Khan Koñurbay, great lord,
Do you have tidings of it —
The work I do is righteous, lord!
High is my brow, strong my venom;
While my precious life is in me
I raze flat whoever crosses me!
Can a thrall who meets my road escape,
Can one who meets me pass undying?
Beneath me Algara —
I have Algara, my tulpar-treasure;
Can one who grapples with me stay alive?
While my precious life is in me,
Can any thrall come against me,
Can any man grapple and prevail?
Only a thrall whose death has come comes before me.

Beni eğdirip bende alır mı,
Güreşe tutuşan sağ kalır mı?
Sahtiyandan terliğim,
Bu âleme bellidir
Koñurbay, benim erliğim!
Hani, haberin var mıdır,
Kızılca kıyamet koptuğunda,
Hunhar gelip Beecin'in
Hanlığını çekip aldığında,
İskender değmez Beecin'e
İşi yetip kaldığında,

Can a thrall bend me and take me,
Can one who wrestles me stay alive?
My slippers are of morocco leather;
To all this world it is well known —
Koñurbay — this manhood of mine!
Say, do you have tidings of it:
When the crimson doomsday broke,
When the bloodthirsty one came and seized
The khanship of Beecin away,
When — Iskender never touched Beecin —
His power reached even there,

Sayısız serveti, kızları
Ganimete çekip aldığında,
Tahtı talak ettiğinde,
Nice eri kırdığında,
Yürüyüşünden toz çıkıp,
Gürlemesinden can çıkıp,
Hiddetlenip Han Manas
Kakan'ın yurdunu sömürdü idi,
Evi yanası o hunhar,

Sonunda kendi elimden oldu idi.
Kâfir ile Müslüman
Kaçmadan durup vuruşup,

Er Kococaş, büyük nişancı,
Erliği ölçüsüz kıldığında,
Almambet ile Çubak'ı,
Bayçoro ile Sırgak'ı,
Hepsini sıraca kırdığında,
Akkula ok ile uçtuğunda,
Hani, Almambet şehit düştüğünde,
Eyer takımını yüklenip,
Kan içen hunhar dikilip,
Taş kuşanan Kıtay'ı,
Ovada yaya kaldığında,
Tümüyle kırıp bırakmıştı.
Ölürkenki şirliği,
O seferki savaşta,
Ölesiye vuruşan Burut zavallının,
O zaman ettiği erliği.
Kahrı sert başlatan,
Kococaş'ı baş edip,
Hazineye bağlı nişancının
Sekizini vurup atmıştı.
Gayret edip davranıp,
Altı bin Kıtay, sayısız kalday,

Yağmur gibi yay çekip,

When treasure beyond number, and the maidens,
He hauled away as plunder,
When he cast the throne aside,
When he cut down many a man,
Dust rising from his march,
Life fleeing at his thunder —
Raging, Khan Manas
Laid waste the Khakan's land;
That bloodthirsty one, may his house burn —
In the end he fell by this my hand.
Infidel and Musulman
Stood fast, unfleeing, and fought;

When Er Kococaş, the great marksman,
Wrought manhood beyond measure,
When Almambet and Çubak,
Bayçoro and Sırgak,
Were cut down all in a row,
When Akkula flew, arrow-struck,
Say — when Almambet fell a martyr,
Shouldering the saddle-gear,
The blood-drinking bloodthirsty one rose up,
And the stone-girded Kıtay,
When he was left afoot on the plain,
He cut them down entire.
His lion-fierceness at his dying,
In the battle of that campaign —
Of the poor Burut who fought to the death,
Such was the manhood he wrought then.
He who unleashed his bitter fury
Overmastered Kococaş,
And of the marksmen bound to the treasury
He shot down eight of them.
Striving, bestirring ourselves,
Six thousand Kıtay, kalday beyond number,
Drawing bows like rain,

Dolu gibi ok atıp,
Aziz kendim baş olup,
Yakalamaya yetiştik davranıp.
O anda küpsörden barut dökülüp,

Dertli candan umut kesip,
Sarsıla sarsıla basıp sakınıp,
Akkelte'ye dayanıp,
Duruyor imiş o hunhar.
"Şu-bu" diyene dek,
Açıp gözü yumana dek,
Benden mızrak yetişti idi,
Gök tulpar misali at binmiş,
Kendisi yaralı olup gitti idi.
Gök vaşak börkünü giymiş,
Söylemeden yarasını,
Kökcal Bakay akranı,
Hunharın gerçek sırdaşı,
Kızılca kıyameti başlatan,
"Şu-bu" diyene dek,
Açıp gözü yumana dek,
Altı bin Kıtay'ı, sayısız kaldayı,

Hepsini kılıçlayıp kırıp
bırakmıştı.

Loosing arrows like hail,
With my precious self at the head,
We rode hard to seize him.
That instant the powder spilled from the küpsör;
Despairing of his grieving life,
Stepping shaken, shaken, wary,
Leaning on Akkelte,
There stood the bloodthirsty one.
Before one could say "this-or-that,"
Before an eye could open and shut,
From me the lance had reached him;
Mounted on a horse like a gray tulpar,
He rode away a wounded man.
Wearing his cap of gray lynx fur,
Telling no one of his wound —
Kökcal Bakay, his age-mate,
The bloodthirsty one's true confidant,
He who set the crimson doomsday loose,
Before one could say "this-or-that,"
Before an eye could open and shut,
Six thousand Kıtay, kalday beyond number,
He put them all to the sword and cut them down.

Zorluluğunu bildirmiş,
Doğan Manas hunharı
Zorlu Bakay o zaman
Arbuurul'a bindirmiş.
Ateş gibi gözü sert parlayıp,
Yanıp tutuşan Burut'un
Kan içmesi gerçekten tutup,
Kahrı sert başlatan,
Cübbe giyen güçlü öldü,
Taş kuşanan tümden öldü.
Taybuurul'a bindi idi,
Kaynayıp yatan Kıtay'ı
Kakan'a değin sürdü idi.

He made his hardness known;
Manas the falcon, the bloodthirsty one,
Mighty Bakay then
Set him upon Arbuurul.
His eyes flashing fierce like fire,
The burning, blazing Burut's
Blood-drinking seized him in truth;
He who unleashed his bitter fury —
The mighty in quilted robes died,
The stone-girded died to a man.
He mounted Taybuurul,
And the seething mass of Kıtay
He drove all the way to the Khakan.

Kahrı sert başlatan,
Sıkı berkitilmiş kapıyı,
Beşini birden parçalayıp,
Dümdüz bozup bırakmıştı.
Hunhar geri döndüğünde
Ardından yolunu gözledim,
Ben mahsus pusuya yattım.
Karakola konan Acıbay
Derin uykuya daldığında,
Yönelip kendim yetiştim,
Sırt omurgasının som kemiğine
Amansız yumruklayıp geçtim.
Hunhar sakatlanıp gide gide öldü derler.

Öz akrabası hasım çıkıp,
Yetim kalan çocuğun
Elindeki malını bölüştü derler.
O bildik kancık kadın Kanıkey,
Sırtlayıp alıp kıyı sıra,
Çok servetini saçtı derler.

Sırtına vurup çocuğunu,
Karakan'a doğru kaçtı derler.
Temir Han'ın şehrine
Sürünüp girip gitti derler.
Karakan'ın şehrine
Kaçıp girip gitti derler.
O yaslı gidip Kanıkey,
Kaçıp gidip Semetey,
Yetim gezip yetişip,
Yurduna kendisi katılıp,
Erişip serpilip*, er olup,
Er oğluyla denk olup,
Talas'a gelip kondu derler,
Babasından nice üstün,
Apaçık bozkurt oldu derler.
Ilgınlı Keñ-Kol'a, Talas'a
Konup kaldı diye duydum,
Karşılık vereni,

He who unleashed his bitter fury —
The gates bolted hard and fast,
Five of them at once he shattered,
Razed them level and left them so.
When the bloodthirsty one turned back,
I watched the road behind him,
I laid myself in ambush by design.
When Acıbay, posted at the outpost,
Had sunk into deep sleep,
I bore down and reached him myself;
On the solid bone of his spine
I struck a merciless blow in passing.
The bloodthirsty one, maimed, they say,
died on his way.
His own kin turned rival, they say,
And the orphaned child's
Wealth in hand they parceled out.
That known she-dog of a woman, Kanıkey,
Shouldering her load along the fringes,
Scattered her many riches, they say.

Strapping her child upon her back,
She fled toward Karakan, they say.
Into Temir Han's city
She crawled her way in misery, they say.
Into Karakan's city
She fled and entered in, they say.
Kanıkey went in her mourning,
Semetey went in his flight;
Wandering an orphan, he came of age,
Joined himself unto his people,
Grew, filled out, became an er,*
Stood equal with the sons of ers,
Came and settled in Talas, they say;
Far surpassing his father,
He became a manifest gray wolf, they say.
In tamarisked Keñ-Kol, in Talas
He has settled and stayed, so I have heard;
Whoever gave him answer back,

Hunharın oğlu Semetey,
Sömürüp aldı diye duydum.

Babasından yiğit çıkıp,
Âlemi bozan şir çıkıp,
Adı duyulur, yer yakıp.
Rivayetten rivayet uladım,
Bilenlerden sordum.
Sataşanların hepsine,
Kendi bildiğini o yetim
Yapıverdi diye duydum.
Damarına basanı
Kıyıverdi diye duydum.
O yetim gelir diye,
Kudurmuştan korkum var.
"Beli sıkı bağlar" diye,
Beecin'de yatan bizlerden
"Manas'ın kanını arar" diye.
Asker toplayıp, ordu derip,
"Haramın oğlu gelir" derler.
"Beecin'e bela salar" derler,
Ölü mü diri mi olur,

Benimle o zavallı
Bir yüzleşecek derler.
Haberciden söz duyarım,
Hunharın oğlu o haşarı
"Sataşmadan durmaz" diye duyarım.

"Çarpışacak yiğittir" derler,
"Gücü yeterse Kakan'la
Vuruşacak erendir" derler.
Babası bozkurt Manas'tan
Daha üstün diye duydum.
Kendi bildiğini yerine
Getiriverdi diye duydum,
Hıncına dokunulduğunda,
Öz atası Han Cakıp'ı baş edip,

The bloodthirsty one's son Semetey
Despoiled and seized his all, so I have heard.
Bolder than his father he has risen,
A shir who wrecks the world has risen,
His name resounds, scorching the earth.
Tale upon tale I have threaded,
I have asked of those who know.
To all of those who crossed him,
That orphan did his own will
And no other, so I have heard.
Whoever trod upon his vein
He cut down on the spot, so I have heard.
"That orphan will come," I say —
I have my fear of the rabid one.
"He binds his loins girt tight," they say,
"From us who lie in Beecin
He seeks the blood of Manas," they say.
Mustering soldiers, calling up a host,
"The bastard's son is coming," they say.
"He will loose calamity on Beecin," they say;
Whether dead or whether living,

With me that wretched one
Shall come face to face, they say.
From messengers I hear the word;
The bloodthirsty one's untamable son —
"He will not rest from picking fights," I hear.
"He is a stalwart made for battle," they say;
"If his strength suffices, with the Khakan
He is a man who'll fight," they say.
Than his father, the gray wolf Manas,
He is greater still, so I have heard.
His own will and no other
He carried out in full, so I have heard;
When his grudge was touched upon,
Even his own grandsire Han Cakıp he mastered

	Kırıverdi diye duydum.	*And cut him down, so I have heard.*
	Hayır diyecek can kalmadan,	*Till none was left to say him nay,*
	Bahadır çıktı diye duydum,	*A batyr has arisen, so I have heard;*
	Manas'tan daha kahırlı	*More wrathful than Manas,*
	Kâfir çıktı diye duydum.	*An infidel has arisen, so I have heard.*
	Bakıp duracak oğul değil,	*He is no son who'll stand and watch,*
	Tutuşmadan duracak kul değil.	*No slave who'll rest from grappling.*
107410	Bahadır idin Karagul,	*You were a batyr, Karagul —*
	Bu yanına dikkatli ol!	*On this side, be on your guard!*
	Hani biz vuruşup yürürken,	*Say — while we rode to war,*
	Bakay denen biri vardı,	*There was a certain one called Bakay;*
	O, hepsinden yaman candı.	*He was the direst soul of all.*
	Mızrakçıdan ustaydı,	*He was defter than any lancer;*
	Kendisi düşmanın çaresini	*He was the dire one who knew*
	Apaçık bilen yamandı,	*The foe's undoing plain and clear,*
	Kılıçta çevik şirdi,	*A shir swift with the sword,*
	Tüfekte nişancı erdi.	*A marksman-er with the musket.*
107420	Hançerini beline kuşanan,	*He who girds his dagger at his belt,*
	Yer kaldıramaz Beecin'e	*Into Beecin, which earth cannot uplift,*
	Yalnız girip el salan.	*Entering alone, he laid his hand.*
	Arslan gibi gözü parlayan,	*His eye flashing like a lion's,*
	Ölümü kıl kadar görmeden,	*Counting death not worth a hair,*
	Manas'ın altın tuğunu tutan.	*He bore the golden banner of Manas.*
	Eri sapladıysa kim sapladı,	*If any speared an er — who speared him?*
	Anarsam, Bakay er sapladı,	*If I recall, Er Bakay speared him,*
	Adı kalmış Manas'a.	*Yet the name has gone to Manas.*
	Çare bulucu bilge,	*A sage who finds the remedy,*
107430	Arslan Bakay er idi,	*A lion, an er was Bakay;*
	Akıl ile çaresi	*In wit and in resource*
	Manas'tan geri değildi,	*He fell not short of Manas;*
	Bizimle boğuştuğunda	*When he was grappling with us*
	O Bakay'ın boz ala sakallı çağıydı.	*It was Bakay's gray-flecked-bearded prime.*
	Uyuyakalan iflah olmaz,	*Who sleeps too long shall not prosper;*
	O Bakay ölmüştür,	*That Bakay is dead by now,*
	Kıyamet yüzünü görmüştür,	*He has looked on doomsday's face;*
	O Bakay ölmediyse,	*If that Bakay is not dead,*
	Kıyamet yüzünü görmediyse,	*If he has not looked on doomsday's face,*
	Semetey'i peşine takıp	*Taking Semetey behind him,*

Getirecek olan oydu.
Getirmesinin sebebi:
Kakançın'a kıyameti
Salan Bakay değil mi,
Çet-Beecin'in hanlığını
Alan Bakay değil mi,
Han oturan altın tahta
Kurulan Bakay değil mi.
Nice sefer Beecin'de
Gezen Bakay değil mi,
Beecin'in yolu beş ayrı –
Beş parmağı gibi apaçık
Bilen Bakay değil mi,
Gaza açıp Kakan'a,
Nice sefer bu yerde
Gezen Bakay değil mi.
O Bakay yok olmaz,
O Bakay yok olmadan,
Beecin'in işi düzelmez.
Burut'un Bakay kâfiri,
Karagul, senden aşağı değil.
O Bakay, hanın aklıdır!
Kopanını ulayan,
Kahrolası hunharın
Saçılanını toplayan.
O Bakay yol başlayıp,
Gönlü isterse kurnaz Burut,

He it was who would bring him here.
The reason he would bring him:
Upon Kakançın the doomsday —
Was it not Bakay who loosed it;
The khanship of Çet-Beecin —
Was it not Bakay who took it;
On the golden throne where khans sit —
Was it not Bakay who was enthroned.
Many a campaign through Beecin —
Was it not Bakay who roamed it;
The roads of Beecin, five and separate —
Plain as his five fingers —
Was it not Bakay who knew them;
Opening holy war on the Khakan,
Many a campaign in this land —
Was it not Bakay who rode it.
That Bakay will not perish;
Until that Bakay is no more,
Beecin's affairs will not come right.
The Burut's infidel Bakay,
Karagul, is no less than you.
That Bakay is the khan's own mind!
He who splices what is severed,
He who gathers what is scattered
Of that accursed bloodthirsty one.
That Bakay leads off upon the road;
Should his heart desire it, the cunning
Burut —

Devriyeye gelip yürümesin!
Senin kurnaz Kara atın var,
Kocamışlığın olmasa,
Zorluydun, karkıbar!
Şu Altın-Ken'den karakol gözle,
Uyku insana kardeş olmaz,
Kuukulca'dan haber al.
Şimdi burada durup nideyim,
Kara bahtlı Algara'yı,
İyice semirip kalması için,

Let him not come riding at the patrol!
You have your cunning Black horse;
But for your grown old age,
You were formidable, karkıbar!
From this Altın-Ken keep outpost watch —
Sleep is no brother to a man —
Take word from Kuukulca.
Now why should I stand idle here?
Black-fated Algara,
That he may fatten well and full,

Kara karga sürüsü gibi yılkıya
Katıverip gideyim.
Gafil kalırsan kötü nam,
Yılkınla birlikte yok ol,
Algara sana emanet!
Habersiz durup nideyim,
Beecin'e doğru gideyim.
Bu yıl kırk hanın eli toplanıp,
Çagaan* açılıp, toy olup,
Bıyığım kırlaştığı çağda
Zevke kıl kadar doymam,
Altı teytey, kırk şurkut,
Aldığım karım işte oydu,
Onunla oynarım.
Er Koñurbay ben idim,
Erliğim elden başkadır,
Beecin'e korunak sur idim.
Altı teytey, kırk şurkut,
Az gün koynuna yatıp
Zevkle oynayacak çağıydı.
Şimdi akıl verip nideyim,
Kendin üstün candın,
Ben Kakan'a doğru gideyim.
Bakarsam kendim büyük uluğum,
Beecin'de gezerim dolanıp.
Ünüm üstün, büyük uluğum,
Kakan'da gezerim dolanıp.

İki yanda çok gezip,

Elimi koruyayım diye gezip,
Devriye yoklayıp çok gezip,
Kakan'ı koruyayım diye gezip,
Boz akbaba gibi bakınıp,
Hiç zevke ermedim,
Orduda oynayıp yatmadım,
Düşün bunu, Karagul!
Karakolu sıkı kuruver,
Yakaladığını sağ komadan,

Into the herd, like a flock of black crows,
Let me turn him loose and go.
If you are caught unwary — ill fame;
Perish together with your herd:
Algara is your trust!
Why should I stand without tidings?
Toward Beecin let me go.
This year the hosts of forty khans assemble,
The çagaan opens, there is a toy;*
Now in the season my mustache turns gray
I am not sated with delight by a hair;
Six teytey, forty şurkut —
Such were the wives I took;
With them I take my pleasure.
Er Koñurbay — that was I;
My manhood is beyond all others,
I was Beecin's sheltering wall.
Six teytey, forty şurkut —
To lie some few days in their bosom
Was the season to sport in delight.
Now why should I stand giving counsel?
You yourself were a surpassing soul;
Let me go toward the Khakan.
If I look — I myself am the great dignitary,
Through Beecin I roam and circle.
My renown surpassing, great dignitary,
Through the Khakan's land I roam and circle.
Riding much on either side,

Riding, saying: let me guard my people,
Probing the patrols, riding much,
Riding, saying: let me guard the Khakan,
Peering about like a gray vulture,
I have never come to delight,
I have not lain sporting in the horde —
Think on this, Karagul!
Set the outpost firm and fast;
Whomever you catch, sparing none alive,

Yakalayıp başını yarıver.
Vergiye yığılmış sayısız kara mal,

Hazinelik tümen malı,
Karagul, iyi bakıver!
Atanın körü, Karagul,
Ben gördüğümü gördün mü?
Şu kara ardıçta kabaran, Kurnazlığını aşırıp,
Nasıl bela oldu ki?!
Ak akbaba uçmaz ardıçtan
İri gövdeli bir şey görünür.
Akbabalar uçmaz sırtlarda,
Yolum ev kadar büyük karaltı,
Bu nedir, ne ola?!
Koñurbay deyiverdi,
Karagul bakakaldı,
Pörtlek gözlü kurnaz kul
Ağzı açık bakakaldı.
Ya akbaba mı bilemeden,
Kara akbaba değil mi ya.
Ya düşman mı bilemeden,
Yolu kuruyan Karagul,
Şaşkına döndü işte bu.
Ham bela Karagul,
Ham içi ateş yanıp,
Dayanamadan işte bu,
Homurdanıp, sendeleyip,
Oturamadan kıpırdanıp.
«Can yürümez yassı taş
Çatı örtüsü gibi görünür.
Canın çıkası nedir bu diye,
Akbaba konmaz kara ardıç
Dağ gibi bir şey görünür».

Düşünceye dalıp Karagul,
Oturamaz oldu işte bu!
Gözüne ilişen Karagul
Çok baktı boynunu uzatıp.

Seize him and split his skull.
The countless black herds heaped up in tribute,
The treasury's tümen of stock —
Karagul, tend them well!
Blind wretch of your father, Karagul,
Have you seen what I have seen?
That thing swelling on the black juniper,
Overreaching in your cunning,
How came it as calamity?!
From the juniper no white vulture flies —
A huge-bodied something shows itself.
No vultures fly upon the ridges —
A dark bulk big as a yolum-tent;
What is this, what may it be?!
Koñurbay spoke it out,
Karagul stood staring fixed;
The pop-eyed cunning slave
Stood staring open-mouthed.
Whether it be a vulture, none could tell —
Is it not a black vulture after all?
Whether it be a foe, none could tell;
Karagul, may his road run dry,
Was turned to bafflement — behold.
Karagul, calamity raw,
His raw insides burning with fire,
Unable to endure — behold —
Growling, staggering,
Fidgeting, unable to sit.
«A flat stone where no life walks
Shows itself like a roof-covering.
What is this, may your life go out —
A black juniper where no vulture lights
Shows itself like a mountain».

Sinking into thought, Karagul
Could sit still no more — behold!
It caught his eye, and Karagul
Gazed long, craning out his neck.

Koñurbay ile Karagul,
Çok baktı işte bu,
Kaşını çatıp somurtup,
Çok baktı süzülüp.
Kulun kuşkulandığını
Zavallı çocuk bildi şimdi.
Kazan kapağı gibi kara börkü
Başından çekip aldı,
Kara gövdesini gizleyip,
Başındaki kalpağını
Fırlatıp durakaldı.
Dönerek, dolanarak,
Kalpak yere geldi şimdi,
Kurnaz kul görüp bildi şimdi,
«Arıklıktan yılkı ölmüş ya,
Leşe akbaba görünmüş ya.
Kımıldamaz olan yılkı ölüp,
Yılkıyı akbaba yemiş ya.
Gözcü müdür diye ürksem de,

Algara'yı salıverip,
Kök yorgaya binip davranıp,

Görecek olsan o zaman,
Boz kaplan gibi atılıp,
Sahtiyan terlik, burma bel,
Mis kokulu er Kalça.
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Kurumlanan koca Kalça,
Çok yılkının kıyısından
Kök yorganın ağzını saldı idi,
"Şöyle-böyle" diyene dek,
Açıp gözü yumana dek,
Kudurmuşun yorgası

Gözden kayboldu idi.
Beecin'e giden Koñurbay'ı,
Bunu böylece bırakalım,
Katal'ın oğlu Karagul,

Koñurbay and Karagul
Gazed long — behold —
Knitting their brows, glowering,
Gazed long, eyes narrowed.
That the slave had taken suspicion
The poor boy knew by now.
His black cap like a cauldron's lid
He pulled off from his head;
Hiding his dark body,
The kalpak from his head
He flung, and stood stock-still.
Turning, wheeling round,
The kalpak came to earth;
The cunning slave saw and knew:
«Why, a herd-horse has died of leanness,
And a vulture has appeared at the carcass.
The horse past stirring has died,
And the vulture has fed on the horse.
Though I startled, thinking: is it a scout?»
—
Turning Algara loose,
Bestirring himself, mounting the gray pacer
—
Were you to see him then,
Springing like a gray tiger,
Morocco slippers, twisted waist,
Musk-scented Er Kalça,
Cotton-sashed, wide-booted,
The swaggering great Kalça,
Along the fringe of the teeming herd
Gave the gray pacer his head;
Before one could say "thus-and-so,"
Before an eye could open and shut,
The rabid one's pacer

Had vanished out of sight.
Koñurbay, gone off to Beecin —
Let us leave him even so;
Katal's own son Karagul —

Ondan haber başlatalım.
Kudurmuş kulun kendisi odur,
Yumuşak söylemez, bağırıp,
Yılkıçısını çağırıp,
Buyruk kıldı Karagul,
İnsanın bilmediği büyük kargaşa,
Acayiplik kıldı Karagul.
Yılkıçının başçısı,
O aygıra binen Cañıbay,
Hiddetlenip bağırıp,
Cañıbay'ı çağırıp:
«Atanın körü, Cañıbay,
Başka kavgayı bırakın,
Kırgın görmüş yılkıdan
Yakalayıp, dönüp bakmadan,
Tam sekseni kesin.
Hepsi halis yağ olsun,
Bugün çagaan toyunu kurun! Rakı içip taşkınlaşıp,
Altın yakalı kepenek
Giyen kullardan biriymiş,
Yılkıçının, sırıtarak,
İşini bilen kullardan biriymiş.
Gayretli kul bağırıp,
Yılkıçıyı çağırıp.
"Handan buyruk geldi" diye,

Yılkıçının hepsi
Telaşla koşuşup,
Kement urganını ele alıp,
Urganına kapaklanıp,
Kısırları yakalayıp,
"Handan buyruk aldık" diye,

Hırıldatıp boğazlayıp.
Aş yemeğini donatıp,
Altışar altışar ocak olup,
Koca kazanı kaynatıp,

Let us take up word of him.
The very rabid slave is he;
He speaks not softly — shouting,
Calling his herdsmen in,
Karagul gave command;
A great turmoil unknown to man,
A wonder Karagul wrought.
The head man of the herdsmen,
Cañıbay who rides that stallion —
Bristling with fury, shouting,
Calling Cañıbay in:
«Blind wretch of your father, Cañıbay,
Leave every other quarrel be;
From the herd that has seen the plague,
Seize them, and without a backward glance
Slaughter exactly eighty head.
Let all be purest fat —
This day set up the çagaan toy! Drinking raki, overflowing,
A golden-collared felt cloak
He was one of the slaves who wore it;
Of the herdsmen, grinning wide,
He was one of the slaves who knew his work.
The zealous slave went shouting,
Calling the herdsmen in.
"From the khan has come command," they said,
And the herdsmen one and all
Rushed scurrying about,
Taking lasso-ropes in hand,
Pouncing headlong on their ropes,
Seizing the barren mares;
"From the khan we have command," they said,
Cutting throats with a gurgling rasp.
Setting out the food and fare,
Making hearths by sixes and sixes,
Boiling the giant cauldron,

Kara rakıdan koyuşup,
Gürültüyle türkü söyleşip,
Birbirine sunuşup,
Kımız içip kızışıp,
Kemiği derisi ısınıp,
Rakı içip taşkınlaşıp,
Kudurmuş gibi çırpınıp,
Kimi – kimi yılkıçı
Aklı gidip afallayıp,
Kimi – kimi yılkıçı,
Rakıya doyup sallanıp.
Yılkıçının yamanı
Karagul imiş, kalın boyun,
Yılkıçılar haykırıp,
Coşkuyla kurdu oyun.
Kudurmuş imiş yılkıçı,
Seksen kısır kesmiş,
Yılkıçının küçüğü,
Düş gören Bozbala'yı,
Çok eziyet görmüş zavallıyı,
Ateş yaktırıp koymuş.
Yılkıçının hepsi
Şamataya girmiş,
Dinmeyen bir ülkön*,
Gürültüye girmiş.
Karagul başta, yaşlısı,
Kırgına uğramış gibi
Haykırış saldı hepsi.
Doldurup rakı sundurup,
Haykırışı kulak sağır edip,
Amansız oyun kurdu şimdi,
Hiçbir şeyle işi yok,
Harap olası kâfirler
Oynayıp yatakaldı şimdi.
Bozkurdun oğlu er yaman,
Gün kızarıp battı idi,
Elin öncüsü yattı idi.
Hunharın oğlu er yaman,

Pouring out of the black raki,
Roaring their songs together,
Offering each to each,
Drinking kumis, growing heated,
Their bones and hides warmed through,
Drinking raki, overflowing,
Flailing like men gone rabid,
Some — some of the herdsmen,
Their wits fled, stood stupefied;
Some — some of the herdsmen,
Glutted with raki, went swaying.
The direst of the herdsmen
Was Karagul, thick of neck;
The herdsmen whooped and hollered,
In their fervor set up the game.
Rabid indeed were the herdsmen:
Eighty barren mares they'd slaughtered;
The youngest of the herdsmen,
Bozbala who dreamed the dream,
The poor wretch so much tormented,
They set to kindling the fire.
The herdsmen one and all
Had fallen to their uproar,
One unceasing ülkön,*
Had fallen to their din.
Karagul at the head, the eldest —
As though put to the slaughter,
They all let loose the outcry.
Filling up, proffering raki,
Their outcry deafening every ear,
They set up now a merciless game;
With nothing else a care,
The infidels doomed to ruin
Lay there now at their sport.
The gray wolf's son, the dire er —
The sun reddened and set,
The people's vanguard lay asleep.
The bloodthirsty one's son, the dire er,

Beli sıkı kuşanıp,
Coşup, suratı asılıp,
Arslan gibi göz parlatıp,
Kan içmesi sıkı tutup.
Kapı kanadı gibi akça diş,
Halkınkinden başka diş,
Bembeyaz çıkıp ayrılıp,
Hunharlık hâli görünüp.
Hiddetlenip güç çıkıp,
Kaplan doğmuş hunharın
Yüzünden beş çoraplık
yün çıkıp. Baş kesilip akar kan!

Kınsız kılıç kuşanıp,
Kıyamete gitmiş Manas'ın
Ruhuna yalvarıp.
Aybaltayı hazırlayıp,
Yeniden yağacak bulut gibi
Kahır yüzüne dönüşüp.
Ateş gibi gözü kızarıp,
Dikilip boynu uzayıp.
Doğan arslan tavrına bürünüp,
Yolum evin ardına
Buurul'un ağzını çevirdi şimdi,
Bozkurt doğmuş er kişi,
Yılkıçının hepsinin
Sohbete daldığını
Şimdi gözleyip durdu şimdi.
Yoklayıp hunhar baksa,
Kabara şişe coşup,
Almış imiş yılkıçılar,
Birbirine söylenip.
Gürültüyle duruşup,
Kasılarak rakı sunuşup,
Oyuna dalıp kaldılar.
Ateşi yakan Bozbala
Semetey'i gördü.
Hiddetlenip bağırıp,
Nicelerini çağırıp,

Girding his loins up tight,
Surging, his face grown dark,
His eye flashing like a lion's,
His blood-thirst gripping hard.
White teeth like a door's twin leaves,
Teeth unlike the people's teeth,
Standing out apart, snow-white,
His bloodthirsty aspect showing.
Bristling with fury, strength rising,
From the face of the tiger-born
bloodthirsty one, wool for five
stockings sprouting. Heads are severed,
blood runs down!
Girding on the scabbardless sword,
To the spirit of Manas
Gone to doomsday, praying.
Making the aybalta ready,
Like a cloud about to rain anew
His face turning to wrath.
His eye reddening like fire,
Rearing up, his neck outstretched.
Taking on the falcon-lion's mien,
To the back of the yolum-tent
He turned Buurul's mouth now;
The er born a gray wolf,
Now stood watching how
The herdsmen one and all
Were sunk in their carouse.
Probing, the bloodthirsty one saw:
Swollen, puffed up, overflowing,
The herdsmen were far gone,
Jabbering each at each.
Standing about in uproar,
Strutting, proffering raki,
They lay lost in their game.
Bozbala, kindling the fire,
Caught sight of Semetey.
Bristling with fury, shouting,
Calling on many a man,

Gırtlağını çeke çeke,
Karagul'a bağırıp,
Bozbala haber saldı:
«Düşümde gördüğüm kahrolası,
Vay Abıgıy, gerçeğimde
gelivermiş!
Âlemde duyulmadık göz gördüm,
İnsandan başka göz gördüm!
Kazılıp konmuş çukur gördüm,
Kaynatılmış çorak gördüm!
Kapıda durur acayip can,
Gayreti sert, zehri güçlü,
Sataşılsa eder şimdi dümdüz!
Kazan gibi kara börkü var,
Yılkıçı değil, sırıtarak,
Beecin'i kıracak gücü var.
Sağ omzu geniş imiş,
Oyrot'u bozacak şir imiş.
Belalının oğlu kan içen,
Gelip kaldığı çağ imiş.
Ününü duyup, gerçeği bilirsen,

Semetey'in kendisi imiş.
Söyleyip dursam söz dinlemeden,

Vay hâline, olmuşsun,
Kara gözün kararıp,
Ansızın kalıp ovada,
Kör olmuşsun.
Kimsenin görmediği eziyeti
Görecek olmuşsun,
Bozkurdun oğlu yamandan,
Abıgıy, ölecek olmuşsun!
"Düş gördüm" desem hor görürsün,
Hepiniz it gibi döversiniz.
Elçin geldi, cevap ver,
Şimdi hepiniz tasaya düşün.
Kapıya geldi bir kişi,

Straining, straining his throat,
Shouting to Karagul,
Bozbala sent the word:
«The accursed one I saw in my dream —
O Abıgıy, in my waking truth
he has come!
I saw an eye unheard of in the world,
I saw an eye beyond a man's!
I saw a pit dug out and set,
I saw a salt-waste boiled!
At the door there stands a wondrous soul,
Grim his zeal, strong his venom;
Cross him, and he'll raze all flat!
He has a black cap like a cauldron,
He is no herdsman — grinning wide —
He has strength to break Beecin.
His right shoulder was broad,
A shir to wreck the Oyrot.
The calamitous one's blood-drinking son —
It was the season of his coming.
If you've heard his fame and know the truth,
It was Semetey himself.
Though I speak and speak, you will not hear;
Woe to you — you are done for;
Your black eye darkening,
Left sudden on the plain,
You have gone blind.
Torment that none has ever seen
You are doomed to see;
By the gray wolf's dire son,
Abıgıy, you are doomed to die!
If I say "I dreamed a dream," you scorn me,
You beat me, all of you, like a dog.
The envoy has come — give answer;
Now fall to grieving, all of you.
To the door has come a man,

Bileği kalın, taş yürek...

SEMETEY'İN, KARAGUL BAŞTA OLMAK ÜZERE, KIRK YILKIÇISIYLA YOLUM EVE BASIP GİRMESİ
Kahırlanıp atılıp,
Hunharın oğlu Semetey,
Pusata silaha davranıp,
Kahrı sert başlattı,
Yılkıçının hepsini
Dümdüz kırıp bıraktı.
Babası bozkurt Manas'tan
Ardında kalan Zulpukor,
O bildik aziz anan Kanıkey
Karagul hâlini sorma,
Miras edip alsın diye,
Sataşan düşmana
Kızılca kıyamet salsın diye,
Er Karagul bahadırın
Yiğit kadın Kanıkey'in
Armağan verdiği Zulpukor,
Kavrayıp sapından,
Sıyırıp alıp kınından,
Kılıcı ele aldı,
Yolum evde yılkıçıyı,
"Şöyle-böyle" diyene dek,
Açıp gözü yumana dek,
Kırgına uğratıp bıraktı.
Kapı kanadı gibi akça diş,
Kara belalı yamanın
Halkınkinden başka diş,
Gayrete gelip dişlense,
Darı gibi ufalanıp,
Kara gözden yangın çıkıp,
Alev gibi yanıp çatırdayıp,
Karagul'u gördüğünde,
Hunharın oğlu yamanın
Gayreti yaman, zehri güçlü,

Thick of wrist and stone of heart...

SEMETEY FALLS UPON THE YOLUM-TENT WITH THE FORTY HERDSMEN, KARAGUL AT THEIR HEAD
Hurling himself in wrath,
The bloodthirsty one's son Semetey,
Reaching for weapon and for arms,
Unleashed his bitter fury;
The herdsmen one and all
He cut down clean and left them.
From his father, the gray wolf Manas,
The Zulpukor left behind —
That known precious mother Kanıkey —
Of Karagul's state do not ask —
That he might take it for his heritage,
That on the foe who crossed him
He might loose the crimson doomsday,
To Er Karagul the batyr —
The sword that the valiant woman Kanıkey
Gave as a gift — Zulpukor:
Gripping it by the hilt,
Stripping it from its sheath,
He took the sword in hand;
The herdsmen in the yolum-tent,
Before one could say "thus-and-so,"
Before an eye could open and shut,
He gave over to the slaughter.
White teeth like a door's twin leaves —
The black calamitous dire one's
Teeth unlike the people's teeth —
When, roused to zeal, they gritted,
Crumbling like millet-grain,
Fire leaping from the black eye,
Blazing and crackling like flame,
When he caught sight of Karagul,
The bloodthirsty one's dire son —
Dire his zeal and strong his venom —

Atmaca gibi davranıp,
Haberin var mıdır ki,
Babasından çok oğlu
Sataşanı eder dümdüz.
Arslan gibi atılıp:
– Atam Manas, destek ol – diye, Bileği
kalın, taş yürek,

Swooping like a sparrowhawk;
Do you have tidings of it —
The son far more than his father
Razes flat whoever crosses him.
Springing like a lion:
– Father Manas, be my stay – saying,
Thick of wrist and stone of heart,

Ruhuna yalvarıp.
Yağlanmış buğday gözlenip,
Aç arslan gibi gözlenip,
Yılkıçının öte yanı
Kasılıp azgınlaşıp,
Katal'ın oğlu Karagul –
Hunharın oğlu yiğidin
Karagul'a rastlaması.
Ölçüsüz beliğ, sihirbaz,
Karagul'un hâli şöyledir:
Adını duyan ürkmüş,
Yetmiş türlü dil bilir,
Bu acayipten okumuş.
Dili beliğ, sözü bal,
Üstün, beliğ oğul odur.
Yassı çene, yayvan dil,
Yanılmaz kullardan biri odur.
Han Koñurbay bahadırın
Böğründe bitmiş kanadı,
Katal'ın oğlu Karagul,
Ne zaman olsa bendeyi
Aldata gelmiş âdeti.
Bunun da er olduğu bilinmiş,
Bu Beecin'deki Kıtay'ın
Defterine çizilmiş.
Han Semetey bozkurduna
Gaipten akıl bulunup.
Yüzü bozulup bağırıp,
«Manas!» diye uran çağırıp,
Semetey'in hâli işte bu.

Praying to his spirit.
His wheat-hued face as if anointed, glaring,
Glaring like a famished lion,
The farther side of the herdsmen
Strutting, running wild;
Katal's own son Karagul –
The bloodthirsty one's stalwart son
Now comes to meet Karagul.
Eloquent beyond measure, a sorcerer —
Karagul's condition is thus:
Whoever heard his name took fright;
He knows seventy tongues,
Schooled in this wondrous art.
His tongue eloquent, his word honey,
The surpassing, eloquent son is he.
Flat of jaw and broad of tongue,
One of the slaves who never errs is he.
Of Khan Koñurbay the batyr
The wing sprouted at his flank —
Katal's own son Karagul;
At every hour, the thrall of men
To cheat has been his custom.
That he too was an er was known,
Inscribed upon the register
Of the Kıtay here in Beecin.
To Khan Semetey the gray wolf
Counsel came from the unseen.
His face contorted, shouting,
Crying the war-cry «Manas!» —
Such is Semetey's state — behold.

Babası bozkurt Manas'tan
Üstün doğmuş haşarı.
Kahırlanıp kükreyip,
Karagul gibi bahadırı
Kaptığı gibi yakaladı idi,
"Şu-bu" diyene dek,
Sırtüstü serdi idi,
"Ah" dedirtmeden o kulun
Göğsüne binivermişti.
Sarsıp sarsıp koyduğunda,
O Karagul bahadırın
Ağzından gitti kara kan,
Burnundan gitti sarı irin,
Kaburganın alt yanı
Kat katından ayrıldı,
Hunharın oğlu Semetey,
Bu Karagul bahadırı
Öldürecek hâli göründü.
Bakay'ın söylediği söz idi,
«Hepsinden çok Karagul,
Belalı domuzdur» demişti.
O Karagul bu ise,
Bu, ata bozkurt Manas'ı
Aldata gelen kul ise,
Kılıçlayıp başını alayım,
Gösteriyi tam yerine koyayım,
Yol üstünde sürükleyip,
İtlere yem edeyim!» –
Diye, böylece Semetey,
Kahrı sert başlattı.
Sakalı ile bıyığını,
Manas'ın oğlu er kişi,
Tümüyle yolup attı.
Bıyığını çekip fırlatıp,
Sakalını yolup fırlatıp,
Yarım yamalak bıraktı.
Cascavlak edip o kulu,
Çocuğa çevirip bıraktı.
Sinek gibi canı cıyaklayıp,

Than his father, the gray wolf Manas,
Born greater, the untamable.
Roaring out in wrath,
A batyr such as Karagul
He seized the instant that he snatched him;
Before one could say "this-or-that,"
He stretched him flat upon his back,
And ere the slave could utter "Ah,"
He was astride upon his chest.
When he had shaken, shaken him,
From that batyr Karagul's
Mouth went forth black blood,
From his nose went yellow pus,
The lower part of his ribs
Was parted layer from layer;
The bloodthirsty one's son Semetey
Seemed at the point of killing
This batyr Karagul.
It was the word that Bakay spoke:
«More than all the rest, Karagul
Is the calamitous hog,» he'd said.
If this be that Karagul,
If this be the slave who ever cheated
The forefather gray wolf Manas,
Let me sword away his head,
Let me set the show full in its place,
Let me drag him along the road
And make him food for the dogs!» –
Saying so, thus Semetey
Unleashed his bitter fury.
His beard and his mustache,
The son of Manas, that er,
Plucked wholly out and cast away.
Tearing out his mustache, flinging it,
Plucking out his beard, flinging it,
He left it half and patchy.
Stripping that slave bald and bare,
He left him turned into a boy.
His life squealing like a fly,

Ustukan kemiği hepsi
Ekleminden ufalanıp.
O Karagul bahadırın,
Rastlayacağına rastlamadan,
Kısmetinin kuruduğu yer odur.
Buluşacağına buluşmadan,
Yolunun kuruduğu çağ odur.
O Karagul bahadırın,
Semetey basıp durduğunda,
Kanı kaldı bir kaşık,
Eti kaldı gök pelte.
Sinek gibi canı cıyaklayıp,
Semetey'e yalvarıp,
Karagul söyler hüngürdeyip:
Hani aziz Manas var iken,
Kakan'ı vurup aldığında,
Kızılca kıyamet saldığında,
Gezen kullardan biriymiş,
Apaçık sırrını adamakıllı
Bilen kullardan biriymiş.
Ölmez yanını sağlama alıp,
Sinsi kula bakadur,
Üstündeki Semetey'e yalvarıp:
Ey, Semetey, kulunum,
Geleceğini çoktan bilmiştim.
Hunhardan kalan armağanım,

Ölmeden gezerse Kakan'a
Gelir ya diye yürümüştüm.
Bu dileğimi Tanrı vermiş meğer,
Sönmüş ateşim tutuşmuş meğer,

Ölmüş canım dirilip,
Kudret verip salmış meğer!

Zavallı Manas'ın biriciği,
Yetimim gelivermiş meğer!
Mızrağa takar flamam,

The ustukan bones one and all
Crumbled from their joints.
For that batyr Karagul,
Not meeting what he was to meet,
That is the place where his portion ran dry.
Not finding what he was to find,
That is the hour when his road ran dry.
That batyr Karagul,
When Semetey stood trampling him —
Of his blood was left one spoonful,
Of his flesh was left gray jelly.
His life squealing like a fly,
Pleading with Semetey,
Karagul speaks, sobbing loud:
Say — while precious Manas lived,
When he struck and took the Khakan,
When he loosed the crimson doomsday,
He was one of the slaves who roamed;
He was one of the slaves who knew
His open secret through and through.
Securing his undying side,
Look upon the sly slave —
Pleading to Semetey astride him:
O Semetey, my foal,
Long ago I knew that you would come.
My keepsake left me by the bloodthirsty one —
"If he lives and roams, to the Khakan
He will surely come," I said, and walked.
God has granted this my wish, it seems;
My quenched fire has caught flame, it seems;
My dead life quickening,
He has given power and set me loose, it seems!
Poor Manas's only one,
My orphan has come at last, it seems!
My pennant fixed upon the lance,

Ayköl Manas'tan kalan armağanım.
Tulpardan kalan tırnağım,
Toygun Manas'tan kalan yamanım.
Yamanım, senin varlığını,

My keepsake left from Ayköl Manas.
My hoof left from the tulpar,
My dire one left from toygun Manas.
My dire one — of your being alive

Rivayetten rivayet uladım,
Bilenlerden sordum.
Esenliğini bilmiştim,
Sağ gezerse yetimim,
Kavgayı Beecin'e
Salar ya diye yürümüştüm.
Amcasını, kara bahtlıyı,
Ayırıp Kakan'dan
Alır ya diye yürümüştüm!

Tale upon tale I threaded,
I asked of those who know.
I had learned that you were well;
"If my orphan lives and roams,
Upon Beecin the quarrel
He will surely loose," I said, and walked.
"His uncle, the black-fated one,
Out of the Khakan's land
He will surely part and take," I said, and walked!

Kalın Kırgız'ın başı,
Büyük atan Karakan denen öldüğünde,
Şurada duran Beecin'e
Kara Kıtay, sayısız Mançu,
Han yağması kıldığında,

Gayret eden o yurdu
Bırakmadan topluca kırdığında,
Karakan'ın sekiz oğlu
Babasından genç kalıp,
Akıl bilmez toy kalıp,
Mançu hanı Alööke,
"Bize düşman olur" diye,
Sekizini kötü gördüğünde,
Karakan'ın sekiz oğlunu
Kamçıyla ölçüp böldüğünde*,
Kıpırdaşan çocukları
Parçalayıp kırıp saldığında,
Taş pazarı paralayıp,
Dümdüz bölüp aldığında.
Kimsenin bilmediği kahra
Salmış imiş sekizini.
Görülmedik çileyi görmüş,
Her birine kul edip,

Head of the teeming Kırgız,
When your great grandsire called Karakan died, Upon Beecin standing there
The Black Kıtay, the countless Mançu,
When they wrought the khan's own plunder,
When that land that strove against them
They cut down wholesale, sparing none,
Karakan's eight sons
Were left young of their father,
Left green, unknowing of counsel;
The Mançu khan Alööke,
Saying "They will be our foes,"
When he looked with evil on the eight,
When Karakan's eight sons
He measured off and parted with the whip,*
When the children as they stirred
He tore apart and cut to pieces,
When the stone bazaar he shattered
And divided level to the ground —
To woe that no one ever knew
He gave over all the eight.
They saw the ordeal none had seen;
Making a slave of each,

Hepimizi bölmüş.
Kullukla gün geçip,
Karakan'ın sekiz oğlu,
Sürünüp gittik böylece.
Helal idi, ak idi,
Amcanın düşüncesi,
Benim babamın adı Bay olur,
Kökten yurdunu sorarsan,

İşte o Karakan'ın oğludur.
"Hunhar Manas çıktı" diye,

Adını duydum yutkunup,
Han Manas'ı bulamadan,
Kaçıp çıktım, şuradaki
Tuñşa şehrinden kurtulup.
Bozkurt Manas'ı bulamadan,
Gelip kaldım kulunum,
Koñurbay'a tutulup.
Kervandan dedikodu duyup,
"Cakıp Han'ın oğlu er Manas
Gelmiş imiş" diye duyup,
Kakan'a gelip dönüp,
Dayanak bilip oturduğum
Yoldaşlardan ayrılıp.
Muzburçak, Kökçö Han ölüp,
Beecin'e rast gelen canın
hepsi ölüp.
Benim coy çeliği kılıcım kınında
körelip,
Manas'a rastlamadan gözüm kararıp.
Gönlümde nice yaram var,
Balam, söylesem sözüm daha var.

Atacığının akrabası,
Bahadır Coodur ben olurum.
Herkeslerden söz duydum,
"Atan Manas öldü" diye,
"Temirkan'ın şehrine

He parted all of us asunder.
Our days passing in thralldom,
Karakan's eight sons,
We crawled on in misery thus.
Lawful it was, and pure,
The thought your uncle bore;
My father's name is Bay,
And if you ask his root and people,

He is that Karakan's own son.
"The bloodthirsty Manas has risen," they said;
I heard his name and gulped it down;
Unable to find Khan Manas,
I fled and escaped, from yonder
City of Tuñşa breaking free.
Unable to find the gray wolf Manas,
I came and remained, my foal,
Caught fast by Koñurbay.
Hearing rumor from a caravan,
"Cakıp Han's son Er Manas
Has come, it seems," so hearing,
Turning back toward the Khakan,
From the companions in whom I sat
My trust — from them being parted.
Muzburçak and Kökçö Han dying,
Every soul that chanced on Beecin
dying, all.
My sword of coy steel dulling in its sheath,
My eye going dark ere ever I met Manas.
In my heart are many wounds;
My child, if I spoke, I have words yet to speak.

Your dear father's kinsman,
Batyr Coodur — that am I.
From all and sundry I heard the word:
"Your father Manas is dead," they said;
"To Temirkan's city

Sürünüp varıp büyüyüp,
Yetim geri geldi" diye.
Benim gamım yok, ilahi,
Yetimim, geldin boynu bükük,

Balam, baş alınası Kıtay eli işte,

Başımı kesersen ben işte!
Şehirli Kıtay eli işte,
Yetimim, kanımı dökersen ben işte!

İnleyen Coodur amcanı
Çukura salarsan, işte çukur,

He crawled away and grew,
The orphan has come back," they said.
I have no grief, O Lord;
My orphan, you have come, your neck bowed low;
My child, here is the Kıtay people whose heads are to be taken;
If you cut off my head — here am I!
Here is the city-dwelling Kıtay people;
My orphan, if you spill my blood — here am I!
Your groaning uncle Coodur —
If you cast him in the pit — here is the pit,

Vergi diye toplanmış sayısız kara mal,
Yılkıya el atacaksan, işte yol sana.

Bunu duyunca Semetey
Babası bozkurt Manas'tan
Yadigâr kalan Boz kise'yi
Çözüp boynuna asarak,
Karagul'a yalvardı:
Ata, kurbanın olayım Coodur ağa,

Bu yıl belimi sıkı kuşandım,
Kalday oğlu Kalça'dan
Cömert atamın kan bedelini sormaya
Hazırlanıp yola çıktığım çağım.
Çarpmaya dağ bulamadan,
Vuruşmaya düşman bulamadan,
Basıp geçecek kor bulamadan,
Kısmetsiz, bahtı kara bir can,
Karşıma çıkacak ok bulamadan,
Gelip size rast geldim.
Bu hâlini söylemezsen,
Coodur ağam, dinle beni,
Kıyardım senin canına.
Bilmeyen adam ağı içer,

Countless dark herds gathered up as tribute,
If you would lay hands on the horse-herd, here is your road.
Hearing this, Semetey,
From his father, the grey wolf Manas,
The Boz kise left as keepsake
He untied and hung about his neck,
And pleaded with Karagul:
Father, let me be your offering, elder Coodur,
This year I girded my waist up tight,
From Kalça, son of Kalday,
To claim my generous father's blood-price —
This is the hour I made ready and set out.
Finding no mountain to strike against,
Finding no foe to fight,
Finding no ember to trample over,
A luckless soul of black fortune,
Finding no arrow to come against me,
I came and chanced upon you.
If you will not tell this state of yours,
My elder Coodur, listen to me,
I would have taken your life.
The unknowing man drinks poison,

Görmediğim senin gibi ağama
Toy kardeşin Semetey
Kurban olup gitsin sana!
Eve dönecek yolu tutmadan
Coşup taşmışım meğer,
Yoldaşım Bakay ağam yok,
Size rast gelmişim meğer.
Bu yılkının içinde
Dediğine uyayım,
Bilmeyen kişi böyledir,
Ayıbıma bakma, ağacığım,
Anam Kanıkey'i alıp vereyim. Uzun yola binilse kaygılanmaz

Konurbay'ın sayısız yılkısı,
Aman ağa, doğrusunu söyle,
Kıtay'a salınacak kargaşayı söyle,
Kırgına binilecek yürüğü söyle?

Atam Manas'ın ruhunu
Kardeşsen eğer, sayıp ver,

Akına binilse yorulmaz,
Orduğa binilse incinmez,
Çarpışmaya binilse kaygılanmaz
Tulparlardan seçip ver.
Kahrı sert başlatalım,
Ele geçerse bir daha,
Konurbay'ın kırk caysañını,
Bırakmadan kırıp atalım.
Kalday oğlu kâfirin,
Han Konurbay bahadırın
Ne çeşit malı var?
Ne çeşit canı var?» –
Deyip, böylece Semetey
Kuşağını boynuna astı,
Karagul'un önünde
Attan yeniden iniverdi.
Büyücü dilli, sinsi kul,

For an elder like you, never seen before,
Let your green young brother Semetey
Go as an offering for you!
Before taking the road for home
I had surged and overflowed, it seems,
My companion, elder Bakay, is not here,
I chanced upon you, it seems.
From within this horse-herd
Let me do as you say,
Such is the unknowing man,
Do not mind my fault, dear elder,
I would take my mother Kanıkey and give her to you. Ridden the long road it never frets —
Konurbay's countless horse-herd,
Pray, elder, speak the truth,
Tell of the havoc to be loosed on Kıtay,
Tell of the swift steed to be ridden to the slaughter?
By the spirit of my father Manas,
If you are a brother, honor it and give,

Ridden on a raid it never tires,
Ridden to the horde it takes no hurt,
Ridden into battle it never frets —
Choose from among the tulpars and give.
Let us loose the fierce onslaught,
Should they fall into our hands once more,
Konurbay's forty caysañs —
Let us cut them down, sparing none.
The infidel son of Kalday,
Khan Konurbay the batyr —
What manner of goods has he?
What manner of soul has he?» –
So saying, Semetey
Hung his sash about his neck,
Before Karagul
He got down from his horse once more.
The sorcerer-tongued, stealthy slave

Semetey'i aldattı:
Ey Semetey, kulunum,
Öbür dünyaya göçen Manas'tan
Yadigâr kalan doğanım.
Ezelden boz ala doğanım, körpecim,
Boz atmacam, çobanyıldızım.
Güney yamaçtan akan pınarım,

Kederimi dağıtan yavrucuğum.
Konurbay adlı kâfirin
Yürüğünü nasıl esirgeyeyim.
Sayısız yılkının dengi yok,
Neler var içinde, neler yok.
Bu yılkının içinde
Aygırı var, atı var,
Böylesi mal görkemlidir,
Bir atının tek başı
Bin yılkılık değer taşır.
Uğursuz kalası çok yılkı,
Hangisini söyleyeyim,
Kimi ata bakarsan,

Kara bayır, soylu kazanat,
Kimi ata bakarsan,
Kalbur ciğerli, tunç bilekli,
Kimisi o uğursuzun
Yaban koçu boynunlu, yuvarlak.
Kimisine bakarsan,
Çapa tırnaklı, geniş sağrılı,
Kimisine bakarsan,
Cenge binilir, puhu ayaklı.
Bu uğursuzun yılkısı
Sığırcık gibi sarı ala.
Hepsi tulpar, hepsi yürük,
Biri kötüdür diye,
Sakın oğlum, sanma sen,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil hanı Kalça'nın,
Mercan düğmeli, inci taşlı,

Deceived Semetey:
O Semetey, my foal,
From Manas who passed to the other world,
My falcon left as keepsake.
My grey-pied falcon of old, my tender one,
My grey sparrowhawk, my morning star.
My spring that flows from the southern slope,
My little one who scatters my sorrow.
How should I begrudge the swift steed
Of the infidel named Konurbay.
The countless horse-herd has no equal,
What things are in it, what things are not.
Within this horse-herd
There are stallions, there are horses,
Such stock is a glorious sight,
The single head of one horse
Bears the worth of a thousand herds.
The doomed wretch's many horses —
Which of them shall I tell of?
Look upon one horse:

A dark bayır, a noble kazanat,
Look upon another horse:
Sieve-lunged and bronze-wristed,
Some of that ill-omened one's
Are wild-ram-necked and rounded.
Look upon another:
Hoe-hoofed and broad-cruppered,
Look upon another:
Fit for battle, eagle-owl-footed.
This ill-omened one's horse-herd
Is yellow-pied like starlings.
All are tulpars, all swift steeds,
That any one of them is poor —
Beware, my son, never think it.
Cotton-sashed and wide-booted
Kalça, the khan of Keçil,
Coral-buttoned, set with pearls,

Lun-tun hanı o haramın
Şimdi tutup vereyim
Savaşta bindiği Kara atını,
Bu, Konurbay'ın Kara atı,
Böğründe var idi,
O kâfirin kanadıdır,
Kırk günlük çöl olsa,
Sıkıntılı, müşkül gün olsa,
Dayanıp gitmek âdetidir.
Kahrolası domuzun
Kuyruğu seyrek, yelesi az,
Düşman kovalamakta ustadır.
Konurbay'ın teninin üstüne giydiği İşte buydu dileğim.
Ok geçmez kaftanı var,
Semetey, onu sana giydiririm,
Bu kâfirin Kara atına,
Bugün seni bindiririm.
İsteyene verilmez Kara ata
Soğuk kementi saldırırım,
Yalvarana vermez domuza
Çıplak binip aldırırım,
Tüpkü-Beecin ulu şehir,

That unclean khan of Lun-tun —
Now let me catch and give you
The Kara horse he rides to war,
This is Konurbay's Kara horse,
It stood ever at his flank,
It is that infidel's wing,
Were there a desert of forty days,
Were there a hard and grievous day,
Its way is to endure and go on.
The accursed swine's horse —
Its tail is sparse, its mane is scant,
A master at running down the foe.
What Konurbay wears upon his flesh This was my very wish.
Is a coat no arrow pierces,
Semetey, I will dress you in it,
On this infidel's Kara horse
I will mount you this very day.
On the Kara horse yielded to no asker
I will cast the cold lasso,
On the swine that grants no pleader
I will ride bareback and take him,
Tüpkü-Beecin, the mighty city —

Ağan yolda ölmezse,
Öte dünya yüzünü görmezse,
Ucuna dek vardırırım.
Gerçek Semetey sen isen,
Horluktaki Coodur ben isem,
Bu gerçek Semetey mi, yavrum,
Babacığının sırdaşı,
Benim cömert Manas'ımın yoldaşı.
Oğlum, güneş doğacak zaman mı,
Adı Bakay, senin çilekeş
ağan esen mi?
Kocamış anan Kanıkey,
İhtiyarlamış anan Çıyırdı,
Anaların esen mi?
Bugün sağ mıdır o canlar,

If your elder does not die on the road,
If he does not see the other world's face,
I will bring you to its farthest end.
If you are the true Semetey,
If I am Coodur held in scorn —
Is this the true Semetey, my child,
Your dear father's confidant,
Companion of my generous Manas.
My son, is it the hour of sunrise —
He named Bakay, your long-suffering elder — is he well?
Your aged mother Kanıkey,
Your grown-old mother Çıyırdı,
Are your mothers well?
Are those souls alive today,

Babacığının yiğitleri,
Almambet ile Çubak'tan
Doğan soy var mıdır?
Kurbanın olayım kulunum,
Bugün gördün Beecin şehrini,
Dert ortağım Manas'tan kalan
bir tanem,
Bugün yolumu eve düşürüp,
Konuk ağırlamak istedin,
Destan söyletmek istedin.
Ey Semetey, kulunum,
Ağanı Kapka-Taş'ta durdurdun,
Çoktan yitiğimi andırttın!
Semetey'im gelse diye,
Manas yâda düşünce
Yanıp tutuşur yüreğim.
Ağzını açmış derin boğaz,
Derdim çoktur, söylerim bir hayli,
Alööke oğlu Konurbay,
Altmış caysañ kardeşi var,
Kahrolası Kakan'da
Bundan üstün hangisi var,
Hepsinden yaman, seçkin er,

Your dear father's warriors —
From Almambet and from Çubak
Is there offspring born?
Let me be your offering, my foal,
Today you saw the city of Beecin,
My one and only, left from Manas
who shared my grief,
Today you turned my road toward home,
You wished to host a guest,
You wished to have the epic sung.
O Semetey, my foal,
You halted your elder at Kapka-Taş,
You made me recall what I lost long ago!
Hoping my Semetey might come,
When Manas comes to mind
My heart burns and blazes.
The deep gorge with its open mouth —
My griefs are many, much could I tell,
Konurbay, son of Alööke,
Has sixty caysañ brothers,
In accursed Kakan
Which of them stands above him?
Fiercer than all, a chosen man,

Bahadırlığı bir başkadır.
Kakançın ülkesi Beecin'e
Kurdurduğu saray budur,
O yamanın hâlini sorarsan,
Keçil'in yaman hanı budur.
Mızrakçıların en ustasıydı,
Âlemin tümünü
Buyruğuna alan yamandı.
Bu Beecin'de doğmuştur,
Baban yiğit Manas ile
Altay'da durmadan vuruşup,
O it koparmıştı yaygarayı.
İşte bu kapılı Beecin koca şehir, Dönüp
evini görmemiştir.
Burada bilgeleri binlercedir,

His valor is a thing apart.
In Beecin, land of Kakançın,
This is the palace he had raised,
If you ask that fierce one's state,
He is the fierce khan of Keçil.
He was the greatest master of lancers,
A fierce one who took the whole
Of the world under his command.
He was born in this Beecin,
With your father, the valiant Manas,
He fought without cease in Altay,
That dog it was who raised the uproar.
Here is gated Beecin, the vast city, He has
never turned back to see his home.
Its sages here are in the thousands,

Er Konurbay bahadırın
Söylesem sözü tükenmez,
Kaplanı on beş kez yavrulamış,
Ona rastlayıp dönen insan olmamış.
Beecin'i desem, kargaşa var,
Atta cambaz, yayan yürük,
Onunla boy ölçüşenin çekeceği var.

Bu yıl oğlum Semetey,
Ağanın dediği sözü belle,
Arslanım, oğlum, sözümü tut,
Bu yıl hiç nazlanmadan
Beecin'e
Göz açıp kapayıncaya dek
Oğlum, şenliği yaman kuralım,
Kalça kulun yılkısını
Bırakmadan basıp alalım,
Semirip, dinç olalım.
Vaktiyle gerçek Kakan'a, Beecin'e
Malını kaptırmış az halkın
Atı güçsüz kalmıştır.
Atların yürüğünü hazırlayalım,
Kaftanı eskimiş olsa gerek,
Kaftanı sağlam hazırlayalım,
Şu Kıtay kalabalık halk,
Çokluğunu görsen kara kurt gibi,
Çıyırdı ile Kanıkey

Of Er Konurbay the batyr —
Were I to speak, the words would never end,
His tigress has whelped fifteen times,
No man who met him has come back.
Should I speak of Beecin — there is turmoil,
Acrobats on horseback, swift runners afoot,
Whoever measures himself against him
will suffer for it.
This year, my son Semetey,
Mark the words your elder speaks,
My lion, my son, heed my word,
This year, without any dallying,
To Beecin —
In the blink of an eye,
My son, let us raise a fearsome revel,
The horse-herd of the slave Kalça
Let us seize outright, sparing none,
Let us grow fat and hale.
Of the few folk who once lost their stock
To the true Kakan, to Beecin,
The horses have grown feeble.
Let us make ready the swiftest of horses,
Their coats must be worn thin,
Let us make the coats sound and strong,
That Kıtay is a teeming people,
See their multitude — like black ants,
Çıyırdı and Kanıkey —

Kanıkey'le danışıp,
Yol azığını sağlamca düzelim,
Akıl danışıp alalım,
Ondan sonra Beecin'e
Asıl hengâmeyi salalım.
Oğlum, bu Beecin oyun yeri değil,
Ordalı, kapılı Beecin'de
Oyun oynanacak yer yoktur.
Kırk günlük çölü var,
Böylesine kahrolası yeri var.

Taking counsel with Kanıkey,
Let us fit out our road-provisions well,
Let us seek and take counsel,
And after that, upon Beecin
Let us loose the true tumult.
My son, this Beecin is no playground,
In horde-held, gated Beecin
There is no place for playing games.
It has its desert of forty days,
It has such an accursed place.

Oğlum, Beecin'i kimler yurt edinmiş,
My son, those who have made Beecin their home,

Beecin'e el atan adamlar bilir,
The men who have laid hands on Beecin, know:

Kırk günlük Beecin'in
Forty-day Beecin
Engin ırmak yolu var.
Has its vast river road.
Rast gelenin çilesi var.
Whoever meets it has his torment.
Tam yolları üstünde onların
Squarely upon their roads
Gerilmiş duran ağı var.
Stands a net stretched taut.
Kahrolası Beecin'e
Whoever falls and is stranded
Düşüp kalan adamın
In accursed Beecin
Onmaz çilesi var.
Bears a torment past all cure.
Kumu yanıp kaynaşan,
Its sand burns and seethes,
Kuma konsa kazanı
Set a cauldron on the sand
Guruldayıp fokur fokur kaynayan.
And it rumbles, boiling and bubbling.
Aman deyinceye kadar,
Before you can cry mercy,
Kaşık suyu bile kalmayan.
Not a spoonful of water remains.
Ölmeyen ancak o çöle varır,
Only the undying reach that desert,
O çöle rastlarsan,
If you chance upon that desert,
Kulunum, gücün kuvvetin tükenir.
My foal, your strength and power will fail.
Darlığa düşmeyelim,
Let us not fall into straits,
Güneşin gücü işlemesin diye
That the sun's force may not pierce,
Kaftanı sağlam hazırlayalım.
Let us make the coats sound and strong.
Adımın yeterse çok malı
If my name suffices, the many herds —
Bırakmadan hepsini sürelim.
Let us drive them all away, sparing none.
Bilge Bakay'ı yola alıp,
Taking wise Bakay along the road,
En azından altı tümen asker alıp,
Taking six tümens of soldiers at the least,
O kalabalık asker yesin diye
That the teeming host may eat,
Yol azığını bolca alıp,
Taking road-provisions in plenty,

Ay nişanlı tuğ olup,
Becoming a banner marked with the moon,
Göğü yaran çığlık olup,
Becoming a cry that splits the sky,
Gün nişanlı tuğ olup,
Becoming a banner marked with the sun,
Göğü çatlatan gürültü olup,
Becoming a thunder that cracks the heavens,
Ondan sonra savaşalım.
After that let us make war.
Atından, kaftanından ayırıp,
Parted from his horse and from his coat,
Han Konurbay bahadırı
Khan Konurbay the batyr —
Böylece seyirlik edelim.
Let us make of him a spectacle.
Keçil hanı Kalça'ya
Upon Kalça, khan of Keçil,

Geçit vermez belayı salalım,
Keçil hanı Kalça'dan
Getirip öcümüzü alalım.
At semirip kıvama gelsin,
Asker toplanıp yığılsın.
Kudretli yiğit, yürük at,
Faydası değecek çağ olsun.
Oğlum, sözümü tutarsan iş budur.
Kaplan Bakay ağan yok,
Evliyanın kutladığı yol olsun,
Az değil, Beecin'e
On iki tümen asker olsun.
Beecin'le cenge tutuşursan,
Az değil, bol olsun.
Alplık ününü almış olan
Erenler gelsin Beecin'e,
Ecelden kıl kadar çekinmeyen.

Ölümden asla dönmeyen
Yiğitler gelsin Beecin'e.
Fitilli tüfek çat dese,
Ürkmeden savaşa duran
Yiğitler gelsin Beecin'e.
Kara tüfek gümledi mi
Kaçmadan durup vuruşan

Yiğitler gelsin Beecin'e.
Karşı karşıya dursak,
Haykırıp mızrak uzatsak,
Tüfek atıp, yay çekip,
Çatır çatır vuruşsak,
Yayın oku vızıldayıp,
Değdiği yer sızlayıp,

Ecel bulup okla uçup,
Kan dökülsün şarıl şarıl.
Beecin'e gelirsen böyle gel,
Bu Beecin toprağında
Çarpışacaksan böyle çarpış,

Let us loose a calamity that bars all passage,
From Kalça, khan of Keçil,
Let us fetch and take our vengeance.
Let the horses fatten and come to trim,
Let the soldiers gather and mass.
The mighty brave, the swift horse —
Let it be the season they serve their turn.
My son, if you heed my word, this is the task. Your tiger elder Bakay is not here,
Let it be a road blessed by the saints,
Not few — for Beecin
Let there be twelve tümens of soldiers.
If you grapple in war with Beecin,
Let them be not few, but many.
Those who have won the fame of alps —
Let such heroes come to Beecin,
Who shrink not a hair's breadth from death.
Those who never turn from dying —
Let such braves come to Beecin.
When the matchlock musket cracks,
Those who stand to battle unflinching —
Let such braves come to Beecin.
When the black musket booms,
Those who stand and fight without fleeing —
Let such braves come to Beecin.
Were we to stand face to face,
Were we to shout and thrust our lances,
Firing muskets, drawing bows,
Were we to clash with crash on crash,
The bow's arrow whirring,
The place it strikes throbbing,

Meeting death, flying with the arrow,
Let blood be spilled in gushing streams.
If you come to Beecin, come thus,
Upon this soil of Beecin,
If you would fight, then fight thus,

Kıtay'ın hanı yiğit Konurbay'la.
Dediğim budur, belle,
Ağan Coodur söyledi,
Arslanım, oğlum, sözümü tut.
Bunu duyunca Semetey:
Babam gibi bildiğim ağam,
Bu dediğin akıldır deyip,
Tutmazsam eğer sözünü
Altı atam kâfir olsun deyip,
Atasından, dedesinden beri
Toy oğlanı Tanrı çarpmıştı,
Karagul'un kendisine
Boyuna aldanıp durması bundandı.
Katal oğlu Karagul,
Kara bela işte bu.
Tutuşup ölesi domuzun,
Düpedüz kurduğu oyun,
Manas oğlu yavrucağa
Bambaşka saldığı fesat.
Saf yaradılışlı Semetey,
Dediğine uyarım deyip,
Aldatıp duran adama,
Anamı alıp veririm deyip,

İşte o zaman Karagul,
Kulu Tanrı çarptı artık,
Altın yanaklı ay baltayı
Alıp beline dayanıp,
Manas'a da övgü düzdü şimdi.
Gerçek kardeşim budur deyip,
Beyi de Tanrı çarptı artık.
Küheylan yapılı Arbuurul,
Yaz tüyünü döktüğünde
Kızıl kırdır o hayvan,

Kış günü geldiğinde
Kara kır olurdu.
Geyik gibi boynunu buran,
Ok atımı hendek gelse,

With Konurbay the valiant, khan of Kıtay.
This is my word, mark it,
Your elder Coodur has spoken,
My lion, my son, heed my word.
Hearing this, Semetey:
My elder, whom I hold as my father,
This word of yours is wisdom, he said,
If I do not keep your word,
May my six forefathers be infidels, he said,
From his father's and grandsire's days
God had struck the green young boy,
That was why by Karagul
He was endlessly deceived.
Karagul, son of Katal —
Here is black calamity itself.
The swine who deserves a grappling death,
The game he laid out plain,
The mischief, wholly apart, he loosed
Upon the child, son of Manas.
Semetey, pure of nature,
Saying, I will do as you say,
To the man who kept deceiving him,
Saying, I will take my mother and give her —

And then it was that Karagul —
The slave God struck him now —
The moon-axe with cheeks of gold
He took, and propped against his waist,
And now he wove praise even for Manas.
This is my true brother, he said —
The bey too God struck now.
Arbuurul, built like a kühaylan,
When it sheds its summer coat
That beast is a red roan,

When the winter days arrive
It would turn a dark grey.
Twisting its neck like a deer,
Should a ditch of a bowshot's width appear,

Duraksamadan aşıveren,
Küheylanlığını duyunca
Buhara hanı istemişti.
İsteyene verilmedi,
Vermek şöyle dursun Buurul'a,
Abdestsiz kişi binmedi.
Manas'ın oğlu toy yiğit,
Görmek istedi sürüyü,
Salıvermek istedi yılkıya,
Küheylan yapılı yürüğü.
İşte o zaman Semetey:
Şu ağam Coodur sağ iken,
Er Konurbay Kalça'nın
Ok geçmez kaftanını giyeyim,
Kalça'nın kanatlı Kara atını
Ay karanlık gün olsa,
Tutup kendim bineyim,
Bu yıl Buurul'a yılkıyı çektirip, Bir izini
bile şaşırmayan.
Talas'a sürüp gideyim.
Ağa, Coodur, sözün doğru,
Dediklerinin hepsi doğru.
Semirip dinç olayım,
Beecin'e adayıp asker toplayıp,
Az değil, bol toplayıp,
Er Konurbay bahadıra
Kırgını ondan sonra salayım.
Ahirete göçen atamın
Öcünü böyle alayım.
Belimi sıkı kuşanayım,
Bel bağlayıp yakarayım,
Atamın kan bedelini sorayım,
Kader yeterse öleyim,
Keçil hanı Konurbay,
İnatlaşıp bir göreyim!» –
Deyip, böylece Semetey,
Arbuurul'a vurulmuştu,

Clearing it without a pause —
Hearing of its kühaylan blood,
The khan of Buhara had asked for it.
It was not given to the asker,
Far from giving Buurul away,
No man unwashed for prayer ever rode it.
The son of Manas, the green young brave,
Wished to see the herd,
Wished to loose into the horse-herd
The swift one built like a kühaylan.
And then it was Semetey said:
While this my elder Coodur lives,
Let me wear the arrow-proof coat
Of Er Konurbay Kalça,
Kalça's winged Kara horse —
Though the day be moon-dark,
Let me catch it and mount it myself,
This year, letting Buurul lead the herd,
Never mistaking a single track.
Let me drive them off to Talas.
Elder Coodur, your word is true,
All that you have said is true.
Let me grow fat and hale,
Vowing them for Beecin, gathering soldiers,
Gathering not few but many,
Upon Er Konurbay the batyr
Let me loose the slaughter after that.
For my father who passed to the hereafter,
Thus let me take revenge.
Let me gird my waist up tight,
Let me bind my hopes and pray,
Let me claim my father's blood-price,
If fate suffices, let me die,
Konurbay, khan of Keçil —
Let me try him, will against will!» –
So saying, thus Semetey
Was smitten with Arbuurul,

Almambet yapısı Akkankı eyer,

Ön kaşı ak altın,
Arka kaşı som gümüş,
İki yanı boydan boya demir,
Ustalıkla perçinlenmiş,
Öte dünyaya göçen Almake,
O, Semetey çocuğa
Adayarak donatmıştı.
Sahtiyan terlik, büyük keçe,
Semetey Buurul'dan alıp attı,

Karagul'a aldanarak,
Bozkurdun bu işi böyle başladı.
Sımsıkı düğümlü ak yuları
Boynuna düğümleyip bıraktı.
Salıverilince Buurul at,
Çok yılkının başına geçti.
Buurul'un vasfı şöyledir:
Nara duysa şaşmayan,
Göz görmez gece olsa,
Çığlık duyunca öne ayrılan,

Koşunca kara yer
Kat katından yarılan.
Ne zaman baksan o çapkının
Tulparlık vasfı görünen.
Taşa basıp deh dense,
Yüksekten kaymaz ayağı.
Hiçbir yanı eksik değil,
Dağdaki kulandan, geyikten.
Geniş göğüslü, kısa yeleli,
Endamlı Buurul at,
Apışı vadi gibi geniş,
Alnında akıtma, dişleri
Su verilmiş çelik gibi.
Altı ay binilse yorulmaz,
Altmış azı yaşına dek
Azı dişi çıksa da kocamaz.

The Akkankı saddle of Almambet's making,
Its front bow of white gold,
Its rear bow of solid silver,
Its two sides iron from end to end,
Riveted with a master's skill —
Almake, who passed to the other world,
Had fitted it out, vowing it
To the child Semetey.
Morocco-leather pad and great felt —
Semetey took them off Buurul and cast them down,
Deceived by Karagul,
Thus began this deed of the grey wolf.
The white halter, knotted fast,
He knotted at its neck and let it go.
When Buurul the horse was loosed,
It went to the head of the many herds.
The mark of Buurul is this:
Unstartled though it hear a war-cry,
Though the night be blind to the eye,
Breaking to the fore at the sound of a scream,
When it runs, the black earth
Splits through its very layers.
Whenever you look, that rascal
Shows the mark of the tulpar.
Set on stone and spurred ahead,
Its foot slips not from the height.
No part of it falls short
Of the kulan or deer of the mountain.
Broad-chested, short-maned,
The shapely horse Buurul,
Its gaskins wide as a valley,
A blaze upon its brow, its teeth
Like steel that has been tempered.
Ridden six months, it does not tire,
Until sixty years of grinders
Its molars may come, yet it grows not old.

Baldırı çocuk beli gibi,	*Its shank like a child's waist,*
Yürüyüşü yüksek yel gibi.	*Its gait like the high wind.*
Çok yılkının önüne	*Before the many herds*
Geçip yürümüş Buurul at,	*Buurul the horse strode out ahead,*
Perçemini göğe savurup,	*Tossing its forelock to the sky,*
Tırnağını yere gömüp,	*Digging its hooves into the earth,*
108350 Yılkının başına geçip ayrıldı,	*It took the herd's head and broke away,*
Doğrultup çekince o çapkının	*Drawn up and reined, that rascal*
Tulparlık vasfı göründü.	*Showed the mark of the tulpar.*
Söylemek istese dili yok,	*It has no tongue, though it long to speak,*
Hayvanken akıllıdır, mübarek.	*Beast though it be, it is wise, the blessed one.*
Kişneyip, yer eşeleyip,	*Neighing, pawing the ground,*
Küheylanlık vasfı görünüp,	*Showing the mark of the kühaylan,*
Perçemini göğe çarpıp,	*Flinging its forelock at the sky,*
Dal ipek gibi kuyruğunu,	*Its tail like a branch of silk,*
Apışına çarpa çarpa,	*Lashing, lashing its gaskins,*
108360 Kişneyip homurdanıp,	*Neighing and rumbling low,*
Tanrı vardır gafile de,	*God watches even over the heedless —*
Küheylan yapılı Arbuurul,	*Arbuurul, built like a kühaylan,*
Kara yeri tokmaklayıp.	*Pounding the black earth.*
Manas oğlu beyzadeyi	*Buurul the horse went off and left*
Bırakıp çıktı Buurul at.	*The young lord, son of Manas.*
Vergiyle toplanmış sayısız kara mal,	*Countless dark herds gathered up by tribute,*
Hazinelik tümen mal,	*Treasure-worthy stock in tümens,*
Urgan boyu ak yardan	*Over the white cliff a lasso's length high*
Atlayıp çıktı mübarek,	*The blessed one leapt and cleared it,*
108370 O Buurul'un ardından	*And after that Buurul*
Kambar ata soylu kara aygır	*The black stallion of Kambar-ata's line*
Geri kalmadan koştu,	*Ran on, not falling behind,*
Tomağa gibi doru aygır,	*The bay stallion like a hooded falcon,*
Şanlı sarı aygır,	*The glorious yellow stallion,*
Gümbürdeyen kalabalık mal	*The thundering, teeming stock*
Tümüyle atlayıp geçti.	*Leapt over, all of them entire.*
Ufak tefek kulun, tay	*The little foals and yearlings*
Suda ölüp kaldı,	*Were left dead in the water,*
İnce kişneyen kısrak, baytal	*The thin-neighing mares and fillies*
108380 Tümden bitkin kaldı.	*Were left spent altogether.*
Kökünden kaldırıp o malı,	*Lifting that stock root and all,*

Gümbürdeyen yılkıyı
Semetey böyle alıverdi.

The thundering horse-herd —
Thus did Semetey take it.

Karagul'u gördün mü,
Hainliğe hazırlanmış,
Semetey durur bu yerde
Kınsız kılıç kuşanıp.
Karagul durur telaşla,
Kaçacak yanını kollayıp.
Semetey'i gördün mü,
Konurbay'ın atı hangisi diye,
Karagul'a yalvarır:
«Ey, kurbanın olayım ağacığım,
Önümden gitti, gördün mü,
Arbuurul gibi küheylanım,
Atadan kalan Coodur ihtiyar -
Kırda bulduğum akrabam.
Kâfirinin Kara atı
Hangisidir, bineyim?
Ağa, sönmüş ateşimi tutuştursana?
Ölmüş canı diriltsene,
Kardeşliğini bileyim,
Gümbürdetip yılkıyı,
Ardına düşüp süreyim,
Kök bırakmadan hepsini,
Talas'a sürüp gireyim!»
O yılkının ardında
Kıydıkara kara atı
Ayrılıp kalmış meğer,
Endamı ve heybeti,
Yılkılığı, görünüşü,
Gören gönül verir ona,
Tulpar vasfı görünür.
Kulu Tanrı çarpmıştı,
Semetey binsin diye,
Kıydıkara kara atı
Bol bol övüp durdu:
«Kurbanın olayım, Semetey,
Dağ gibi büyük Kara at

Have you seen Karagul —
Made ready for treachery,
Semetey stands in this place
Girded with an unsheathed sword.
Karagul stands in a flurry,
Watching for his side of escape.
Have you seen Semetey —
Asking which is Konurbay's horse,
He pleads with Karagul:
«Ey, let me be your offering, dear elder,
It went before me — did you see? —
My kühaylan like Arbuurul,
Old Coodur, left me from my father -
My kinsman found upon the steppe.
Your infidel's Kara horse —
Which one is it, that I may mount?
Elder, will you not kindle my dead fire?
Revive the soul that has died,
Let me know your brotherhood,
Setting the horse-herd thundering,
Let me fall in behind and drive it,
All of them, leaving no root behind,
Let me drive them into Talas!»
At the rear of that horse-herd
The black horse Kıydıkara
Had strayed and stayed apart, it seems,
Its bearing and its majesty,
Its herd-blood and its look —
Whoever sees it gives it his heart,
The mark of the tulpar shows.
The slave God had struck him —
That Semetey might mount it,
The black horse Kıydıkara
He kept praising without stint:
«Let me be your offering, Semetey,
The Kara horse, huge as a mountain,

Algara'nın ta kendisiydi.
Kahrolası domuzun atı
Bu yıl yetmiş azı çağındaydı,

Was Algara's very self.
The accursed swine's horse
Was seventy grinders old this year,

Dizgininden bir tutam kalmadıkça,
Kazanın kırkı birden çarpmadıkça,
Mızraklaşılan kalede,
Binicisini düşmana kaptırmaz,
Dara düşüldüğünde,
Bu Kara atın hâli şöyledir: Kırk günlük çölünde
Çölde doğmuş, taşta büyümüş, Han babanın Aymanboz'u
Susuzluktan yılmayan, canı çıkası,
Yaban sürüsünden ayrı, başka büyümüş, Hani, Aymanboz yürümez olduğunda.
Tayken bile, canı çıkası,
Kulanla yarışırdı.
Haberin var mıdır,
Karaça hanın Kız Saykal'ı,
Bütün Kıtay, çok Mançu,
Kız Saykal'ın bindiği
Yaman tulpar Algara,
Onunla kardeş doğmuştur.
Ağzını koyverdiğinde,
Gemi bırakıp deh dense,
Kasırga kesildiği yer var.
Ağan anlatıp otursa,
Tükenmeyecek sözü var.
Azizkan oğlu Almambet,
Algara'nın hâli şöyledir.
Boşa kuyruk, yele değil,
Er Kalça'dan başkasının
Binebildiği mal değil.
Dara düşüldüğünde
Ağzını koyverse o çapkın,
Bulut gibi uçup vızıldar,
Asil Almake'n, er bozkurt,

Unless but a hand's grip of its rein remains,
Unless forty cauldrons strike it at once,
In the fortress where lances clash,
It yields its rider to no foe,
When straits are come upon it,
The state of this Kara horse is thus: In his desert of forty days
Born in the desert, grown up on stone, Your khan father's Aymanboz —
Uncowed by thirst, the wretch,
Grown apart from the wild herd, grown otherwise, Remember, when Aymanboz could walk no more.
Even as a colt, the wretch,
It would race against the kulan.
Have you had word of her —
Kız Saykal of khan Karaça,
All Kıtay, the many Mançu —
The fierce tulpar Algara
That Kız Saykal rode:
With that one it was born a sibling.
When it lets its mouth run free,
Slack the bit and spur it on,
There are places it turns to a whirlwind.
Were your elder to sit and tell of it,
His words would never run dry.
Almambet, son of Azizkan —
The state of Algara is thus.
Not tail and mane grown in vain,
It is no mount that any but Er Kalça
Has ever been able to ride.
When straits are come upon it,
Should that rascal let its mouth run free,
It flies whirring like a cloud,
Your noble Almake, the grey wolf hero —

Tırnağına taş değse,
Kat katından paramparça olur.
Öfkelenip deh dese,
Eti koyun gibi bölük bölük olur,
Tavşan gibi sırtı düzelir.
Coştuğunda Konurbay
Berenci'yi* kuşanır,
Kakançın ülkesi Beecin'i
Yürüklüğünden büyük Kara at
On iki günde dolanır.
Binersen, Kara at, mal odur,

Kötü olmuştur yeniden,
Yürüklüğünden bu çapkın,
Çetin mızrak cengi olduğunda,

Should a stone but touch its hoof,
It shatters through its very layers.
Should one spur it on in wrath,
Its flesh parts in folds like a sheep's,
Its back levels out like a hare's.
When Konurbay is roused
He girds on Berenci,*
Beecin, land of Kakançın —
The great Kara horse, from sheer swiftness,
Rounds it in twelve days.
If you would ride, the Kara horse — that is the mount,
It has turned wicked once again,
From sheer swiftness, this rascal,
When the hard lance-battle comes,

Hani baban bozkurt Manas'ın

Altı gün su içmeden,
Altı bin Kıtay, sayısız Kalday,
Ak sakallısı Konurbay.
Haykırıp mızrak saldığında,
Deniz gibi baban bozkurdu

Çepeçevre kuşattığında,
Çare tükenip bocalayıp,
Aymanboz ağzını çevirdiğinde,
«Çare nedir, ne olur» – diye,

Bozkurdun çaresi tükenmişken,
O zaman altın kâküllü, kor kuşaklı,

Gökteki yıldızdan yön bulan,
Han Manas'ın yoldaşı.
Keşfe çıksa yol bir,
Akına girse kol bir.
Aşı bir, sofra yoldaşı,
Malı bir, ağıl ortağı.
Kazık boyunlu Sarala'yı

Remember when your father, the grey wolf Manas,
Six days without drinking water —
Six thousand Kıtay, countless Kalday,
Their white-beard Konurbay —
When, shouting, he hurled the lance,
When like a sea they hemmed your grey wolf
Round about on every side,
When, all remedy spent, he reeled,
When Aymanboz turned its mouth away,
«What remedy is there, what will be» – saying,
When the grey wolf's remedy was spent,
Then he of the golden forelock, the ember sash,
Who found his way by the stars of the sky,
Companion of Khan Manas.
Riding to scout, one road,
Riding to raid, one flank.
One in food, fellow of the table,
One in stock, partner of the fold.
Rearing Sarala of the stake-long neck

Şaha kaldırıp vuruşup,
Cenk kuşağını bele sarıp,
Er Konurbay bahadıra,
Kalday'ını hiçe sayarak,
Tek başına girip saldırdı.
Okdan önce yetişmişti,
Şu Alööke oğlu Konurbay,
Almambet'ten mızrak yiyip,
İyice yaralanıp,
Eyerin ardına kaykılıp,
Üzengiden ayağı kayıp,

High on its haunches, fighting,
Winding the war-sash round his waist,
Upon Er Konurbay the batyr,
Counting his Kalday as nothing,
He charged in all alone.
He arrived before the arrow,
That Konurbay, son of Alööke,
Took Almambet's lance,
Was wounded deep,
Toppled back behind the saddle,
His foot slipping from the stirrup,

Kalça sallanıp dururken,
Eteğinin dibinden er Almake
Yakalayacak oldu.
Kurbanlık gibi gererek
Boğazlayacak oldu.
Dara gelindiğinde
Kahrolası bu Kara at
Yaban geyiği gibi boynunu burdu,
Urgan boyu yarlardan
Yay gibi uçup aştı.
O Kara at var diye,
Sönmüş ateşi tutuşup,
Ölmüş canı dirildi,
Konurbay Kalça'nın atı budur diye:
Gördüğünde Semetey,
«Kurbanın olayım kulunum,
Seçip binip alınız.
Kocamış ağan Bakay'a
Armağan edip sununuz.
Bu toy er Konurbay'ın
Bundan başka malı yok,
Bundan başka canı yok.
Atsız kalınca kalakalır,
Dosdoğru girip savaş açınız,
Dediğim budur, o kulun
Sonra başını alınız» –
Dedi o zaman Karagul,

While Kalça hung there swaying,
From the hem of his skirt Er Almake
Was on the point of seizing him.
Stretching him like a beast for slaughter
He was on the point of cutting his throat.
When straits had come,
This accursed Kara horse
Twisted its neck like a wild deer,
Over cliffs a lasso's length high
It flew and cleared them like a bow.
Because that Kara horse exists,
His dead fire flared alight,
His dead soul came alive,
This is the horse of Konurbay Kalça,
saying: When Semetey beheld it,
«Let me be your offering, my foal,
Choose it, mount it, take it.
To your aged elder Bakay
Present it as a gift.
This green young Er Konurbay
Has no stock besides this,
Has no soul besides this.
Left horseless, he stands helpless,
Ride straight in and open war,
This is my word — that slave,
Then take his head» –
So said Karagul then,

Aldatmaya durdu işte bu.
Manas oğlu toy yiğide,
Konurbay'ın kaftanı budur diye,
Zırhlı kaftanı giydirdi,
Konurbay'ın atı budur diye,
Büyük Kıydı ata bindirdi.
Katal oğlu Karagul
Celmoguzluğunu belli etti.
Kürpüldök'ün Sarı-Su'yu,
Kara uğursuzluk işte bu,
O suyun derinliğine
Kırk urgan salsan boylamaz,
O suyun geçidini

He set to deceiving — here it is.
On the green young brave, son of Manas,
Saying, this is Konurbay's coat,
He put the armored coat,
Saying, this is Konurbay's horse,
He mounted him on the great Kıydı horse.
Karagul, son of Katal,
Made plain his celmoguz nature.
The Sarı-Su of Kürpüldök —
Here is black ill-fortune itself —
Into the depths of that water
Cast forty lassos, they touch no bottom,
That water's crossing-ford —

Tulpar salsan yüzüp aşamaz.
Kıyısına göz atsan,
Dizden çıkan çorak bataktı.
Ortasına göz atsan,
Kazılmış derin hendekti.
Yiğitliği var, aklı yok,
Erenden doğma yavrucağın,
Suya girdi kor gibi.
Ardına baksa,
Katal oğlu Karagul,
Kara uğursuzluk işte bu,
Çelimsiz, yağır sırtlı yorgayı

Alıkoymuş meğerse.
Öfkelendi çırpınıp,
Ağacığım diye yalvarıp:
«Kurbanın olayım ağacığım,
Derin kazıp çukurumu,
Karşı yakada kaldın,
Kaynatıp benim çilemi.
Kahrolası çok maldan,
Ağacığım, at nasip olmadı mı?
Kahrolası çok mülkten
Kaftan nasip olmadı mı?
Hünerli tulpar dururken

Cast in a tulpar, it cannot swim across.
Glance at its bank:
A barren mire rising past the knee.
Glance at its middle:
A deep-dug trench it was.
He has valor, but no cunning,
The poor child born of a hero
Went into the water like an ember.
Had he looked behind him —
Karagul, son of Katal,
Here is black ill-fortune itself,
Had held back the puny, saddle-galled ambler,
It seems, for himself.
He raged and thrashed about,
Pleading, saying, dear elder:
«Let me be your offering, dear elder,
Digging deep my pit,
You stayed on the far bank,
Setting my torment on the boil.
From the accursed many herds,
Dear elder, was no horse allotted you?
From the accursed many goods
Was no coat allotted you?
With gifted tulpars standing by,

Yağır beygire niye muhtaç oldun?
Yürüyüşlü tulpar dururken,
Baytala niye muhtaç oldun?
Kahrolası çok yılkı
Sessizce basılıp alındığında,
Sağ yoluna konduğunda,
Atam Manas'ın sırdaşı,
Ahiretlik yoldaşı,
Ağan hani denildiğinde,
Ne diyerek varayım?
Seni bırakıp, yılkı sürüp,
Ağa, hangi mirasa ereyim?
Kayıptan karşıma çıkan,
Kurban olduğum ağamı

Why were you left needing a galled nag?
With smooth-paced tulpars standing by,
Why were you left needing a filly?
When the accursed many herds
Were quietly overrun and taken,
When they were set upon your safe road,
My father Manas's confidant,
His companion for the hereafter —
When they ask, where is your elder,
What shall I say when I come?
Leaving you, driving off the herd,
Elder, what inheritance would I gain?
My elder, come to me out of the unseen,
For whom I would be offered —

Nasıl bırakıp giderim?» –
Deyip, böylece Semetey
Dizginini çekiverdi,
Kıldıkara, canı çıkası,
Çağıldayan Sarı-Su,
Sarı-Su'yun içine
Alıp kaçıp girdi.
Suyun içine varınca,
Ayakta durmayıp yıkıldı.
Bahadır geçinen Semetey'in
Başı suya gömüldü.
Öfkelenip, kederlenip,
Suyun içinde Kara attan
Ayrı düşüp kalmıştı.
Kütük gibi akıp gitti,
Bozkurdun başı bata çıka,
Çekip alınsa aziz baş,
Bir görünüp bir yitti,
Görünmezse öldüm diye,

How can I leave him and go?» –
So saying, thus Semetey
Drew in the rein at once,
Kıldıkara, the wretch,
The rippling Sarı-Su —
Into the Sarı-Su
It bolted, bearing him away.
When it came into the water,
It could not keep its feet, and fell.
Semetey, who passed for a batyr —
His head was plunged beneath the water.
Raging and grieving,
Within the water, from the Kara horse
He had fallen and been parted.
He was swept off like a log,
The grey wolf's head sinking, rising,
Were the dear head to be drawn out —
Now it showed, now it vanished,
When it did not show — he is dead, they thought,

Bozkurdun yüreği bölündü.
Ay karanlık gece oldu,
Ecelin yeteceği gün oldu.
Karşı yakada yağır beygir,

The grey wolf's heart was cleft in two.
It became a moon-dark night,
It became the day death would arrive.
On the far bank, the galled nag

Algara'nın ta kendisiymiş,
Kudurasıcanın Kara atı
Kılık değiştirmiş çağıymış.
Katal oğlu Karagul,
Semetey'i gördüğünde
Altın yakalı kepeneği
Giyinmiş çağıymış.
Kuyruğu seyrek, yelesi az,
Kudurasıcanın Kara atına
Binmiş çağıymış.
Karagul'un hâline bak dur,
Kara niyetli işte bu.
Üstün bir yadacı kulmuş.
İnsanın bildiği hileyi
Fazlasıyla bilen oğulmuş.
Sırttan kızarıp yel sökülüp, Öldüğüne bir bak!

Was Algara's very self,
The cursed one's Kara horse
Was at that hour disguised.
Karagul, son of Katal,
When he beheld Semetey,
Was at that hour clothed
In the gold-collared felt cloak.
Its tail sparse, its mane scant —
On the cursed one's Kara horse
He was at that hour mounted.
Look now at Karagul's state,
Here is the black-hearted one.
He was a slave, a master weather-witch.
Every trick that man has known
He was a son who knew and more.
From the ridge the wind tore loose, reddening, Look — he is dead!

Gökten morarıp bulut görünüp,
Vadiden duman kaplayıp,
Yamaçtan dolu bastırıp.
İşte o zaman Karagul,
«Benden başka can yok» – diye
Kendi kendine yalvarıp.
Altındaki Kara ata
Sağlı sollu kamçı vurup,
Sağlı tersli mahmuzlayıp,
Kudurmuş kulun fesadı,
Çocuğa ettiği oyunu.
Şıta-Keçüü, Taş-Keçüü,
O kurnaz Karagul'un
Ta kendisine uygun geçit.
Karagul kamçı çaldığında,
Koşmadan durur mu Kara at,
Bastığı yeri çökertip,
Taş-Keçüü'den dörtnala aşıp,
Çıkmış meğer Karagul.
Sudan çıkıp aldığında,

From the sky a cloud showed, darkening purple,
From the valley smoke spread over,
From the hillside hail bore down.
And then it was that Karagul,
«There is no soul but me» – saying,
Pleaded with his very self.
On the Kara horse beneath him
Laying the whip to right and left,
Spurring right side and wrong side,
The rabid slave's mischief,
The game he played upon the child.
Şıta-Keçüü, Taş-Keçüü —
A crossing fitted to the very self
Of that cunning Karagul.
When Karagul plied the whip,
Would the Kara horse stand and not run?
Caving in the ground it trod,
Clearing Taş-Keçüü at full gallop,
Karagul, it seems, came out.
When he had come up out of the water,

Katal oğlu o kurnazın:
Kakançı'dan Bakburçun'a
Kendim keşfettiğim yoldu,
Babası Manas olan toy oğlanı
Altı kez aldatan kuldu.

Kudretli başım sağ iken
Yürüğümü nasıl vereyim,
Azıtmış besbelli bu yetim,
Güm güm dövüşüp göreyim!
Bahadır başım sağ iken
Malımı nasıl vereyim,
Kudurmuş meğer bu yetim,
Boğuşup bir göreyim!
Hunhar oğlu o yavrunun
Kastını kurup bu yere
Geldiğine bir bak,
Şimdi benim elimden
Aman deyinceye kadar

Gökten yıldızla yön bulan,

Sakın ola çıkagelmesin,
O yaman Bakay yoldaşı.
Veriverirse ahmaklar,
Hepsi birden kökümüze ermesin,
Tulparları kökünden
Tümüyle alıp gitmesin.
Ben Karagul olduktan sonra,
Kahrı sert salayım,
Gazaya binilen tulparı
Bırakmadan ayırıp alayım,
Manas oğlu toy yiğide
Ondan sonra sözümü söyleyeyim.
Kara suda gemi yok,
Altımda dururken Algara,
Bana karşı koyacak kimse yok.
Tozunu dağ gibi savurup,

That cunning one, son of Katal, said:
From Kakançı to Bakburçun
It was the road I myself discovered,
I was the slave who six times deceived
The green young boy whose father was Manas.
While my mighty head still lives,
How should I give up my swift steed?
This orphan has plainly run wild,
Let me fight him blow on booming blow!
While my batyr head still lives,
How should I give up my stock?
This orphan has gone rabid, it seems,
Let me grapple him and see!
Look how the whelp of the bloodthirsty one
Has laid his plot and come
To this very place —
Now, from out of my hand,
Until he cries for mercy —

He who finds his way by the stars of heaven —

Let him on no account come forth,
That fierce companion Bakay.
Should the fools just hand them over —
Let them not all at once reach our root,
Let him not carry off the tulpars
Root and branch, all entire.
I being Karagul,
Let me loose a harsh onslaught,
The tulpar ridden to holy war —
Let me cut it out and take it, leaving none,
To the green young brave, son of Manas,
Let me speak my word after that.
On the black water there is no ship,
While Algara stands beneath me,
There is no one to stand against me.
Whirling its dust up like a mountain,

Nerede olsa öcümü alayım,
Hunhar oğlu kâfiri,
Sessizce yok ettim diye,
Kakançı hanına,
Han Konurbay önüne
Müjdeleyip varayım,
Verirse eğer, ben kendim,
Çet-Beecin hanlığını alayım.
Bugün karşı sırtta payım yok, Dalıp girip gitmişti.
Doğan başım sağ iken
Ben çilekeşe ölüm yok!» –
Deyip, böylece, Karagul,
Conok yoluna ayrılıp,
Conok'a çıkıp vardığında
Kaplan gibi görünüp.
«Bu sözüme uymazsa,
Çet-Beecin hanlığını
Bu yıl domuz vermezse,
Çok ettim ben hizmeti,
Bu yerde kalıp nideyim,
Savaş açıp, kavga çıkarıp,
Burut'a girip gideyim.
Yiğitliğimi toplayayım,
Yiğitliğim benim budur diye,

Kahrolası Kalça'nın
Gözü önüne sereyim.
Hiç değilse Tırgoot'un
Hanlığını isteyip alayım.
Bu yiğitliğim var iken,
Yılkı güdüp nideyim,
Kalça ile çarpışıp,
Bu hizmetimi bilmezse
Yüz tuttuğum yere gideyim!»
Heybetlenip Karagul,
Nara atıp işte bu,

Wherever it may be, let me take my vengeance,
The infidel son of the bloodthirsty one —
Saying, I have quietly destroyed him,
To the khan of Kakançı,
Before Khan Konurbay
Let me come bearing glad tidings,
And if he grants it, I myself
Shall take the khanate of Çet-Beecin.
Today on the far ridge I have no share, He had plunged in and gone.
While my born head still lives,
For me, the long-suffering, there is no death!» –
So saying, thus Karagul
Turned off upon the Conok road,
When he came up onto Conok,
Looking like a tiger.
«If he does not heed this word of mine,
If the swine does not grant
The khanate of Çet-Beecin this year —
Much service have I rendered,
What should I do staying in this place?
Opening war, stirring up strife,
Let me go over to the Burut.
Let me gather up my valor,
Saying, this is my valor —

Let me spread it out before the eyes
Of the accursed Kalça.
At the least, let me demand and take
The khanate of the Tirgoot.
While I have this valor of mine,
Why should I herd horses?
Clashing with Kalça,
If he does not know this service of mine,
Let me go wherever I have set my face!»
Karagul, swelling with menace,
Bellowing his war-cry — here it is —

Gayreti yaman, zehri güçlü,
Bu kâfirden umudu kes.
Algara ile dörtnala sürüp,
Sivri dağın burcuna,
Yalçın kayanın burnuna,
Aman deyinceye kadar,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Okdan önce yetişti,
Bulut gibi uçup Algara
Önündeki yılkıya.
Aygırın, atın hepsi
Yılkıya kaçıştı tir tir,
Tulpar atların hepsini
Tokmaklayıp almış.
Coşup kalan öz malını,
Yanası nereye gider – diye,
Öfkelenip kederlenip,
Öne geçmiş Karagul,
Gümbürdetip hiç koymadan
Seçkin yürüklerin hepsini
Önlemiş meğer Karagul.
Ayrılan yamaç yoluyla
Yürümüş meğer Karagul,
Yılkıdan ayırıp tulparı
Sürmüş meğer Karagul.

His zeal fierce, his venom strong,
Give up all hope of this infidel.
Galloping headlong on Algara,
To the tower of the pointed mountain,
To the nose of the sheer crag,
Before one could cry mercy,
In the blink of an eye,
He arrived before the arrow,
Algara flying like a cloud
To the horse-herd before him.
The stallions and horses, all of them,
Fled trembling into the herd,
All of the tulpar horses
He had pounded together and taken.
His own stock left surging —
Where would the burning one go – saying,
Raging and grieving,
Karagul had pressed to the fore,
Thundering on, yielding nothing,
All of the choice swift steeds
Karagul, it seems, had headed off.
By the parting hillside path
Karagul, it seems, had gone,
Cutting the tulpar from the herd,
Karagul, it seems, had driven it.

Aygır atı yılkıdan ayırıp
Almış meğer Karagul,
Görülmedik yiğitliği
Göstermiş meğer Karagul.
O yılkının içinde
Aygırsız kısrak kaldı,
Atları yok tay kaldı,
Tulparlarını yerleştirdi,
Kır-Kayın'ın yüzüne,
Suuk-Tör'ün kıyısına
Atları ayırıp sürdü.
Göz görmez yere ulaştırıp,

Cutting the stallions and horses from the herd,
Karagul, it seems, had taken them,
Valor never seen before
Karagul, it seems, had shown.
Within that horse-herd
Mares were left without stallions,
Yearlings were left without their horses,
He settled his tulpars there,
Toward the face of Kır-Kayın,
To the edge of Suuk-Tör
He cut out the horses and drove them.
Bringing them to a place no eye can see,

Dağın bittiği burca,
Kır-Kayın'ın çukuruna
Ulaştırıp koyup Karagul,
O yerde durdu.
«Kırk yılkıcım var idi,
Kırıp geçirip girdi!» – diye, Anasınca gümbürdeyip,
Nicedir yitiğini andı.
«Hunhar oğlu Semetey,
Kazmazsam derin çukurunu,
Kaynatmazsam çileni.
Suyun içinde tokmaklayıp,
Sultan Manas oğlu yetime
Eey, kurban olayım Taybuurul,
Göstermezsem görülmedik günü,
Kahrolası yavrunun
Kılıçlayıp başını alayım,
Suyun içinden sürükleyip,
İt sürülerine yem edeyim,
Başını kesip bağlayıp,
Er Konurbay bahadıra
Müjdeleyip varayım.
Böyle yiğitlik etmezsem,
Doğmadan yitip bataydım,
Diri gezmeden öleyim!»
Bunu deyip hızlanıp,
Öfkeyle renkten renge girip,
Kınsız kılıç kuşanıp,
Yeniden yağacak bulut gibi

Kahrı yüzüne vurup,
Vadiye salıp fırlayıp,
Suyu boylayıp deh deyip,
Bunu böylece bırakalım,
Suya kapılan Semetey
Toy yiğitten haber verelim.
Demin suya girip çıktığında,

Takati bitip, buğusu tükenip,

To the tower where the mountain ends,
To the hollow of Kır-Kayın,
Karagul brought them and set them down,
And in that place he halted.
«Forty herdsmen I had,
He cut them down and broke in!» –
saying, Thundering like its dam,
Long he mourned what he had lost.
«Semetey, son of the bloodthirsty one —
If I do not dig your pit deep,
If I do not set your torment boiling.
Pounding you beneath the water,
To the orphan son of Sultan Manas —
Eey, let me be an offering, Taybuurul —
If I do not show him a day never seen,
The accursed whelp —
Let me sword off his head and take it,
Dragging him out from the water,
Let me make him food for the dog-packs,
Cutting off his head and binding it,
To Er Konurbay the batyr
Let me come bearing glad tidings.
If I do no such feat of valor,
Would I had been lost and sunk unborn,
Let me die before I walk alive!»
So saying he quickened,
Turning color on color with rage,
Girding on the unsheathed sword,
Like a cloud about to rain anew,

His wrath beating in his face,
Loosing himself upon the valley, hurtling,
Skirting the water, spurring on —
Let us leave this as it is,
Of Semetey swept off by the water,
Of the green young brave let us give word.
When just now he went into the water and out,

His strength done, his breath-steam spent,

Ah deyince ağzından
Tulum tulum su boşalıp,
Derman bitip, güç tükenip,
Altından Arbuurul gibi mal gidip,

Karagul'a aldanıp,
Bu toy yiğit böyle kalakalmıştı.

Dolanan suyun kütüğü var,
O kütüğe tutunup durdu,
Aklını başına devşirince,
Taybuurul'u aradı, andı:
«Bu kahrolası kalleş dünya,
Suyun içinde ölür müyüm,
Hasretli kalıp kahrolası,
Taybuurul'u görür müyüm!?
Bit kadarken birleşen,
Parmak kadarken baş koşan,
Kene kadarken kavuşan,
Cenkte bindiğim Küheylanım,
Külçoro ile Kançoro,
Benim iki öz kardeşim.
Kopanı ulayan,
Saçılanı toplayan,
Aman felek, Bakay kardeşim!
Bu yerde tutup binmeye,
Taybuurul gibi küheylan yok,
Arka çıkacak Külçoro, Bakay
kardeş yok,
Bugün var olan yarın yok,
Böyle miydin, kahpe dünya!

Kaçıp girecek orman yok,
Arka çıkacak Kırgız yok.
Aldatana aldanmasaydım,
Hâlim böyle kurur muydu,
Ne bel bağladığım dayanağım var,

When he gasped, from his mouth
Water gushed skin upon skinful,
His vigor done, his power spent,
The mount like Arbuurul gone from under him,
Deceived by Karagul,
This green young brave was left thus stranded.
The circling water has its log,
He held fast to that log,
When he had gathered his wits,
He sought Taybuurul, called him to mind:
«This accursed, treacherous world —
Shall I die within the water,
Left in longing, accursed,
Shall I ever see Taybuurul!?
Joined to me when louse-small,
Yoked to me when finger-small,
United with me when tick-small,
My Kühaylan that I rode in battle,
Külçoro and Kançoro,
My own two brothers.
He who splices what is severed,
He who gathers what is scattered,
Merciless fate — my brother Bakay!
In this place, to catch and mount,
There is no kühaylan like Taybuurul,
No brother Külçoro, no Bakay
to stand behind me,
What is today, tomorrow is not,
Were you always so, harlot world!

There is no forest to flee into,
There is no Kırgız to stand behind me.
Had I not been deceived by the deceiver,
Would my state have withered so?
I have no support on which I bound my hopes,

Medet umup oturduğum

Adlı sanlı çorom, arslanım yok.
Onmaz büyük ırmağı
Görmeye gelmişim meğer,
Kudurmuş kula aldanıp,
Ölmeye gelmişim meğer.
Dünyada diri durmadan
Nideyim demişim meğer,
Bu dünyadan tezcecik
Gideyim demişim meğer!
Atam Manas'tan kalan Akolpok'u
Giyeceğim gün var mı?
Küheylan yapılı Buurul'un
Üstüne bineceğim gün var mı?
Kudurmuş kulu Beecin'e
Süreceğim gün var mı?
Hendekten uzağa atlayan,
Atam Manas'tan çok sakındığım,

Sallanıp koşan, aman ne gün,

Kovar bir, kovar Taybuurul» –
Küheylan yapılı Buurul'un
Deyip böylece, Semetey,
Yarı ölü yarı diri canla,
İçi yanıp tütüp,
Kederlenip gücü gitti,
Kapkara gece çöktü başına,
Kızıl kır, kısa yeleli,
Küheylan yapılı Arbuurul
Gelmiş meğer yanına,
Söylemek istese dili yok,
Hayvandan akıllı, mübarek,
Semetey'in sesini duyunca
Yılkıdan Buurul çıkmış,
Yılkı içinde o küheylan
Semetey'in sesini duymuş.
Kişneyip eşinerek,

The famed çoro on whom I sat hoping for aid,
My lion, is not here.
The great river past all cure —
I came, it seems, to see it,
Deceived by the rabid slave,
I came, it seems, to die.
Rather than stay alive in the world,
What am I for — so, it seems, I said,
From this world right swiftly
Let me go — so, it seems, I said!
The Akolpok left from my father Manas —
Is there a day I shall wear it?
Buurul, built like a kühaylan —
Is there a day I shall mount upon him?
The rabid slave to Beecin —
Is there a day I shall drive him?
He who leaps far past the ditch,
Whom I guarded closer than my father Manas,
Who runs with rocking stride — mercy, what a day —
He chases, oh he chases, Taybuurul» – Of Buurul built like a kühaylan
So saying, Semetey,
With a soul half dead, half living,
His inwards burning, smouldering,
Grieving, his strength went out,
Pitch-black night fell upon his head,
Red roan, short-maned,
Arbuurul, built like a kühaylan,
Had come, it seems, to his side,
It has no tongue, though it long to speak,
Wiser than a beast, the blessed one,
On hearing Semetey's voice
Buurul had come out from the herd,
Within the herd that kühaylan
Had heard the voice of Semetey.
Neighing and pawing,

Kara yeri tokmaklayıp,
Perçemini göğe savurup,
Tırnağını yere gömüp,
Kişneyip içini çekip,
Durmuş meğer Taybuurul.
Ördek gibi boynunu kabartıp,
Eğilmiş meğer Arbuurul,
Semetey'in suda olduğunu
Bilmiş meğer Buurul at,
Semetey'i gördüğünde,
Kulununu görmüş gibi,
Akıp giden ırmağa
Altı yedi kez kişneyip,
Girmiş meğer Buurul at.
Şahlanan koca Buurul,
Er Semetey bahadıra
İşte yetişivermiş,
Kucak dolusu kuyruğunu
Önüne seriverdi.
Buurul'un geldiği yer bu diye,
Ölmeyeceğim yer budur diye,
Yetimin gözü parladı,
Koca kuyruğunu yakaladı.
Beyzaden kuyruktan tutunca,
Aman deyinceye kadar,
Göz açıp kapayıncaya dek
Buurul'un sürükleyiverdi,
Toyluğu yüzünden ölmeden,
Sudan çıktı koca bey,
Onulmaz bir büyük
Beladan çıktı koca bey.
Aklı gitmiş er kişi,
Saf yaradılışlı arslan kişi,
Babası bozkurt Manas'tan
Üstün doğmuş er kişi.
Babası cömert Manas'tan
Yadigâr kalan Akolpok,

Pounding the black earth,
Tossing its forelock to the sky,
Digging its hooves into the ground,
Neighing, heaving a sigh,
Taybuurul, it seems, had halted.
Puffing out its neck like a duck,
Arbuurul, it seems, had bent low,
That Semetey was in the water
Buurul the horse, it seems, had known,
When it beheld Semetey,
As if it had seen its own foal,
Into the flowing river,
Neighing six times and seven,
Buurul the horse, it seems, went in.
The great rearing Buurul
Reached Er Semetey the batyr —
There, in a moment it was done —
Its armful of tail
It spread before him.
This is where Buurul has come, he thought,
This is the place I shall not die, he thought,
The orphan's eye flashed bright,
He seized the great tail.
When your young lord grasped the tail,
Before one could cry mercy,
In the blink of an eye,
His Buurul dragged him away,
Not dying of his green rawness,
Out of the water came the great bey,
Out of one great calamity
Past all cure came the great bey.
A hero whose wits had gone,
A lion pure of nature,
A hero born to surpass
His father, the grey wolf Manas.
From his father, generous Manas,
The Akolpok left as keepsake,

Yakası altın, yeni tunç,
Çift zırh halkalı, turgay gözlü,
Kat kat örme, geniş yakalı,
Cenkte giyilse ok geçmez.
İçine ipek işlemiş,
Yaman kadın Kanıkey,
On iki yıl dişiyle dokumuş.
Atkısını sıkıca pekiştirip,
Uğraşıp mekikle dokumuş.
Karşısına ok atan düşmanlar,
Çaresini bulamayıp şaşmış.
Akolpok yapılırken,
Atasının hazinesi
Epeyce harcanmış.
Emeğinden Kanıkey
Armağan vermiş Akolpok'u.
Bir tanem oğlum giyer diye,

Dedi, o zaman Karagul,
Yılmadan düşmana değer diye.
Anacığım eşsizmiş diye,
Kadrimi bilir diye,
Anasının Akolpok'unu,
Aklını devşirip, giyemeden,
Hantal, toy er kişi
Kalın ucuyla bahadırı
Arbuurul'a binemeden,
Kimi zaman gönlü dağılıp, Kuldan bir darbe daha yiyip,
Şaşkın, aman, gözüne
Kızarıp pus görünüp,
Gözü kayıp fildır fildır,
Bütün bedeninin tümü
Toparlanamayıp sarsak,
Haberin var mıdır,
Manas oğlu er zavallı,
Kan içicinin soyu,
Kendine gelemez durumdaydı.
Algara'yla şahlanıp gelip,

Its collar gold, its sleeve bronze,
Double mail-ringed, lark-eyed,
Woven fold on fold, wide-collared,
Worn in battle, no arrow pierces it.
Silk was worked into its lining,
The formidable woman Kanıkey
Wove it twelve years with her teeth.
Packing its weft down firm and tight,
She toiled and wove it with the shuttle.
The foes who shot arrows against it
Could find no remedy, and stood amazed.
While the Akolpok was being made,
His father's treasury
Was spent in goodly measure.
Out of her labor Kanıkey
Gave the Akolpok as a gift.
Saying, my one and only son shall wear it —
He spoke, then did Karagul —
Saying, unflinching he will meet the foe.
Saying, my dear mother was peerless,
Saying, she knows my worth —
His mother's Akolpok,
His wits ungathered, not yet donned,
The lumbering, green young hero,
Not yet mounted on Arbuurul,
The batyr, with the thick butt-end —
At times his senses scattering, Taking one more blow from the slave,
Dazed — mercy! — before his eyes
A reddening haze appearing,
His eyes rolling round and round,
The whole of all his body
Unable to gather itself, shaking —
Have you had word of it?
The poor hero, son of Manas,
Seed of the drinker of blood,
Was in a state past coming to himself.
Rearing up on Algara he came —

Kulu Tanrı çarpmıştı.
Semetey'i gördüğünde
Karagul hızlandı coşup,
Öfkelenip gümbürdeyip,
Semetey'e söylenip:
«Karşılıklı iki yaka Kürpüldök,

Kendim keşfettiğim yol budur,
Baban Manas'ı, o toyu
Altı kez aldatan el budur.
Bilirsen, bozkurt Karagul'u

Görmeye gelmişsin meğer,
Kakan'dan sağ kurtulmadan
Ölmeye gelmişsin meğer.
Baban Manas'a, o toya
Yağmur yağdırıp, yay çekip,
Karşı duran yiğit benim işte,
Kimsenin görmediği horluğu
Eden yiğit benim işte!
Karagul'un kahrını
Görmeye gelmişsin meğer.
Hunhar oğlu koca toy,
Sen ölmeye gelmişsin meğer!» –
Gayrete geldi işte bu,
Kara bağlı kırk kulaç,
Kayından yapılma kement sırığını
Ele kavrayıp dürtüp,
İnce ucundan tutup çevirdi,

Tepesine indiriverdi.
Semetey durdu kederle,
Bir karış kafa derisi
Yarılıp gitmişti.
İşte o zaman Semetey,
Otlu yere ateş salan,
O yanasıcanın soyu.
Kara suya kan döken,
Kaplan Manas'ın öz oğlu.

The slave God had struck him.
When he beheld Semetey,
Karagul quickened, surging,
Raging and thundering,
Railing at Semetey:
«The two facing banks of Kürpüldök —

This is the road I myself discovered,
This is the hand that six times deceived
Your father Manas, that green one.
If you would know, the grey wolf Karagul
—
You have come, it seems, to see him,
Without escaping Kakan alive,
You have come, it seems, to die.
Upon your father Manas, that green one,
Raining down rain, drawing the bow,
I am the brave who stood against him,
The scorn that no one ever saw —
I am the brave who dealt it!
The wrath of Karagul —
You have come, it seems, to see it.
Great green son of the bloodthirsty one,
You have come, it seems, to die!» –
He rose to fury — here it is —
The black-bound forty-fathom
Lasso-pole made of birchwood
He gripped in hand and thrust,
He seized it by its thin end and swung it round,
He brought it down upon his crown.
Semetey stood in grief,
A span's breadth of his scalp
Had split and torn away.
And then it was that Semetey —
He who sets fire to the grassy place,
That burning one's own seed.
He who spills blood on the black water,
The tiger Manas's own son.

Çayırlı yeri tutuşturan,
Börk al dese baş kesen,
Kan dök dese öfke saçan,
Sendeleyeni yakalayan,

İnadına dokunulduğunda
Öz babasını bile haklayan.
Burnuna kavruk kan inip,
Boynundan ve yanağından
Kayış gibi kan akıp,
Tükendikçe tutuşan,
Ezildikçe coşan,
O yanasıcanın öz oğlu.
Ukuruk* başına değince
Öfkelendi bağırıp,
Öte dünyaya göçen Manas'ın
Adını anıp haykırıp:
«Kudurmuş kul, sen misin,
Gücüm yetmezse öleyim.
Öfkelenmiş Karagul,
Seninle boğuşup bir göreyim.
Bambaşka adım atıver,
Küheylan yapılı Taybuurul,
Ağzını çekip çevireyim,
Beecin'e doğru kovayım.
Hesabını fazlasıyla buldurup,
Başımı yarıp biçtirip,
Nasıl diri durayım!»
Horoz gibi dimdik aziz arslan,
Yerinden oynamaz aziz er,
Babası Manas öldüğünde,
Talas'ı yurt edinip konmuştu,
Yetim gezip yetişip,
Er Semetey olmuştu.
Arından henüz ölmemişti,
Böylesi bir horluğu
Yeryüzünde görmemişti.
Çevresine bakmadan,
Hiç mi hiç canını esirgemeden,

He who sets the meadowland ablaze,
Who, told to take a cap, takes a head,
Who, told to spill blood, scatters fury,
Who seizes whoever staggers,

Who, when his defiance is touched,
Would fell even his own father.
Scorched blood running down to his nose,
From his neck and from his cheek
Blood streaming down like a strap,
Who kindles as he is spent,
Who surges as he is crushed,
That burning one's own son.
When the ukuruk struck his head*
He raged and shouted,
Calling out the name of Manas
Who passed to the other world, crying:
«Rabid slave, is it you?
If my strength fails, let me die.
Karagul, risen in wrath,
Let me grapple with you and see. Take a
stride wholly apart,
Taybuurul, built like a kühaylan,
Let me wrench your mouth and turn you,
Let me chase him toward Beecin.
Making him pay his reckoning over-full,
Letting my head be split and slashed —
How should I stay alive!»
The dear lion, cock-straight and upright,
The dear hero not moved from his place,
When his father Manas died,
Had settled on Talas as his homeland,
Wandering an orphan, growing up,
He had become Er Semetey.
He had not yet died of his shame,
Scorn such as this
He had never seen on the face of the earth.
Not looking about him,
Sparing his life not one whit,

Sağa sola bakınmadan,
Yamanın oğlu o yavru,
Kıl kadar canını esirgemeden.
Ok geçmez Akolpok'u
Silkmeden aceleyle giydi şimdi,

Not glancing right or left,
That whelp, the fierce one's son,
Sparing his life not a hair's breadth.
The arrow-proof Akolpok,
Without shaking it out, in haste he donned it now,

Eyersiz sıçrayıp bindi şimdi.
Kara yanaklı ak kamçıyı,
Kavrayıp savurarak,
Şaklatıp Buurul'un
Böğrüne bir indirip,
Mızrağı yok, kamçısıyla,
Kaplan soyunun evladı
Karagul'u kovalamaya koyuldu çıplak.
Ne yukarı ne aşağı bakar,
Ölürüm diye düşünmez,
Öfkeyle çırpınır,
Söz anlar bir varlıkmış gibi
Buurul ata yalvarır:
«Kurbanın olayım Arbuudan,
Başını yere eğiver,
Çömelip de işemeyen,

Yeni yere değmeyen,
Katal'ın oğlu kâfire
Bir yetiştiriver beni,
Boynunu yere uzatıver,
Kurbanın olayım Ar buudan,
Ölçüsüz adımlar atıver,
Kalday'ın oğlu kâfirin,
Han Koñurbay bahadırın
Keşfe bindiği Kara atına
Bir yetiştiriver beni!
Argımak beslerim, at beslerim,
Kurban olsun Buurul at, senin gibi küheylana,
Yiğit topladım, er topladım,

He leapt astride without a saddle now.
The white whip with black cheek-straps,
Gripping it and swinging it round,
He cracked it down upon
The flank of Buurul once,
No lance in hand, with whip alone,
The offspring of the tiger's line
Set off bare to chase Karagul.
He looks not up, he looks not down,
He does not think, I may die,
He thrashes in his fury,
As if to a being that understood speech
He pleads with the steed Buurul:
«Let me be your sacrifice, Arbuudan,
Bend your head down to the ground,
To the infidel who never squats to make water,
Whose knee never touches the earth,
To Katal's son, the infidel,
Just carry me to reach him,
Stretch your neck out to the ground,
Let me be your sacrifice, Ar buudan,
Take strides beyond all measure,
Of Kalday's son the infidel,
Of Khan Koñurbay the bahadur,
To the Black steed he rode on his scouting —
Just carry me to reach it!
I raise argymaks, I raise horses,
Let a horse be sacrificed, Buurul, to a courser like you,
I gathered braves, I gathered men,

Kurban olsun senin gibi kardeşe!
Fırsatını bulup da,
Başımı yarıp vurduğunda
Karşımda boynunu bir çevirseydi,
Külçoro bakıp dursaydı,
Sonra gürüldeyen Karagul
Bu işi öyle yapsaydı.
Bozukmuş gördüğüm düş,

Let all be sacrificed to a brother like you!
Had he found his chance,
When he split my head and struck,
Had he but turned his neck to face me,
Had Külçoro stood watching,
Then that thundering Karagul
Would never have done this deed.
Corrupt was the dream I dreamed,

Keşfe gelip baş yaran Kıstırıp kovalar dört nala.
Duyulmuş mudur böyle iş»,
Öfkelenip, yüzü değişip,
Yakalasa parçalayacak gibi
Karagul'a söylenip,
Bastığı yeri sarsıp,
Eyersiz binip Buurul'a,
Ayköl'ün fırladı dörtnala.
Buurul'un huyu böyledir.
Cenge binilir töresi,
Bu yaman Buurul at
Semetey'in kanadıdır,
Kaçıp giden düşmanına
Kovalayıp yetişir âdeti.
Aşık kemiğince dağ yok o yerde,
Keçe kadar çukur yok,
Saban değmiş çizgi yok, Aceleyle gitmektedir.
Marmot kazmış in yok,
Böyle bir yere gelince Yerde uçup gitmektedir.
Hızlanıp koşmak âdeti.
Kırk günlük çöl olsa,
Çölde gitmektedir.
Zorlu çetin yer olsa,
Dayanmaktır âdeti.
Erin hâlini görünce,
Engebeye vardığında,
Adım açtı Buurul at,

He came scouting and split my head
Pressing hard, he chases at full gallop.
Has such a deed ever been heard?»,
Enraged, his face transformed,
As if to tear him apart should he catch him,
Cursing at Karagul,
Shaking the ground he trod upon,
Mounting Buurul without a saddle,
Ayköl's son shot off at full gallop.
Such is the nature of Buurul.
His custom is to be ridden to battle,
This fierce steed Buurul
Is Semetey's very wing,
His enemy who flees away
He chases down by habit.
No hill there even ankle-bone high,
No hollow deep as a strip of felt,
No furrow ever touched by plough, He goes in urgent haste.
No burrow dug by marmot there,
When he comes upon such ground He flies along the earth.
His habit is to speed his run.
Were it a desert of forty days,
Through the desert he goes on.
Were it hard and grueling ground,
His custom is to endure.
Seeing the state of his master,
When he reached the rough terrain,
Buurul the steed opened his stride,

Arkar gibi bacakları gerildi,
Yokuşa dayandığında
Yelesi kuyruğu yayıldı.
Koñurbay'ın Algara'sı
Tabanı yere çarparak,
Semetey'in Buurul atı
Kara çelik gemini
Gırtlağında takırdatıp,
İnişe girdiğinde
Koñurbay'ın Algara'sı
Uzaklaşıp koşar uçarcasına.
Yokuşa dayandığında
Semetey'in Buurul'u

His legs stretched taut like an arkhar's,
When he braced against the slope
His mane and tail spread wide.
Koñurbay's Algara,
His hooves striking against the ground,
Semetey's steed Buurul,
His bit of black steel
Rattling in his gullet,
When the downhill slope began
Koñurbay's Algara
Drew far ahead, running as if in flight.
When he braced against the slope
Semetey's Buurul

Buurul at koşar telaşla,
Koşuşunu görünce
Katal'ın oğlu Karagul.
«İt neyin nesi olmuş? – deyip,
Aziz candan umut kesip,
Engebeli yerlere basıp,
Tümsekli tepe, bel aşıp,
Amansız kovalamış.
Değeri işte böyledir,
İkisi kız ile güvey gibi olmuş.
Engebeli puslu kırları
Basıp geçip gitmekte,
Kara yeri tulparlar
Kazıp geçip gitmekte.
Algara ile Karagul
Göz yetmeyen pus içinde
Puslanıp ucu görünen
Engebeli sırtların,
Göz yetmez düzlüğün
Eteğinde gitmekte.
Tulparın hâli böyledir,
Bütün hızını salmıştır,
Eri aldatan Karagul
Hadsiz telaşa kapılmıştır.
Algara ile Taybuurul,

Buurul the steed runs in haste,
Seeing how he ran,
Katal's son Karagul.
«What manner of dog is this? – saying,
Giving up hope of his dear life,
Treading the broken ground,
Crossing hummocked hills and passes,
He fled the merciless chase.
Such indeed is their worth,
The two became like bride and groom.
The rugged misty steppes
They tread and pass along,
The black earth those tulpars
Dig up and pass along.
Algara and Karagul,
In haze no eye can pierce,
Of ridges whose hazed tips barely show,
Of the rugged mountain spines,
Of the plain no eye can measure,
Along the skirt they go.
Such is the state of a tulpar,
He has loosed his utmost speed,
Karagul, deceiver of men,
Is seized by boundless haste.
Algara and Taybuurul,

Toynağın tam değdiği yer
Kol arkı gibi yarılıp,
Tam bastığı izleri
Ocak çukuru olup oyulup.
Tulparın hâli böyledir,
Kocaman ağızlar açılıp,
Kahrolasıca melunun
Kan karışık ak köpüğü
Göğsüne saçılıp,
Beecin'den beri Dıñşa'ya

Where the hoof struck full upon the ground
Split open like an irrigation channel,
The tracks where they trod full
Were gouged out like a hearth-pit.
Such is the state of a tulpar,
Their huge mouths gaping open,
Of the accursed wretch
The white foam mixed with blood
Spattering across his chest,
From Beecin on to Dıñşa

Varmış dayanarak,
Perçemi dolaşıp,
Çanak gibi olmuş aziz baş Başımı kesip gider – deyip,
Kızıl toza bürünüp,
Başlarını yere eğip,
Bambaşka koşuşup,
Boyunlarını yere uzatıp,
Ölçüsüz adımlar atışıp,
Algara ile Ar Buurul
Yelişine yel yetişmez,
Yürüyüşüne hayvan yetişmez,
Kimi yere geldiğinde
Yer sisi çöker pusarık, O sırada Karagul

He arrived, enduring all,
His forelock tangled about,
The dear head grown like a bowl He will cut off my head and go – saying,
Wrapped in crimson dust,
Bowing their heads to the ground,
Running like nothing else,
Stretching their necks along the ground,
Taking strides beyond all measure,
Algara and Ar Buurul —
No wind can match their trot,
No beast can match their gait,
When they came to certain ground
Earth-mist settles, a dim haze, At that moment Karagul —

Yürüğün hâli böyledir,
Kanhorunun Buurul'u
Algara'ya yaklaşmakta.
Karagul'un hâline bak sen,
Beri yanında ovada
Kahrolası işte bu,
Konuşunca sözü açık,
Bocaladı Karagul
Ata sınçı, gözü açık,
Altındaki Buurul'un
Yürüklüğünü görünce,
Kakançı'nın Beecin'inin
Habercisi duyar diye,

Such is the state of a swift one,
The bloodthirsty one's Buurul
Draws ever nearer to Algara.
Look you at Karagul's plight,
On the plain on the nearer side,
This accursed one, this very one,
Clear of speech when he talks,
Karagul was thrown in confusion,
A judge of horses, sharp of eye,
When he saw the swiftness
Of the Buurul beneath him,
Thinking the herald of Kakançı's
Beecin will hear of it,

İt olmazsa, öncüsü
Önümden karşı çıkar diye. Sağlı sollu
kamçı vurup,
Mızrak cengi çetin olur diye,
Sağlı tersli mahmuzlayıp,
Kanhorun oğlu yamandan
İt neyin nesi diyerek,
Ayırıp kurtarır diye,

Öfkelenip bağırıp,
Kakan diye nara atıp,
Algara'ya söylenip:
Eyer beli gibi tepeyi
Aşıp geçip gitmekte,
Aziz can eline geçse
Ne felaket olur diye,
Sinek kadar cana zor geldi,
O sırada Karagul
Telaşla gitmektedir,
Yılkıcı başı Karagul,
Sinsi kalası işte bu.

Buurul'un hâlini görünce,
Azgın burut yetişir – diye,
Kaçıp gitmektedir,
Yetişir miyim diye Buurul at
Koşup gitmektedir.
Arkar gibi adım uzatıp,
Arslan gibi göz kızartıp,
Yer tükenip pusarık,
Ceylan gibi koşup mübarek,
Karagul'a yaklaşıp,
Dizinin dibine gelip yetişti.
Karagul'un hâli işte bu.
Kakançı'lı şehre
Yetişmeye gözü dört olup,
Gönlü fena bölünüp,
Ölecekmiş gibi görünüp,
Algara ağır koşup,

Thinking, if not a dog, its vanguard
Will come out against me from ahead.
Lashing the whip left and right,
Thinking the lance-battle will be grim,
Spurring on the left, the right,
From the bloodthirsty one's fierce son,
Saying, what manner of dog is this,
Thinking someone might part and save him,
Raging and shouting aloud,
Roaring the battle-cry Kakan,
Cursing at Algara:
The hill like a saddle's spine
He crosses over and passes on,
Should his dear life fall into that hand,
What calamity would come, he thinks,
His fly-small life was hard pressed,
At that moment Karagul
Goes onward in his haste,
Karagul, chief of the horse-herders,
This sly accursed one, this very one.

Seeing the state of Buurul,
The furious burut will catch me – thinking,
He goes on fleeing away,
Shall I catch him, thinks the steed Buurul,
Running ever onward.
Stretching his stride like an arkhar,
Reddening his eye like a lion,
The land runs out into dim haze,
Running like a gazelle, the blessed one,
Drawing close upon Karagul,
He caught up to his very knee.
Such indeed is Karagul's plight.
To the city of Kakançı
His eyes strain wide to reach it,
His heart is sorely torn,
He looks as though about to die,
Algara running heavily,

Karagul fena yanıp,
Gözü fırıl fırıl döndü,
Ayağı sarktı sallanıp,
Altındaki Algara
Candan ürküp, hızlanıp,
Fena şaşırdı Karagul,
«Yanası hanın Algara'sı,
Sen hanın atıydın,
Kocamış hâlin yok,
Koşamayacak çağın yok.
Güvenip bindiğim Algara,
Ay karanlık gece saldın,
Karagul'un başına

Karagul burning bitterly,
His eyes spun round and round,
His feet dangled, swaying loose,
The Algara beneath him,
Startled for his life, speeding up,
Karagul was utterly bewildered:
«Cursed be the khan's Algara,
You were the khan's own steed,
You are not grown decrepit,
This is no age when you cannot run.
Algara, whom I mounted with trust,
You cast me into a moonless dark night,
Upon Karagul's head

Ecel yetecek gün saldın.
Kanhorun oğlu yamandan,
Kastını kurmuş haramdan
Diri diri hakaret görürüm belki.
Aşık kemiğince dağ olmaz,
Eline geçip kazara,
Ecel yetip, günüm dolmadan
Issız ovada ölürüm belki,
Böyle cefa, kara iş
Algara yaban atınca koşar diye,
Bundan başka canlı,
Uykuda var mı böyle iş.
Bende kızıl alaca, yeşil kürk Rastlayan diri kalmayan
Kenarını çeksem bölünmez.
Göz yetmeyen Kızıl-Kum,
Tuhaf, bir yol aldattım,
Eline geçersem, bu burut
Dönüp bakacağa benzemez.
Kazara yakalar belki,
Belalı bu burut
Yol üstünde sürütüp,
Azgın itlere yem eder belki.
İşte böylece Karagul,
Kaygılanmakta işte bu.

You cast the day my doom arrives.
From the bloodthirsty one's fierce son,
From the haram one who plotted his design,
Alive I may suffer his abuse.
No hill there even ankle-bone high,
Falling into his hand by mischance,
Before my doom is due, my days fulfilled,
I may die on the desolate plain,
Such torment, such black work —
Algara runs like a wild horse, they say,
What other living creature
Has seen such a thing even in sleep?
On me a crimson-motley, green fur coat
None who meets him stays alive —
Its hem, if I pulled, would never tear.
The Kızıl-Kum no eye can measure,
Strange — I deceived him once,
If I fall into his hand, this burut
Does not look the kind to turn and relent.
He may seize me by mischance,
This baleful burut
May drag me along the road
And feed me to his savage dogs.
And so it is that Karagul
Is sunk in worry, this very one.

Karagul'u eyersiz kovalayıp,
Semetey esirger mi hiç.
Babası boz kurt Manas'tan
Üstün doğmuş er kişi,
Ay gibi büyük ova,
Büyük ovaya dayandı.
O ovanın hâlini sorarsan,
Pus çöküp köşelenir,
Alacakaranlık olup uçlanır.
Baksan göze ilişmez,
Kahrolası dünya
Nerde olduğu bilinmez.
Görse gönül bölünür.
Tümsek tümsek sivrilip,
Dağın başı görünmez.
Aldatılmış olan Semetey
Katal'ın oğlu kâfiri,
Eyersiz kovalar üşenmeden,

Chasing Karagul unsaddled,
Would Semetey ever show mercy?
Than his father, the grey wolf Manas,
A man born mightier still,
A plain vast as the moon,
He braced against the great plain.
If you ask the state of that plain:
Haze settles and gathers in corners,
Twilight falls and tapers to its ends.
Look — and it escapes the eye,
This accursed world —
Where it lies cannot be known.
To see it, the heart is torn.
Hummock upon hummock rising sharp,
The mountain's head cannot be seen.
Semetey the deceived
Chases Katal's son, the infidel,
Unsaddled, unwearying,

Göz yetmeyen ulu ova,
Az değil, engin ova.
O ovanın yüzünde
Çukurlaşan derin oyuk olmaz.
Canlının dayanıp duramadığı,
Altı ay binilse yorulmaz,
Yürük tulpar olmasa,
Kimse dayanıp varamaz,
Yanık ova işte bu,
Kuş yürüse kulağı,
Kulan bassa toynağı,
Yanıp kavrulan çölmüş,
Koparıp yiyecek otu yok,
Yudum diye tadılacak suyu yok.
Angut uçsa bitap düşen,

Kara akbaba uçarken
Kanatları sarkıp,
Ortasında takatten düşen.
Hayli çetin çölmüş,

A great plain no eye can measure,
Not small — a boundless plain.
Upon the face of that plain
No deep sunken hollow forms.
Where no living thing endures,
Six months ridden, it wearies none,
Were it not a swift tulpar,
No one could endure and cross it,
A scorched plain, this very one,
Should a bird walk, its ears,
Should a kulan tread, its hooves —
A desert burned and parched it was,
No grass to tear and eat,
No water to taste, to call a sip.
Where the ruddy shelduck flying falls exhausted,
Where the black vulture in its flight,
Its wings drooping low,
Collapses spent in the middle.
A sorely grueling desert it was,

Beecin'deki çok Hıtay,
O günden bu güne,
Dıñşa-Talaa dermiş.
O çöle vardığında,
Katal'ın oğlu Karagul
Algara'ya kamçı vurup,
Telaşla gitmektedir,
Semetey'in Buurul atı,
Temposunu güçlendirip,
Aşıp gitmektedir.
Koñurbay'ın Algara'sı
İnişli yere geldiğinde,
Uzayıp koşar uçarcasına,
Semetey'in Buurul atı
Yokuşa dayandığında,
Dizi dibine yetişmekteydi.

The many Hıtay in Beecin,
From that day to this day,
Have called it Dıñşa-Talaa.
When he reached that desert,
Katal's son Karagul,
Lashing the whip on Algara,
Goes onward in his haste,
Semetey's steed Buurul,
Strengthening his tempo,
Goes on overtaking.
Koñurbay's Algara,
When he came to falling ground,
Stretches out and runs as if in flight,
Semetey's steed Buurul,
When he braced against the slope,
Was closing to his very knee.

O ovadan geçtikten sonra,
Hikâyesi, velvelesi pek ilginç.
Ondan öteye vardıktan sonra
Çok-Tabılgı denen yer,
Kiçi-Beecin Dıñşası,
Yatan ordunun bu kadarı,
Kalday'ın oğlu kâfire,
Yaklaşmıştı artık
Han Koñurbay bahadıra.
Körüü'ye* kurulmuş dam imiş,
Keçil'in güçlü hanı imiş,
Öküzü kalıp, kendi ölen
Biri ölünce, Koñurbay,
Ölenin malını pay bölermiş.
Tekesini seter* diye salan,
Bindiği kutsal at olan,
Töresiymiş keçilin,
Don giymeden hepsi
Karılarla yatar olmuş.
Bozkırdaki puslu doruğa,
Haberin var mıdır,
Han Koñurbay hisara,

After crossing that plain,
Its tale, its tumult — most curious.
After passing on beyond it
Lies the place called Çok-Tabılgı,
The Dıñşa of Kiçi-Beecin,
So much of the encamped horde —
To Kalday's son, the infidel,
He had drawn near at last,
To Khan Koñurbay the bahadur.
A dwelling raised at Körüü it was,*
He was the mighty khan of the Keçil,
Whose ox survives while he himself dies —
When one died, Koñurbay
Would share out the dead man's goods.
Setting loose his he-goat as seter,*
His mount held for a sacred horse,
Such was the custom of the Keçil:
Without putting on their robes, they all
Took to lying with the women.
To the misty summit on the steppe —
Have you heard the tidings? —
To Khan Koñurbay's fortress —

Koñurbay'ın hâli böyledir,
Zırhlısı seksen dört,
Baktığı yanı kızıl alev.
Çelik kapı, kale kapısı,
Kapının beri yanının
Acayipliği bu kadar:
Kaplanı on beş kez yavrulamış,
Yolu çetin Kalça'ya
Yaklaşıp insan gelmemiş.
Ejderhası altmış,
Onun öte yanında,
Kılıç gagalı fili var,
Burada beslenen taybastan üçü var, Boz kurdun oğlu yamanın
Bir taybasın kendisinde
Doksan kaplan gücü var,
Han Koñurbay yiğidin,
İşte böyle şanı var.

Such is the state of Koñurbay:
His armored men are eighty-four,
Wherever he looks — crimson flame.
A steel gate, a fortress gate,
Of the nearer side of the gate
The marvels are this many:
His tigress has whelped fifteen times,
To the Kalça whose road is grim
No man has come near.
His dragons number sixty,
On the farther side of that,
He has his elephant with sword-like tusks,
Of the taybas bred here he has three, Of the grey wolf's fierce son —
And in a single taybas
There is the strength of ninety tigers,
Khan Koñurbay the brave —
Such indeed is his glory.

Hani Beecin'i Manas aldığında,
Karaltılar bel bağlayıp da
Kırgını amansız saldığında,
Yırtıcısıyla gözcüsünü
Görünce bu denli değeri var,
Hazırlanmış meğer koca er.
Kale kapısına yaklaşıp,
Bir ok atımı kaldığında,
Kapısına baksa,
Yanaşıp insan varılmaz,
Yolu taş kesilmiş Kalça'ya

Yanaşan diri kalmaz.
Denk gelip insan varılmaz,
Rastlayan diri kalmaz.
Ön yanına baksa,
İnsan düşüp ölecek gibi,
Kazılıp konmuş hendeği var,
Ondan öteye varınca,
İnsanı yakalayıp tutacak

Back when Manas took Beecin,
When the black hosts bound up their hopes
And he loosed the merciless slaughter,
Seeing his beast of prey and his watcher —
So great was the worth he held,
Prepared, it seems, that mighty man.
Nearing the fortress gate,
When one arrow's flight remained,
If he looked upon its gate:
No man may approach it,
Whoever nears the stone-hard road of Kalça
Does not remain alive.
No man may chance upon it,
Whoever meets it does not stay alive.
If he looked at the front of it:
Where a man would fall and die,
There is a moat dug out and set,
Passing on beyond that,
To seize and hold a man

Hazır bekleyen ağı var,
Ondan öteye geçince,
Kaynatılıp konmuş tuzlu suyu var.
Beecin kolay yer değil,
Koñurbay kolay er değil,
Haber verilse Koñurbay,
Kargaşalı fitneyi
Vur dedirtmeden bastıran,
O kapının ağzında
Ev gibi topuz asılı duran.
Şaşarız, gerçek ise,
Türlü türlü pehlivanı
O kapının ağzında
Hazır olup beklemekte.
Kapıdan adım atıp geçerken,
Koñurbay'ın Algara'sını
Kıl kuyruğundan yakaladı,
Kulu Tanrı verdi deyip,
Dolayıp kavrayıp kuyruğunu,

There is a net that waits at ready,
Crossing on beyond that,
There is salt water boiled and set.
Beecin is no easy place,
Koñurbay is no easy man,
Were word brought to Koñurbay —
The tumultuous sedition
He crushes before the order 'strike',
At the mouth of that gate
Hangs a mace as big as a house.
We would marvel, were it true:
Champions of every kind
At the mouth of that gate
Stand waiting at the ready.
Stepping through and past the gate,
Koñurbay's Algara
He seized by his hair-thin tail,
Saying, God has given me this slave,
Winding the tail and gripping fast,

Dizinin ardına sağlamca doladı.
Öfkelenip bağırıp,
Kanhor Manas diye nara atıp İçindeki kara kan
Demin dediğim kanhor Semetey,
Kahrı şiddetle başlattı,
Algara ile o kulu,
Önce öylece,
Sürükleyip bırakıverdi.
Düz yerde o atı,
Dört ayağı üstünde döndürüp,
Yer yer öylece,
Kökbörü* yapıp sürükleyip.
Karagul gelir bağırarak,
İnci düğmeli, mercan* taş
Luñ-tun'un* hanını çağırıp,
Ben öldüm diye bağırıp,
Kulu öldürüp gitsem diye,
Semetey gelir davranıp.

He wound it firm behind his knee.
Raging and shouting aloud,
Roaring the cry Bloodthirsty Manas The black blood within him
That bloodthirsty Semetey I spoke of now,
Loosed his wrath with fury,
Algara and that slave —
At first just so,
He dragged them and let them go.
On level ground that horse
He spun about on all four legs,
Here and there just so,
Dragging him as in kökbörü.*
Karagul comes shouting loud,
Pearl-buttoned, coral-stoned,*
Calling the khan of Luñ-tun,*
Crying out, I am dying,
Thinking, let me kill the slave and go,
Semetey comes swift to act.

Altındaki küheylanı
Buurul ata yalvarıp:
«Kurbanın olayım, küheylanım
Hayvan olsa da Buurul at
Dayanak bildiğim kardeşim!
Kudurmuş geçti elime,
Başını yere eğiver,
Kurban olayım, küheylanım,
Bambaşka gücünü toplayıver!
Bu itin ettiği hakaret,
İliğimden kemiğimden gider mi
Suya atan zorbalığı.
Kurbanın olayım Buurul at,
Hayvan olsan da yalvardım
Elime geçti Karagul,
Bir kişiye bildirmeden,
Bir adama sezdirmeden,
Issıza alıp götüreyim,
Kimsenin görmediği hakareti
Sinsi kula edeyim,
Ta nerdeki öcümü

The courser underneath him,
He pleads with the steed Buurul:
«Let me be your sacrifice, my courser,
Though a beast, O steed Buurul,
My brother whom I lean on as my stay!
The rabid one has come into my hand,
Bend your head down to the ground,
Let me be your sacrifice, my courser,
Gather your strength like nothing else!
The insult that this dog has done —
Will it ever leave my marrow and my bone,
The tyranny that casts one in the water?
Let me be your sacrifice, steed Buurul,
Though you are a beast, I have pleaded,
Karagul has come into my hand,
Without letting one person know,
Without one man suspecting,
Let me carry him off to the wastes,
The abuse that no one ever sees
Let me deal to the sly slave,
For my vengeance from so far away —

Karagul'dan alayım
El görmez yerde doğrayayım
İki elimle yutuvereyim
Başını kesip bağlayıp,
Atamın sırdaşı,
Asil Bakay yoldaşı,
Yiğit atam Manas'tan
Yadigâr kalan Bakay'a
Sezilmeyeni sezdiren
Doğan Bakay ihtiyara,
Bilinmeyeni bildiren
Bilge Bakay amcama
Müjdeleyip varayım
O yamanın oğlu dedirtip
İyi bir ün alayım
Ovanın, dağın hepsini
Koşuşur gibi edeyim,

Let me take it from Karagul,
Let me carve him where no people see,
Let me swallow him with my two hands,
Cutting off his head and binding it,
To my father's confidant,
Noble Bakay, his companion,
From my valiant father Manas
To Bakay who remains his keepsake,
Who makes the unsensed sensed,
To falcon Bakay the elder,
Who makes the unknown known,
To wise Bakay my uncle,
Let me go bearing glad tidings,
Let them say: that fierce one's son —
Let me win a goodly fame,
All of the plain and mountain
Let me set as if a-racing,

Ayaş atam Almambet,
Öte dünyaya giden şahbazı
Dirilmiş gibi edeyim
Kıyıcıyı vurup parçalayıp,
Öç almış gibi edeyim,
Bu yıl kıyamete göçen ellerin
Öcünü almış gibi edeyim!
Kurbanın olayım Buurul at,
Hızını sağlamca salıver,
Gücünü sağlamca toplayıver
Senden başka Buurul'um,
Değiştirip bineceğim küheylan yok.
Külçoro ile Kançoro
Yanımda iki kardeş yok.
Bel bağladığım dayanağım yok,
İsteyip içse doymayan
Açgözlülüğünü bırakmayan,
Sultan Kırgız halkım yok
Yalnız gelip yılkı alıp,
Görmeye geldiğim çağım,
Arka edindiğim halkım yok,

My sworn father Almambet,
The shahbaz gone to the other world —
Let me make him seem revived,
Striking the butcher and tearing him apart,
Let me make it seem avenged,
Of the peoples gone this year to doom
Let me make their vengeance seem fulfilled!
Let me be your sacrifice, steed Buurul,
Loose your speed with all your firmness,
Gather your strength with all your firmness,
Besides you, my Buurul,
I have no courser to change and mount.
Külçoro and Kançoro,
The two brothers, are not at my side.
I have no stay on whom I bind my hopes,
The one who drinks his fill yet is not sated,
Who never quits his greed —
My sultan Kırgız people are not here.
Coming alone and taking herds,
This is my time of coming to see,
I have no people made my backing here,

Bile bile gelip Beecin'e
Ölmeye geldiğim çağım!»
Deyip, böylece, Semetey,
Ateş gibi gözü pek parlayıp,
Kan içiciliği gerçekten tutup,
Kapı kanadı gibi ak dişini,
Halktakinden başka türlü dişini
Darı kadar ufalarcasına, yiğidin,
Böle böle pek çiğneyip,
Gayreti sağlam, zehri güçlü,
Bu yamana rastlarsan
Öldüm mü diye umudu kes.
Bahadırlığı bambaşka,
Pehlivanlığı bir hayli,
Düşmanla çarpışınca,
Korkup koltuk açmayan.
Eline geçse güçlüyü

Knowingly coming to Beecin,
This is my time of coming here to die!»
Saying so, thus, Semetey,
His eyes flashing bold like fire,
His blood-drinking truly seizing him,
His white teeth like the leaves of a door,
Teeth unlike those of common folk,
As if to grind them fine as millet, the brave,
Gnashing them hard, piece by piece,
His zeal is firm, his venom strong,
Should you chance upon this fierce one,
Give up hope, ask: am I dead?
His valor is like nothing else,
His prowess is a very lot,
When he clashes with the foe,
He never flinches, never bares his flank.
The strong one, should he fall into his hand,

Tavşan gibi yere çalan.
Bunun babası da dedesi de
Ecelden geri dönmeyen,
Ölüm dense sevinip,
Atılan oktan kaçmayan.
Tükendikçe tüten
Köklü Manas'ın öz oğlu,
Öldükçe çoğalan
Haberin var mıdır,
Kanhor Manas'ın bir tanesi,
Yetim gezip yetişen,
Yurduna güçbela kavuşan.
Kara suya kan döken,
Ak çelik kılıcı yağlayan.
Öfkesine dokunulunca
Abıke'yi tepeleyen.
Hıncına dokunulunca,
Öz atası Cakıp'ı
Azrail gibi yutan.
Köböş'ü mezara sokan,
Boz kurtluğunu bildiren.
Su iç dense, ağı içen,

He dashes to the ground like a hare.
Both his father and his grandsire
Never turned back from their doom,
Rejoicing when death is named,
Never fleeing the loosed arrow.
Smoking on the more it burns away —
The true son of deep-rooted Manas,
Multiplying the more they die —
Have you heard the tidings? —
The only one of bloodthirsty Manas,
Who grew up wandering an orphan,
Who barely won back his homeland.
Who spills blood into black water,
Who greases his white steel sword.
When his wrath is touched,
He who trampled Abıke.
When his grudge is touched,
His own grandsire Cakıp
He swallowed like Azrail.
He who sent Köböş to the grave,
Who made known his grey-wolf nature.
Told to drink water, he drinks poison,

Kan dök dense, cin döken.
Kara bahtlı boz kurdun
Hangi huyunu söyleyelim.
Kahrolası Algara,
Algara nasıl bir hayvanmış?
Algara'yı kuyruğundan tutup,
Bu kanhorun oğlu Er yaman,
Böyle yiğitliği varmış.
Çekip yıkamayınca,
Bir Taybuurul sürükler gerinip,
Kuyruk kuyruğa durup,
Az değil, tam iki gün
Kökbörü çeker gibi durup.
Bilen cana pek ilginç,
Gürültüye daldılar,
İyileşmez bir azap

Told to spill blood, he spills a jinn's.
Of the black-fated grey wolf
Which of his ways shall we tell?
The accursed Algara —
What manner of beast was Algara?
Seizing Algara by the tail,
This bloodthirsty one's son, the fierce Er —
Such was the valor he had.
Since pulling could not topple him,
One Taybuurul drags him, straining,
Standing tail to tail,
Not a little — two full days,
Standing as if tugging at kökbörü.
Most curious to the knowing soul,
They plunged into the uproar,
A torment past all healing —

Kavgaya daldılar.
Bakarsan erler böyledir,
At kuyruğundan tutuşup,
Hikâyeli destanı
Görene böyle sergileyip,
İşte böyle dururken
Kahrı güçlü Karagul,
Kara uğursuz işte bu
Tüm içi ateş yanıp,
Dayanamaz işte bu.
Ayağı gitti sallanıp,
İki gözü fıldır fıldır,
Şimdi yaman yedi beni – deyip,

Üzengiden ayağı kayıp,
Eyerden ardı kayarak,
Çatık kaşla durup,
Kaygısından Karagul,
Algara ile kavga edip.
«Ulu Kalça'nın Algara'sı,
İnciğin bir tutamcık,
Sırığa benzer olmuşsun,
Topuğun bir tutamcık,
Ay, kesilesi Algara,

Domuz olup kalmışsın!
Murdar ölüp kesilesi,
Hendeğe başın tıkılası.
Kuzgun sana Kur'an okuyası.
Akbaba gözünü gagalayası!
Kurt yesin karnını,
Kaburganın çiğ etine
Yazık, atım öldü diye,
Koñurbay çeksin derdini. Kamçı
değmez koca Kara at,
Bulut gibi uçan Algara,
Bozulup kaldığın çağ mı,
Yay gibi uçan hayvandın,
Yürüyemez hâlin mi bu?!

They plunged into the brawl.
Look, and such are men:
Gripping each other's horse's tails,
The storied epic
Displaying so to whoever sees,
And while standing just so,
Karagul of mighty wrath,
This black ill-omened one, this very one,
All his insides burning fire,
He cannot bear it, this very one.
His feet went swaying loose,
His two eyes darting round and round,
Now the fierce one has devoured me –
saying,
His foot slipping from the stirrup,
His rear sliding from the saddle,
Standing with his brows knit,
Out of his worry Karagul
Fell to quarreling with Algara.
«Great Kalça's Algara,
Your shank is but a handful,
You have become like a pole,
Your fetlock is but a handful,
Ay, Algara fit for slaughter,

You have turned into a pig!
May you die foul and be butchered,
May your head be stuffed in a ditch,
May the raven read you the Koran,
May the vulture peck your eyes!
May the wolf devour your belly —
For the raw flesh of your ribs,
Saying, alas, my horse is dead,
Let Koñurbay bear his grief. Great Black
steed no whip may touch,
Algara flying like a cloud,
Is this your time of breaking down?
You were a beast that flew like an arrow —
Is this your state, unable to walk?!

Beren zırhını kuşanıp,
Beş-Beecin'i dolanıp,
Han Koñurbay bindiğinde,
Gözcülüğe çıkıp gezerken.
Göğsüne saçılıp.
Kasırgadan yürük hayvandın,

Kuru otunu iyi yemeyip,
Kuruyup kaldığın çağ mı bu?!
Vay, Tanrı'nın çarptığı Algara,
Göğe savurup,
Kuyruğunu düşmana kaptırıp,
Çadır gibi koca toynak
Durup kaldığın çağ mı bu,
Boğuşmaya gerek Algara
Zayıflayıp ele yakalanıp,
Vay, Tanrı mı çarptı seni?
Altın direkli otağa,
Yetişemeyecek gün müydü,
Er Koñurbay bahadıra!»
Doğranası, tutuşası,
Duramadı Karagul,
Tam bela işte bu,
Vurunca kulak çınlatsın,
Er Semetey yamanın
Karagul'un yaman kamçısı,
Dört yaşında öküzün derisini,
Özüne gerdirmiş,
İki tekenin derisini
Sıkıca yatırıp ördürmüş.
Ayası cam gibi parlak,
El bağı topuzlu

Alıç saplı ak kamçıyı
Bura bura kavrayıp savurup,
Kamçı değmez Kara atın
Kazısına indirip,
Dizginini silkip çevirip,
Bir daha vurup.

Girding on his beren armor,
Circling Beş-Beecin,
When Khan Koñurbay rode you,
Going out on watch, patrolling.
Spattering across his chest.
You were a beast swifter than the whirlwind
—
Is this your time of drying up,
Not eating well your dried grass?!
Alas, God-stricken Algara,
Hurling up to the sky,
Letting the foe seize your tail,
Great hooves like a tent —
Is this your time of standing still?
There is grappling to be done, Algara —
Grown feeble and caught by the hand,
Alas, has God then struck you?
To the gold-pillared pavilion,
Was this the day you could not reach —
To Er Koñurbay the bahadur!»
Fit to be carved, fit to be seized,
Karagul could not hold still,
A perfect scourge, this very one,
When it strikes, let ears go ringing —
Of Er Semetey the fierce,
Karagul's own fierce whip:
The hide of a four-year-old ox
He had stretched for its core,
The hides of two he-goats
He had laid firm and braided round.
Its palm-guard gleams like glass,
Its wrist-loop knobbed —

That white whip with hawthorn haft
Twisting, twisting, he gripped and swung it,
And on the Black steed no whip may touch
He brought it down upon the flank-fat,
Shaking the reins and wheeling round,
He struck him yet again.

Karagul kamçıyı bastıktan sonra
Kazı alınan böğür eti
Sırtlanıp koyun gibi bölünüp,
Tavşan gibi sırtı düzelip,
Kahrolası domuzun
Kocaman ağzı açılıp,
Kan karışık köpüğü
Kamçı yiyen Algara.
Geyik gibi kulak yatırıp,
Kara yerin toprağını
Tırnaklayıp yere tutunup,
Çarptığında kara yer,
Kat katından bölünüp.
Bakana pek ilginç
Tulparlığı belli olup,
Kimi yerde bakarsan,
Ocak çukuru gibi delinip,
Dayanamayıp çimenleri
Kat katından sökülüp.
Beecin'in beri yanından,
Karagul'a rastlayıp.
Yorulup koşup Arbuurul,
Algara'ya yetişmiş.
Telaş içinde Semetey
Kahrı şiddetle salmış,
Var gücüyle gerilip kâfirin,
Algara gibi yürüğü

After Karagul pressed home the whip,
The flank-flesh where the fat is cut
Humped up and split like a sheep's,
His back straightened like a hare's,
Of the accursed pig
The huge mouth gaping open,
His foam mixed through with blood —
Algara who tasted the whip.
Laying back his ears like a deer,
The soil of the black earth
Clawing, gripping at the ground,
When he struck it, the black earth
Split apart layer from layer.
Most curious to the beholder,
His tulpar nature showing plain,
In places, if you look,
Pierced through like a hearth-pit,
The turf, unable to withstand,
Torn up layer from layer.
From the nearer side of Beecin,
Chancing upon Karagul,
Arbuurul, running wearied,
Had caught up with Algara.
Semetey in urgent haste
Loosed his wrath with fury,
Straining with all his might, the infidel's
Swift one, that very Algara,

Sahiden kuyruğundan kapmış.
Öte yana çeker Arbuurul
Beri yana çeker Algara,
Tam bir temaşa koparmış.
Koñurbay'ın Algara'sı,
Algara'nın hâlini sorma,
Yelişine yel yetişmez,
Yürüyüşüne hayvan yetişmez.
Kanatlıdan başka türlü,
Hiçbir can ona yetişmez,
Başını yere vurmuş,

He truly caught him by the tail.
Arbuurul pulls to the far side,
Algara pulls to the near side —
He raised a perfect spectacle.
Koñurbay's Algara —
Do not ask the state of Algara,
No wind can match his trot,
No beast can match his gait.
Save only the winged kind,
No living soul can reach him,
He struck his head against the ground,

Bambaşka çifte atıp durmuş.
Var gücüyle gerilip hayvan
Sahiden düğümlenmiş,
Üstündeki Karagul
Var gücüyle kamçı vurup,
Sinek kadar candan umudu kesmiş
Öfkelenip çifte atsa,
Kara basmış domuzdan
Bastığı taş oyuldu.
Güç geldiğinde bakarsan
Tuğ kuyruğun dipleri
Yeni sepilenmiş kayış gibi
Bir kulaç gerilip uzadı.
Uzamaktan incelip,
Yolu açık Kara atın
Kuyruk sokumundan kuyruğu
Semetey'in elinde
Kopup gitmiş meğer.
Semetey'den kurtulup,
Büyücü Karagul,
Kötü düşman işte bu,
O Karagul canavarın
Ününü gören ürkmüş,
Ucuz kolay oğul değil,
Nice yiğit bir varıp,
Nicesi kırılıp,
Acayip dua okumuş.
Dört yana haber vermese,

He kicked out double like nothing else.
Straining with all his might, the beast
Was truly knotted fast,
Karagul upon his back
Lashing the whip with all his might,
Gave up hope for his fly-small life.
When he kicked out double in his rage,
Under the pig ridden by black doom
The stone he trod was gouged.
When the strain came, if you look,
The roots of his banner-tail
Like leather fresh from tanning
Stretched and lengthened a full fathom.
Thinning out from stretching,
Of the Black steed whose road is open
The tail from the tailbone
In Semetey's hand
Had torn away, it seems.
Escaping from Semetey,
Karagul the sorcerer,
The wicked foe, this very one —
Of that monster Karagul
Whoever saw his fame took fright,
No cheap and easy son is he,
Many a brave went at him once,
Many of them were broken,
He recited wondrous spells.
Unless he sends word to the four quarters,

Duracak kul değil,
Tutuşup ölesi bu domuz,
Duracak oğul değil.
Er Semetey boz kurdun
Bırakmayacağını bilince,
Okuyup üfleyip büyü saldı şimdi.
Rüzgârlarla bağırıp,
Bulutları çağırıp,
Karagul büyü yapıp durunca
Sırttan kızıl yel eserek,

He is no slave to stand still,
This pig fit to be seized and die,
He is no son to stand still.
When Er Semetey the grey wolf,
He knew, would never let him go,
Reciting, blowing, he cast a spell now.
Shouting with the winds,
Summoning the clouds,
As Karagul kept working sorcery,
A crimson wind blew from the ridge,

Gökten bulut kararıp,
Vadiden yel türeyip,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Koyaktan sis kapanıp.
Yamaçtan dolu şakırdayıp,
Yerin üstü ak dumana bürünüp

seyrelip,
Gökten altı dere dolu boşanıp,
Otların başı kıpırdayıp.
Dört bir yandan yer sisi
Vurup durur sulusepken,
Yamaçların otu seyrelip,
Hendek koyak yer boyunca
Azgın su yürüyüp boşanıp.
Hendeklerin hepsini tıkayıp,
Arkların hepsini yığıp,
Koyak içinde taşların
Başları çıkıp dikilip,
Sele kapılıp gelen ağacın
Kökü kalıp fırlayıp.
Katal'ın oğlu Karagul,
Kargaşayı koparır işte bu.
Yer görünmez olup tutulup,
Yetkin erenden, yanası,
Semetey'den kurtulup.
Karagul'un hâli işte bu,
Canı yerine gelince,
Kakançı'nın Çımaçın'ı,
Tam karşısı Bakburçun.

Bakburçun'un tam önünde
Altın direkli otağıyla
Er Koñurbay bahadırın
Keyfe yattığı büyük saray,
Ucuz değil, büyük saray,
Anlatan insana göre
Saltanatı bir hayli.
Yamacın sağlam evine,

The sky grew dark with cloud,
Wind sprang up from the valley,
May God not show His face —
Fog closed in from the ravine,
Hail came rattling from the slope,
The face of the earth wrapped in white smoke,
thinning,
From the sky six rivers of hail poured down,
The heads of the grasses stirring.
From all four quarters the earth-mist —
Sleet keeps beating down,
The grass of the slopes thinning out,
All along ditch and ravine
Raging water ran and poured.
Choking up all the ditches,
Heaping up all the channels,
In the ravine the stones'
Heads jutted out and rose,
Of the tree swept down by the flood
The root remained, sticking up.
Katal's son Karagul —
He looses the turmoil, this very one.
The earth was blotted out from sight,
From the accomplished hero — curse him —
From Semetey he escaped.
Such is the state of Karagul,
When his soul came back to him:
Kakançı's Çımaçın,
Directly opposite, Bakburçun.

Right before Bakburçun,
With its gold-pillared pavilion,
Of Er Koñurbay the bahadur
The great palace where he lay at ease,
Not cheap — a mighty palace,
By the telling of its teller
Its splendor is a very lot.
To the stronghold on the hillside,

Varacak oldu Karagul.
Keçil'in güçlü hanına
Haber vermeden Karagul,
Bakıp duracak er miymiş.
Er Koñurbay'ın yanına,
Koşup telaşla soluyup,
Kapısı çelik ordaya,
Er Koñurbay hisarına,
Habere vardığı sırada
Haber verme çağının,
Vakti gelmişti kendince.
Tan ağarıp sökmüştü,
Yere aydınlık değmişti.
Tanın ardı kabarıp,
Gökten yıldız ayrılıp,
O yıldızların hepsi,
Gün batıya doğru dökülüp.
Dağın taşın başı sivrilip,
Dünya yüzü görünüp,
Tan apak söküp durmuştu,
Tanın yeli uğuldayıp,
Yüzü sızlatıp vurmuştu.
Ağaçları apaçık görünüp,
Yere aydınlık dökülüp.
Kamışın başı ıslık çalıp,
Ovadan tarla kuşu ötüşüp.
Söğüdün üstü eğilip,
İnsan eliyle yapılmış gibi,
Kumunun üstü çizilip.
Altın bağlı otağa
Varmış soluk soluğa.

Karagul was set to go.
To the mighty khan of the Keçil,
Without bringing word — would Karagul
Be a man to stand and watch?
To Er Koñurbay's side,
Running, panting in his haste,
To the horde-camp with the steel gate,
To Er Koñurbay's fortress,
At the moment he arrived with word,
The hour for bringing word
Had come, so he supposed.
The dawn had broken pale,
Light had touched the earth.
The dawn's wake swelling up,
The stars parting from the sky,
And all of those stars
Spilling away toward the west.
The heads of mount and stone rose sharp,
The face of the world appeared,
Dawn had broken snow-white,
The dawn wind moaning low
Had struck and stung the face.
The trees showing clear and plain,
Light spilling on the earth.
The reed-heads whistling thin,
Larks singing from the plain.
The willow's crown bent low,
As if fashioned by a man's own hand,
The face of its sand was lined.
To the gold-bound pavilion
He came all out of breath.

Er Koñurbay bahadıra.
Koñurbay'ın karşısında,
Katal'ın oğlu Karagul
Her zamanki gibi bağırıp,
Haber verdi o anda:
«Kırdan yılkıyı kaptırdık,
Haram Kalça evde mi?

To Er Koñurbay the bahadur.
Before Koñurbay,
Katal's son Karagul,
Shouting as he always does,
Delivered word upon the instant:
«We lost the herds from the steppe,
Is the haram Kalça at home?

Kazılı duran hendeğim var,
Kaynayıp duran çilem var,
Kalday'ın oğlu kâfire,
Han Koñurbay bahadıra
Anlatacak acayibim var.
Evine düşen fesat var,
Ayaktaysa Koñurbay,
Üç gün anlatılacak ilginçlik var.
Göğsümde nice kaygı var
Kahrolası kanhorun,
Cihanı bozan kanhorun

Ardında kalan oğlu var.
Bu ucu ova, Ala-Too
Şu yanı Keñ-Özön.
Ucuna dek dolaştım – diye,
Bundan haber aldım – diye.
Kahrolası Kalça'nın
Söylediğinde eksik var.
Meğer Kalça yalan söylemiş,
Kahrolası kanhorun
Öz sulbünden doğma oğlu var.
Oğlu gelip kavga çıkarıp,
Kazdı gitti çukurumu,
Kaynattı gitti çilemi
Kahrı şiddetle başlattı,
Sakalım ile bıyığımı
Tümüyle yolup attı!
Üşenmeden tatlı yağımı yiyip
Rahat yatıp keyfimi sürüp,
Aklımdan çıkan hayli iş,
Yılkının kısır tayını yiyip.
Yolu açık olsun Karagul,

Çadırımın kapısını açtırdım,
Buluşacağıma buluşamadan,
Kaplan yapılı kâfire
Tam tepemden bastırıldım
Kahırlı ere tutuldum,

I have my moat dug and waiting,
I have my ordeal boiling on,
For Kalday's son, the infidel,
For Khan Koñurbay the bahadur
I have my marvel to relate.
There is sedition fallen on your house,
If Koñurbay is on his feet,
There is a wonder three days in the telling.
In my breast are many cares —
Of the accursed bloodthirsty one,
Of the bloodthirsty one who wrecked the world,
There is a son left in his wake.
This end is plain — Ala-Too,
That side is Keñ-Özön.
I roamed it to its end – saying,
Of this I gathered word – saying.
Of the accursed Kalça —
In what he said there is a lack.
It seems Kalça spoke a lie:
Of the accursed bloodthirsty one
There is a son born of his own loins.
His son came and raised the brawl,
He dug my pit and went his way,
He set my ordeal boiling,
He loosed his wrath with fury,
My beard together with my mustache
He plucked out root and all!
Unwearied, eating my sweet fat,
Lying at ease, taking my pleasure,
Many a matter slipped my mind,
Eating the herd's barren colt.
May your road be open, Karagul —

I had the door of my tent set open,
Before I could meet whom I would meet,
By the tiger-built infidel
I was pressed down square upon my crown,
I was caught by the wrathful man,

Yılkıcı başım, sinsice kazınıp,
Kurnazlıkla güçbela kurtuldum,
Manas'a akrabaydım diye,
Türlü türlü söz döktüm, Kahrı şiddetle başlattı,
Kanhorun oğlu yamanı
Kurnazlığımla kandırdım!
Bozukmuş gördüğüm düş,
Sakaldan, bıyıktan ayrılan,
Cihanda var mı böyle iş.
Hani soyu başka domuzun, Kırmızı gömlekli, ay gibi belli,
Bunun ilk atası öldüğünde,
Salınan güzellerden,
Bütün varını talan edip,
Kahrolası burutu
Bizim Hıtay bölüştüğünde.
Hakaretle sürülüp,
Dedesi Cakıp alçak,
Bu Altay'a geldiğinde,
Altay'a sürgün gelip,
Çaresini bulamayıp sürtüp,
Bu yerde gezerken.
Büyücü söylese söz dinlemeyip,
Asla el olmaz dense de,
Ezelden söz dinlemeyen,
Kahrolası Esenkan,
Hiçbir şey bilmez han demek,
Gönlü olunca domuzun
O gelen buruta,
Yüreği acır demek ki.
Bu Altay'da Manas doğdu,
Gayretini görsen umudu kes!
On ikisine geldiğinde,
Âleme saldı velveleyi
Haberin var mıdır,
Kahrı şiddetle saldığında,
Kızı, kadını perişan edip,

My herdsman's head slyly shaven bare,
By cunning I barely won free,
Saying I was kin to Manas,
I poured out words of every kind, He loosed his wrath with fury,
The bloodthirsty one's fierce son —
I deceived him with my cunning!
Corrupt was the dream I dreamed,
Parted from beard and from mustache —
Is there such a thing in all the world?
Now, of the pig of another line, Red-shirted, plain as the moon,
When his first forefather died,
Of the beauties left to wander free,
Plundering all he owned,
The accursed burut —
When our Hıtay divided him up.
Driven out with abuse,
His grandsire Cakıp the vile,
When he came to this Altay,
Coming exiled to Altay,
Drifting, finding no remedy,
While he wandered in this land.
Heeding no word though the sorcerer spoke,
Though told he would never be a friend,
Heeding no word from of old,
The accursed Esenkan —
A khan who knows nothing, it means,
When the pig's heart inclined
To that incoming burut,
It means his heart took pity.
In this Altay Manas was born —
See his zeal and give up hope!
When he came to his twelfth year,
He loosed the tumult on the world —
Have you heard the tidings? —
When he loosed his wrath with fury,
Leaving girl and woman wretched,

Yulara çekip aldığında.
Kakançı'lı Bakburçun
Manas'ın nicesini düşün
Bu yurdun.
Ağır basıp ordu saldı,
Cepken giyen Hıtay'ın
Güçlülerini öldürüp,
Bu Beecin'e ordu saldı.
Koñurbay handan başkasını,
Bırakmadan kırıp attı.
Beecin'i bozdu, kimi aldı?

File yükleyip altın aldı.
Yüksük ağızlı, ceylan gözlü
Seçe seçe o Manas,
Teytey* kızdan binini aldı.
Bizim Beecin olalı,
Kakançı'lı Beecin diye
Han ününe konalı.
Böyle çetin iş görüp,
Bu kahrolası kanhor ordu saldı.

Beecin'den bunca ganimet aldı,
O tutuşup geçen kurnaz bıyık,

Üstün bahadır canmış,
Kanhordan üstün doğmuş,
Ardında oğlu varmış.
Endamı, heybeti,
O oğulun görünüşü,
Geniş ağızlı, uçurum kaşlı,
Gayreti sağlam, zehri güçlü,
Toptan Beecin öleceksin,
Kendisi kınsız kılıç kuşanmış,
Yeniden yağacak bulut gibi,
Kahrı yüzüne vurmuş.
Bileği kalın, taş yürek,
Fil gövdeli haydut.

When he hauled them off on halters.
Kakançı's Bakburçun —
Think how much of Manas
This land has known.
He bore down hard, he loosed his host,
Of the jacket-wearing Hıtay
He slew the mighty ones,
He loosed his host on this Beecin.
All except Khan Koñurbay
He cut down, sparing none.
He wrecked Beecin — and what did he take?
He loaded elephants and took the gold.
Thimble-mouthed, gazelle-eyed —
Picking and choosing, that Manas
Took a thousand of the Teytey girls.*
Since our Beecin has stood,
Since it settled on its khanly fame
As Beecin of Kakançı.
Doing such grievous work,
This accursed bloodthirsty one loosed his host.
He took such spoils from Beecin,
That cunning mustache who flared and passed —
A soul of surpassing valor he was,
Born mightier than the bloodthirsty one,
In his wake there was a son.
His stature and his awesome bulk —
The look of that son:
Wide-mouthed, with brows like cliffs,
His zeal is firm, his venom strong,
All Beecin, you shall die entire!
He himself girds a sword without a sheath,
Like a cloud about to rain anew,
His wrath has struck into his face.
Thick-wristed, stone of heart,
A brigand with an elephant's body.

Ay-âleme bir kırgın,
Salacak hâli varmış,
Boğuşmaya girse Beecin'i,
Ateşten geçmiş Er yaman,
Alacak yapısı varmış.
Halk yönetip oturacak,
Hanlar yapısı varmış,
Vardığı yeri yerle bir eden,
Pehlivan yapısı varmış.
Ön yanına bakarsan,
Mızrak uzatıp haykıran,
Altı bin erin heybeti var,

Nice yerden yutucu
Arka yanına bakarsan
Ejderhanın görünüşü var.
Karşısına kul varılmaz,
Dertli çetin büyük kargaşa,
Yetimden gör büyük kavgayı
Yüzleşen diri kalmaz,
Öteki ova, ulu yol,
Kahrolası Koñurbay,
Ucuna dek dolaştım – diye,
Kanhorun oğlu yamandan,
İyice haber aldım – diye,
Han başınla kasılıp,
Han Koñurbay Kalça kul,
Senin yalanın yaktı beni!
Kaymazmış yüksekten.

Burut aldı yılkını,
Azgın Kalça — evde mi,
Kırgız aldı malını
Kırıp gitti tükenesi,
Yılkı güden varımı!
Diri diri kazıp çukurumu,
Düpedüz gözüme gösterdi
Diri diri görülmez şeyi bana! Atın
ayağından dikilmiş,

Upon the moonlit world a slaughter —
He had the power to loose it,
Should he grapple with Beecin,
The fierce Er who has passed through fire
Had the build to take it.
To sit and rule the people —
He had the build of khans,
Levelling whatever place he reaches —
He had the build of champions.
If you look at his front side,
Thrusting out the lance and roaring —
He has the awesome look of six thousand men,
A devourer from many a place,
If you look at his back side,
He has the visage of a dragon.
No slave can stand against him,
A grievous, bitter, great turmoil —
Behold from the orphan the great brawl!
Who meets him face to face stays not alive,
The plain beyond, the great high road —
Accursed Koñurbay,
I roamed it to its end – saying,
Of the bloodthirsty one's fierce son
I gathered goodly word – saying,
Strutting with your khanly head,
Khan Koñurbay, Kalça slave,
Your lie is what has burned me!
He would not stoop, you said, from his heights.
The burut took your herds,
Is the raging Kalça at home?
The Kırgız took your goods,
He cut down — may he perish! —
My herding men and all I had!
Digging my pit while I yet lived,
He showed before my very eyes
Things not seen by the living! Raised up from the horse's leg,

Yanası kanhor soyu,
Öküz biner gibi bindi sağrıma,
Yoldaşım Manas, ölme – diye,
Boşu boşuna yalvarıp,
Kurnaz dilim canımı kurtardı.

The cursed bloodthirsty breed
Mounted my croup as one mounts an ox,
Saying, my comrade Manas, do not die,
Pleading all in vain,
My cunning tongue delivered my life.

Ertiş'te yılkıyı kaptırdım,
Sersem Kalça evde mi?
Üç-Ala-Köl dip yolunu
Ucuna dek dolaştım – diye,
Böyle yalan söyleyeceğine,
Böyle etmeden Kalça, ölseydin ya,

At Ertiş we lost the herds —
Is the addled Kalça at home?
The deep road of Üç-Ala-Köl —
I roamed it to its end – saying,
Rather than tell such lies,
Rather than do so, Kalça, would you had died,

Şu Karagul ile Algara'nın
Ne hâle geldiğini görseydin ya,
Kahrolası Koñurbay,
Utancından ölseydin ya
Altında Buurul atı var
Senin elinden ölen Manas'ın,
Kan bedelini almaya
Dikilmiş meğer koca er!
Görene çok keder var,
Ölmezsen Beecin, bekle dur,
Altındaki bindiği,
Kahrolası kanhorun,
Boş kuyruk, yele değil,
Bizim Beecinlinin malı değil.
Deh sesini duyunca fırlayan,
Koştuğunda domuzun
Tulparlık yapısı görünen.
Dağa gitse süzülüp,
Taşa sürülse geri kalmaz,
Dağdaki geyikten, yaban keçisinden.
Ok yetişmeyen atı var,
Kastını dikip Kakan'a,
Manas'ın kanını gütmeye,
Kalmış demek koca er.
Kırk günlük çöllerde
Ot bitmeyen yerlerde,

Of this Karagul and Algara —
Would you had seen what state we came to,
Accursed Koñurbay,
Would you had died of your shame!
Beneath him is the steed Buurul
Of Manas who died at your hand —
To take the price of blood
That mighty man has risen, it seems!
For the beholder there is much grief,
If you do not die, Beecin, then wait:
What he rides beneath him —
Of the accursed bloodthirsty one —
Is no mere empty tail and mane,
It is no chattel of our Beecin folk.
Springing at the sound of 'gee',
When the pig runs at speed
His tulpar build shows plain.
Gliding when he takes the mountain,
Driven at stone, he does not fall behind
The deer and ibex of the mountains.
He has a horse no arrow catches,
Setting his design on Kakan,
To hunt the blood of Manas
That mighty man has stayed, it means.
In the deserts of forty days,
In lands where no grass grows,

Kahrı şiddetle başlattı,
Sızlanıp duran ağanı,
Vurup gidecekti az kalsın.
O çöle geldiğinde,

Kahrolası Algara'n,
Cihanda eşi yok derdin,

Başını yere eğemez
Zayıf düştüğü çağ mı,
Ya domuz, arkarca adım atamaz. Türlü
cefayı çok çekip,
O zaman candan umut kesip,
Gittikçe Buurul at,
Basmak oldu koşup yetişip.
Azıcık şu yetimin,
Buurul atı tokmuş,
Şu sızlanıp duran Karagul'un,
Hiç eceli yokmuş.
Doğranıp kalma, kalk ayağa
Sen kendin gördün Koñurbay,
Köküne büsbütün erişti ya,
Vergiden yığılan sayısız mal,
Hazinelik tümen mal.
Belalı Manas soyu,
Hiç koymadan alıp gitti ya.
Koñurbay, böyle olmaktansa öl,
Böyle diri duracağına,
Kahrolası koca Kalça
Doğmadan dibe çöküp git.
Yüzüne karşı söyleyen,
Karagul'un sözü var.
Gök vaşak börkü giyen,
Gök ala kalkan oynatan,
Başını topuzluyla donatan,

Ayağını bin altınla bezeyen.
Ak sakalını dalgalandıran,
Her türlü sözden anlayan.

He loosed his wrath with fury,
Your elder brother here who moans —
He all but struck him down and went.
When he came to that desert,

Your accursed Algara —
You would say he has no equal in the world —
Cannot bend his head to earth.
Is this his time of weakness?
Or, the pig — he cannot stride like an arkhar. Suffering torments of every kind,
Then, giving up hope of life,
Going on, the steed Buurul
Came running up to trample him.
That little orphan's
Buurul steed was well-fed, it seems,
And this moaning Karagul —
His doom was not yet due, it seems.
Do not lie carved to pieces — rise!
You saw it for yourself, Koñurbay,
He reached down to your very root:
The countless goods heaped up from tribute,
The treasury's ten-thousandfold goods —
The baleful breed of Manas
Took it all and left not one.
Koñurbay, rather than be so — die!
Rather than stand thus alive,
Accursed old Kalça,
Sink to the depths unborn.
Spoken straight into your face —
Such are Karagul's words.
He who wears the grey lynx cap,
Who wields the grey-pied shield,
Who crowns his head with the knobbed helm,
Who decks his foot with a thousand gold.
Who lets his white beard ripple free,
Who understands all manner of speech.

Gök ırapıs* kürk giyip,
Gök tulpar seçip at binen.
Evliya oğlu Er Bakay,
O domuz ölmemiş,
Ölmek şöyle dursun Bakay'ın,
Gözeten kara gözüymüş,
Keşfe çıkıp orduya baş olup,
Kanhorun oğlu yamanı.

Getirdiği zamanmış.
Kuytu yerleri kolaçan ettirdik,
Kahrolası, çok yılkıyı
O buruta kaptırdık.
Görmeden geldim, gördün mü?
Yazgımda yazılı olmadığından,
Ölmeden geldim, gördün mü?» –
Deyip, böylece coşup,
Türlü türlü söz söyleyip,
O sözünü yavaş değil, pek söyleyip,
Her bir sözü tüm ilik kemiği
yer gibi söyleyip
Keşif yolunu dolaştım deyip,
Yalan söyledin Kalça deyip.
Algara'nın ağzını çevirdi,
Kötü niyetli Karagul
Haykırıp durdu.
İşte o zaman Koñurbay,
Çelik kapı, kale kapısı,
Pek yaraşıklıymış bakılsa,
Altmış caysañ hançeri,
O ikisinin küçük oğlu
Koñurbay'ın yanında
Altı bin Hıtay, sayısız kalday,
Hepsinin eri Koñurbay.
Koñurbay'ın yanında,
İnci düğme, mercan taş,
Yanasının hâline bakarsan,
Luñ-tuñ'un hanı aralarında.
Cepken giyen Hıtay'ın

Wearing the grey ırapıs fur,*
Choosing a grey tulpar to ride.
The saint's son Er Bakay —
That pig has not died,
Far from dying — Bakay is
His watching black eye, it seems,
Going out to scout, heading the host,
The bloodthirsty one's fierce son —

It was he who brought him, it seems.
He had us comb the hidden places,
The accursed one — the many herds
We lost to that burut.
I came without seeing him — did you see?
Because it was not written in my fate,
I came without dying — did you see?» –
Saying so, thus surging on,
Speaking words of every kind,
Speaking that speech not softly but full loud,
Speaking every word as if it ate
all marrow and bone,
Saying, I roamed the scouting road,
Saying, you have lied, Kalça.
He turned Algara's mouth about,
Karagul of evil purpose
Kept crying out aloud.
And at that time Koñurbay —
A steel gate, a fortress gate,
Most comely it was to behold,
Sixty caysañ daggers,
The younger son of those two —
At Koñurbay's side
Six thousand Hıtay, kaldays past counting,
The man of them all is Koñurbay.
At Koñurbay's side,
Pearl buttons, coral stone —
If you look at the cursed one's state,
The khan of Luñ-tuñ is in their midst.
Of the jacket-wearing Hıtay

Güçlüleri oradaydı.
Taş kuşanan Mançu'nun
Seçkinleri bu yerde.
At cambazı, yaya yürük,
Bineksiz savaşan
Askerinin yürüğü,
Ay-âlemi kasıp kavuran
Koñurbay'ın ordusu.

The mighty ones were there.
Of the stone-girded Mançu
The chosen ones are in this place.
Horse-acrobat, swift on foot,
Fighting without a mount —
The swiftest of his soldiery,
Scourging the moonlit world —
The host of Koñurbay.

O kalenin içinde,
Altın otağın altında,
Padişahlık bahçesinde,
Yatmaktaymış Koñurbay
Keyfe yattığı çağında.
Avaz avaz bağırış,
Başka can yanına yaklaşamaz,
Bir adam durur feryat edip,
Koñurbay diye çağırıp.
Karagul'un sesini duyunca,
Nöbetçilerin hepsi eğilip,
Habercilerin hepsi
Dört yana koşup gitti.
Büyük gürültüyü duyunca,
Horultusu kesilip,
Er Koñurbay koca Kalça
Faltaşı gibi gözü açılıp,
Dışarı çıkıp bakınsa,
Elin esenliğini yoklasa,
Kale kapısının dışında,
Habercinin gezdiği delikte,
Kendemedem kulesi
Kulenin dibinde,
Açık ova geniş durdu
Genişlikte kaynaşıp el durdu,

Halkın hepsine baksa,
El içinde Karagul,
En ilginci işte bu.
İlginç olmasının sebebi:

Inside that fortress,
Beneath the golden pavilion,
In the garden of his kingship,
Koñurbay lay resting
In his hour of lying at his ease.
Shouting, cry upon cry —
No other soul may come near him,
One man stands wailing loud,
Calling out: Koñurbay!
Hearing Karagul's voice,
The sentries all bowed low,
The messengers, every one,
Ran off to the four quarters.
Hearing the great clamor,
His snoring broken off,
Er Koñurbay, old Kalça,
His eyes sprang wide like bursting stones,
When he went out and looked about,
When he probed the people's welfare:
Outside the fortress gate,
At the passage where the herald goes,
The Kendemedem tower —
At the foot of the tower
The open plain stretched wide,
Across that width the people swarmed and stood,
If he looked at all the folk:
Amid the people, Karagul —
The most curious sight is this.
The reason he is curious:

Karman çorman toz olmuş,
Başı gözü hep birden,
Saçılmış kan olmuş.
Uyusan düşüne girmez,
Karagul böyle olur diye,
Duyulmuş mudur böyle iş.
Karagul'a baksa,
Eskisi gibi sakal yok,
Algara'da kuyruk yok,
Kalıbı var, kendi yok

He has become a tangled mess of dust,
His head and eyes all at once
Have become spattered blood.
Sleeping, it would not enter your dream —
That Karagul should come to this,
Has such a thing ever been heard?
If he looked at Karagul:
No beard as there was of old,
On Algara no tail,
His frame is there, himself is not —

Tulparında kuyruk yok,
İçi yanıp kor oldu.
Babası boz kurt Manas'tan
Bunca azap görmedim,
Ganimete gitmeden siz ikiniz,
Neden bana geldiniz?
Kalıbın var, kılığın yok,
İkiniz sürütülüp mü geldiniz yoksa
Sakalın yok, kendin varsın,
Mızraklatıp mı geldin yoksa?!
Karagul, çene çalan sözün var,
Gönlüm gitti bölünüp,
Algara ile Karagul
Canlılardan en yakınım siz ikiniz,
Kılığınız soğuk görünüp.
Kazılmış derin hendek nerde?
Şu duran Beecin'i,
Kuşatan ordu nerde?
Yanıp ölesi Karagul,
Cefa görüp kaygılanıp,
Varından uzvundan ayrılıp,
Gelesi ağam sen miydin,
Görecek beyin ben miydim.
Kızıl puslu dağ nerde?
Kırışılacak düşman nerde?
Kılıcın yok, kının var,
Her yanına baksam,

On his tulpar there is no tail,
His inside burned to embers.
From his father, the grey wolf Manas,
I never saw such torment —
Not gone for spoils, you two,
Why have you come to me?
Your frame is there, your looks are gone,
Or were you dragged here, both of you?
Your beard is gone, yourself remains —
Or did you come here lanced?!
Karagul, you have your chattering words,
My heart has gone all torn,
Algara and Karagul,
Of living things you two are my most near,
Your looks appearing cold.
Where is the deep-dug moat?
This standing Beecin here —
Where is the host that rings it round?
Karagul — may you burn and die! —
Suffering torment, sunk in care,
Parted from your goods, your very limbs,
Were you the brother fated to come so,
Was I the lord who had to see it?
Where is the red-hazed mountain?
Where is the foe to grapple with?
Your sword is gone, your sheath remains,
Wherever I look upon you,

Kırgından çıkmış hâlin var.
You have the look of one come through a slaughter.

Kuyruğu yok atın var,
You have a horse without a tail,
Nasıl bir çetin beladan
From what grim scourge
Çıkıp geldin koca er?
Have you come out, old man?
Geçilmez sarp yol mu var?
Is there an impassable craggy road?
Cenge çıkmış ordu mu var?
Is there a host gone forth to war?
Öteden beri düşmandı,
From long ago he was the foe —
Buruttan gelen düşman mı var?
Is there a foe come from the burut?
Hâlini görsem Karagul,
When I see your state, Karagul —
Tanrı kimseye kılığını vermesin,
May God give no one such a guise,
Takatin gitmiş işte bu,
Your strength is gone, this very one,
Malını çaldırmış biri gibi,
Like one whose goods were stolen away,

Karman çorman olmuşsun,
You have become a tangled mess,
Sabah akşam keyfin diye,
Morning and evening, for your pleasure,
Yılkının kısır tayını yiyip,
Eating the herd's barren colt,
Sinsi olmuş sen domuz,
You have grown sly, you pig —
Kaptırıp koymuş hâlin var.
You have the look of one who lost them all.
Dolambaçlı söylediğin sözün var,
You have your words told all in windings,
Takatin gidip Karagul,
Your strength is gone, Karagul,
Yorgun düşmüş gözün var.
You have the eyes of one worn out.
Eğri büğrü söylediğin sözün var,
You have your words told all crooked and bent,

Düzeninden ayrılıp
Parted from your order —
Eziyet çekmiş gözün var.
You have the eyes of one who suffered hard.
Senin başkalığın durur gözünde,
Your strangeness stands within your eyes,
Yabanlığın durur kendinde.
Your wildness stands upon yourself.
Boz puslu yol mu var,
Is there a road of grey haze?
Sakalından ayrılıp,
Parted from your beard,
Karagul, feryat ederek gelmişsin
Karagul, you have come here wailing loud —

Tuhaflığı fena görmüş,
He has seen the strangeness at its worst,
Boz ala bayrak, tuğ çeken,
Raising the grey-pied banner and the tugh —

Kırgız'dan gelen ordu mu var?
Is there a host come from the Kırgız?
Ay alemli tuğ mu var?
Is there a tugh with moon and orb?
Söyleyiver Karagul,
Speak it out, Karagul —
Göğü yaran gürültü mü var?
Is there a roar that splits the sky?

Her yanını süzsem,
Kırgından çıkmış hâlin var Kahrım gelip davransam,

Kaçmış düzenin var,
Ne diyecek sözün var?
Yağmur gibi yay çeken,
Dolu gibi başka ok atan,
Kavgadan mı çıkıp geldin?
Naraları kulak sağır eden,
Gürültüden mi çıkıp geldin?
Düşen canların kurtulamayacağı
Ağdan çıkmış kılığın var,
Altı ay durmadan yol gidilen,
Yoldan çıkmış hâlin var,
Keşfe çıkılsa geçilemeyen,
Sudan çıkmış kılığın var,

Hiç gizlemeden derdini söyle,
Hıtay'ın oğlu Karagul
Yalan söyleme, doğrunu söyle.

When I study your every side,
You have the look of one come through a slaughter Should my wrath rise and I bestir myself,
Your order is a thing that fled,
What words have you to say?
Drawing bows like rain,
Shooting other shafts like hail —
Is it from battle you have come?
War-cries that deafen the ear —
Is it from that clamor you have come?
Where fallen souls can never win free —
You have the guise of one come from the net,
Travelled six months without a halt —
You have the look of one come off the road,
That scouts go out and cannot cross —
You have the guise of one come from the water,
Hide nothing — speak your grief,
Hıtay's son Karagul,
Tell no lie, but speak the truth.

İKİNCİ BÖLÜM

Oçogor'un Kurşunu: Pusudaki Koñurbay

Karagul'un getirdiği haber karşısında Koñurbay önce öfkelenir, sonra ordusuna seferberlik buyurup seksen günlük hazırlık ilan eder; gece olunca da kimseye sezdirmeden tek başına Algara'ya binip Semetey'in izini sürmeye çıkar. Bu sırada Semetey, Cañı-Cer yolunda amcası Bakay ile buluşur; ihtiyar bilge, kaçırılan yılkının değersizliğini yüzüne vurur ve Muradıl'ın Külçoro ile Kançoro'yu atsız bıraktığını anlatır. Yorgun düşen Semetey yılkının başında alp uykusuna dalarken, Koñurbay Kezençi geçidinde Oçogor tüfeğini doldurup pusuya yatar; uyuyan yiğidi koruyan kaplan, arslan ve erenleri görüp bir an oğlu gibi sevse de yüreğini katılaştırır ve ateş eder.

Kurşun Semetey'in döşünü sıyırır; yılkının içinden fırlayan Külçoro, kökünden söktüğü kayını topuz edip Koñurbay'ı üç kez vurarak kaçırır ve Kanıkey'in verdiği külazık ilacıyla ağasını ayıltır. Yetişen Bakay yarayı kızıl ve kara ilaçlarla sarar, Semetey'e Akolpok'u giydirip Buurul'a bindirir; Zulpukor'u Semetey'e, Açalbars'ı Kançoro'ya, Coykuma'yı Külçoro'ya kuşandırarak çoraları cenge hazırlar. Yolda Muradıl'ın on dört atlarını çaldığını ve binlerce askerle Beecin'e haber uçurduğunu sezen ihtiyar Bakay, Kökçolok'a binip Beecin yoluna düşen dev yaya cellâdın önünü keser: iki büyük güç karşı karşıyadır.

KÜNYE — KEY FACTS

- Koñurbay, Manas'ı pusuyla nasıl öldürdüğünü anlatıp orduya seferberlik buyurur ve Algara'ya altından yeni bir kuyruk yaptırır.
- Semetey, Kapka-Taş yolunda Bakay'la buluşur; Bakay kaçırılan yılkıyı değersiz bulur ve Muradıl tehlikesini ilk kez dile getirir.
- Koñurbay, Kezençi geçidinde Oçogor tüfeğiyle pusuya yatar; uyuyan Semetey'i kaplan, arslan ve Hızır'ın koruduğunu görüp bir an tereddüt eder.
- Atılan kurşun Semetey'in döşünü sıyırır; Almambet oğlu Külçoro, kökünden söktüğü kayın ağacıyla Koñurbay'ı üç kez vurup kaçırtır.
- Külçoro, Kanıkey'in verdiği külazık ilacıyla Semetey'i ayıltır; Bakay yarayı sarıp kılıçları paylaştırır: Zulpukor Semetey'e, Açalbars Kançoro'ya, Coykuma Külçoro'ya.
- Muradıl on dört atı çalıp binlerce askerle Beecin'e haber götürürken, Bakay onun öncüsü olan dev yaya cellâdın yolunu keser.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Burut'tan gelen düşman olsa,	*Should a foe come from the Burut,*
Kakançın'ın Beecin'ine	*Against Kakançın's Beecin*
Dinmek bilmez dava açılsa,	*Should an unending quarrel be raised,*
Algara'yı donatıp bineyim,	*Let me deck out Algara and mount,*
Atlanıp kırayım hepsini,	*Let me ride forth and cut them all down,*
Yanına aldığı ordudur,	*The host he has taken at his side,*
İhtiyar Bakay'ı öldürüp,	*Let me slay old Bakay,*
Yurduna dek süreyim,	*And drive them clear to their homeland,*
Malını yağmalayıp alayım,	*Let me plunder and seize their wealth,*
Bozguncuya böyle edeyim,	*So let me deal with the troublemaker,*
Başka yandan düşman gelirse	*If a foe comes from another quarter*
Yurduna kadar kovalayayım.	*Let me chase him to his very homeland.*
Karagul, dile, doğrusunu söyle.	*Karagul, speak, tell the truth of it.*
Kendi gelen bir halk ise,	*If it is a people come of their own will,*
Hükmüne güvenen bir aslansa,	*If it is a lion that trusts in its own rule,*
Kıl kadar geri durmadan,	*Without falling back a hair's breadth,*
Kahpe dölü, benden ölmeye gelmiş.	*The harlot's spawn has come to die at my hand.*
Bu Beecin'i koruyan	*To the guardian of this Beecin*
Koca büyücü güç vermiş.	*The great sorcerer has given strength.*
Benimle çarpışıp,	*Having clashed with me,*
Dönüp halkını kim görmüş?	*Who has ever turned back to see his people?*
Çarpışmaya bana kul mu gelir,	*What slave would come to fight me,*
Ben, Koñurbay yiğidin	*While I, the batyr Koñurbay,*
Aziz başı sağ iken,	*Keep my precious head alive,*
Tutuşup biri yenebilir mi?	*Could any grapple with me and win?*
Değerli başım dururken,	*While my treasured head still stands,*
Şaşkınsın sen, Karagul,	*You are bewildered, Karagul,*
Boyun eğdirip beni alan olur mu?	*Could any bow me down and take me?*
Azizin bakıp dururken	*While the precious one looks on,*
Çarpışan sağ kalır mı?	*Does he who fights come out alive?*
Hükmedip güç göstersem,	*Were I to rule and show my strength,*
Dağ gibi Kalça'n var iken	*While you have your mountain-like Kalça,*
Dağ bile karşı durabilir mi?	*Could even a mountain stand against me?*
Cehennem azabı çekmiş gibi,	*As if you had suffered the torments of hell,*
Surat asma, Karagul,	*Do not scowl so, Karagul,*

Dağ gibi Kalça'n var iken
Düşman toplanıp yenebilir mi?

Yüz yüze gelip duran,
Çınmaçın'ın Kakan'ına
Yüz yüze gelip vuruşup,
Hangi kul karşı savaşmış?
Telaşlanma, Karagul,
Ahmakça sözün işte bu,
Karşı karşıya duranla,
Üstüme gelen bir can olursa
Tüfek atıp, yay çekip,
Mızrağı kavrayıp sallayıp,
Gümbür gümbür vuruşurum.
Kara suda gemi yok,
Aziz başım sağ iken,
Kakan'a dokunacak kimse yok.
Düz akan suda gemi yok,

Ben Kalça hışımla kalksam,
Karşıma çıkacak kimse yok.
Sakalından olmuşsun,
Er kişiye zor bu iş,
Derdini söylemeden durmazsın

Kimi zaman aklım başıma gelse,
Manas'ın oğlu şöyleymiş deyip,
Kimi zaman kendimi toparlayamayıp,
Başıboş gezen bir yetimi
Sersem sepelek olduğumda,
Bu kadar neden översin?
O ara çok geçmeden,
Bollukta insan mest olur,
Mest olup uyuyup yatarken
Kırgın dense sevinen,
Baskına uğramışsın demek.
Kırgılçal, o önder ihtiyar,
Delişmenin oğlu er çunak,
Haykırıp mızrağını uzatmış,

While you have your mountain-like Kalça,
Can foes gather and prevail?

Standing face to face,
Against the Kakan of Çınmaçın,
Coming face to face and striking,
What slave has ever made war on him?
Do not fret, Karagul,
This is your foolish talk,
With one who stands against me —
If any soul comes upon me,
Firing the musket, drawing the bow,
Gripping the lance and swinging it,
I fight with thunder upon thunder.
There is no ship on the black water,
While my precious head is alive,
There is none who can touch the Kakan.
There is no ship on the smooth-flowing water,
If I, the Kalça, rise in wrath,
There is none who will stand before me.
You have lost your very beard,
Hard is this thing for a man,
You will not rest till you have told your grief.
At times, when my wits return to me,
Saying, "So such is the son of Manas,"
At times, unable to gather myself,
An orphan wandering masterless —
When I am dazed and reeling,
Why do you praise him so much?
Not long after that,
In plenty a man grows drunken,
While lying drunken and asleep —
One who rejoices at word of slaughter,
So you have suffered a raid, it seems.
Kırgılçal, that elder chief,
The madcap's son, that cropped rogue,
Shouting, he thrust out his lance,

"Tavşan ele geçti" deyip,
Bildiğini yapmış,
Sakal ile bıyığı
Bir teli kalmadan yolmuş,
"Ay Karagul, nedeyim?" deyip, Kaçırıp kurtaran,
Bu Beecin'in yamacı
Kendim kolaçan ettiğim yoldu,
Babası Manas delişmeni,
Haberin var mıdır,
Altı kez aldanan kuldu.
Kara Su'yun boğazında
Kıbleye doğru yönelip,
Şahbaz Manas diz çöküp,

İbadete durmuş dururken.
Algara'yı şahlandırıp,
Ardından gizlice varmıştım,

Alnı yere değdiğinde,
Sırtının tam üstüne
O kahpe dölü hunharı
Mızrakla saplamıştım.
Sol eliyle, geberesice,
Mızrağa bir çare bulup,
Tutup asılıp çektiğinde,
Mızrağım kırılıvermişti,
Kartkürön soylu ata binmiş,
Yakası çiçekli kürk giymiş,
Argın hanın Acıbay'ı,
Göğsümün alt yanından
Keskin ağızlı çelik sır mızrağı,
Dönüp bakmadan saplayıp geçmişti,

Kırk çoronun tamamı,
Kırk çoronun tamamı,
Ateşin içinden alıp kurtaran,
İşte bu Algara'nın kuvvetidir.
Altımdaki Algara,

Saying, "The hare is caught,"
He did just as he pleased,
The beard and the moustache
He plucked till not one hair remained,
Saying, "Ay Karagul, what shall I do?",
The one who fled and saved me —
This slope of Beecin
Was a road I scouted myself,
His father, the madcap Manas,
Do you have word of it,
Was a slave deceived six times over.
At the gorge of the Kara Su,
Turning toward the qibla,
The falcon Manas knelt down,

While he stood there at his worship.
Rearing Algara up,
I had come upon him stealthily from behind,
When his brow touched the ground,
Square upon his back
That harlot's spawn, that butcher —
I had run him through with the lance.
With his left hand, may he perish,
He found a remedy for the lance,
When he gripped, hung on, and pulled,
My lance had snapped in two,
Mounted on a steed of Kartkürön stock,
Wearing a fur with flowered collar,
Acıbay of the Argın khan,
From below my chest
The keen-edged steel lacquered lance
He drove clean through without a backward glance,
All of the forty çoro,
All of the forty çoro,
What snatched me safe out of the fire
Is the strength of this very Algara.
Algara beneath me

Engebeli kıvrım patikaya
Dalıp kaçıp kurtardı.
Gelenlerden söz duyarım,
Sırt kemiğine
Saplanıp kalan mızrağı,
"Dik çek" dedilerse de gevşek çekip,

Mızrağı söküp almış derler.
Mızrağın ucu apaçık,

İki parmak yeri kırılınca
Kemiğinde kalmış derler.
Mızrağın ucu çentikli,
Bel kemiğini sıyırıp geçmiş derler, O kuleyi hiç sorma,
İliğine varıp yetmiş derler.
İliğine değen mızraktan
Kıyamet yüzünü görmüş derler.
Ağrı iliğe işledikten sonra,
Dert çekip kederlenip,
Yanında yas tutup oturan,
Almambet ile Çubak, iki yiğit,
O ikisinden ayrılıp,
Dert çekip kederlenip,
O hunhar ölmüş derler.
Dönüşü olmayan gerçek yurdu,
Kaplan Manas görmüş derler.
Alplar toplanıp gömmüş derler,
Kervanlardan söz duyarım,
Karalar bağlayıp Kanıkey,
Kundakta bebek çağında,
Oğlu Semetey avare düşüp,
Manas'tan kalan bunca malı
Kıl kadar gözetmeden saçmış derler.
Temirkan'ın şehrine
O deli kadın başını alıp kaçmış derler.

Burut'un dayanak edip oturduğu
Hazır tuttuğu türlü aslanı var.

Onto the rugged winding path
Plunged, fled, and saved me.
From those who come I hear the tale,
In the bone of his back,
The lance that stayed lodged fast —
Though they said "Pull it straight," he pulled it slack,
They say he wrenched the lance away.
The lance's tip, plain to see,

When two fingers' length broke off,
They say it stayed in his bone.
The lance's tip was notched,
They say it grazed past his spine, Do not ask about that tower,
They say it reached into his marrow.
From the lance that touched his marrow
They say he saw the face of doomsday.
After the pain worked into the marrow,
Suffering and sorrowing,
Sitting in mourning at his side,
Almambet and Çubak, two batyrs —
Parted from those two,
Suffering and sorrowing,
They say that butcher died.
The true homeland of no return,
They say the tiger Manas has seen it.
They say the alps gathered and buried him,
From the caravans I hear the tale,
Kanıkey, bound in black mourning,
While the babe was in swaddling clothes,
Her son Semetey cast adrift,
All the wealth left from Manas
They say she scattered without a hair's care.
To Temirkan's city
They say that mad woman took herself and fled.

That which the Burut sits leaning upon —
He has all manner of lions held ready.

Dağ gibisi Manas ölmüş derler.
Geriye kalan malını,
Abıke ile Köböş başta olup,
Altı kişi bölüşmüş derler.

Babasının öldüğü bu yeri
Görmeye geldiği demdir bu,
Töresinin peşine düşüp o delişmen
Benden ölmeye geldiği demdir bu

Demir urgandan ağı var,
Er Koñurbay bunu söyleyip,
Vaktiyle giden kurnazı anıp,
Boz kurt postuna bürünüp,
Baksan, işte bu Koñurbay
Gök kaplan gibi atılıp,

Gevherden düğmesi yumruk kadar,
Görecek olsan işte böyledir.
Meydanımdaki kule var ya,
O kulenin yüksekliği,
Korkuluğu demir sürgülü,
Yüceliği uzak kıyılara ulaşır.
Kulenin üstünde,
Fil derisi durmakta,
Bu, Kıtay'ın yaptığı.
Kalınlığı üç kulaç,
Ham fil derisini,
Çalınacağında pehlivan vurur,

Vurdu mu kulak sağır eder,
Gümbür gümbür göçürürmüş,
Çoñ-Beecin'in yamacını,
Pik demirden topuzu kaldırıp,
Buyrulsa pehlivanı vurur,
Şöyle böyle kulakların
Perdesi duymaz olur.
Davul sıkı çalınıp,
Tümen tümen, sayısız ordu,

They say the mountain-like Manas is dead.
The wealth that remained behind,
With Abıke and Köböş at their head,
They say six men divided among themselves.

This place where his father died —
This is the hour he has come to see it,
That madcap, chasing after his custom,
This is the hour he has come to die at my hand.

He has a net of iron rope,
The batyr Koñurbay, saying this,
Recalling the sly one gone long ago,
Wrapping himself in a grey wolf's pelt,
Look — this very Koñurbay,
Leaping like a grey-blue tiger,

His gem buttons big as a fist,
Were you to see him, such is he.
That tower upon my square —
The height of that tower,
Its parapet bolted with iron,
Its loftiness reaches distant shores.
Upon the tower
Stands an elephant's hide,
This the Kıtay made.
Its thickness three fathoms,
The raw elephant hide —
When it is to be sounded a pehlivan strikes it,

Once struck, it deafens the ear,
Booming, it would bring crashing down
The slope of Çoñ-Beecin,
Lifting the mace of cast iron,
At the command the pehlivan strikes it,
And any ear thereabouts —
Its drum will hear no more.
The drum being beaten hard,
Tümen upon tümen, hosts past number,

Tek kişi kalmadan hep geldi,
Türlü türlü halkı var,
Onulmaz Kalça'nın
Düşünsen sözü büyük beladır,
Bitmez tükenmez lafı var.
Kökü kuruyasıcanın oğlu çunaktan

Kaygılanıp durduğu demler var,
"Handan haber geldi" diye,
Han Koñurbay, ulu Kalça,
"Nasıl bir şey gördü?" diye,

Elinde pik topuz taşıyanları,
Mızrağı pek sivri olanı,
Kılıcı keskin ağızlısı,
Atın taşıyamadığı yayaları,
Türlü türlü devleri,

Bileği dolgun pehlivanı,
Yılmadan düşmana saldıranı,
Geniş göğüslü, sert huylu,
Ala göğüslü kabadayısı,
Kalmadan hepsi çıkageldi.
Katır binen erleri,
Hayvan gibi koşup yol alan Haber salıp telaşa verip.
Yaya yürüyüşe alışmış aslanları.
Yola koyulup bağırıp,
"Düşman nerde?" diye çağırıp,
Gelmişler erleri,
Kalça haber saldığında,
Cepken giyen Kıtay'ın
Güçlüsünden kimse kalmadan,
Karapçı giyen Kalmak'ın
"Ey yurdum, hepiniz duyun!
Hanlarından da kalmadan,
Akın akın çığlık koparıp,
Kerneyini gümbürdetip,
Davul sesi gümleyip,

Came all, with not one man left behind,
He has peoples of every kind,
The incorrigible Kalça —
Think on it: his word is a great scourge,
He has talk without end or measure.
Over the cropped son of the root-withered one
There are hours he sits in worry,
Saying, "Word has come from the khan,"
Khan Koñurbay, the great Kalça,
Saying, "What manner of thing did he see?",
Those bearing cast-iron maces in hand,
Him whose lance is keenest-pointed,
Him whose sword is sharp of edge,
The foot-soldiers no horse could carry,
Giants of every kind,

The pehlivan of brawny wrist,
Him who charges the foe undaunted,
Broad-chested, harsh-tempered,
His dappled-breasted swaggerer,
All turned up, none staying behind.
His men who ride upon mules,
Those who run the road like beasts Sending word, spreading alarm.
His lions used to marching on foot.
Setting out on the road, shouting,
Calling, "Where is the foe?",
His men have come,
When the Kalça sent out word,
Of the Kıtay who wear the cepken,
Not one of their strong men staying behind,
Of the Kalmak who wear the karapçı,
"O my people, hear me, all of you!
Not even their khans staying behind,
Wave upon wave, raising the cry,
Making the kerney thunder,
The drum's voice booming,

Tunç düdük sesi takırdayıp,
Ala flamalı tuğ çekip,
Ortalığı kargaşaya vermiş,
"Tutuşacak düşman nerde?" deyip,
"Kakançın!" diye nara atıp,
Az değil, pek çok olup,
Kuyruğunu yolup kalmış.
Beecin'e ordu kaynayıp dolup, Algara sağ gelmiş,
Kakançın'ın kalesinden,
Ötedeki uçsuz ovadan
Bu yana ne varsa depreşip,
Altın direkli çadıra
Türlü türlü ordu üşüşüp,
Savaşta bindiğim Kara atım,
Az değil, bol bol üşüşüp,
Yan başında var idi,
Hep birden gelmişler,
Keçil'in hanı, o törenin katına
Hazırlanıp gelmişler.
Kimisi sızlanıp durup,
Bağlı imiş pehlivanı,
Kazara biri boşansa,
Tutup koyan adamın
Aklı başından çıkar.

The bronze whistle's voice rattling,
Hoisting the tug with motley pennants,
He threw all into turmoil,
Saying, "Where is the foe to grapple?",
Roaring the war-cry "Kakançın!",
Not few, but very many,
He was left with his tail plucked out.
The host seething and flooding into Beecin,
Algara came back alive,
From the fortress of Kakançın,
From the boundless plain beyond,
All on this side astir,
To the golden-poled tent
Hosts of every kind came swarming,
My Kara steed that I ride in battle,
Not few — swarming in plenty,
Was there at his very side,
They came all together,
To the court of Keçil's khan, that lord,
They came arrayed and ready.
Some stood whimpering,
His pehlivan, it seems, was kept chained,
Should one by chance break loose,
The man who seized and held him —
His wits would leave his head.

Öfkeyle dalıp yumruk vursa,
Denk gelirse, kulun
Canı çıkar oracıkta,
Kendeme'de o kuleye
Hep birden geldiler.
Pehlivanı böyle dururken,
Savaşta bindiği Algara,
"Savaşta şöyle oldu" diye,
Hoplatıp o kavrulasıca,
Bir ileri bir geri sürüp,
Altı bin Kıtay, sayısız kalday,
Nara atıp telaşlandırıp:
«Ulularınız duysun, hanınız duysun,

Should he plunge in rage and strike a blow,
If it lands true, the slave's
Soul departs on the very spot,
To that tower at Kendeme
They came all together.
While his pehlivan stood so,
Algara that he rides in war,
Saying, "Thus it went in battle,"
Making him prance, that scorch-worthy one,
Riding him back and forth,
Six thousand Kıtay, kalday past number,
Roaring, throwing them into alarm:
«Let your elders hear, let your khan hear,

Belini sıkı kuşanmış,
Beecin'de oturan benden,
Yiğitmiş besbelli o yetim kul,
Babası Manas'ın öcünü gütmüş.

Devriye kol gezmezken,
Yaman küheylan Algara,
O yanasıcanın dölü,
Kötü ada konmuş,
Kuyruğu güdük kara at olmuş.
Adı kötüye çıkmış,
Haberiniz var mıdır,
Kahrolasıcanın kanadı,
Kanadını hunharın oğlu yolmuş.
İyi baksam, Algara'yı
Kazanın kırkı birden vurmuş.
Sertçe kamçı vurulmaz olan
Algara'nın kara sağrısına,
Kamçı değip kalmış,
Semirip dinlenmezse,

Felaket basmış olur.
Üstümdeki gök zırh,
Eteği eskimiş, kolu boz,
Şimdi nasıl giyerim?
Altımdaki Algara,
Kucak dolusu kuyruk güzelliği yok,
Güdüğünü oynata oynata,
Hangi yüzle binerim?!
Bugün, yurdum, gün hesabını tutun,
Kükrerse Koñurbay,
Bugünden başka seksen gün,
Deftere yazar gibi işleyin,
Çizme çıkarıp, ayak uzatıp,
Semirip dinlenip kalın!
Gün seksen günü bulunca,
Ondan sonra toplanıp,
Bölüğünüz dağılmadan derlenip,
Denen söze uyun.

His waist girded tight,
From me who sits in Beecin,
A batyr indeed, that orphan slave,
He has nursed his father Manas's vengeance.
While no patrol was on its round,
The fierce courser Algara,
That burn-worthy one's spawn,
Has been settled with an evil name,
Has become a black horse with a docked tail.
His name has gone to ill repute,
Do you have word of it,
The wing of that curse-worthy one —
The butcher's son has plucked his wing.
When I look well, Algara —
Forty misfortunes struck him all at once.
He whom no whip might harshly strike —
Upon Algara's black croup
The whip has fallen and left its mark,
If he does not fatten and rest,

Disaster will have overwhelmed him.
The grey-blue armor upon me,
Its skirt worn out, its sleeve grey,
How shall I wear it now?
Algara beneath me,
No armful of tail-beauty left to him,
Twitching his docked stump about,
With what face shall I ride him?!
Today, my people, keep count of the days,
When Koñurbay roars,
Eighty days from this day on,
Mark them as if writing in a ledger,
Pull off your boots, stretch out your legs,
Stay, fatten, and take your rest!
When the days have reached eighty,
Then gather yourselves together,
Your companies mustered, unscattered,
Obey the word that is spoken.

Kıl kadar biriniz kalmadan,
Hepiniz bana gelin...» –
Deyip, böylece Koñurbay,
Gök-ala sakal koca Mançu,
Çalımlı koca domuz,
Hışmını şiddetle başlattı,
"Kalanına bela işte budur" deyip,

Hışımlanıp gürleyip,
Dağ yaban domuzu gibi homurdanıp,
Durdurmadan buyruk yürütüp,
Görkemli, ağır işi başlattı,
Gelen yurdu böyle edip,
"Gelmeyen belasını görür" diye,

Gör Kalça'nın zorbalığını,
Kırıp geçiriverdi.
Hanlığını yurttan aşırdı,
Algara'nın kuyruğunu
Dert edinip o er domuz,
Altından yaptırdı.
Altından kuyruk gerdirdi,
Onu yapan ustaya,
Altmış teytey, kırk kızı

Ustalara verdirdi.
O kuyruk tamam olunca
Algara'ya taktırıp,
Alööke'nin Koñurbay'ı,
Okun yetişmediği Algara,
Oynayan küheylan ata binip,
Ok geçmez gök zırh,
Düşün ki böyle kürk giyip,
Tüyü dışa çevrilmiş,
Tükenesicenin hali böyle,
Silahlarını kuşanıp,
Masmavi demir tolgayı
Başına kapatıp giymişti,
El tokmağı gibi kara saçı,

Not a hair's-worth of you staying behind,
Come to me, all of you...» –
So saying, thus Koñurbay,
The grey-flecked-bearded old Mançu,
The strutting old boar,
Loosed his wrath with fury,
Saying, "This is the scourge for those who stay,"
Raging and thundering,
Grunting like a mountain wild boar,
Driving his commands without pause,
He set the grand, heavy work in motion,
So he dealt with the folk who came,
Saying, "Who comes not shall meet his scourge,"
Behold the Kalça's tyranny —
He cut them down outright.
He carried his khan's rule beyond the land,
Algara's tail —
Making it his grief, that boar of a man,
He had it wrought of gold.
He had a tail of gold stretched on,
To the master who made it,
Sixty teytey, forty maidens

He had given to the craftsmen.
When that tail was finished
He had it fixed upon Algara,
Alööke's Koñurbay,
Algara whom no arrow overtakes,
Mounting the prancing courser steed,
The arrow-proof grey-blue armor —
Think of it — wearing such a fur,
Its fur turned outward,
Such is the state of that doom-worthy one,
Girding on his weapons,
The deep-blue iron helm
He had clapped down upon his head,
His black hair like a hand-mallet,

Ardına o kâfir,
İki boğum edip düğmüştü,
"Çarpışırsam kazaya uğrarım" diye,
Silahından hiçbirini bırakmadan,
Yolu açılasıca giymişti.

Çift kat zırhı serçe gözlü,
Yakası başka, kolu tunç,
Beğenmediğini söktürmüş,
Çeliği eğeleyip,
Kusurlu yerine döktürmüş,
Fitilli tüfeğin ucu kâr etmez,
Mızrağın ucu batmaz,
Kaburganın zırh takımını,
Aziz Kalça kuşandı,
Can koruyan demiri.
Ay gibi kürek kemiğinin üstüne
Yine çekti demiri,
Böyle hazırlanmasının sebebi,
Heybetli Manas var iken,
Akkula ile Algara
Dizginleri denk çevirdiğinde,
At üstünden haykırıp,
Mızrak mızrağa geldiğinde,
Nice mızrak yemişti nicesin,

Kendinden geçip iki büklüm,
Aziz candan umut kesip.
Görmüş geçirmiş Kalça değil mi,
Gök-ala sakal çağında,
Gençlerle çok yüz yüze gelip,
"Kazara ölüveririm" diye,
Hakarete uğramayı düşünür er Kalça.

Halkımı yormadan,
Altın yanaklı aybaltayı,
Bileğine dolayıvermişti,
Buğra başı gibi pik topuzu,
Onu da yanına almıştı.

Behind him that infidel
Had knotted it in two joints,
Saying, "If I clash I may meet mischance,"
Leaving not one of his weapons behind,
May his road open — he had donned them all.
His double armor sparrow-eyed,
Its collar apart, its sleeve of bronze,
What displeased him he had ripped out,
Filing down the steel,
He had it recast where it was flawed,
The matchlock musket's ball avails not,
The lance's point cannot pierce,
The armor-set for the ribs
The precious Kalça girded on,
The iron that guards the life.
Over his moon-like shoulder blade
Again he drew the iron,
The reason he made ready so:
While the awesome Manas lived,
When Akkula and Algara
Turned their reins to meet as equals,
Shouting from horseback,
When lance came against lance,
Many a lance he had taken, many a one,

Senseless and bent in two,
Losing hope of his precious life.
Is he not the seasoned Kalça,
In his grey-flecked-bearded age,
Having faced the young so many times,
Saying, "By mischance I may just die,"
The batyr Kalça broods on meeting disgrace.
Not wearying my people,
The gold-cheeked moon-axe
He had wound about his wrist,
The cast-iron mace like a bull-camel's head,
That too he had taken at his side.

Fitneyi başlatmaya durdu,
Bağlamış meğer Koñurbay,
Algara gibi yürüğü.
«Kalabalık kara orduyu almadan,
Keşfe çıkıp gözleyerek,
Boy ölçüşüp göreyim!» –
Kaspañ Dağı'nın eteğinden,
Deyip, böylece Koñurbay,
Yolu dörde böleyim,
Babası kökcal Manas'tan,
"Üstün doğdu" der dururlar,
Endamını, heybetini,
Ata binmiş halini,
Dikkatle iyice göreyim.
Görmeden o çunağın yiğitliğini,
Tepesinde parıldayıp.
Bozulup tümen ordu sürüp,
Kapısı çelik saraydan,
Az değil, bol sürüp,
Kalça telaşla çıkıp kaldı,
Kırk günlük yere sürüp, Ok geçmezi giyinip.
Kırılıp gidilecek çöle sürüp, Altı yivli koca barañ,
Küheylanların sırtını yara edip,
Oçogor'u omzuna asıp,
Yiğitlerin gönlünü incitip,
Kimisini ağlatıp,
Kimisini sızlatıp,
Halkın gönlünü soğutup,
Hangi murada ereyim,
Manas'tan doğma er ise,
Meşin terlikli, burma belli,
Issız çölde karşılaşıp,
Gümbür gümbür çarpışayım,
Dimdik başım var iken,
Donanmış âdemoğlundan
Yalnız başına gelen oğlandan,
Daha üstün görünüp.

He stood ready to start the strife,
Koñurbay, it seems, had tethered
A racer such as Algara.
«Without taking the teeming black host,
Going out to scout and watch,
Let me measure myself against him!» –
From the skirt of Mount Kaspañ,
So saying, thus Koñurbay,
Let me cut the road in four,
Than his father, the kökcal Manas,
They keep saying, "He was born superior,"
His stature, his majesty,
His bearing upon horseback,
Let me observe them well and closely.
Without seeing that cropped rogue's valor,
Gleaming upon his crown.
Breaking camp, driving a tümen host,
From the palace with gates of steel,
Not few — driving them in plenty,
The Kalça went out in haste,
Riding to a place forty days away,
Donning the arrow-proof mail.
Riding to the desert where men perish, The great six-grooved barañ,
Galling the coursers' backs to sores,
Slinging Oçogor on his shoulder,
Wounding the hearts of the batyrs,
Making some of them weep,
Making some of them moan,
Chilling the heart of the people —
What goal should I attain thereby,
If he is a man born of Manas,
Leather-slippered, twist-waisted,
Meeting in the desolate waste,
Let me clash with thunder upon thunder,
While my head stands upright,
Than any son of Adam arrayed for war,
Than the boy who comes all alone,
Appearing mightier still.

Boş yere korkup nideyim.
Beecin'i karıştırmadan,
Halkımı bozguna vermeden,
Uzaktan haber alayım,
Manas'ın oğlu gerçekse,
Varıp bir sınayayım,
Kendim gidivereyim.
Heybetli başım var iken
Yürüğümü nasıl vereyim,
Heybetliyse Semetey,
Gümbürdeşip göreyim.
Bahtım yaver, yiğit çağımda
Malımı nasıl vereyim,
Kudurmuşa benzer o kurnaz oğlan,
Gök zırh kürkünü giyinip,
Gök kaplan gibi gerilip,
Koñurbay'ın hali işte böyle.
Göz bebeği ışıldayıp,
Matara gibi mercan taşı,
Yanıp ölesice Mançu'nun
Kalça'sı geri gelmezmiş gibi,
Kıtay'ını bir daha görmezmiş gibi,
Karagul durur yanıp yakılıp.
Pamuk kuşaklı, bol çizmeli,
Çalımlı koca Kalça,
Mis kokular saçan er Kalça,

Onu göreni bir hâl alıp,

Altında küheylan malı var,
Gök-ala sakal koca Mançu,
Kocayıp ölse bile
Âlemi bozacak gücü var.
İki gözünün çukuru
Açık kalmış mezara benzer,
Ay alnı geniş yayılıp,
Bayın yayladığı başköşe yaylaya benzer,

Why should I fear for nothing?
Without stirring up Beecin,
Without giving my people to rout,
Let me get word from afar,
If the son of Manas is real,
Let me go and put him to the test,
Let me just go myself.
While I have my majestic head,
How should I give up my racer,
If Semetey is majestic,
Let me thunder against him and see.
My luck is with me — in my prime,
How should I give up my wealth,
That sly boy seems gone mad,
Donning his grey-blue armored fur,
Tensed like a grey-blue tiger,
Such is the state of Koñurbay.
The pupils of his eyes agleam,
Coral stone like a flask,
Of the Mançu — may he burn and die —
As if his Kalça would not return,
As if he would never see his Kıtay again,
Karagul stands lamenting, burning.
Cotton-sashed, loose-booted,
The strutting old Kalça,
The batyr Kalça shedding musk-sweet scents,
Whoever sees him is seized by awe,

Beneath him he has courser stock,
The grey-flecked-bearded old Mançu,
Even should he grow old and die
He has strength to wreck the world.
The hollows of his two eyes
Are like graves left open,
His moon-brow spreading wide
Is like the head-seat pasture where a rich man summers,

Kıvrılıp çıkan bıyığı,
Yağlanmış balta sapına benzer,
Dimdik kocaman burnu
Selebenin* kınına benzer.
Ününü sorup otururs an,
Çet-Beecin'de doğmuş,
Kıtay şöyle dursun, cümle âleme

Koñurbay ün salmış, gürültü koparmış,

Yürüdüğünde toz kopan,
Sesinden can çıkan.
Cenge çıkılacak yer odur.
Aldırmayan er odur.
Yiğitliğini görüp Kakançı,
Söylediği sözü uygun bulmuş.
Düşman zorlayıp gelmesin diye
Çet-Beecin'e siper kılmış.
Haberin var mıdır.
Çarpışan canı helak eden,
Hilesi tam Kalça'nın
Ustalığı dahi var.
Düşmanın çaresini iyice bilen, Beecin'i bir daha görmez ya,
Yamanlığı dahi var.
Yamaca kurduğu ev odur,
Cenk edeceksen denk gelip,
Keçil'in yaman hanı odur.
Aklı üstün, zehri güçlü,
Haberin var mıdır?
Çarpıştığı yeri dümdüz eder.
Keçil'in hanı koca domuz,
Beecin'in hanı baş domuz.
Oynaklayan koca kara at,

Sağ Soloon'a dağıtıp,
"Eti kemiği nasıl?" diye,
Sınçılara baktırıp.
Altın eyeri, kubbe kaşlıyı,

His moustache curling upward
Is like a greased axe-haft,
His huge, upright nose
Is like the sheath of a selebe.*
If you sit asking after his fame,
He was born in Çet-Beecin,
Let alone the Kıtay — through the whole world
Koñurbay has spread his fame, raised his din,
When he marches, dust storms up,
At his voice the soul takes flight.
He is where battle must be joined.
He is the man who heeds nothing.
Seeing his valor, the Kakançı
Found fitting the words he spoke.
Lest the foe come pressing hard
He made him a rampart for Çet-Beecin.
Do you have word of it.
Destroying the soul of any who fights him,
The Kalça, whose cunning is complete,
Has mastery besides.
Knowing well the foe's undoing, He will not see Beecin again,
He has wickedness besides.
That is the house he built on the slope,
If you would war, meet him as an equal,
He is the fierce khan of Keçil.
His mind superior, his venom strong,
Do you have word of it?
He levels flat wherever he fights.
The khan of Keçil, the old boar,
The khan of Beecin, the chief boar.
The prancing great black steed,

Scattering word to the Right Soloon,
Asking, "How are his flesh and bone?",
Having the sınçı-judges examine him.
The golden saddle, the dome-pommeled one,

Aldığı gibi, tükenesice,
Algara'ya vurdurup,
Altmış pehlivan, sayısız Soloon,
"Çaresi nice olur?" diye,
Ak-ala sakal koca Mançu,
Bunca yurdunu ürkütüp.
Kaygı yiyip hıçkırıp,
Örselenmiş yurdu çığrışıp.
Kocayıp geldiği demde,
"Aziz şahbaz nasıl?" diye:
«Sakalının kılı ak idi,
Bunun son sefere çıkma çağıydı.
Sekseni aşıp doksana,
Yaklaşmış demiydi.
Yanına yoldaş olamadan,
Binlerce tümen bol asker almadan,
Ah, aziz adamcağızın
Kocamış çağı besbelli,
Kan içen Manas'ın oğluna
Düşmanlık edip boşuna denk gelip,
Son seferini çeker demi mi,
Gök-ala sakal çağında,
Kökcal'ın kendisi gelmez ya,
Ah, şahbazım, nideyim,
Kalça atlanıp dururken
Ulusu ağlar, hanı ağlar,
Bunca yurdun hepsi ağlar,
Kalabalık yurt kederinden.
«Vah, aziz er adam vay,
Kocadı gitti» diye ağlar,
Her birine baksan,
Kendi derdini yiyip ağlar.
«Sevilen kıymetli handı,
Bir dönüp gelse» diye ağlar.

Straightway, that doom-worthy one,
He had thrown upon Algara,
Sixty pehlivans, Soloon past number,
Asking, "What remedy can there be?",
The white-flecked-bearded old Mançu,
Startling all his people so.
Eaten by worry, sobbing,
His battered people crying out.
In this hour of his old age,
Asking, "How fares the precious falcon?":
«The hairs of his beard were white,
This was his age for a last campaign.
Past eighty, toward ninety,
It was the hour he drew near.
With no comrade at his side,
Taking no thousands of tümens of troops,
Ah, the dear precious man,
His aged season is plain to see,
Against the son of blood-drinking Manas
Making enmity, meeting him in vain,
Is this the hour he rides his last campaign,
In his grey-flecked-bearded age,
The kökcal himself will not come back,
Ah, my falcon, what shall I do,
While the Kalça sits mounted
His nation weeps, his khan weeps,
All this people weep, every one,
The teeming folk out of their grief.
«Alas, precious man of men, alas,
He has grown old and gone,» they weep,
Look at each one of them —
Each weeps, gnawed by his own grief.
«He was the beloved, treasured khan,
If only he would turn and come back,» they weep.

Gün ağır ağır batmıştı,
Derme çadırların hepsi,
Halkın önde gideni yatmıştı.

The sun had sunk slow and heavy,
All the makeshift tents,
The foremost of the people had lain down.

Kapısı çelik saraydan,
Çoñ-Beecin'in kalesinden.
Gördüğü gerçek imiş.
Altın dizgini silkeleyip,
Ondan başkasının hepsi:
Algara'yı şahlandırıp,
Kalça'nın hali şöyleydi,
Bileğinin eti buruşup,
«İt nesine uğradı?» deyip,
Altın halkalı koca lüle,
Algara'yla çekişip.
Dizgin bıraksa Algara,
Onulmaz koca Kara at,
Basıp geçse kara taş,
Kum gibi un ufak saçılıp, Kıtay
çakmağı bağır taşı,
Kuduresicenin Kara atı,
Bulut gibi uçup fırlayıp,
Gece yarısı vaktinde,
Kalkıp Kalça coşup,
Gece yarısı olmadan,
Kürpüldök'ün Sarı-Su'yu,
Sarı-Su'ya rast gelip,
Algara'ya dizgin salıvermişti,
Algara küheylan durur mu,
Kürpüldök'ün büyük suyundan
Geri çekilmeden Algara,
Rast geldiği yerden aştı.
Algara'nın dizginini burdu.
Yılkının yattığı yamaca,
Kır-Kayıñ'ın beline,
Kürpüldök çorağının kıyısına,
O yerde durakladı.
Yılkının otlak yerine
Er Kalça sürüp gelmişti.
Onu şimdilik bırakalım,
Derme çadıra bir baksa,
Halkın esenliğini dilese,
Derme çadırda yılkıcı,

From the palace with gates of steel,
From the fortress of Çoñ-Beecin.
What he saw was true indeed.
Shaking the golden rein,
All the rest besides him:
Rearing Algara up,
Such was the Kalça's state,
The flesh of his wrist wrinkled,
Saying, «What has befallen the dog?»,
The great pipe with golden rings,
Wrestling with Algara.
Given rein, Algara —
The incorrigible great Kara steed,
Should he tread across black stone,
It scatters crushed fine as sand, Kıtay flint,
breast-rock stone,
The Kara steed of that rabid one,
Flying, hurtling like a cloud,
At the midnight hour,
The Kalça rose up, surging,
Before midnight came,
The Sarı-Su of Kürpüldök —
Coming upon the Sarı-Su,
He had given Algara free rein,
Would the courser Algara hold back,
Across the great water of Kürpüldök,
Without flinching back, Algara
Crossed it where he came upon it.
He wrenched Algara's rein about.
To the slope where the herds lay,
To the ridge of Kır-Kayıñ,
To the edge of Kürpüldök's salt flat,
At that place he halted.
To the grazing ground of the herds
The batyr Kalça had ridden up.
Let us leave him there awhile,
When he looked at the makeshift tent,
When he wished his people well —
In the makeshift tent the herdsman

Ölmüş yatar boylu boyunca,
Gövdesi kalmış, başı yok,
Büsbütün ölmüş, kaskatı.
Ortalık toz duman olmuş,
Fil çiğnemiş gibi

Lies dead at full length,
His trunk remains, his head is gone,
Dead altogether, stiff and cold.
All around is dust and smoke,
As if an elephant had trampled it,

Paramparça, tane tane olmuş.
«Karagul'un bu yerde
Öldüğü gerçek imiş».
İşte o zaman Koñurbay,
Hışmından duramayıp,
Alaçık gibi koca Kalça,
Kesesindeki tütüne
Kör pençesini salmıştı,
Çubuğu eline aldı şimdi.
Kıyıp basıp köz koyup,
Akıl ekincisi er Kalça,
Bir çekişte lülesi
Adamakıllı horuldayıp,
Salıverse dumanı
Baca gibi burcu burcu tütüp.
Tepe saçı diken diken,
"Yılkıcımı kırdı" diye,
"Alıp gitti yılkımı,"
"Yine oyun etti" diye,
Ne edeceğini bilemeyip,
Gece gündüz nice gün
Büyük derde düşmüş gibi.
Ardından kovalayıp Koñurbay,
Yılkı süren Semetey'den,
Şimdi ondan haber verelim:
Sivri dağın çıkıntısında,
Yalçın burunda,
Almambet'in bulduğu Cañı-Cer,
Cañı-Cer'in tam kendinde,
Altın kazılan madeninin –
O madenin belinde

Torn to pieces, scattered grain by grain.
«That Karagul in this place
Has died — it is true indeed».
Then it was that Koñurbay,
Unable to contain his wrath,
The Kalça huge as a herder's hut,
Into the tobacco in his pouch
Had thrust his blunt claw,
Now he took the pipe in hand.
Shredding, tamping, setting an ember,
The batyr Kalça, sower of cunning,
At one draw his pipe-bowl
Gurgled good and deep,
When he loosed the smoke
It curled forth billowing like a chimney.
The hair of his crown bristling,
Saying, "He has slain my herdsman,"
"He has taken my herds away,"
Saying, "He has played his trick again,"
Not knowing what to do,
Night and day, for many a day,
As if fallen into great distress.
Koñurbay chasing after him —
Of Semetey driving the herds,
Now let us give word of him:
On the spur of the sharp peak,
On the sheer headland,
Cañı-Cer that Almambet found,
At Cañı-Cer's very self,
Of the mine where gold is dug –
On the ridge of that mine,

Ev kadar olan çınarın

Of the plane tree big as a house —

Dibinde aban ihtiyar Bakay,
Altındaki Kökçolok'un
Eyerini alıp sırtını boşaltıp,
Çift köstek vurup bağlayıp,
Gök teyeltiyi yastık edinip,
Kıbleye baş verip,
Uyumakta olan ihtiyar,
Uykudan irkilip uyanıp,
Sağ yanına dönüp,
Aceleyle namazını kılıp,
Kökçolok'u eyerleyip.
Abası Bakay ak yollu,
Tan ağarıp söktüğünde,
Yere aydınlık değdiğinde,
Peşine taktığı Aktaygan,
Koluna kondurduğu Akşumkar,
Öne salsan ak yollu,
Sürüp gitsen sayısız ordu gibi.

Bilinmeyeni bildiren,
Bilge Bakay ihtiyar.
Sezilmeyeni sezdiren,
Doğru Bakay evliya.
Can yürümez yamaçta:
«Semetey nerede kaldı?» diye, Çınlayıp gelen karaltıyı,
Yassı tepenin sırtına
Dayanıp Bakay durmuştu.
«Ak-ala yamaç, Kızıl-Kum,
Almambet'in babası,
Babasının yamacıydı.
Süzülüp uçan kara kuş,
Kaplan Almañ vardığında
Bırakıp gittiği bu yandı.
Başa mihnet günü düşerse,

"Saklanacağın yerin" demişti.
Kızıl-Kum'a varmadan konup,
Manas'tan kalan sığınağı,

At its foot the aban, old Bakay,
Of Kökçolok beneath him
He took the saddle off, freed his back,
Hobbled him with double fetters,
Making the grey-blue saddle-pad his pillow,
His head set toward the qibla,
The old man who lay sleeping,
Starting awake from his sleep,
Turning onto his right side,
Hastily saying his prayers,
Saddling Kökçolok.
His elder Bakay of the white road,
When dawn paled and broke,
When light touched the earth,
Aktaygan trailing at his heel,
Akşumkar perched upon his arm,
Send him ahead — his road is white,
Ride out with him — he is like a countless host.
Who makes known the unknown,
The sage old Bakay.
Who makes felt the unfelt,
The righteous saint Bakay.
On the slope where no soul walks:
Saying, «Where has Semetey tarried?»,
The dark shape ringing as it came,
Upon the flat hill's back
Bakay had taken his stand.
«The white-flecked slope, Kızıl-Kum — Almambet's father,
It was his father's slope.
The black bird gliding in flight —
When the tiger Almañ went there,
This was the side he left behind.
Should a day of hardship fall upon your head,
"This is where you shall hide," he had said.
Camping before he reached Kızıl-Kum,
The refuge left from Manas —

Nasıl, aslını dinleyeyim.
Dayanak edindiğim yalnızın

Önünden karşılamaya çıkayım!» –
Deyip, böylece, er Bakay,
Tepeye çıkıp baksa,
Çocuğun esenliğini dilese,
Tavşan toynağını eline alıp,
Abası Bakay ihtiyar,
Ara sıra göz açıp,
Semetey'e baksa,
Yılkıyı gümbürdetip,
Dosdoğru vurup almış,
Kaspañ'ın Kara-Talaa'sında
Karınca gibi sayısız kara mal
Kaynaşıp yatıp kalmış.
Yanasıca, malı çok almış,
Az değil, bol almış.
Gürültüsü göğü çınlatıp,
Bitmez tükenmez malı çok almış.
Hışmı sert başlatmış,
Zayıflarının hepsini
Yolda kırıp bırakmış.
Ürkek ürkek sallanıp,
Kısır yılkı başı çekmiş,
Kulunları sürüyle,
Suda kırıp bırakmış.
Ağır yürüyenleri sürüp almış.
Cañırık'ın Car-Kıya'sı,
Tek tek gidilen keçi yolu,
Büyük sırttan çıkan geçit,
O geçide geldiğinde
Dizilmeden yılkı durmadı,
Getirdiği yılkısını
Abası Bakay süzdü.
Hışımlanıp davranıp,
Kocamışken ulu Bakay,
Kaygı önüne çıkıverip.
Feryadı taş yardı,

How is it — let me hear the truth of it.
The lone one I have made my mainstay —

Let me go out to meet him on his way!» –
So saying, thus, the batyr Bakay,
When he climbed the hill and looked,
Wishing the boy well,
Taking the hare's foot in his hand,
His elder, old Bakay,
Now and then opening his eyes,
When he looked toward Semetey —
Thundering the herds along,
He had struck and seized them outright,
On Kaspañ's Kara-Talaa
Black stock countless as ants
Lay seething in their masses.
The burn-worthy one — he took much stock,
Not little — he took plenty.
Their din rang the very sky,
He took wealth unending, without measure.
He loosed his wrath harshly,
All of the weak among them
He cut down and left on the road.
Swaying skittish and shy,
The barren mares led the line,
The foals in whole droves
He cut down and left in the water.
The slow-paced ones he drove and took.
Cañırık's Car-Kıya,
The goat-track walked single file,
The pass that climbs the great ridge —
When he came to that pass
The herds would not halt till ranked in file,
The herds that he had brought
His elder Bakay surveyed.
Stirring in anger,
Though grown old, the great Bakay —
Grief rose up before him.
His wail split stone,

Haykırışı baş yardı,
Kapka-Taş'ta durdu.

İçi buram buram tütüp,
Evvelkileri yad etti.
Sağlamca yerleşmiş gibi,
Yılkının ardında Semetey,
Bakay hanın önünde durdu.
Zavallı Bakay çok ağladı:
«Yaşıtım Manas, kökcalım,
Yiğidim Manas, ölmez olaydın,

Ölmez olaydın» diye ağlar.
Kuğu gibi sakal ağartıp,
Yaşıtım Manas, can yoldaşım, Kuzgun gibi gözü kızartıp,
Can yoldaşım, senden ayrılıp, Bu cehennemi Bakay görmez olaydı,
Diri dense sayıda yok,
Öldü dense mezarda yok.
Feryadı taş yarıp,
Bakay'ın durur perişan.
O Manas var iken
Kıyamet gibi yeraltını
O zaman görmeden nice kaldım!
Çalıyar'ın yetişmediği Beecin'e,
Kaplan kökcal var iken
O zaman ölmeden nice kaldım!
Düşman kırkanın sakalı,
Kaplanımdan ayrılıp,
Yollarda kalır demin mi?!
Kara çelik zülfikârı
Bilediğim demlerde,
Saldıranın hepsini
Devirdiğim demlerde,
Kuzu bağrı keskin mızrağımı
Püskülleyip bağladığım demlerde.
Kıtay şöyle dursun, nicesini
Devirdiğim demlerde,

His cry split heads,
He halted at Kapka-Taş.

His heart smoldering, fuming,
He called to mind the ones of old.
As though settled firm and fast,
Behind the herds, Semetey
Stood before Bakay khan.
Poor Bakay wept long and sore:
«Manas my agemate, my kökcal,
Manas my batyr, would you had never died,
Would you had never died,» he weeps.
His beard gone white as a swan,
Manas my agemate, my soul's companion,
His eyes reddened like a raven's,
My soul's companion, parted from you,
Would Bakay had never seen this hell,
Called living, he is not among the counted,
Called dead, he is not in any grave.
His wail splitting stone,
Bakay stands there forlorn.
While that Manas yet lived,
The underworld like doomsday —
How did I stay then and never see it!
To Beecin where Çalıyar never reached,
While the tiger kökcal lived,
How did I stay then and not die!
The beard of the foe-shearer,
Parted from my tiger —
Was this the hour it should lie on the roads?!
The black steel zulfikar —
In the days when I whetted it,
All of those who attacked us —
In the days when I felled them,
My sharp lance with lamb's-breast blade —
In the days when I tasselled and bound it.
Let alone the Kıtay — how many more
In the days when I felled them,

Dünyam daralmadan genişken,
Bahtiyar Manas'ın yanında,
O demde ölmeden nice kaldım!
Canı sıkılınca karaca vururken,

Sıkılmadıkça Talas'ta
Özgürce oynayıp yatarken.
Kat kat giyip samur börkü,
Kamçı bastığım demlerde,
Sallayıp durduğum demlerde,
Erlerle omuz omuza koşulup,

Azizim Manas aslan ile
Sefa sürdüğüm demlerde,
O demde ölmeden nice kaldım,
Dert ortağım Manas, ölmez olaydın,

Koyunum bir, ağılımız ortak,
Aşım bir, soframız ortak.
Başındaki samur börkü
Kimler silkip giymedi,
Kuvvet elde var iken,
Kim kükreyip yürümedi.
Aziz canın heybetinden,
Kakan'ın halkı çalkalanırdı,
Vuruşa vuruşa baş eğdirip,
Ululuk taslayan Kalça'yı
Hırpalayan orduydu.
Beklettiği ordusunu dağıtıp,
Beecin'e kargaşa saldığında,
Beecin'de beyin kızlarını
Armağan diye çekip aldığında,
O zaman ölmeden nice kaldım!
Saraylı şehir koca Beecin,
Beecin'i bozup fil alıp,
File yükleyip altın alıp,
Kara gözlüden binini alıp,
Ünüm "Bakay" diye taş yarıp,

While my world was wide, not yet grown narrow,
At blessed Manas's side,
How did I stay in that hour and not die!
Shooting roe deer when his heart was restless,
And when it was not, in Talas
Sporting free and lying at ease.
Wearing the sable börk fold on fold,
In the days when I plied the whip,
In the days when I kept it swinging,
Yoked shoulder to shoulder with men,

With my precious Manas the lion,
In the days when I lived in delight,
How did I stay in that hour and not die,
Manas, sharer of my grief, would you had never died,
Our sheep were one, our fold was shared,
Our food was one, our table shared.
The sable börk upon your head —
Who did not shake it out and wear it,
While strength was in our hands,
Who did not roar and march.
At the majesty of your precious soul
The Kakan's people would be shaken,
Fighting and fighting, bowing them down,
The Kalça who played at greatness —
It was the host that mauled him.
Scattering the host he held in waiting,
When he loosed turmoil on Beecin,
The daughters of Beecin's lords —
When he took them off as tribute,
How did I stay then and not die!
Great Beecin, city of palaces —
Breaking Beecin, taking elephants,
Loading the elephants, taking gold,
Taking a thousand of the dark-eyed ones,
My name "Bakay" splitting stone,

Kuvvetli kudretli çağımda,
O zaman ölmeden nice kaldım!
Kapkara şehri, kalday'ı,
Kuşattığım demlerde,
Kara Kıtay, nice Mançu
Halkını kökten kavurup,
Şu kahpe yalan dünyadan,
Kanadım Manas var iken,

Göçüp gitmeden nice kaldım.
Ah, oğlum Semetey,
Yılkı almaz olaydın, kahrol,
Kaynaşıp duran Kıtay'ın
Halkını kırıp mal alan
Dayanak senin gibi olur mu?
Sana "can" diyen kişi onar mı?
Oğlum, doğmaz olaydın, bataydın,

Manas doğmaz olaydı, öleydi,

Sağ gezme, öl daha iyi!
Rakı içme, taş iç,
Az gelirse, kulunum,
Aban Bakay'ın kanını katıp iç! Vah,
başa düşürdüğünde,
Koskoca engin Kıtay'a,
"Savaş etmeye vardım" diye,
Yersiz yere böbürlenirsin,
Kıyıda yatan kalday'ın
"Yılkısını vurup aldım" diye,
Aygırı yok, atı yok,
Çarpışmada binilecek biri yok,
Yılkınla birlikte yerin dibine bat,
Şeytanını sürüp almışsın,
Yarım ciğerli kalday'a
Kötü yerde aldanıp,
Yiğit senin gibi olur mu,
Sana "er" diyen kişinin
Ezelden işi onar mı?

In my strong and mighty age,
How did I stay then and not die!
The pitch-black city, the kalday —
In the days when I laid siege to them,
The Kara Kıtay, many a Mançu,
Scorching their people to the root,
From this harlot, lying world,
While Manas my wing yet lived,

How did I stay and not pass away.
Ah, my son Semetey,
Would you had taken no herds — curse you,
Of the ever-seething Kıtay
Slaying their folk and taking stock —
Can a mainstay be the like of you?
Can one who calls you "dear soul" prosper?
My son, would you had never been born — sunk instead,
Would Manas had never been born — had died,

Walk not alive — better die!
Drink no rakı — drink stone,
And if that is too little, my foal,
Mix in aban Bakay's blood and drink!
Alas, when it fell upon our heads,
Against the vast and boundless Kıtay,
Saying, "I went to make war,"
You brag without any cause,
Of the kalday lying at the border,
Saying, "I struck and took his herds,"
There is no stallion, no steed,
Not one fit to ride in battle,
Sink into the earth together with your herds,
You have driven off his devils,
By the half-lunged kalday
Deceived in an evil place —
Can a batyr be the like of you,
Can the affairs of one who calls you "man"
Ever prosper from of old?

Yakasında kaynaşan
Bitini sürüp getirmişsin,
Hepsi yaban tay, kısrak,
İtini sürüp getirmişsin.
Uyuyup yatan Kalmak'ın
Sığırını sürüp getirmişsin,
Kuytuda yatan kalday'ın
Koyununu sürüp getirmişsin.
Atışta binilecek atı yok,
Getirdiğin yılkında
Gazaya binilecek biri yok!
Böylesi yılkı alacağına,
Eli boş gelsen olmaz mı,

Swarming at his collar —
You have driven home his lice,
All wild colts and mares,
You have driven home his dogs.
Of the Kalmak lying asleep
You have driven home his cattle,
Of the kalday lying in the hollow
You have driven home his sheep.
No horse fit to ride in the charge,
In the herds that you have brought
Not one fit to ride on a holy raid!
Rather than take such herds,
Could you not have come empty-handed,

Kara Kalmak'la vuruşup,
"Gücüm tükendi" deyip,
Perişan dönsen olmaz mı!
"Nice yılkı aldım" diye,
Sende bir sevinç varmış,
Yoldaşım Manas, asil aslan,
Taşa işer gibi boş dem imiş!
Şu sürüp getirdiğin yılkını,
Asil oğlum, bir gör!
Er, arından ölmez mi,
Biten yiğit bunu görmez mi,
Bu yılkının içinde
Aşa*, toya* binmeye,
Salına salına gezmeye,
Huyu güzel tek hayvan yok,
Cocura kılıcı kuşanıp,
Yeryüzünü dolanıp,
Cenge binilecek tek hayvan yok.
Kolanını sıkı çekip,
Vuruşa binilecek biri yok!
Külçoro ile Kançoro,
Atlarını Muradıl vurup almıştı,
Yaya sürsek yürümezler,
Terkiye alsak sığmazlar,
Ovada yaya kalmışlardı.

Fighting with the Kara Kalmak,
Saying, "My strength is spent,"
Could you not have come back forlorn!
Saying, "What herds I have taken,"
What joy there was in you —
My comrade Manas, noble lion,
A moment vain as making water on stone!
These herds you have driven home —
My noble son, just look at them!
Does not a man die of his shame,
Does not a batyr full-grown see this,
Among all these herds,
To ride to the aş, to the toy*,*
To amble about in state,
There is not one beast of gentle temper,
Girding on the Cocura sword,
Roaming the face of the earth,
There is not one beast fit to ride to war.
Cinching the girth tight,
Not one fit to ride into the fray!
Külçoro and Kançoro —
Muradıl had struck and taken their horses,
Drive them on foot — they will not walk,
Take them up pillion — they will not fit,
They were left afoot on the plain.

"Aban yılkı vurur" diye,
"Bize doğru sürer" diye,
Birer küheylan yürük at,
"İt değilse getirir" diye.
O ikisinin dileği,
Ovada taşa çalındı.
Umut bağladığı Semetey,
Oğlum, senden umut kesip,
Bakay'ın ağzı kapandı.
Denk yaşıtmış, denkmiş,

Denk yaşıttan ayrılıp,
Şurada duran Bakay'a,

Saying, "Our aban will strike the herds,"
Saying, "He will drive them our way,"
A courser racer apiece,
Saying, "If he is no dog, he will bring them."
The wish of those two
Was dashed on the stones of the plain.
Semetey, on whom he pinned his hopes —
My son, losing hope in you,
Bakay's mouth fell shut.
They were agemates matched, well matched,
Parted from his matched agemate,
To Bakay standing there —

Ne türlü kul demiştir kim bilir!

Memesi karış kısrak alıp,
Gönlünün muradına ermişsin,
Kulun ile tay alıp,
Kan güden senin gibi olur mu?!» – Elçi inip nice gün,

Deyip, böylece er Bakay,
Kederlenip öfkelenip,
Semetey'e söylenip,
Sakalını yolup fırlatıp,
Bıyığını çekip fırlatıp,
Altın yanaklı aybaltaya,
Aç böğrüne dayanıp,
"Asilim Manas, ölme" diye,
Ak sakalı seyrelip,
İki yanağından akan yaş,
Aban ihtiyar Bakay'ın,
Köprücüğünden aşağı dökülüp,
"Öleyim" der, can tatlı,
"Gireyim" der, yer katı.

Kocamış Bakay aban,
Kederlenip yılkının

Who knows what manner of slave they have called him!
Taking mares with udders a span wide,
You have gained your heart's desire,
Taking foals and colts —
Can an avenger of blood be the like of you?!» – Envoys dismounting many a day,
So saying, thus the batyr Bakay,
Grieving and raging,
Chiding Semetey,
Tearing out his beard and flinging it,
Plucking his moustache and flinging it,
On the gold-cheeked moon-axe
Propped against his hollow flank,
Saying, "My noble Manas, do not die,"
His white beard grown thin,
The tears that ran down both his cheeks,
Of the aban, old Bakay,
Spilling down past his collarbone,
"Let me die," he says — but life is sweet,
"Let me enter the earth," he says — but the ground is hard.
The aged Bakay, the aban,
Grieving, drove along

Kuzey yanı ucunu sürdü.
Önüne düşüp Semetey,
Yiğitliği bol, aklı yok,
Saflığını bundan bil,
Ala göğüslü er kişi,
Babası kökcal Manas'tan,
Aşkın doğmuş aslan kişi.
Kargaşa saldığı yerde,
Ağıl kadar çınar dikilmiş,
Soyunu sopunu
Kökünden beri koruyup gözetmiş.
Katıksız soylu Taybuurul,
Kuşandığı Akkelte,
Haberin var mıdır,
Akkelte'nin hali şöyledir,
Ancıyan'ın öte yanı,
Amangen'in bu yanı,
Kokon hanının koltuğu,

The northern flank's end of the herds.
Semetey going on before,
Rich in valor, wanting in sense —
Know his guilelessness by this,
A man of dappled breast,
Than his father, the kökcal Manas,
A lion born to surpass him.
Where he loosed turmoil,
A plane tree wide as a sheepfold stands,
His kith and his kin
It has guarded and watched from the root.
Taybuurul of unmixed blood,
Akkelte that he girds on —
Do you have word of it,
Such is the state of Akkelte:
The far side of Ancıyan,
This side of Amangen,
The armpit of the Kokon khan,

Ay gibi Sarı-Talaa'dan,
Altmış Rus toprak ölçücüsü,
Özellikle çıkıp geldiğinde,
Şahbaz Bakay abası,
Rus vermez dururken,
Hepsi sıra sıra yürüyüp,
Sarı kürklerini atıp,
Hepsi sıra sıra yürüyüp,
Kulunlarını peşine takmış,
Çıplak kısraklarına binip,
Seksen gün yağmur yağdırıp,
Keramet sahibi Bakay ihtiyar,
Cenkten aldığı Akkelte,
Oynadığında Oçogor,
Ciddiye bindiğinde Koyçagır,
Üstün demir Almabaş,
Altmış günde bozulmaz.
Fitilini dörtten burmuş,
Baktığı yeri nişanlamış,
Ağzından ok püskürüp çıksa,

From moon-like Sarı-Talaa,
Sixty Russian land-surveyors,
When they came out on purpose,
His elder, the falcon Bakay,
While the Russian stood refusing,
All marching rank on rank,
Casting off their yellow furs,
All marching rank on rank,
Their foals trailing behind them,
Riding their bare-backed mares,
Making rain fall eighty days,
Old Bakay, master of wonders —
Akkelte won in war,
Oçogor when it plays,
Koyçagır when things grow grave,
Almabaş of surpassing iron,
In sixty days it does not foul.
Its fuse twisted fourfold,
It marks whatever spot it eyes,
When shot bursts spurting from its mouth,

Asla sağ komamış.
Babası aygönül Manas'tan,
Emanet kalan Akkelte,
Kuşanıp çıksa, aman aman,

Kürek kemiğinin aynası,
Kapışan düşmana uzatsa,
Emanet canın avuntusu.
Manas'ın oğlu delişmenin,
Sırtında görünüp,
Elindeki Zulpukor,
Gaibinden rast gelen,
Babası asil Manas'a,
"Uzağa gaza etsin" diye,
Mediyan çölünde bulunmuş.
Gökten gelen altı çelikten,
Kılıçların kıl keseni,
Manas'ın aldığı Zulpukor,
Haykırıp kından çıkarsa,

Kan içmeden boş dönmezdi.

Kana doymadıkça,
Kurusa da kına girmezdi.
Talas'ın öte sırtından,
Abıke, Köböş, iki haram,
Alıkoydukları yerden,
"Armağan" diye isteyip alıp,
"Tam bana gerek" diye.
Babası asil Manas'tan
Emanet kalan Zulpukor'u,
Talas'ta kavga edip,
Çekip almıştı Zulpukor'u.
Kılıcı yanında şıngırdayıp,
Kızıl boz sayısız yılkı,
Önünü çekip Semetey,
Heybetle yürüyüp gider,
Altın yanaklı aybalta,
Aybaltanın aslı şöyledir:

It has never left a man alive.
From his father, moon-souled Manas,
Akkelte left in trust —
When he goes out girded with it — mercy, mercy,
The mirror of his shoulder blade,
Levelled at the grappling foe,
The solace of the soul held in trust.
On the back of Manas's madcap son
It shows itself,
Zulpukor in his hand,
Come by chance from the unseen,
To his father, noble Manas,
Saying, "Let him raid afar,"
Was found in the Mediyan desert.
Of six steels come down from heaven,
Of swords the one that cuts a hair,
Zulpukor that Manas took —
When it leaves the sheath with a cry,

It never turned back empty, undrunk of blood.

Till it had drunk its fill of blood,
Though dry, it would not enter the sheath.
From the far ridge of Talas,
Abıke and Köböş, two villains,
From the place where they withheld it,
Asking and taking it as a "gift,"
Saying, "It is just what I need."
From his father, noble Manas,
Zulpukor left in trust —
Quarreling in Talas,
He had wrested Zulpukor away.
The sword jingling at his side,
Red-roan herds past number,
Semetey leading their van,
Strides on in majesty,
The gold-cheeked moon-axe —
Such is the origin of the moon-axe:

Kömürüne dayanamayıp,
Orman kesilip yok olmuş,
Körüğüne dayanamayıp,
Kırgız'dan salma salınıp,
Tosun öküz boğazlanmış.
Ucunu çelikle uzatmış,
Namlı usta Bölökbay,
Sıkı evirip çok süzüp,
"Vurduğu sakat kalsın" diye,

İnsanın gözyaşı ile
suvarmış. Yumduğu gözü açılmadan,
Elindeki sır mızrak,
Sır mızrağın aslı şöyledir:
Okultu'nun dip ırgayını,
Köküyle söktürmüş.
Rakıya çubuk, tunç katıp,
Zavallı usta Bölökbay,
Pehlivanlara burdurmuş.
Esnek kalan yerini
Kirişle dövdürüp pekiştirmiş.
Dışına tutkal içirip,

Fil derisi kaplatmış.
"Elden kazara kayar" diye,

Tutulacak yerini yivletmiş.
Tutulacak yerini cilalatmış.
Keskin demiri çelikten,
Ucunu sivriltip inceltmiş,
Vurduğu yerden dönmemiş,
Taşa vursa çat diye girip,
Bataklığa girmiş gibi,
Taştan geri çekilmemiş.
Vurulduğunda eğilir,
Kırılıp gitmez, sıvazlanasıca,
Burgu gibi kıvrak olduğu bilinir.
Sır mızrak elde salınıp,

For want of charcoal to feed it,
Forests were felled and vanished,
For want of bellows to serve it,
A levy was laid upon the Kırgız,
Young bullocks were slaughtered.
He drew out its edge with steel,
Bölökbay, the famed master,
Turning it hard, refining it long,
Saying, "May whom it strikes stay maimed,"
With the tears of men
he tempered it. Before the closed eye opened,
The lacquered lance in his hand —
Such is the origin of the lacquered lance:
The deep-rooted ırgay of Okultu
He had torn up root and all.
Steeping the shaft in rakı with bronze,
The poor master Bölökbay
Had pehlivans twist it true.
Where it stayed too supple
He had it beaten firm with sinew-cord.
Soaking its outside with glue,

He had it sheathed in elephant hide.
Saying, "It may slip by chance from the hand,"
He had the grip grooved.
He had the grip polished.
Its keen blade of steel,
He tapered and fined its point,
It never turned from where it struck,
Strike stone — it goes in with a crack,
As though sinking into a marsh,
It never drew back from stone.
It bends when it is struck,
It does not break, the sleek thing,
It is known to be lithe as an auger.
The lacquered lance swaying in hand,

Kabına sığmayan aziz er,
Horoz gibi olan aziz aslan,
Sayısız yılkıyı çevirip,
Koklayıp aldığı dem imiş,

Ölümden haberi, kaygısı yok,
Mest olmuş er canım,
Uyuyakaldığı dem imiş.
Mışıl mışıl, aldırmadan,
"Ardımdan Kalça gelir" diye,
Paçasına bile denk saymadan,
Yiğitlik ile delişmenliği
Yüce Rabbim kat kat edip,
Ölçüsüz vermiş besbelli,
Uzattığı ayağı çekilmeden,
"Bana ne olacak" diye kurulup,

"Beli bükülmüş er Mançu
Artık nerden gelsin" diye,
Kendi kendine söylenip,
Sımsıkı düğümlü ak dizgini,
Göğsü taşkın zırh yakalığı,
Akkañkı eyere dolamıştı,
Altın yanaklı aybaltayı,
Ortasından kavradı şimdi,
Giydiği kürk Akolpok,

Akolpok'un aslını sorarsan,
Aziz kadın Kanıkey,
Anası bahtsız garibe hey,
Orunboor, Margalañ,
Orta yeri Samarkan,
Hepsini dolaştırıp taratmış,

Kervana çıkan kumaşı,
Tümüyle toplatıp yaptırmış.
Kanıkey'in kırk gelini,
Kızıl gömlekli, ince belli,

The precious man his skin could not contain,
The precious lion like a rooster,
Rounding up the countless herds,
It was the hour he had snuffed them up and seized them,
Of death no thought, no care,
The dear man drunk with ease,
It was the hour he fell asleep.
Breathing soft, heeding nothing,
Thinking, "The Kalça comes behind me,"
Counting him not worth his trouser-hem,
Valor and madcap daring —
My Lord on high heaped them fold on fold,
Gave without measure, plain to see,
His outstretched leg not drawn in,
Settled at ease, thinking, "What can touch me,"
"The bent-backed Mançu man,
How should he come now," thinking,
Muttering to himself,
The white rein knotted fast,
The armor collar swelling at the chest,
He had wound around the Akkañkı saddle,
The gold-cheeked moon-axe
He gripped now by the middle,
The fur he wears, Akolpok —

If you ask the origin of Akolpok,
The precious lady Kanıkey,
His mother, the luckless poor soul, hey —
Orunboor, Margalañ,
And Samarkan between them,
She had them all scoured through and through,
The cloth that went out with caravans
She had gathered whole and made it.
Kanıkey's forty daughters-in-law,
Red-shirted, slender-waisted,

Süzülen güzellerden,
Zorla getirtip,
Olpok'un atkılarını,
İğ ile eğirtip.
İçini ipek işletip,
Zanaatçıya dişletip,
Çeliği eğeleyip,
Ortasına döktürüp,
Bozulan yerini söktürüp.
Çelikten yapılmış bizle
İnce ince diktirip.
Yılan bağrı büktürüp,
Dikişinde, kim bilir,
Nice çelik kırılıp gitmiş.
Pehlivanlar dayanamayınca,
Kadınlar hiç dayanamamış.
Yorulup ok gibi sıra sıra dizmiş,

Han Manas'ın hazinesi,
Akolpok yapılırken,
Sarsılıp fena eksilmiş.
Kapışan düşmana sataşan,
Aybalta ile bir vursa,
On iki tüfek atılmış gibi,
Eceline kendi dolanmış.
Tabılgı yakılsa köz işlemez,
Oçogor atsa ok geçmez.
Yakası altın, kolu tunç,
Coşup giyindiğinde,
Manas'ın oğlu er canım,

On dört atını bağlamış,
Orta Keñ-Kol'u yaylamış.
Atışa çıkacak düşman gelse,
Önüne katıp sürmüş.
Öfkesine dokunanı,
Azı dişine atıp çiğnemiş.
Giydiği kürk Akolpok,
Düğmesi tam dokuz,

From among the gliding beauties,
Brought in by force,
The wefts of the olpok
She had spun upon the spindle.
Its lining worked with silk,
Set craftsmen's teeth to it,
Filing down the steel,
Had it cast into the middle,
Had the spoiled parts ripped out.
With an awl wrought of steel
She had it stitched fine and close.
Twisted like a serpent's belly,
In its stitching, who can say,
How many steels have snapped and gone.
When pehlivans could not endure it,
The women could not endure at all.
Wearied, she ranged them row on row like arrows,
Khan Manas's treasury,
While Akolpok was being made,
Was shaken and sorely drained.
Setting on the grappling foe,
One blow with the moon-axe
Is like twelve muskets fired,
The victim tangles in his own doom.
Burn tabılgı-wood — no ember bites it,
Fire Oçogor — no shot goes through.
Its collar gold, its sleeve bronze,
When he dons it in his surging pride,
The dear man, son of Manas,

He has tethered his fourteen horses,
He has summered in middle Keñ-Kol.
Should a foe come out for the fight,
He drove him herded before him.
Whoever touched his anger
He tossed to his molars and chewed.
The fur he wears, Akolpok,
Its buttons nine in all,

Düğmelerini çözüp,
Kopçası tam dokuz,
Kopçalarını çözüp,
Bağrını açıp aldırmadan,
Aşağı yukarı bakmadan,
"Ölürüm" diye saymadan,
Çevresine bakmadan,
Helak olacağını hesaplamadan,
Alp uykusuna dalmıştı,
Bile bile uyuyakalmıştı.
Derin uykuya daldı şimdi,
İrkilmeden uyudu şimdi.
İri gözleri yumulup,
Gönlü uykuya dönüp,
Sallana sallana gevşeyip,
Uyuduğunun nişanı,
Elindeki Sırnayza
Bir o yana bir bu yana sallanıp,
Taşı yastık edindi şimdi,
Yorulmadan uyudu şimdi.
Horuldayıp gürleyip,
Hunharın oğlu Semetey,
Yılkının önünde kıpırdamadan,
Işıl ışıl uyuyup gider.
Yılkının önünde Semetey,
Uyuyakalan delişmeni,
Bunu şimdilik bırakalım,
Şimdi pamuk kuşaklı, bol çizmeli,
Keçil'in hanı Koñurbay,
Çalımlı koca domuz,
Mızrakçıların ustası kul,

Undoing its buttons,
Its clasps nine in all,
Undoing its clasps,
Baring his breast, heeding nothing,
Looking neither down nor up,
Never reckoning, "I may die,"
Not looking about him,
Not counting that he might perish,
He had sunk into the alp's deep sleep,
Knowingly he had drifted off.
Now he sank into deep slumber,
Now he slept without a start.
His great eyes closing,
His heart turning to sleep,
Swaying, slackening loose,
The token of his sleeping:
Sırnayza in his hand
Swaying now this way, now that,
Now he made the stone his pillow,
Now he slept untired.
Snoring, rumbling,
Semetey, the butcher's son,
Before the herds, unstirring,
Sleeps on, all agleam.
Before the herds, Semetey,
The madcap fallen asleep —
Let us leave him there awhile,
Now the cotton-sashed, loose-booted
Khan of Keçil, Koñurbay,
The strutting old boar,
A slave who is master of lancers,

Kendisi düşmanın çaresini
Apaçık bilen yaman kul.
Ayrılan yamaç yoluyla,
Kurt geçidi sırtlarla,
Arkadaki Bakay'ı
Tıkırtısından sezmiş,
Atların önünde Semetey'in

He himself the foe's undoing
Knows full plainly — a fell slave.
By the branching slope road,
Along the wolf-pass ridges,
Bakay in the rear
He sensed by his faint clatter,
That before the horses Semetey

Uyuduğunu Koñurbay
Çoktan görüp bellemiş.
Altın yuları silkeleyip,
Algara'yı şahlandırıp,
"Kulu Tanrı verirse" diye,
"Bir ok atımı yerden görsem" diye,

"Oçogor'u doğrultup alsam" diye,
"Bozgunu adamakıllı salsam" diye,

Koñurbay'ın halini hiç sorma,
Gök-ala sakal koca Mançu,
Giydiği kürk gök zırh,
Ok geçmez pek zırh.
Âlemin tamamına,
Atışa girse Koñurbay,
Destan olurmuş dillere.
Kuduresicenin Kara atı,
Kovalamaya iş düştüğünde,
Yapageldiği âdeti.
Meşin terlikli, burma belli,
Mis kokular saçan koca Kalça,
Tüyü dökülmüş akbaba gibi dikilip,
Koñurbay'ın hali şöyledir,
Avcı kartal başlı sanki,
Büyüklüğü dağın yarısı kadar,
Pençeleşen canı yer gibi,
Alööke'nin Koñurbay'ı,
Karşılaşıp kul mu baş eder,
Rast gelen sağ kalır mı.
Kolay Kalça değildir bu,
Bununla oynanır kul değildir. Oynayıp gülen genç çocuklar,
Pek mızrak kavrayıp bel bağlayıp,

Was sleeping — Koñurbay
Had long since seen and marked it.
Shaking the golden halter,
Rearing Algara up,
Thinking, "If God delivers the slave,"
Thinking, "Could I but see him from an arrow-shot away,"
Thinking, "Could I but level Oçogor,"
Thinking, "Could I but loose a thorough rout,"
Ask not the state of Koñurbay,
The grey-flecked-bearded old Mançu,
The fur he wears grey-blue armor,
Stout armor no shot pierces.
Through all the world entire,
Should Koñurbay enter the fight,
It would become an epic on men's tongues.
The Kara steed of that rabid one,
When it falls to him to give chase,
It is his long-accustomed way.
Leather-slippered, twist-waisted,
The old Kalça shedding musk-sweet scents,
Perched like a vulture molted bare,
Such is the state of Koñurbay,
As if headed like a hunting eagle,
In bulk the half of a mountain,
As if he devours any soul that grapples him,
Alööke's Koñurbay —
What slave prevails who meets him,
Does any who crosses him stay alive.
No easy Kalça is this,
This is no slave to be trifled with. Young lads laughing at play,
Gripping stout lances, girding their loins,

Birçok yılkıyı önüne katıp,
Geride kalmış Konurbay,
Kurt gibi yolu boylayıp.

Driving many horse-herds before him,
Konurbay had lagged behind,
Pacing the road like a wolf.

Göz üstünde kara kaşı,
Terkiye bağlanmış çapan gibi.
Konurbay'ın hâli böyleydi.
Bu dünyada gözü açık,
Ölse dahi sözü açık.
Ata sınçı, er tanır bilgiçti,
Kahrolası Kalça'nın
Hangi huyunu anlatalım.
İşte o zaman Konurbay,
Kahrı katı, heybetli görkü var,
Nicesini kırmış bir kudretliydi,
İçse kana doymayan,
Vuruşsa can bırakmayan,
Taştan kurulmuş dam odur,
Mançulardan Konurbay,
Bambaşka doğmuş can odur.
Er oluşu ölçüsüz bir er,
Beecin'e doğmuş kara aslan.
Baltasını sıkıca kuşanıp,
Uluntu, Dınşa, Ken-Tundu,
Bunu duyup düşünüp,
Söyleyecek sözü geç kalıp,
Semetey'i görmeye,
Bir kez yüzleşip ölmeye,
Gelmişti Konurbay,
Silahını pusatını sırtlanıp,
Yalnız yolu gözleyip,
Aklı hayran, bölük bölük,
Dikkat etsen o domuzun,
Arslan görünüşü görünürdü.
Kıvrılıp giden bıyığı,
Gübrelikte biten ısırgan gibi,
Çubuğuna oturan kir,
Suyla yoğrulup yenen talkan gibi.
Canavar gibi basıp seğirtip,

Hortlak sıfatı yüzünde belirip.
Gürleyerek basıp ilerleyip,
Kabarmış heybeti görünüp.

The black brow above his eye
Like a chapan lashed behind the saddle.
Such was Konurbay's state.
In this world his eye was open,
Even in death his word stays plain.
A judge of steeds, a sage who knew men,
Of the accursed Kalça
Which of his ways shall we recount?
At that very time Konurbay,
His wrath was hard, his bearing grand,
A mighty one who had broken many,
Drinking, never sated with blood,
Fighting, leaving no soul alive,
He is a roof-house built of stone,
Konurbay of the Manchus,
He is a soul born like no other.
In manhood a man beyond all measure,
A black lion born unto Beecin.
Girding his axe on tight,
Uluntu, Dınşa, Ken-Tundu,
Hearing this and pondering,
His word to speak come late,
To look upon Semetey,
To face him once and die,
Konurbay had come,
Shouldering his weapons and his gear,
Watching the lonely road,
His mind amazed, scattered in pieces,
If you looked close at that swine,
The look of a lion showed in him.
His mustache curling away
Like nettles sprung from the dung-heap,
The grime that sat upon his pipe
Like talkan kneaded with water and eaten.
Striding and darting like a beast,

A ghoul's visage rising in his face.
Advancing with thundering tread,
His swollen grandeur showing forth.

Aç arslan gibi bakınıp,
Av kapan kaplan gibi göğüs gerip.
«Kur» dedirtip dökmüştü,
Altındaki Algara,
Her basışta seke seke,
Dört ayağı düzgündü,
Yeri bozup tıpırdayarak.
Alaca bayrağını dalgalandırıp,
Konurbay'ın hâli işte böyleydi.
Kezençi geçidinin beline
Gelip yetişti Konurbay,
Semetey'in çıkacağı yere.
«Kulu Kuday verir deyip,
Dökme demir olsa bile
Bugün benden ölür» – deyip.
Kazıyıp ufalayarak.
Önündeki çınara
Algara'yı bağlayıp asmıştı.
Alaçık kadar kumlu bir taş,
Öte dibi çukurcaktı,
Usta değil miydi er Kalça,
İşte onu gözleyip durdu.
Sessiz sedasız basıp çıktı,
Heybetle gelip yetişti,
Omzunda Oçogor,
Oçogor'unu eline alıp,
Ağzına bakıp o Kalça,
Şöyle bir dik dik süzüp,
Fena hâlde kirlenmiş deyip,
Temizleyeni halis tunç harbi,
Uyuyan canı vurmaya
Oçogor'a sürdü şimdi.
Yorulmadan tutup çekiştirip, Kıvranıp kolları sıvayıp,
Semetey yakına gelene dek,
İvedisiz, telaşsız o Kalça,
İçini temizleyip karıştırıp,
Kazağıyla kazıyıp,
Tokmağıyla dövüp,

Glancing about like a hungry lion,
Chest thrust out like a tiger seizing prey.
He had poured it in, rattling «kur»,
Algara beneath him,
Bounding at every step,
His four legs were true,
Drumming, tearing up the ground.
Waving his motley banner,
Such indeed was Konurbay's state.
To the saddle of the Kezençi pass
Konurbay came and arrived,
To the place where Semetey would come out.
«Kuday delivers up His slave», he said,
«Though he be of cast iron,
Today he dies by my hand» – saying.
Scraping and crumbling it fine.
To the plane tree before him
He had tied Algara and hitched him.
A sandy rock big as a yurt-hut,
Its far base was a hollow,
Was not the man Kalça a master?
There he lay and watched it.
He climbed up without sound or stir,
Arrived in all his grandeur,
Oçogor on his shoulder,
Taking his Oçogor in hand,
That Kalça peering into its muzzle,
Eyeing it with a hard stare,
Saying it was badly fouled,
Its cleaner a ramrod of pure bronze,
To shoot the sleeping soul
He drove it now into Oçogor.
Tugging and pulling untiring, Writhing, rolling up his sleeves,
Until Semetey drew near,
That Kalça, unhurried, unflurried,
Cleaning and stirring out its bore,
Scraping with his scraper,
Pounding with his mallet,

Harbisiyle harbileyip,
Ramming with his ramrod,

Çektirgiyle çekti şimdi,
Now he drew it with the drawing-worm,
Yorulmadan içini arıttı şimdi.
Untiring, now he purged its bore.
İçi tertemiz olunca,
When the bore was spotless clean,
Kutudaki barutu,
The powder from the box,
Oklukta duran iri kurşunu
The great bullet from the quiver
Oçogor'un içine
Into Oçogor's bore
Şıkırdatarak sürmüştü.
He had driven with a clatter.
Tez atarını yoklayıp,
Testing its quick discharge,
Her zamanki gibi tunç harbi.
As ever, the bronze ramrod.
Gıcırdatarak dürtükleyip,
Prodding with a creaking sound,
Çanak kadar kundağını
Its stock as big as a bowl
Altındaki taşa vurup,
Striking on the rock beneath him,
Ya yaramaz görürse – diye,
Lest the rascal spy him – saying,
Geri çekilip yaslandı.
He drew back and leaned to rest.
Falyadan barut kuzgun gibi dökülse de
Though powder spilled from the pan like a raven,

Er olduğunu belli etti,
He showed himself a man,
Şaşkın kulu gördün mü,
Have you seen the addled slave?
Uyuyakaldı kahrolası.
The accursed one fell asleep.
Silahını pusatını kuşanıp,
Girding on his weapons and his gear,
Heybetle salınan koca Kalça,
Great Kalça swaying in his grandeur,
Oçogor'u hazır edip,
Making Oçogor ready,
Hıtay çakmağı, sert bağır taşı,
A Hıtay flint, a hard liver-stone,
Çakıp kıvılcımdan kor koyup,
Striking, setting ember from the spark,
O uğursuz Oçogor'un
Of that ill-omened Oçogor
Fitiline ateş koyup,
Setting fire to its fuse,
Alaçık kadar kara taşı
The black rock big as a yurt-hut —
Üstüne yaslanıp er Kalça,
The man Kalça leaning on it,
Kasıtla gözleyip durdu şimdi,
Now he watched with fell intent,
Kalça'yı Kuday çarptı şimdi.
Now Kuday struck Kalça down.
Yiğidin hâlini sorarsan,
If you ask how the young man fared,
Peri çarpmış gibi sallanıp,
Swaying as if peri-struck,
Derin uykuya dalmıştı,
He had sunk into deep sleep,
Yokuşa çıkarsa yuttum deyip,
«If he climbs the slope, I have him», saying,
Konurbay pusuya yatmıştı.
Konurbay had lain in ambush.
Alööke oğlu Konurbay,
Konurbay, son of Alööke,

Bu dünyada gözü açık,
Fazlasıyla sınçı, usta bir er.
Çocuğa boynunu çevirdi şimdi,
Semetey'i gördüğünde,
Yüreği gevşeyiverdi şimdi:
«Allah'ım, yavrum, ne edeyim,
Her yanı kusursuzmuş,
Bizzat Şay'ın koruduğu aslanmış.
Ağzını açıp, dilini uzatıp,
Yılkı sürdüğü şu kırlar,
Benim ovam olsaydı keşke,
Kara demir kırı ata binen,
Kurumlanıp giden kan kusasıca,
Allah'ım, yavrucuğum, ne edeyim,
Benim oğlum olsaydı keşke!
Bu vadinin geniş yamacından
Bir pınar kalmış meğer,
Kıyamete göçen Manas'tan
Kendinden çetin, heybetli
Bir tuyak kalmış meğer,
Ardındaki Semetey,
Yaman biri kalmış meğer.
Vay, sayısız derilmiş kalabalıkmış,
Ejderha ak yılan
Yuvarlak başlı ademoğlunun
Görmüştüm nicesini,
Böylesi bir kimse yokmuş!
Sağ küreği genişmiş,
Oyrat'ı bozacak aslanmış!
Sol küreği genişmiş,
Hıtay'ı kıracak aslanmış.
Yalnız gelip yılkı alıp,
Kırgını saldı bu yere,
Bu huyu pek yerindeymiş!
Yüzleşip ademoğlu alt eder mi,
Karşısına çıkan sağ kalır mı,
İki yanağının ortası
Yanan kızıl kor imiş,
Ay alnı kahırlı,

In this world his eye was open,
A judge most keen, a master man.
Now he turned his neck toward the boy,
When he beheld Semetey,
Now his heart grew soft within:
«My God, my child, what shall I do,
Every part of him is flawless,
A lion guarded by Şay himself.
Opening his mouth, lolling his tongue,
These steppes where he drives the herds —
Would that they were my own plain,
Riding the iron-grey steed,
Riding proud — may he vomit blood! —
My God, my little one, what shall I do,
Would that he were my own son!
On the broad slope of this valley
A spring has remained, it seems,
From Manas, gone to the Last Day,
Harder than himself, more grand,
An offspring has remained, it seems,
Semetey left behind him,
A fearsome one has remained, it seems.
Ah, a throng gathered beyond count, The dragon, the white serpent
Of round-headed sons of Adam
I had seen so many,
But such a one there never was!
Broad is his right shoulder-blade,
A lion to rout the Oyrat!
Broad is his left shoulder-blade,
A lion to break the Hıtay.
Coming alone and taking the herds,
He loosed slaughter on this place,
That way of his is most fitting!
Can a son of Adam best him face to face,
Can one who meets him stay alive?
Between his two cheeks
A burning crimson ember glows,
His moon-brow full of wrath,

Bozulmadan değen ok imiş,
Kanhor Manas'ın oğlu gibisi

An arrow striking true, unspoiled,
Like the son of bloodthirsty Manas

Ademoğlunda yokmuş!
Bunu mızrakla insan yener mi?
Heybetiyle kahrına
İnsan dayanıp gelebilir mi?
Hayret, kara çapar kaplan,
Böğründe atılıp duruyor!
Güdük kuyruklu çapar boz arslan,
Sağ yanında hazırlanıyor,
Alp kara kuş – zümrüdüanka
Alıp götürecekmiş gibi,
Pençesini gerip uzatmış,
Koruyucusu apayrı,
Çift eliyle koruyup durmakta.
Adı Hızır olan derviş
Hayal gibi göze görünüp,
Almış Buurul'u,
Geminden tutup yedeğinde.
Almambet'e benzer bir adam,
Çubak'a benzer bir adam,
Aralarına alıp ikisi birden,
Kalmışlar bahadırın,
Önü sıra yedekleyip.
Her yanı dengi dengine imiş,
Denkmiş Manas bahadıra.
Manas'ından bu çocuk,
Karış, süyem, dört parmak
Daha üstün bir arslanmış.
Kahrolası Burut'un,
Burut denen yurdun,
Kısmetine doğmuş
Demirden korunak kaleymiş.
Karagul'un sakalını,
Algara'nın kuyruğunu
Tümden yolup alması,
Yaramazın pek yerinde işiymiş.
Bahadırlığı bambaşka,

Among Adam's sons there is none!
Can man defeat him with a lance?
Against his grandeur and his wrath
Can any man stand and come on?
Wonder! a black-dappled tiger
Leaps ever at his flank!
A stub-tailed dappled grey lion
Stands ready at his right,
The mighty black bird – the simurgh –
As if to snatch him up and bear him off,
Has stretched its talons wide,
His guardian is set apart,
Guarding him with both its hands.
The dervish whose name is Hızır,
Appearing to the eye like a vision,
Has taken Buurul,
Holding his bridle, leading him.
A man resembling Almambet,
A man resembling Çubak,
The two together take him in between,
They have stayed by the batyr,
Leading on before him.
Every part of him well matched,
The equal of Manas the batyr.
Than his Manas this boy
By a span, a hand, four fingers
Is a lion greater still.
Of the accursed Burut,
Of the land they call Burut,
Born unto its portion,
A sheltering fortress of iron.
Karagul's beard
And Algara's tail —
That he plucked them out entire
Was the rascal's most fitting deed.
His valor is like no other,

Nereden çıkmış bu yaman kaşka?!

Whence has sprung this fearsome blaze-marked one?!

Kara çelik Zülfikar'ı,
Kakan'a doğru kaldırıp,
Hıtay'a doğru yönelse,
Kırgın salacak oğulmuş.
Kürme giymiş güçlüyü,
Bağlayıp atacak oğulmuş.
Güneşle altı gün vuruşsa,
Kakançı'nın Çıma-Çın'ını
Varını yoğunu paramparça edip,
Sürüp götürecek kulmuş.
Bu kahrı güçlü çocuğa,
Karapçı'sını dikeltse de,
Hanın gücü yeter mi!
Gümbürdeyen yaramaza,
Kürmesini kabartsa da,
Güçlünün gücü yeter mi,
Bahadır taslayan Mançu'yu,
Bağlayıp alacak kulmuş,
Ölenden geri kalanına,
«Efendim, kulunuz!» – dedirtip,

His black-steel Zülfikar
Raising toward the Kakan,
Should he turn upon Hıtay,
He is a son to loose slaughter.
The strong one clad in kürme
He is a son to bind and cast down.
Should he battle six days with the sun,
The Çıma-Çın of Kakançı,
Smashing all it owns to pieces,
He is a slave to drive it all away.
Against this boy of mighty wrath,
Though he raise up his Karapçı,
What can the khan's power avail!
Against the thundering rascal,
Though he puff up his kürme,
What can the strong man's strength avail?
The Manchu who plays the batyr
He is a slave to bind and take,
And those left after the dead,
Making them say «My lord, your slave!» –

Sürüp götürecek kulmuş.
Beecin'e doğru yönelse,
Kale kapısının ağzını kan eder.
Kapışmaya çıkan pehlivanı,
Yere ezip kan eder.
Karşısına pehlivan varır mı,
Sataşan sağ kalır mı?
Meydana pehlivan varır mı?
Çatışan sağ kalır mı?
Teke teke dövüşe insan varır mı?
Yenilmeden sağ kalır mı?
Bu çocuğa ne çare!
Zavallı kadın Kanıkey,
Kara bahtlı bu oğlanı,
Doğurmuş meğer biçare, ah!

He is a slave to drive them off.
Should he turn toward Beecin,
He turns the fortress gate-mouth to blood.
The wrestler who comes out to grapple
He crushes to the earth in blood.
Can a wrestler go against him,
Can one who provokes him live?
Can a wrestler enter the field?
Can one who clashes with him live?
Can a man go to single combat?
Can he live undefeated?
Against this boy what remedy!
The poor woman Kanıkey,
This black-fated boy —
She bore him, hapless one, ah!

Binlerce tümen ordu olsa,
Beecin'e doğru yol alsa,
Kargaşayı hep birden salar, ah,
Beecin'deki yiğitlik taslayan beyleri,
Han diye başa kaldırsam, ah!

Were there hosts of thousands of tümens,
Should he take the road to Beecin,
He looses havoc on them all at once, ah,
The beys of Beecin who play the hero,
Would I could raise him up as khan, ah!

Diri diri bağlayıp alır, ah.
Sımsıkı belini kuşanır,
Yeri ezen ordu olsa,
Tek başına saldırır.
Şu Kırgız'la Hıtay bir el olup,

He binds and takes them all alive, ah.
He girds his waist up tight,
Were there a host that crushes earth,
He charges it alone.
Would that Kırgız and Hıtay were one people,

Kır-Kayın ayrımı olmadan konsaydı ya,
Kahrolası Semetey,
Benim oğlum olsaydı keşke.
Her yanı kusursuzmuş,
Vay, yavrum, arslanmış,
Akıl yönünden eksikmiş.
Akılla yiğitlik denk olsa,
Endamı ve heybeti
Tam böylesi bir er olsa,
Bundan sonra bu çocuk,
Ak maralı kovar, inek eder,

Camped with no divide of Kır and Kayın,
The accursed Semetey —
Would that he were my own son.
Every part of him is flawless,
Ah, my child, he is a lion,
Yet in wisdom he falls short.
Were wisdom matched with valor,
His stature and his grandeur —
Were there a man just so entire,
Hereafter this boy
Would chase the white maral and make her a cow,

Tutuştuğu yeri perişan eder.
Hıtay şöyle dursun, cümle âleme,
Kahrolası çocuk gürültü koparır.
Boz maralı sürüp inek eder,

Would ruin whatever place he grips.
Let alone Hıtay — on all the world
The accursed boy would raise an uproar.
He drives the grey maral and makes her a cow,

Göz koyduğu yeri perişan eder.
Mançu şöyle dursun, başkasına da,
Edepsiz çocuk kavga çıkarır.
Ademoğlundan ona el kaldırıp,

He ruins whatever place he eyes.
Let alone the Manchu — with others too
The insolent boy would pick a fight.
Among Adam's sons, to raise a hand at him,

On sekiz bin âlemde
Bununla denk olup,
Kement sırığı çevirecek kimse kalmamış,
Kanhor arslandan doğmuş,
Hıtay'a musallat bir bela,

In the eighteen thousand worlds
To stand his equal,
None is left to wheel the lasso-pole,
Born of the bloodthirsty lion,
A plague set loose upon Hıtay,

Ona hayır diyen onar mı,
Ademoğlunda böylesi olur mu.
Çarpışmayı sert salsam, ah!
Pehlivanları saldırtıp,
Bir yolunu bulup bağlasam, ah!
Beecin'deki kırk kısrağa
Götürüp aygır diye salsam, ah?

Kakançı'nın hanına
Bundan doğacak oğlu,

Will he who says him nay prosper?
Can such a one be among Adam's sons?
Would I could loose a fierce assault, ah!
Sending my wrestlers at him,
Would I could find a way to bind him, ah!
To the forty mares in Beecin
Would I could lead him, loose him as a stallion, ah!
For the khan of Kakançı
The son that would be born of him —

O zaman dinerdi hasretim.
Kara kırı ortadan yarıp,

Yerini bulurdu o zaman kudretim,
Belli imiş yiğidin,
Ademoğlundan üstün ermiş.
Pusat kuşananı seksen dört,
Baktığı yanı kızıl yangın. Yaratılıp böyle canlar gelir mi?
Bir bakıverse karın tok.
Saldırdığı yanı kızıl ateş.
Binlerce tümen düşman gelse,
Haykıran dava gelse,
Kıyıp bitirecek bir canmış.

Yumuşak kuğu pişene dek,
Boş ovaya söylenmiş bu sözler.
Söğüdün çiçeği uçup gidene dek,
Tam altı ay vuruşmaya,
Dayanıp durabilecek oğulmuş.
Yayvan ağızlı, yar gibi kaşlı,
Şu canı çıkasıca çocuğun,
Yiğitliği ölçüsüz, arslanmış,
Bu çocuğa düşman olmaktansa,
Dost olunacak biriymiş.
Dediğine razı gelsem, ah,
Şu çocuk söz dinlese,
Atan Manas'ın kan bedeli diye,

Then would my longing be stilled.
Cleaving the black steppe through the middle,
Then would my power find its place,
It is plain: this young man
Is a man above the sons of Adam.
Eighty-four that gird on arms,
Where he looks is crimson fire. Are such souls ever born again?
One glance from him and you are filled.
Where he charges is crimson flame.
Should foes come in thousands of tümens,
Should a shrieking quarrel come,
He is a soul to cut them down and end them.
Till the soft swan is cooked,
These words were spoken to the empty plain.
Till the willow's blossom flies away,
For six whole months of battle
He is a son who could endure.
Broad-mouthed, brows like a cliff,
That boy — may his soul depart! —
His valor is measureless, a lion,
Rather than be this boy's foe,
He is one to make a friend.
Would I could grant what he asks, ah,
Would this boy but heed my word,
As blood-price for your father Manas,

Çet-Beecin'in hanlığını
Eliyle birlikte versem, ah.
Kalabalık ele haberi
Salacak oğulmuş,
Han diye kaldırılıp Beecin'i,
Alacak oğulmuş!
Söze gelse bu çocuk,
Altın tacı giydirip,
Altın tahta oturtup,
Berebcin'i bağlatıp,
Beş-Beecin'i dolandırıp,
Karıpcın'ı bağlatıp,
Hanların hepsini döndürüp,
Kalday kılacak oğulmuş,
Çon-Beecin'in hanlığına,
Layık bir oğulmuş.

The khanship of Çet-Beecin
Would I could give, its people too, ah.
To the teeming people the tidings
He is a son to send abroad,
Raised up as khan, Beecin itself
He is a son to take!
Would this boy but come to terms,
Setting the golden crown on him,
Seating him on the golden throne,
Having him bind Berebcin,
Having him circle Beş-Beecin,
Having him bind Karıpcın,
Turning all the khans about,
He is a son to be made Kalday,
For the khanship of Çon-Beecin
He is a son most worthy.

Hakça hakem olacak oğulmuş.
Kalabalık halkı bir görüp,
Âdil olacak oğulmuş.
Vay, bozkurdun tek oğlu,
Bu çocuk gibi bir ademi
Felek yakında bir daha yaratır mı?
Geniş göğüslü, yayvan döşlü,
Kurumla bakan kara gözlü,
Kurdun oğlundan sıradan oğul olmaz,
Genzi sızım sızım tütüp,
Çolpan yıldızı gibi çocuk görünüp,
O çocuğu gördüğünde,
Alööke oğlu Konurbay,
Gönlü gidip ikiye bölünüp,
Gözünden yaşı dökülüp,
Kaşlarını çatıp, baş sallayıp,
Kaygılanıp Kalça atlanıp,
Şahin gibi keskin o canım göz,
Kırpmadan yaş alıp,
Yaş almasının sebebi şu:
Kakan'a kale oldum diye,
Ellerle çarpışıp dururken,

He is a son to judge with justice.
Seeing the teeming folk as one,
He is a son to rule with fairness.
Ah, the grey wolf's only son —
A man the like of this boy,
Will fate soon create another?
Broad-chested, wide of breast,
Black eyes that gaze with pride,
No common son comes from the wolf's son,
His nostrils smarting, stinging within,
The boy appearing like the star Çolpan,
When he beheld that boy,
Konurbay, son of Alööke,
His heart went out, split in two,
Tears spilling from his eyes,
Knitting his brows, shaking his head,
Kalça mounting in his sorrow,
That dear eye keen as a falcon's
Filling with tears unblinking,
The cause of those tears was this:
«Saying I stood a fortress for the Kakan,
While battling with the peoples,

Boşa geçip gitmişim,
Nice arslanla boğuşup,
Çocuksuz geçip gitmişim.
Ben, Konurbay, ben idim,
Namlı doğmuş arslan idim.
Meğer doğuştan kara bahtlıymışım,
Beni bahadır Kalça kıldıklarında,
Altı yaşıma geldiğimde,
Kahrı sert başlattım,
Kapışma geldiğinde,
Kapışmaya kalkan çocukların
Başlarını koparıp attım.
Yedi yaşıma geldiğimde
Mızrak tutup topluluk bozdum.

I have passed my life in vain,
Grappling with many a lion,
I have passed childless through the world.
I, Konurbay — it was I,
A lion born to fame was I.
Yet from birth, it seems, black-fated,
When they made me the batyr Kalça,
When I came to six years old,
I began my wrath in earnest,
When the grappling came,
The boys who rose to grapple —
I tore their heads off and cast them away.
When I came to seven years old,
I took the lance and broke assemblies.

Alp Konurbay dedirtip,
Namımı nice elde yaydım,
Hani, bana çıkan boynuzum?
Sekiz yaşıma geldiğimde
Kalday'ları kuşattım,
Kürme giymiş Hıtay'ın
Güçlülerini dövdüm.
Yiğitlikte bu denli ileri gittim,
Hatırımda böylesi bir kudret yok,
Keçil'in hanı olup da,
Bakıyorum, erkek evladım yok.
Yiğitliğim çetin, dermanım yok,
Oçogor'un ağzını çevirmişti,
Düşündükçe erkek evladım yok!» –
Semetey'e doğrultup,
Deyip, o zaman Konurbay,
Gök zırh cübbesini örtünüp,
Canı kaynayıp yangın olup,
Boz kaplan gibi atılıp,
Enine kurulmuş dam gibi,
Tuğa yaslanmış domuzun
Bir tutama sığmaz o koca can,
On ikiye geldiğinde,
Alööke oğlu Konurbay,

Making them say «Alp Konurbay»,
I spread my name through many lands,
Where now is the horn that grew for me?
When I came to eight years old,
I laid siege to the Kaldays,
Of the Hıtay clad in kürme
I beat their strongest men.
So far in valor did I go,
No such might is in my memory,
Though I am khan of Keçil,
I look — I have no son.
My valor is hard, my strength is spent,
He had turned Oçogor's muzzle round,
The more I think — I have no son!» –
Aiming it at Semetey,
Saying so, then Konurbay,
Cloaked in his blue-mail robe,
His soul seething, turned to fire,
Springing like a grey tiger,
Like a roof-house built broadwise,
The swine leaning on his standard —
That great soul no handful could contain,
When he came to twelve,
Konurbay, son of Alööke,

Er olduğu besbelli,
Yiğitliği yurtça bilinirdi.
Pek çetindir Kalça diye,
Beecin'deki Hıtay'ın
Defterine çizilmişti.
Çarpışmaktan dönmeyen,
Becerikli Kalça değil mi.
Nice yeri perişan eden
Usta Kalça değil mi.
Heybetli nice er görmüş,
Öylece bakıp durur muyum?
Haykıran nice arslan görmüş.
Burut'a acıyıp bu arada
Tek başına yedi ay vuruşup,
Nice çetin er görmüş.
At sırtında her yanı sıyırıp geçen,
Ay ile âlemin tümünü,
Alööke oğlu Konurbay,
Baştan başa dolaşmıştı.
Yiğitliği besbelli,

It was plain he was a man,
His valor was known through all the land.
«Kalça is most hard», they said —
In the Beecin Hıtay's
Register it had been inscribed.
Never turning from the fight —
Is he not the able Kalça?
Who laid waste to many a place —
Is he not the master Kalça?
He had seen many a man of grandeur,
«Shall I stand idly gazing so?»
He had seen many a roaring lion.
Pitying the Burut meanwhile,
Fighting seven months alone,
He had seen many a hardened man.
Sweeping past all lands on horseback,
The whole of moon and world
Konurbay, son of Alööke,
Had roamed from end to end.
His valor was plain to see,

Çon-Beecin şehrinden
Konurbay adlı bir han çıkmıştı,
Naarasından canlar çıkmıştı.
İşte o zaman Konurbay,
Asla sakınıp durmadı,
Semetey'e karşı fırsat kollayıp,
Oçogor'u kavradı,
Alööke oğlu er Kalça,
Atmadan bakıp durmadı.
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil'in hanı koca Mançu,
Namluyu doğrultup uzatmıştı.
«Dünyadan göçmek üzere,
Göğsünü gererek kabartıp,
Tümden soyunup atmış,
Atası Manas, er bozkurt,
Bu Altay'da doğmuştu,
On kez Beecin'i vurup,

From the city of Çon-Beecin
A khan named Konurbay had risen,
At his war-cry souls took flight.
At that very time Konurbay
Held nothing back at all,
Watching his chance against Semetey,
He gripped Oçogor,
The man Kalça, son of Alööke,
Did not stand gazing without firing.
Cotton-sashed, wide-booted,
The khan of Keçil, the great Manchu,
Had leveled and stretched forth the barrel.
«About to pass from the world,
Puffing out his swelling chest,
He has stripped himself bare entire,
His father Manas, the man, the grey wolf,
Was born in this Altay,
Ten times he struck Beecin,

Başımıza bela salmıştı.
Tükendikçe tüten,
Er Manas'ın soyu
Bana iyilik eder mi?
Çocuğuna acıyıp oturur← sam,
Beni Kuday mı çarpsın?!
Davayı esirgeyen yasa boğulur,

Düşmanı esirgeyen yaralanır.
Oğlu bahadırmış diye,
Beni Kuday mı çarpsın?
Altmış canı olsa da,
Kıyamet yüzünü görür diye,
Kahrolası yetim ölür diye,
Razı ol bana kulunum,
Yanıp yakılıp söylediğim söze,
Haydi git bakalım edepsiz,

Kadim atacığının gittiği yere» –
Arbuurul'dan yıkıldı.
Deyip, böylece, Konurbay,
Nişancılıkta en halisi,
Yöneldiğinde kâfirin
Hazır duran tetiği,
Ev kadar kara taşa
Alööke oğlu Konurbay,
Dayanıp namluyu ateşlemişti,
Oçogor «tars» diye patladı,
Artık Semetey'e «yat» dedi.
Ağzından kurşunu çıkarken,
Semetey'e yetişirken,
Konurbay bastırıp gelirken,
Canım Buurul «calt» diye sıçradı.
Buurul at ansızın kaçıverince,
Oçogor'un kurşunu bozkurda
Yanlamasına değiverdi,
Yanlışlığı çok değil,
Sıyırarak değip geçti.
Oçogor döşüne değince,

Loosing woe upon our heads.
Smoldering on even as it dwindles,
The line of the man Manas —
Will it do me any good?
If I sit here pitying his child,
Then let Kuday strike me down?!
Who spares the quarrel drowns in mourning,
Who spares the foe is wounded.
Because his son is a batyr,
Shall Kuday strike me down?
Though he had sixty souls,
Saying he shall see the face of Doomsday,
Saying the accursed orphan dies,
Consent to me, my foal,
To the words I speak with burning grief,
Go on now, insolent one,

To where your father of old has gone» –
He toppled from Arbuurul.
Saying thus, Konurbay,
The purest hand at marksmanship,
When the infidel took aim,
The trigger standing ready,
On the black rock big as a house
Konurbay, son of Alööke,
Braced himself and fired the barrel,
Oçogor burst with a crack – «tars» –
It said now to Semetey: «lie down».
As the bullet left its muzzle,
As it sped toward Semetey,
As Konurbay came pressing on,
Dear Buurul leapt aside – «calt».
When Buurul the steed shied of a sudden,
Oçogor's bullet struck the grey wolf
Glancing sideways as it hit,
Its error was not great,
It grazed him passing through.
When Oçogor struck his breast,

Gözünde ateş çakıldı.
Ay karardı, gece çöktü,
Semetey'in başına.
Ecel çukuruna gün düştü.
Bıyığı tel tel ayrılıp,
Kurşun değen yerden kara kan,
Fışkırıp çıkıyor zangır zangır,
Manas'ın oğlu Semetey,
Ağır derde uğradı,
Kıyamete gidecekmiş gibi,
Gücü tükenip, dermanı gidip,
Göğsünden kara kan gidip,
İki kolu sarkıp,
İki gözü fıldır fıldır,
Üzengiden ayağı kayıp,
Eyerinden geriye devrilip,
Burun uçları sararıp,
Bakay'a nereden duyulacaktı,
Genç bey, er yiğit çaresiz,

Fire flashed within his eyes.
The moon went dark, night descended
Upon Semetey's head.
The sun sank into death's pit.
His mustache parting strand by strand,
From the bullet's wound the black blood
Comes spurting out in shuddering gouts,
Semetey, son of Manas,
Fell into grievous woe,
As if bound for the Last Day,
His strength spent, his force gone,
Black blood flowing from his breast,
His two arms hanging slack,
His two eyes rolling round,
His foot slipping from the stirrup,
Toppling backward from his saddle,
The tip of his nose gone pale,
How should Bakay ever hear of it?
The young bey, the brave man, helpless,

Yüzükoyun serildi,
Er Manas'ın tek oğlu
Vurulduğu yere yıkıldı.
Baksan göğsü hırıldayıp,
Dağ gibi olan er yiğit çaresiz,
Gümbürdeyip yuvarlandı:
«Bugün var olan yarın yok,
Böyleymiş şu değersiz dünya.
Arka çıkan çoro yok,
Çare bilir Bakay abam yok.
Ecel buymuş demek işte!» –
Deyip, böylece Semetey,
Kahırlanıp yanıp yakılıp,
Semetey durdu, o canım candan
umut keserek.
Çocuk kendinden geçince,
Altın dizgini silkindirip,
Kocamışken kulu aldım – deyip,
Alööke oğlu Konurbay,

He sprawled out face-down,
The one son of the man Manas
Fell where he was shot.
Look — his chest was rattling,
The mountain-like brave man, helpless,
Came crashing down and rolled:
«Here today and gone tomorrow —
Such is this worthless world.
No çoro to stand behind me,
No elder Bakay who knows the cure.
So this, then, is my appointed death!» –
Saying thus, Semetey,
Grieving, burning with sorrow,
Semetey lay still, of that dear life
cutting off all hope.
When the boy fell senseless,
Shaking the golden rein,
«Old as I am, I took the slave» – saying,
Konurbay, son of Alööke,

Çocuğa vardı saldırarak.
Pek sevinip bağırıp,
Yiğitlik taslayan koca domuz,
Beecin diye savaş narası atıp,
Kahırlanıp bağırıp,
Baksana şu Konurbay'a,
Kakan diye nara atıp.
Çocuğun başını almaya,
Kastını dikti Konurbay,
Kurban diye kesmeye.
Başını kesip terkisine bağlayıp,
Beecin'deki hanına
Müjdeyle varmaya,
İşte böylece Konurbay,
Kara çelik, deve biçen kılıcını,
Sapından kavrayıp,
Kınından sıyırıp çıkardı.
Kahırlanıp bağırıp,
Kılıcı eline alamayıp,

Came charging at the boy.
Shouting in great joy,
The great swine playing the hero,
Raising the war-cry «Beecin!»,
Shouting in his wrath —
Just look at this Konurbay,
Roaring the cry «Kakan!»
To take the boy's head
Konurbay set his fell intent,
To slay him as an offering.
To cut his head and tie it at his crupper,
To his khan in Beecin
To ride with the glad tidings,
And so it was that Konurbay
His black-steel, camel-cleaving sword,
Gripping it by the hilt,
Drew it from its sheath.
Shouting in his wrath,
Yet unable to take the sword in hand,

Doğan güneş gibi çocuğa
Bir türlü eli varamayıp,
Kahredemeden öylece kaldı.
Kakan'a alıp götürecekmiş gibi,
Çocuğu yakalayıp,
Öteye beriye yuvarladı.
Beri yana çevirse,
Yiğitlik nişanı görünür.
Yiğidi nasıl kıydım deyip, Yarışarak
meme emişen,
Namlı Mançu Konurbay'ın
Eski arkın soyu sopu,
Gözünün yaşı dökülür.
Öte yana çevirse,
Ay gibi yüzü bölünüp,
Vay, yazık, ne edeyim deyip,
Emanet kalan Külçoro,
Alööke oğlu Konurbay,
Aklı gidip dağılıp,

At the boy like the rising sun
His hand could not be brought to strike,
Unable to destroy him, he stood so.
As if to carry him off to the Kakan,
Seizing the boy,
He rolled him to and fro.
Turning him this way,
The mark of valor shows.
«How could I slay the brave one», saying,
Who raced him sucking at the breast,
Of the famed Manchu Konurbay
The old line of his kin and stock,
The tears spill from his eyes.
Turning him that way,
His moonlike face is cleft,
«Ah, the pity, what shall I do», saying,
Külçoro, left in trust,
Konurbay, son of Alööke,
His mind gone, scattered,

Doğru hesabını bulamayıp,
Sönmüş ateşi tutuşturacak,
Eli varmadan duruyormuş,
Semetey'i er Kalça,
İsteye isteye vuramayıp,
Düşmanın kurdu, yiğidi,
Ne yapacağının aklını,
Canım Kalça bulamayıp,
Koca sürünün kıyısında,
İşte böyle dururken,
Haberin var mıdır,
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı,
Cümle âlem yerinden oynayıp,
Azizkan oğlu Almambet,
Alake'nin ta kendisinden,
Kararan kara gözünden,
Yamaçtan akan pınarı,
Yiğit Almambet'in yaramazı.
Yiğit Manas çağında,
Ata takılır dizgini,
Atası Alman'ın
Ardında kalan yadigârı,
Toyunda doksan kestirip,
Adını Külçoro koydurup,
Boynuna muska taktırıp,
Kanıkey'e baktırıp,
Gözetilip büyüyen Külçoro,
Tabılgı biten koyağı,

Unable to find the true reckoning,
Who would kindle the dead fire,
His hand would not go to it — he stood,
Semetey — the man Kalça,
For all his wanting, could not strike,
The wolf of the foe, its brave one,
What he should do — the thought of it
Dear Kalça could not find,
At the edge of the great herd,
While he stood just so,
Have you heard the tidings?
Golden-forelocked, tassel-sashed,
All the world stirred from its place,
Almambet, son of Azizkan,
From Alake's very self,
From his darkening black eye,
The spring that flows down the slope,
The rascal of the brave Almambet.
In the age of brave Manas,
His rein is hitched to the steed,
Of his father Alman
The keepsake left behind him,
At his feast they slaughtered ninety,
They had him named Külçoro,
Hung an amulet at his neck,
Given to Kanıkey's care,
Külçoro, raised up watched and tended,
The dale where the tabılgı grows,

Semetey'e büyük yoldaş,
Bilenip hazırlanmış çeliği,
Önünde yürüse ak yolu,
Sürüp gitse sayısız ordusu,
Dolaşıp uçan kanadı,
Çetin, müşkül beladan,
Kurtarmaktır âdeti.
Tay ile kulun gibi tepişen,
O aziz Almambet'in soyu.
Yayan sürülse adım atmadan,

A great companion to Semetey,
His steel whetted and made ready,
Walking before him, his white road,
Riding forth, his countless host,
His wing that wheels and flies,
From hard and grievous woe
To rescue is his custom.
Kicking like colt and foal together,
The seed of that blessed Almambet.
Driven on foot, not taking a step,

Ay gibi Sarı-Talaa'ya,
Âlemin en yaman bahadırı,
Hanzadenin oğlu.
Ölçüsüz bahadır ereni,
Ölmüş canı dirilten,
Yılkının beri yüzünde.
Haberin var mıdır,
Hızır'ın uğradığı yol olup,
Evliyalar önde, yol dolup,
On iki tümen ordu olup.
Dinç yiğit, yörük at.
Bunların hepsi yerinden oynayıp.
Pekişip toplandılar işte burada.
Beecin'e sefer saldıklarında,
Süleyman'ın dokunmadığı Beecin'e,
Hesap sorup dönmüşlerdi,
İskender'in dokunmadığı Beecin'in,
İçine girip dönmüşlerdi.
Geri dönüp çekilirken,
Erler beri yana dönerken,
Erenlerden ayrılmışlardı.

To moonlike Sarı-Talaa,
The fiercest batyr in the world,
The son of the khan's own scion.
A batyr-saint beyond all measure,
Who quickens the dead soul to life,
On the near side of the herd.
Have you heard the tidings?
Becoming a road where Hızır calls,
The saints in front, the road filled full,
Becoming a host of twelve tümens.
Hale young men, swift steeds.
All of these stirred from their places.
Here they banded fast together.
When they launched the march on Beecin,
To Beecin that Süleyman never touched,
They had called it to account and returned,
Of Beecin that İskender never touched
They had entered in and returned.
As they turned and drew away,
As the men turned toward the near side,
They had parted from the saints.

Muzburçak, Kökçö han ölmüştü,
Beecin'in çarpışmasında,
Denk gelen canların hepsi ölmüştü.
Durmayıp içeri girivermişti,
Türlü türlü alplar ölmüştü,
Boğuşan ademlerin hepsi ölmüştü.
Beecin'in hanı Konurbay,
Muradına ermişti,
Er Kökçö'nün Kögala'sı,
Ganimet olup o domuza,
Onmaz Kalça'nın
Eline düşüp gitmişti.
Yılkının böğründen
Külçoro çıkıvermişti,
«Koyt» diye ses salmıştı.
Kulununu görmüş gibi,
Er Kökçö'nün Kögala'sı,

Muzburçak and Kökçö khan had died,
In the battle of Beecin,
All the souls who met it there had died.
Without a pause he darted in,
Alps of every kind had died,
All the men who grappled there had died.
Konurbay, khan of Beecin,
Had gained his heart's desire,
The man Kökçö's Kögala,
Falling as booty to that swine,
Into the hands of graceless Kalça
Had fallen and was gone.
From the flank of the herd
Külçoro sprang forth,
He loosed the call – «koyt».
As if it had seen its foal,
The man Kökçö's Kögala,

Kişneyip, sıçrayıp,
Çoro'ya yetip vardı.
Geyik gibi boynunu bükmüş,
Küheylanmış Kögala,
Külçoro'ya o canım hayvan,
Boynunu uzatıp durmuş.
Aziz çocuk Külçoro,
Işıl ışıl kızıl kordu,
Onun gibi bir can yaratıp,
Felek yakın zamanda asla vermez.
Her yanı dengiydi,
Çoroluk adı olmasa,
Karış, süyem, dört parmak,
Semetey'den daha erdi.
Külçoro gibi yiğidi,
Bir daha yaratıp vermez zaten.
Bozkurtmuş Külçoro,
Kökçö han'ın Kögala'sını
Çenesinden ustaca kavramıştı,
Canı çıkasıca deli kul,
Çıplak sırtına biniverdi.
İki yanına bakınıp,
Dudağını, burnunu yalanıp,

Neighing, bounding,
Came running to the çoro.
Bending its neck like a deer,
Kögala was a true courser,
To Külçoro that dear beast
Stood stretching out its neck.
The blessed boy Külçoro —
He was a glowing crimson ember,
A soul the like of him
Fate will not soon create and give again.
Every part of him well matched,
But for his name of çoro,
By a span, a hand, four fingers
He was more man than Semetey.
A brave the like of Külçoro
Fate will never make and give again.
A grey wolf was Külçoro,
Kökçö khan's Kögala
He gripped deftly by the jaw,
The mad slave — may his soul depart! —
Leapt astride its naked back.
Glancing to either side,
Licking his lips and nose,

Çevresine bakınıp,
Tepilmekten yara alıp,
İçi içine sığmayan yaramazın,
Çarpacak dağ bulamayıp,
Vuruşacak düşman bulamayıp,
Dişlerine taş bulamayıp,
Bozacak baş bulamayıp,
Kögala'ya binip kudurup,
Eyer beli gibi yamaca,
Yaman çocuk Külçoro,
Yutkunarak çıkmıştı.
Çıkıverip bir baksa,
Halkın esenliğini dilese,
Kara Tibet kürkü giymiş,
Kara dağ gibi ata binmiş,

Peering all around him,
Bruised and galled from kicking,
The rascal bursting out of himself,
Finding no mountain to smash,
Finding no foe to fight,
Finding no stone for his teeth,
Finding no head to break,
Mounting Kögala, raging mad,
Up the slope like a saddle-bow
The fearsome boy Külçoro
Climbed it gulping hard.
Reaching the top, he looked —
Though he wished the people well,
Clad in a black Tibet fur,
Mounted on a steed like a black mountain,

Uzun boylu, geniş kürekli,
Ucuna dek çekilmiş gök çizmeli,
İriliği dağın yarısı kadar,
Şimdi o kadar olmasa da,
Ağabeyi Semetey'i,
Sağ komadan yiyecek gibi,
Koca çizmesi dimdik,
Horoz gibi boynu kurumlu,
Gök cam gibi gözleri parlayıp,
Matara gibi koca kesesi,
Sağ yanında sallanıp,
Yolcu çadırı kadar başı var,
Sekseni aşıp doksana,
Girmiş yaşı var,
Opol dağı gibi bir adam,
Devirip duruyor ağabeyini,
Çizeceği çizgiyi çizmeye,
Edeceği işi etmeye,
Deşeceği yarayı deşmeye,
Artıracağı belayı artırmaya.
Yuvarlayıp vuramadan,
Semetey'in çaresini,
Gözü kıyıp bulamadan.

Tall of stature, broad of shoulder-blade,
In blue boots drawn up to the top,
His bulk as big as half a mountain,
Though not quite so much by now,
His elder brother Semetey —
As if he would eat him, leave him not alive,
His great boots ramrod straight,
His neck proud as a rooster's,
Eyes glinting like blue glass,
His great pouch like a flask
Swinging at his right side,
A head as big as a traveler's tent,
Past eighty and toward ninety
His years have entered in,
A man like Mount Opol,
Rolling his elder brother over and over,
To draw the line he means to draw,
To do the deed he means to do,
To gouge the wound he means to gouge,
To heap the woe he means to heap.
Rolling him yet unable to strike,
For Semetey a remedy
His eye not steeled to find.

Bunu gördü Külçoro,
İnsan başına düşmez büyük müşkülü,
O kötülüğü gördü Külçoro.
Kaburgasının kemiği,
Çocuğa baktığında,
Kat katından ayrıldı.
Bakıp seyredip duramayıp,
Gözünün yaşı döküldü.
«Atışmayı bol bol salayım,
Ağabeyimin naaşını,
Haram ölesice Hıtay'dan
Ayırıp kurtarayım!
Ölmeyip sağ gezerken,
Başka hangi murada ereyim.
Kara bahtlı hanım için,

Külçoro saw all this,
A great trial that falls to no man's head —
Külçoro saw that evil sight.
The bones of his ribs,
When he looked upon the boy,
Parted layer from layer.
Unable to stand and watch,
The tears spilled from his eyes.
«Let me loose shot upon shot,
My elder brother's body
From the Hıtay — may he die unclean! —
Let me part it and rescue it!
While I walk alive, undying,
What other wish should I attain?
For my black-fated lady's sake,

Kara günlü ağabeyimin canına,
Kurban olup gideyim!» –
Deyip, böylece Külçoro,
Mızrak, kılıç, balta yok,
Onsuz varmaya çare yok,
Alman'ın oğlu er yaramaz,
Ay ile âlemi perişan eden,
Atışmada çetin arslan yaramaz.
Çocuk yaşta bambaşka,
Bahadırlığı çetin, namlı kaşka.
Semetey'i gördüğünde,
Bütün dert düştü bu başa.
Kahırlanıp o yaramaz,
Kayın ağacını kavrayıverdi.
Kütük gibi dallı budaklı,
Kayını kökü ile birlikte,
Eline çomak edip,
Koskocaman kaldırıverdi.
Düşman kurdu, becerikli kul,
Düşmanın çaresini,
Apaçık bilen yaman kul.
O çomağı ele alıp,
Altındaki Kögala'ya,
Sağlı sollu kamçı vurup,

For the life of my dark-dayed elder brother,
Let me go and be the offering!» –
Saying thus, Külçoro —
No lance, no sword, no axe,
No way to go without them,
Alman's son, the manful rascal,
Who lays moon and world to waste,
In the shooting-match a hard lion-rascal.
In boyhood like no other,
His valor hard, a famed blaze-marked one.
When he beheld Semetey,
All woe fell on this head.
In his wrath that rascal
Seized hold of a birch tree.
Boughed and branching like a log,
The birch together with its root
He made a cudgel for his hand,
He heaved the huge thing up.
Wolf of the foe, the able slave,
The remedy against the foe
The fearsome slave who knows it plain.
Taking that cudgel in hand,
To Kögala beneath him
Laying the whip on right and left,

Sağdan soldan mahmuzlayıp,
Kahırlanıp bağırıp,
Kanhor Manas diye nara atıp,
Bağırtıyı duyduğunda,
Oyalanıp bakınıp durana dek,
Toparlanıp ata binene dek,
Şahinden daha atik kul,
Çevikliği ölçüye sığmaz,
Şakır şakır iş gören yaman kul.
Oktan önce yetişmişti,
Yetiştiği yerde Kalça'yı.
Kayından yapılma koca çomağı,
Kavrayıp savurdu,
Aman deyip diyene dek,

Spurring him from right and left,
Shouting in his wrath,
Roaring the cry «Bloodthirsty Manas!»,
When he heard the shouting,
Before he could dawdle and look about,
Before he could gather himself and mount,
The slave more nimble than a falcon,
His quickness fits no measure,
The fearsome slave who works with a will.
He arrived before the arrow,
And where he arrived — there was Kalça.
The great cudgel made of birch
He gripped and swung,
Before one could cry mercy,

Göz açıp yumana dek,
Kalça telaşla kaçana dek,
Öte yandaki boyun geçidini
Şöyle böyle aşana dek,
Canavar çocuk Külçoro,
Oktan önce yetişmişti,
Yetişip vurup geçmişti,
Matara gibi mercan taşı,
Çomak tam değdiğinde,
Paramparça oldu çatırdayıp.
Kalpak gibi kara tulga,
Başından uçtu vınlayıp.
Kavgayı dosdoğru başlattı,
Akkanki eyerin arka kaşını
Koparak vurup attı.
Yine çomağı savurdu,
İki kürek ortası deyip,
Yine indiriverdi.
Nişanlayıp üç kez vurdu,
Çevikliği ölçüye sığmaz,
Sonuncusunu güçle vurdu.
Kögala'ya kamçı vurup,
Eteğinin dibinden yakalayacakken,
Yol üstünde sürükleyip,
İt sürüsüne yem edecekken,

In the blink of an eye,
Before Kalça could flee in panic,
The neck-pass on the farther side
Before he could barely cross it,
The beast-boy Külçoro
Arrived before the arrow,
Arrived, struck, and swept past,
The coral stone like a flask,
When the cudgel landed square,
Shattered crackling into shards.
The black helm like a kalpak
Flew whirring from his head.
He began the fight in earnest,
The rear bow of the Akkanki saddle
He struck away, tearing it off.
Again he swung the cudgel,
Aiming between the shoulder-blades,
Again he brought it down.
He aimed and struck three times,
His quickness fits no measure,
The last he struck with all his might.
Laying the whip on Kögala,
Just as he would seize him by the skirt-hem,
To drag him along the road,
Just as he would feed him to the dog-pack,

Kaçırmadan yetişip yakalar diye,

«He will catch me, not let me slip»,
thinking,

Konurbay görüp yandı,
Möndü'den başka söz demeden,
Kıbleye başını verip,
Canından iyice umut kesti.
Yine yetişip gelirken,
Yine yetişip Külçoro,
Kavgaya kızışıp girecekken,
Ata sınçı Konurbay,
Hilesi bol domuz, ah,
Dönüp kula bir baksa,
Altındaki bindiği,

Konurbay saw and burned,
Saying no word but «Möndü», Turning
his head toward the qibla,
He cut off all hope of his life.
As he came overtaking again,
As Külçoro overtook again,
Just as he would plunge hot into the fray,
Konurbay, the judge of steeds,
The swine of many wiles, ah,
Turning to look at the slave —
The mount he rode beneath him,

Güçlü yurt Burut'tan,
Ganimete düşmüş Kögala,
Yanasıcanın ta kendisiymiş,
Kararmış kara gözlüymüş.
Semetey'e baksa,
Üstündeki kurnaz yaramaz,
Can komaz çağındaymış.
Bu Kögala denen domuzun,
Azı dişini sayıp geldiğinde,
Altmışı doldurmuştu.
Yorulup kocamış yanasıca,
Altmış azılık olmuştu.
Ata sınçı er Kalça,
Çaresini bulamayıp şaşırmıştı,
Üstüne varsa adı kötüye çıkar,
Algara gibi küheylanını,
Boynunun dibine vurup,
Yokuşa sürüp kaçmıştı.
Yokuşa dayanıp vardığında,
Uzun kulakları sarkıp sallanarak,
Ceylan gibi koşar Algara,
Canavarı kesip yerdim.
Yere giresice Kögala,
Yetişemedi çırpınarak.
Öfkesi gelip Külçoro:
«Topuğun bir tutam,
Domuza çalarmışsın.
Belceğizin bir tutam,
Bodura çalarmışsın!»
Kısa saplı ak şimşiri,
İşte o zaman Külçoro,

From the mighty land of Burut,
Kögala fallen as booty,
Was the very one — may he burn! —
With darkened coal-black eyes.
And looking at Semetey —
The cunning rascal upon him
Was at the age that spares no soul.
This swine they call Kögala —
When you came to count his molars,
He had filled out sixty.
Grown weary and old — may he burn! —
He had come to sixty molars' age.
The man Kalça, judge of steeds,
Finding no remedy, was at a loss,
Close in, and his name is blackened —
His courser the like of Algara
Striking at the base of its neck,
He drove uphill and fled.
When he reached and breasted the slope,
Its long ears drooping, swaying,
Algara runs like a gazelle,
«I would cut the beast down and eat him.»
Kögala — may he sink into the earth! —
Could not catch him for all his struggling.
His anger rising, Külçoro:
«Your fetlock but a handful,
You take after the swine.
Your poor little back a handful,
You take after the runt!»
His white scimitar short of haft
At that very time Külçoro

Kınından sıyırıp almıştı,
O Kögala küheylanın,
Fazlasıyla pehlivan, iri yapılı,

Kulağı ile perçemini,
Birlikte kavrayıverdi şimdi.
Atam Manas'ın yolu – deyip,

Had drawn out from its sheath,
Of that courser Kögala —
A wrestler through and through, big-framed —
Its ear and its forelock
Now he seized in one grip.
«The way of my father Manas» – saying,

Şaha kaldırıp çalmıştı.
Yıkmadan, o uğursuzun,
Başını kesip almıştı.
Dizleri yere bükülüp,
Yay gibi fırlayıp Külçoro,
Soluk soluğa koşup,
Ağabeyine vardı.
Kürek kemiğinin yanına,
Sıyırıp değen kurşunu var,
«Kötüye denk gelmişsin,
Ağabeyim, senin bahtın kara.
Gözbebeğim ağabeyim ölür mü ki,

Geri dönülmez gerçek yurdu,
Eyvah, ağabeyim görür mü ki!
Üstüne yürüyüp gelen Kalmuk'a,
Beecin'den varıp yüzleşip.
Yiğitler öldü dedirtme,
Yiğidim ağabeyim, beni de al git!
Küçüklüğümden beri nazlanıp,
Kanıkey'in yanında,
Yanımda olsan ağabeyim,
Cancungları bozarım derdim.
Karnım acıkıp geldiğinde,
Kazıyı kesip yerdim.
Kartalım ağabeyim varken,
Kalday'ı bozarım derdim.
Dayanağımdan ayrılıp,
Bel geçidinde kalır mıyım.
«Gak» diyen bir karga yok,

Kurklayıp uçan kuzgun yok, Alıp durduğu çağında,
Çölde kalır mıyım.
Dağ boyunca biter karadut,

Yüzleştiğinde kargaşayı,
Öksüz koyma ağabeyim, al da git!

He reared it up and struck.
Without felling it, that ill-omened one's
Head he cut off clean.
Its knees buckling to the ground,
Külçoro springing like a bow,
Running breathless,
He came to his elder brother.
Beside his shoulder-blade
There is the bullet's grazing wound,
«You have met with an evil one,
My elder brother, your fate is black.
Can my elder brother, apple of my eye, be dying?
The true homeland of no return —
Alas, can my elder brother be seeing it!
Against the Kalmuk marching on you,
Going out from Beecin to face him.
Let them not say the braves are dead,
My brave elder brother, take me with you!
From my childhood on, cosseted
At Kanıkey's side,
Were you beside me, elder brother,
I would say I shall rout the cancungs.
When my belly came to hunger,
I would cut the kazı and eat.
While my eagle brother lived,
I would say I shall rout the Kalday.
Parted from my mainstay,
Shall I be left at the mountain pass?
No crow to cry «gak»,

No raven croaking on the wing, In the days when he kept taking,
Shall I be left in the desert?
The black mulberry grows along the mountain,
When you faced it, the havoc —
Leave me not orphaned, brother — take me with you!

Salıp durduğu çağında,
Kurşun değince sersemleyip,
Yiğit ağabeyim, ölme sakın,
Bu türlü kötülüğü,
Şu ademlere bırakma sakın!
Kara yanaklı aybaltayı,
Senin gibi savurup kim kuşanır?
Kadirşinas gözün yumulsa,
Kalabalık Argın, çokça Kırgız,
Darmadağın etmeden bunları kim
yönetir? Kadın kısmının başı,
Ağabeyciğim, böyle olma,
Kendine gelip doğrul, uyan,
Tutup binecek küheylan yok,
Arka çıkan akraba yok.
Talas'a dikilmiş bağın yok,
Cümle âlemi dolaştırıp,
Nazlanıp yatacak çağın yok.
Mısır ile Bağdat'ın,
Ken-Kol'a dikilmiş bağın yok, Orta
yerini gezdirtip,
Gerinip yatacak çağın yok.
Bütün kunduz derisini,
Yarıp dilip almışlardı,
Paça kıvrımına koymuşlardı,
Böyle Kadir günün yok,
İstediğinde bu başa,
Kadir gecesi gibi gece var mı,
Keramet ehli kadın Kanıkey,
Nazlanıp, salınıp yatılacak,
Talas'taki günler var mı?» –
Deyip böylece Külçoro:
«Emektar anam Kanıkey,
Armağan diye verdiği külazık,
Canım anam kadrini bilip,
Kamış çırayı yaktırıp,
Bundan ilaç aldırmış.
El başı kadar külazık.
Âleme yeter bol azık.

In the days when he kept loosing it,
Stunned by the bullet's blow,
My brave elder brother, do not die,
An evil of this kind
Do not leave to these men, beware!
The black-cheeked moon-axe —
Who will swing and gird it on like you?
If your discerning eye should close,
The teeming Argın, the many Kırgız —
Who will rule them and not scatter them to
ruin? The chief of womankind,
Dear elder brother, do not be so,
Come to yourself, sit up, awake,
No courser to catch and mount,
No kin to stand behind you.
No orchard of yours planted in Talas,
Ranging over all the world,
No time for you to lie at ease.
Of Mısır and of Bağdat
No orchard of yours planted in Ken-Kol,
Touring their very midst,
No time for you to stretch and lie.
All the beaver pelts
They had slit and stripped and taken,
They had set them in the trouser-cuff,
You have no Kadir day like this,
When you wish it, for this head
Is there a night like the Night of Kadir?
Kanıkey, woman of wonder-working grace,
For lying soft and swaying at ease,
Are there still those days in Talas?» –
Saying thus, Külçoro:
«My faithful mother Kanıkey —
The külazık she gave as a gift,
My dear mother, knowing its worth,
Having the reed torch kindled,
Had medicine drawn from it.
A fist-sized lump of külazık —
Provision enough for all the world.

Külazığın aslını sorarsan,
Cümle âleme boyun eğdirip,

If you ask the külazık's origin:
Bowing all the world to his will,

Atışmaya çıkan düşman olsa,
Hokand'daki hocayı,
Koruyup durduğu çağda,
Âleme tek hâkim olup,
Sefa sürüp durduğu çağda,
Olgun kadın Kanıkey,
Kara yağızın güzeli,
Kadınların nurlusu,
Geniş gömleklinin en temizi,
Keramet ehli bahtsız,
Yiğitliği işte şöyle,
Cekeyboz kürkü giydirip,
Yel devesine bindirip,
O günden kalma ilacı,
Özellikle isteyip aldırıp,
İçince susuzluğu kandıran,
İlacın arasına,
Derde deva otlardan,
Külazıktan kattırıp,
Kerameti bu denli,
Beecin halkı kalabalık yurt,
Çokluğu kara kurt gibi kaynar,
Kalday'ın oğlu kâfire,
Han Konurbay bahadıra,
Kadere karşı çare yoktur diye,
Kazara kapışmaya gidip,
Ansızın kavgaya tutuşsa,
Karşı karşıya dursalar,
Tüfek atıp, yay çekip,
Çatır çatır vuruşsalar,
Düşmanın kurşunu vızıldayıp,

Were there a foe come out to shoot,
The hoca in Hokand
In the days when he kept guarding,
Sole ruler over the world,
In the days when he lived at ease,
Kanıkey, the woman ripe in wisdom,
Beauty among the dark-browed,
The radiant one among women,
The purest of the wide-shifted,
The luckless one of wonder-working grace —
Her valor was even thus,
Dressing him in the cekeyboz fur,
Mounting him on the wind-camel,
The medicine kept from that day,
Asking for it expressly, having it brought,
That quenches thirst when drunk,
Into the midst of the medicine,
Of herbs that heal all ills,
Having külazık mixed in,
So great its wonder-working power,
The folk of Beecin, a teeming land,
Their multitude seethes like black worms,
Against the infidel son of Kalday,
Against Khan Konurbay the batyr,
Saying against fate there is no remedy,
Should he chance to go to grips,
Should he fall of a sudden into the fray,
Should they stand face to face,
Firing muskets, drawing bows,
Should they clash with crack on crack,
The foeman's bullet whining past,

Değdiği yer parçalanıp,
Kan dökülse şarıl şarıl,
Kazara fark etmeyiverse,
Dikkat etmeden ansızın,

Tearing apart whatever it strikes,
Should blood pour gushing forth,
Should he chance to fail to mark it,
Unheeding, of a sudden,

Gücü kuvveti gider diye,
Bedeninden kan giderse,
Eceli boş yere yetişir diye,
Yedi kez çevirip sarmış,
Yetimlere adamıştı.
Beli sıkıca bağla da,
Beecin'deki Kalça'dan,
Manas'ın kan öcünü al da,
Yolunu kesip karşılayıp,
Yiğit anan Kanıkey,
Sıkı sıkı tembihleyip armağan etmişti.
O ilacı Külçoro,
Öküz başı kadar kara ağaç çanağa,

Külazığı ufalayıp,
Çanağa koymuştu.
Altı yedi çanak suyla,
Çalkalayıp içirivermişti,
Ağrıyan yara yatışıp,
Kendine geldi Semetey,
Süzgün gözü açılıp.
Açılması neye yarar,
Yaranın ağzı oyulmuş,
Kemik ile etin arası,
Kurşun içinde kalıp gerilmişti.
Ne yapacağını bilemeyip,
Ağabeyim nasıl olur diye,

Almambet oğlu Külçoro,
Şaşkın şaşkın kalakalmıştı.
Evliya ihtiyar er Bakay,
Semetey'i gördü şimdi,
Bıyığını yolup atıp,
Sakalını yolup atıp,
Yiğitliğin var, aklın yok,
Şaşkın oğlum, ne edeyim!
Kara tepeler, Kara-Kır,

Varılıp dönülmez işte bu,

Lest his strength and power fail,
Should blood run from his body,
Lest death overtake him for nothing,
Seven times she wound and wrapped it,
She had vowed it to the orphans.
«Bind your waist up tight,
From Kalça there in Beecin
Take the blood-vengeance of Manas,
Cutting his road, meeting him head-on» –
Your valiant mother Kanıkey
Charged him strictly and gave it as her gift.
That medicine Külçoro —
Into a black wooden bowl big as an ox's head,
Crumbling the külazık fine,
He put it in the bowl.
With six or seven bowls of water
He shook it up and made him drink,
The aching wound was soothed,
Semetey came to himself,
His languid eyes opening.
But what avails their opening?
The wound's mouth was gouged deep,
Between the bone and flesh
The bullet lodged and strained inside.
Not knowing what to do,
«What will become of my brother?» — saying,
Külçoro, son of Almambet,
Stood rooted in bewilderment.
The sainted old man Bakay —
Now he saw Semetey,
Plucking out his mustache,
Plucking out his beard:
«You have valor but no wisdom,
My foolish son, what shall I do!
The black hills, the Kara-Kır —

From this there is no going and returning,

Danışmadan aşılacak bel değil.
Kara kurt gibi kaynayan Hıtay,
Tutup alınacak el değil.
Boz tepeler, pusluca,
Kestirip aşılacak dağ değil,
Keçil'in hanı Konurbay,
Konurbay kolay düşman değil!
Toy çocuğum Semetey,
Demedim miydi ben demin,
Dinlemedin miydi sen yine!
Bu Beecin'in yaylası,
Keçil'in hanı, er domuz,
Kendi keşfettiği yoldu,
Bizim cömert Manas'ı,
Altı kez aldatan kuldu.
Denk gelinecekle denk gelmeden,
Nasibin böyle mi kuruyacaktı?
Karşılaşılacakla karşılaşmadan,
Yolun böyle mi kuruyacaktı?
Şu duran Çon-Beecin,
Kazılmış duran hendek burada,
Kaynatılıp konmuş kara baht burada.
Kapanmış duran beli var,
Bel bağladığı yeri var.
Hanları haber salsa,
Kaplayıp gelecek Hıtay eli var.

Geçit verecek Hıtay eli odur,

Alacak olan er Kalça'dır o.
Ayrılan yayla yoluyla,
Gayreti çetin kanhor it,
Pusarak geldiği an işte budur.
Pus olup köşelenen,
Duman olup uçlanan,
Ordulu Hıtay eli odur.
Kahrına aldığında,
Kaplayıp götüren sel odur.
Kanhorum Alman'ım da vardı,

No pass to cross uncounseled.
The Hıtay seething like black worms
Is no people to be seized and taken.
The grey hills, hazy dim,
Are no mountain crossed by shortcuts,
Konurbay, khan of Keçil —
Konurbay is no easy foe!
My green boy Semetey,
Did I not tell you even now,
And did you not refuse to hear!
This summer pasture of Beecin —
The khan of Keçil, the swine of a man,
It was a road he found himself,
Our bounteous Manas —
He was the slave who six times tricked him.
Before meeting the one you were to meet,
Was your portion thus to run dry?
Before facing the one you were to face,
Was your road thus to run dry?
Çon-Beecin standing there —
Here lies the moat dug ready,
Here lies black fate set boiling.
It has its pass shut fast,
It has the place it leans upon.
Should its khans send word,
There is the Hıtay people to come flooding in.

That is the Hıtay people who will give passage,
And he who takes is the man Kalça.
By the parting pasture road,
The bloodthirsty dog of hard resolve —
This is the moment he came creeping.
Lurking in corners like a mist,
Rising to a point like smoke,
That is the Hıtay people with their hosts.
When it takes you in its wrath,
It is the flood that sweeps all away.
I had my bloodthirsty one, my Alman too,

Kaçmadan altı ay vuruşup,

Hıtay'ın keşif kolunu çözen,
Kahrolası Hıtay'dan,
Canım Bakay dediğin benim işte.
Boz tepecik, tozlu dağ,
Kestirmeden çıkılacak dağ mıdır,
Nur dökülen Beecin'den,
Keçil'in hanı domuza,
Aldırmadan gelinecek düşman mıdır.
Bağırta bağırta döven,
Bütün varını yağmalayan,
Margalan'ın eli değil,
Horlayıp kavga çıkaran,
Hokandlının eli değil,
Karıncayı gör, kurdu gör,
Beecin'de yetişip büyüyen,
Kurt gibi kaynayan Hıtay yurdunu gör,
Han Almambet de vardı.
Gönülde kalan çok hasret,
Boğuşulsa insanın gücü yetmeyen,
Böyledir işte kahpe yalan dünya,
Akbaltay han'ın Çubak'ı vardı,
Tufan suyu Beecin'e yetişmeden,
Ata hafif, taya denk,
Sekiz yüz hane ev kalmıştı.
Uykusu yok, yolda uyanık,
Bundan önceki devirde,
Kut dökülen Beecin'e,
Hazret-i Ali arslan,
Alırım – deyip kavga salmış,
Türlü türlü ordu varmış,
Haykırışı kulak sağır edip,
Az değil, bol varmış.
Türlü nice alpı var,
Çımaçın'a, Kakan'a,
Büyük kavga salmış,
Bilge hanı savaşmadan,
Kakançı sağ esen kalmış.

Fighting six months without flight,

Who broke the Hıtay's scouting line —
From the accursed Hıtay,
Your dear Bakay — that is I.
The grey hillock, the dusty mountain —
Is it a mountain climbed by shortcut?
From Beecin where the light pours down,
The khan of Keçil, the swine —
Is he a foe to approach uncaring?
Beating men till they scream aloud,
Plundering all they own —
This is not the folk of Margalan,
Scorning men and picking fights —
This is not the folk of Hokand,
See the ant, see the worm,
Grown and raised in Beecin,
See the Hıtay land seething like worms,
Khan Almambet was there too.
Much longing remains in the heart,
Past man's strength to grapple with —
Such is this harlot, lying world,
There was Akbaltay khan's Çubak,
Before the Flood's waters reached Beecin,
Light for a horse, a match for a colt,
Eight hundred households had remained.
Sleepless, wakeful on the road,
In the age before this one,
On Beecin where blessing pours down,
The lion Hazret-i Ali,
«I will take it» – saying, loosed war,
Hosts of every kind there were,
Their clamor deafening the ear,
Not few — in plenty they were.
It has many an alp of every kind,
On Çımaçın, on the Kakan,
He loosed a mighty war,
Its sage khan without battle —
Kakançı came through safe and sound.

Ordu bölünüp Beecin'e,
O yerden kadın alıp,
Haberini duysan Dungan,
Yerleşik kalmıştı orada,
Gönülde var çok hasret,
Şu duran Beecin'e,
Çok kişi büyük kavga salmış, Yılkıya dokunup coştun,
Sorarsan bulup alırsın,
O da Kırgız soyudur,
Salaalık denen el kalmış.
Saldırgan doğan kulunum,
Vuruşmaya güç yetmeyen,

The host dividing at Beecin,
Taking wives from that place,
If you would hear their tale — the Dungan,
They had stayed settled there,
In the heart there is much longing,
On Beecin standing there
Many a man has loosed great war, You touched the herds and ran wild,
Ask, and you will find and learn,
They too are of Kırgız stock,
A people called Salaalık remained.
My foal born headlong to attack,
Past all strength to battle with,

Kırılmadan adem gitmemiş.
Çarpışıp öğüt kâr etmeyen,
Denk gelen sağ gitmemiş,
Hiç kimse hesap soramamış,
Savaşan sağ kalmamış,
Beecin oyun yeri değil,
Keçil'in hanı Konurbay,
Öyle kolay lokma er değil.
Daha dün kaplan Manas hanım vardı.
Ulakkan'ın oğlu Sırgak vardı,
Cümle yurdu perişan eden,
Görülmedik bir yaman vardı,
Katagan'dan Koşoy vardı,
Türlü türlü canlar vardı,
Sürülen ordunun hepsi vardı,
Bilsen Müslüman yurdu tümüyle vardı,
Kara Hıtay ile Mançu'ya,
Karşı gelip direndik,
Can esirgemeden vuruştuk.
Erenlerden biricik han öldü.
Bu yere denk gelenlerin hepsi öldü.
Ünlü bozkurt alp ölmüştü,
Denk gelen canlar hep ölmüştü,
Geri dönüşü olmayan Beecin'de,
Ay, kulunum, Semetey,

No man has left unbroken.
Clashing, deaf to counsel,
None who met it left alive,
No one has called it to account,
None who fought it stayed alive,
Beecin is no playing-ground,
Konurbay, khan of Keçil,
Is no such easy morsel of a man.
But yesterday I had my tiger, Manas khan.
There was Sırgak, son of Ulakkan,
Who laid whole lands to waste,
There was a terror never seen,
There was Koşoy of the Katagan,
There were souls of every kind,
The whole marching host was there,
Know it — all the Muslim land was there,
Against black Hıtay and the Manchu
We rose and stood our ground,
We fought unsparing of our lives.
Of the saints the one khan died.
All who met this place have died.
The famed grey-wolf alp had died,
The souls who met it all had died,
In Beecin whence there is no return,
Ay, my foal, Semetey,

Süzgün gözünü bir açmadan,
Konurbay'a rast geldin.
Toy yürekli çolpanım,

Before your languid eye had opened once,
You crossed the path of Konurbay.
My morning star of untried heart,

Er yaralanmaz mı,
Toy kişi görüp geçirmez mi,
Toyluğu bırakmazsa,
Sonunda adem ölmez mi,
Manas'ın oğlu arslan isen,
Hepsinden yaman er isen,
Göçüp giden Manas kaplan,
Taşı yontup yol etmişti,
Nicesini vurup el etmişti,

Is a man not sometimes wounded?
Does the green one not live and learn?
If he leaves not his greenness,
Does a man not die at last?
If you are the lion, son of Manas,
If you are the fiercest man of all —
Manas the tiger, passed away,
Hewed stone and made it a road,
Struck many down and made them his people,

Yaralanıp durduğunda,
Alplar mızrak vurduğunda,
Keskin gözü süzülmüştü,
Bir başına Manas'a,
Yetmiş mızrak birden değmişti.
«Zın zın» edip aldırmadan,
O yavuz yiğidim yürür giderdi,
Bu türden yarayı,
Tırnağının ucuna denk saymadan!
Kocamışken Bakay han,
Bunca gayretli sözü söyleyip,
Bakay'ın hâli işte şöyleydi...
Atası er Manas ile,
Bit kadarken birleşmişti,
Kene kadarken karşılaşıp,
Parmak kadarken baş koşup,
Gökten mavi gök bulutu kımıldayıp,
At kara dil olduğu çağda,

When he stood there wounded,
When the alps struck with their lances,
His keen eye had grown languid,
On Manas all alone
Seventy lances struck at once.
Ringing «zın zın», he paid no heed,
That fierce brave of mine would walk on,
A wound of this same kind
He counted less than his nail's tip!»
Bakay khan in his old age
Spoke all these words of rousing heart —
Such indeed was Bakay's state...
With his father, the man Manas,
He had joined when louse-small,
Met him when tick-small,
Bound to him when finger-small,
The blue sky-cloud stirring in the heavens,
In the days when the horse's tongue turned black,

Bozkurdun Manas er ile,
Ahiretlik dost olup,
Ömrünü birlikte saymışlardı,
Ak çeliğin ağzını yalaşmışlardı,

Namlı Manas arslan ile,

With the grey wolf, the man Manas,
Friends unto the world to come,
They had counted out their lives together,
They had licked the white steel's edge together,

With famed Manas the lion,

Koyunu bir ağılda,
Aşı bir sofrada,
Hazineyi birlikte yığmışlardı,
Manas ile Er Bakay,
Ahiretlik el tutuşmuşlardı.
Yiğit Bakay, evliyan,
El arslanı eren Manas'ı,
Peşine takıp er kılmıştı.

Their sheep in a single fold,
Their food at a single table,
They had heaped their treasure up together,
Manas and Er Bakay
Had clasped hands for the world to come.
Brave Bakay, your saint,
Manas the saint, lion of the people,
Had drawn in his train and made a man.

Dikip durup bağ kılan,
Kurup durup dam kılan,
Özleyen yurdun hepsine,
Bu Manas'ı han kılan,
Atasının sırdaşı,
Asil Bakay yoldaşı,
Karanlık damın ışığı,
Ağası Bakay'ın aklı,
Ey Semetey, yavrum benim,
Yiğit yaradan ölür mü,
Sızlanmadan belini bağla,
Ahirete göçen atanın
Kıran salıp kanını iste!
Düşünene pek büyük dert,
Yiğidin oğlu, çınarım,
Beecin'e büyük kavga salan,
Hangi orduda kim durup bakar,
Düşmanlardan kan bedelini almaya,
Kakan'a büyük savaş sal.
Ecelden kişi ölmez mi,
Vakti yakın geldiğinde
Yüzleşirsem ben de ölmez miyim,
Yok olası yılkıyı,

He who planted and made gardens,
He who built and raised the roofs,
Over all the yearning homeland,
He who made this Manas khan,
Confidant of your father,
Noble Bakay, his companion,
Light of the darkened dwelling,
Wisdom of elder Bakay,
O Semetey, my own dear child,
Does a batyr die of a wound?
Gird your loins without complaint,
For the father gone to the hereafter
Wreak slaughter and demand his blood!
A grief most heavy to the thinker,
Son of a hero, my plane-tree,
He who hurled great strife on Beecin,
In whichever host, who stands and stares?
To take the blood-price from the foes,
Loose a great war upon Kakan.
Does not a man die when fate decrees?
When the appointed hour draws near,
If I face them, shall I not die too?
That doomed and wretched herd of horses
—

Usulca sürüp götürelim.
El yokuşa çekilirken,
Kalday'ın oğlu kâfire,
Han Koñurbay bahadıra,
Sonra savaş salalım.
Şimdi salmayışının sebebi,

Let us drive it quietly away.
While the people climb the rise,
Upon the infidel son of Kalday,
Upon Khan Koñurbay the batyr,
Afterward let us loose the war.
The reason we loose it not now:

Kara uğursuz kendinsin,
Belinde kuvvetin yok,
Ayçürök'ü alalı daha yeni,
Ayağı kanlı olduğun çağdasın.
Toy, çiğ kalan da kendinsin,
İki sebep olmasa,
Uyusan uykuya doymaz mısın,

Yatınca yanbaşın yorulmaz mı,
Düşman nerde, yağı nerde?

The black ill-omened one is you yourself,
There is no strength yet in your loins,
You have but newly taken Ayçürök,
You are in the season of blood-wet feet.
The one still raw, unfinished, is you too,
Were it not for these two reasons —
Sleeping, would you not drink your fill of sleep?
Lying down, would your side not tire?
Where is the enemy, where the foe?

Er kişi göz kulak olmaz mı.
Ağası Bakay bunu deyip,
İnsanın bulamazı düzeni söyleyip,
Bu yılı geçirelim de,
Yılkıyı önümüze katalım,
Yeniden gelirsek Kakan'a,
Ev gibi iri kara Kıtay'a,
Boğuşarak savaşıp,
Sonra öcü alalım.
Gelecek yıl hazırlanıp,
Havan gibi kara Kıtay'a,
Sonra asıl cengi salalım,
Keçil'in hanı domuzdan,
Ölmezsek öcü alalım!
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil'in hanı bu domuz,
Talas'tan bozdu göçümü,
Ey talihim, oğlum Semetey,
Alamadan gidiyorum,
O koca itten öcümü.
Göz koyup vurdu göçüme,
Kurumlanan Kalmak'tan,
Alamadan gittim öcümü.
At semirip kıvama gelsin,
Er coşup içi içine sığmasın,

Güçlü yiğit, yürük at,
Faydası değecek çağ olsun.

Does not a true man keep watch and ward?
Elder Bakay, saying this,
Spoke the order no man else could find:
Let us see this year go by,
Let us drive the herd before us,
If we come again to Kakan,
Against the black Kıtay huge as a house,
Grappling in battle,
Then let us take revenge.
Making ready the coming year,
Against the black Kıtay like a mortar,
Then let us loose the true campaign,
On the swine, the khan of Keçil,
If we die not, let us take revenge!
Cotton-sashed and wide of boot,
This swine, the khan of Keçil,
Broke my caravan from Talas,
O my fortune, my son Semetey,
I go without having taken
My revenge on that great cur.
He set his eye and struck my caravan,
From the strutting Kalmak
I went without taking my revenge.
Let the horse grow fat and come to temper,
Let the man surge till he cannot contain himself,
A mighty batyr, a swift-paced steed —
Let the season come when they avail.

Ölmezsek Beecin'e geliriz,
Hüküm taslayan Mançu'nun
Gerçek gücünü öğreniriz.
Ordumuz heybetle çarpınca,
Tam tepe derisini dileriz.
Eğilmeden yürü Semetey,
Er kişinin çektiği yaradır,
En başına şifadır,
Er insan akın edip ok yer, Arslanlar
nerden esirgesin,
Kötü adam evde durup
bok yer» – Sarı-Talaa'ya dayanıp,
Deyip, böylece, Bakay han,

If we die not, we come to Beecin,
Of the Mançu who plays at ruling
We shall learn the true strength.
When our host strikes with awful might,
We shall flay the very crown of his scalp.
Walk unbowed, Semetey,
It is the wound a true man bears,
It is balm upon his head,
A true man rides the raid and takes the
arrow, How should lions ever be spared?
A base man stays at home and
eats dung» – Leaning on Sarı-Talaa,
Saying thus, Bakay khan,

Manas han'ın Akolpok'unu
Semetey'e giydirdi,
Küheylan olan Buurul'u
Beyine bindirdi.
Kendisi titiz, ulu Bakay,
Kesesinin dibinde,
Bakay hanın kendinde,
Derde deva ilaç var,
Sebebe şifa dahası var.
Kocamış Bakay bahadırın
Kesesinde nakış yok,
Bu Bakay'ın kesesinde
Neler var, neler yok.
Deva derman ilacını
Yara ağzına koymuştu,
Rendelenmiş kızıl ilacını,
Kaynatma kara ilacını,
İçirerek vermişti,
Yılkıyı kökünden kaldırıp
Düze salıp kovalayıp,
Dümdüz yola salmıştı.
Gümbürdetip o yığını,
Tek bırakmadan alıp götürmüştü.
Çubak'ın oğlu Kançoro'ya,
Kıymetli kürkü giydirip,

Manas khan's own Akolpok
He clothed upon Semetey,
The thoroughbred Buurul
He set beneath his bey.
Fastidious himself, great Bakay,
At the bottom of his pouch,
Upon Bakay khan himself,
There is medicine, cure for ills,
And healing more for every cause.
Of aged Bakay the batyr
The pouch bears no embroidery,
Yet in this Bakay's pouch —
What is there not within it?
The healing remedy, the cure,
He had laid upon the wound's mouth,
The grated crimson physic,
The black decocted physic,
He had given him to drink,
Rousing the whole herd from its root,
Driving it out upon the flat,
He had set it on the straight road.
Thundering that great throng along,
He had taken all, leaving not one.
On Kançoro, son of Çubak,
He put the precious fur,

Koñurbay'ın yılkısından,
Kulansur'a bindirip,
Bilesin, dördü yılkı sürüp,
Çokluğundan yer kaynayıp,
Kıtay'ın malını saçtık diye,

Kırgız'ın yolunu açtık diye,
Engebeli tümsek bel aşıp,
Türlü türlü yer aşıp,
Dimdik yüksek dağ görüp,
Nice türlü dere geçip,
Göz yetmeyen puslu enginde,
Eyer eyer belenlere

İşte varıp konmuştu,
O gün o yaman yiğitler
Bozkırda konuk olmuştu.
Kısır emen tay kesip,
Aş yemeğini yayıp koyup,
Tulparı gereğince bağlatıp,
Koca kazanı kaynatıp,
Dirsek dayayıp uyku alıp,
Şekerleme yapıp dinlenip,
Yatıp canı dinlendirip,
Yan gelip uykuya kanıp,
Tan ağarıp söktüğünde
İnce yolu kestirmeden tutup,
Semetey'in Arbuurul'u,
Bakay hanın Kökçolok'u,
Bu ikisini yedeğe alıp,
Ovadaki duru pınardan,
At sulayıp kandırdı,
Sayısız ayrık, gür otu,
Deste deste otlattı.
Külçoro ile Kançoro
İki eş tulparı
Biraz yedekleyip oturup,
Bağrını ota doldurup,
Yorulmadan tutup oturup,

From Koñurbay's own herd
He mounted him on Kulansur,
Know it: the four drove the herd,
The earth seething with its numbers,
Saying: we have scattered the Kıtay's wealth,
Saying: we have opened the Kyrgyz road,
Crossing rugged hummocked passes,
Crossing lands of every kind,
Sighting sheer and towering mountains,
Fording valleys many and various,
In the hazy vastness past eye's reach,
To pass after pass, saddle-ridges

There they came at last and camped,
That day those fearsome warriors
Were guests upon the steppe.
Slaughtering a barren yearling colt,
Spreading out the feast of food,
Having the tulpar duly tethered,
Setting the great cauldron boiling,
Propped on elbows, taking sleep,
Dozing lightly, taking rest,
Lying down to ease the soul,
Stretched at ease, sated with sleep,
When dawn whitened and broke through,
Taking the narrow trail as shortcut,
Semetey's Arbuurul,
Bakay khan's Kökçolok,
Taking these two on the lead-rope,
From the clear spring on the plain
He watered the horses to their fill,
Countless couch-grass, thick lush herbage,
Sheaf on sheaf he grazed them.
Külçoro and Kançoro,
The two matched tulpars
Sitting, leading them a while,
Filling their breasts with grass,
Holding them, sitting untiring,

Boş karnı ota doldurup,
Kocamışken han Bakay
Öfkelenip bağırıp:
«Külçoro ile Kançoro,
Beri gel!» – diye çağırıp,
Dizleri yere bükülüp,
Külçoro ile Kançoro
Yay gibi uçup koşarak,
Vardıklarında o zaman,
Ağası Bakay söz söyler:
«Külçoro ile Kançoro,
Birbirine eş çiftim,
Ata sakladığım dizginim,
Asilden kalan dayanağım,

Filling empty bellies with grass,
Aged though he was, khan Bakay
Grew wrathful and cried out:
«Külçoro and Kançoro,
Come hither!» – so he called,
Their knees bending to the ground,
Külçoro and Kançoro
Flying like arrows from the bow,
When at that moment they arrived,
Elder Bakay speaks his word:
«Külçoro and Kançoro,
My pair matched each to each,
My rein kept safe for the father,
My prop left me by the noble,

Tulpardan kalan toynaklar,
Tuğ soylu yavrularım,
Mızrağa takılan flamalar,
Kıraandan kalan armağanlar.
Kocamışken ağanızın,
Dediği budur, bilesiniz,
Asil çocuklar, sözümü tutun.
Benim gördüğümü gördün mü?
Benim bildiğimi bildin mi?
Bozaranın öte yanında
Kararanı gördün mü.
O zaman çocuklar şunu der,
İnsanın görmezi kurnazlığı söyler:
«Ağa, Bakay ihtiyar,
Manas'ın aslanı, evliya,
Bu kararmışın gözüne
Hiçbir şey görünmüyor.
Karanlıkta su içip,
Gözü Tanrı çarpmış galiba,
Ağa Bakay, sözümü dinle,
Bu kararmışın gözüne
Hiçbir şey görünmüyor.
Gece vakti su içip,
Gözü Tanrı çarpmıştır.

Hooves left over from the tulpar,
My cubs of banner-bearing blood,
Pennons fixed upon the lance,
Gifts left over from the falcon-lord.
Of your elder, aged as he is,
This is the word — know it well,
Noble children, heed my speech.
Have you seen what I have seen?
Have you known what I have known?
Beyond the greying distance
Have you seen the darkening thing?
Then the children say this,
The blind in men speaks cunning:
«Elder, Bakay the ancient,
Manas's lion, holy one,
To this darkened old man's eye
Nothing at all is showing.
Drinking water in the dark,
God, it seems, has struck his eye,
Elder Bakay, hear my word,
To this darkened old man's eye
Nothing at all is showing.
Drinking water in the night,
God has surely struck his eye.

Ağa Bakay, ihtiyarım,
Sığınak kıldığım evliyam,
Öne katılsa ak yolum,
Sürüp gitse sayısız ordum.
Kılıca taktığın kını söyle,
Hızırlı ağam, doğrusunu söyle.
Minare yakan kor mu var?
Şaşmadan değen ok mu var?
Ağa Bakay, ak uğurlu,
Belene gerilmiş ağ mı var?
Naraları göğü sağır eden
Önünden çıkan ordu mu var?»
Çocuklar böyle deyince,
Bakay kalkıp şunu der:
«Ey haylaz çocuklarım,

Elder Bakay, my ancient one,
My holy one, my refuge made,
May my white road run before,
May my countless host drive on.
Name the sheath you set on the sword,
My Hızır-blessed elder, speak the truth.
Is there an ember burning minarets?
Is there an arrow striking without miss?
Elder Bakay, white of fortune,
Is there a net stretched on the pass?
Whose war-cries deafen the very sky —
Is there a host come out before you?»
When the children spoke thus,
Bakay rose and says this:
«O my unruly children,

Benim bildiğimi bilmezsen,
Benim gördüğümü görmezsen,
Geçide kervan konmuştur,
Gerekli vaktin gelmiştir,
Yağın yola konmuştur,
Akın etsen yolun açıktır.
Benim bildiğimi bilmezsen,
Benim gördüğümü görmezsen,
Sırtın kızıl taşı bilenir,
Gökten bulut boz kesilir.
Amansız boran, sulusepken,
Atını alıp yaya bırakan,

Kızıl-Kıya'yı yurt edinen
Kıtay'dan Kırım'ın oğlu Muradıl
Altı bin Kıtay, sayısız kalday,
Âlemden çıkmış er denen.

Gündüzü kapalı, gecesi açık,
Ey çocuklar, Muradıl kulun
hâli budur. Epeyce uzak yol imiş,
Kırım'ın oğlu Muradıl
Atının böğrünü sıyırıp,

If you know not what I know,
If you see not what I see,
A caravan has camped upon the pass,
Your needed hour has come,
Your foe has camped upon the road,
If you raid, your way is open.
If you know not what I know,
If you see not what I see,
The red stone of the ridge is whetted,
The cloud turns grey across the sky.
A merciless blizzard, driving sleet,
He who takes your horse and leaves you afoot,
He who made Kızıl-Kıya his home,
Of the Kıtay, Muradıl son of Kırım,
Six thousand Kıtay, countless kalday,
Called a man come forth from all the world.
His day is shut, his night is open,
O children, of that slave Muradıl
such is the state. A long road it was indeed,
Muradıl son of Kırım,
Galling the flanks of his horse —

Atlarını vurup yaya kıldım,
Bu nereye uzak gitsin diye,
Keşfe çıkıp yer kolaçan edip,
Bu âlem yolunu dolaşıp,
Beecin'e geri dönmüştür,
Her tulparın üstüne,
Altın, gümüş yüklemiştir.
Altın işli çadıra,
Er Koñurbay bahadıra,
Ganimet aldığı on dört atı
Tutuşup ölesi koca domuz
Doğruca çekip getirmeye,
Dört yana haber vermeye
Yola çıkmış gibi Muradıl.
Burut'un alplerini atsız
kıldım diye,
Erkeksen eğer, yavrular,
Azılısını kırdım diye,
Çıma-Çın'a, Beecin'e
Gerçek haberini salmaya,

I struck their horses, left them afoot,
Saying: how far can this one go,
Going out to scout, sweeping the land,
Roaming the road of all this world,
He has turned back to Beecin,
Upon the back of every tulpar
He has loaded gold and silver.
To the gold-worked pavilion,
To Er Koñurbay the batyr,
The fourteen horses seized as plunder
That great swine, may he burn and die,
To haul them straightaway before him,
To spread the news to the four quarters,
Muradıl seems to have set out.
Saying: the alps of the Burut I have left horseless,
If you be men, my young ones,
Saying: I have broken their fiercest,
To Çıma-Çın, to Beecin,
To send the true report of it,

Er Koñurbay hanına,
Koca Esenkan önüne,
Tastamam on dört atı,
Armağan edip varmaya,
Çatal belen yoluyla,
Binlerce tümen orduyla,
Kıtaylardan Muradıl
Gelmekte olduğu çağ imiş.
Boz kızıl atlı, yanasıca,
Keşfe çıkmış, kaygılı,
Endamı ve heybeti,
Ata binmiş görünüşü,
Muradıl'ın kendisi imiş,
Askeri bunca var imiş.
Allah'ın kendi bilmese,
Kim bilir ne kadar ordu imiş,
Ay çocuklarım, hazırlanın – deyip,
Gökten inen altı çelik,

To Er Koñurbay his khan,
Before old Esenkan,
The fourteen horses, every one,
To bring them as a gift,
By the forked ridge-road,
With a host of a thousand tümens,
Of the Kıtays, Muradıl —
Such was the hour of his coming.
On a grey-roan horse, the cursed one,
Gone out scouting, full of care,
The stature and the dreadful mien,
The look of him upon his horse —
It was Muradıl himself,
So many were his soldiers.
If Allah Himself knew not,
Who knows how great the host might be —
Ay, my children, make you ready – saying,
Six steels descended from the sky,

Kılıçların en yamanı,
Manas'ın aldığı Zulpukor,
Manas'tan kalan mirası
Er Semetey, sen kuşan.
Acıbay'ın aldığı Açalbars,
Ay Kançoro, sen kuşan.
Almambet'in Coykuma'sı,
Er Külçoro'm, sen kuşan.
Çocuklarım, kök atanız hepten han,

Kökünüzden Hızır dokunmuş.
Dümbeker'in çocukları,
İlk atalarınız hepsi han,
Baştan Hızır dokunmuş
Belalının tohumusunuz.
Çocukluk etme, erlik et,
Atana denk aslanlık et.
Gayretiniz yoksa eğer,
Doğmadan boğulup çökeydiniz,

Diri gezmeyip ölün!
Azap ile eceli
Muradıl'a salın,
Önce çalınan atını,
Adamsanız, çocuklarım,
Kurtarıp alın!
Azgın tüfek tars edince,
Ürküp bahtı karartma,
Kara tüfek kars edince,
Kaçıp bahtı karartma.
İşitegör sözümü,
Savaş için doğmuş çobanyıldızları,
Kırmayagör belimi.
Ay alnı parlatıp,
Cengi bolca salıver.
Kıtay kulun aldığı tulparı,
Ayırıp kurtarıver!»
Derman tükenip güç gitse,
Kuvveti bu kadarmış deyip,

Most fearsome of all swords,
Zulpukor that Manas took,
The heritage left from Manas —
Er Semetey, gird it on.
Açalbars that Acıbay took —
Ay Kançoro, gird it on.
Almambet's Coykuma —
My Er Külçoro, gird it on.
My children, your root-fathers all were khans,
Hızır touched you at your root.
Children of Dümbeker,
Your first fathers, khans every one,
Touched by Hızır from the first,
You are the seed of the formidable.
Play not the child, act the man,
Be lion-like, your father's equal.
If you have no fighting fire,
Would you had choked and sunk unborn —

Walk not alive, but die!
Torment and the fated end
Loose upon Muradıl,
The horse first stolen from you,
If you are men, my children,
Rescue it and take it back!
When the raging musket cracks,
Do not flinch and blacken fortune,
When the black musket booms,
Do not flee and blacken fortune.
Hear and heed my word,
Morning-stars born for war,
See you do not break my back.
Setting the moon-brow gleaming,
Loose the battle full and free.
The tulpar that the Kıtay slave took —
Cut it out and set it free!»
If strength runs out and power goes,
Say: so much then was his might,

Zayıf yanından vurun.
Kırımdan biriniz geri durmadan,
Kırışıp tokmaklaşıp,
Destan olup ölün.
Azı dişlerini sırıtıp,
At ölüsü dağ gibi yığılsın.
Bıyıkları dimdik kalkıp,
Er ölüsü dağ gibi yığılsın.
Kapkara kana kanmış olan,
Öbür dünyaya göçen atanın,
Ruhları destek olursa,
Kızılca kıyamet koparıp dövüşen.
Er dediğin ölmez mi,
Rabbimin saldığı buyruğu,
Nice kişi görmez mi.
Bu bozkırın düzlüğü,
Ay tuğlu dağ olsun,
Naralarla çığlık dolsun.
İş yapacaksan burada yap,
Tüfek atıp, yay çekip,

And strike him on his weaker side.
Not one of you holding back from slaughter,
Grappling, hammering blow on blow,
Die and become a legend.
Their eye-teeth bared in a grin,
Let dead horses heap up like a mountain.
Their moustaches bristling straight,
Let dead men heap up like a mountain.
He who drank his fill of blackest blood,
The father gone to the other world —
If his spirits lend their aid,
He fights raising crimson doomsday.
Does not the one called man still die?
The command my Lord sends down —
Do not many men behold it?
Let this flat and level steppe
Become a mountain moon-bannered,
Let it fill with war-cries and with screams.
If you would do the deed, do it here,
Firing muskets, drawing bows,

Çatır çatır vuruşun.
Mızrak değen küme düşsün,
Eceli gelen okla uçsun.

El ucunda Muradıl,
Evi yanası domuzun
Yadacılığı dahi var,
Mızrak tutup dövüşmeye,
Ustalığı dahi var.
Bu dünyaya yaratılıp,
Gelmişliği dahi var.
At üstünde oyuncu, yayan yürük,
Bu Muradıl domuzun
Nişancılığı dahi var.
Gayreti yüksek, zehri güçlü,
Kâfiri görünce, yavrular,
Aziz candan umudu kesin.
Çevresine bakma,

Clash and hammer, crack on crack.
Let the lance-struck cluster fall,
Let him whose hour has come fly arrow-struck.
At the people's edge, Muradıl,
That swine — may his house burn down —
Has the sorcerer's rain-stone art besides,
For fighting with the lance in hand
He has the mastery besides.
Created for this world below,
He has that pedigree besides.
Trick-rider ahorse, swift walker afoot,
This swine Muradıl
Has the marksman's art besides.
His fire runs high, his venom strong,
When you see the infidel, my cubs,
Give up all hope of your dear lives.
Look not about you,

Asla canını esirgeme.
Kırım'ın oğlu Muradıl,
Başında koca tolgası var,
Kâfirin hâlini sorarsan,
Hazineye layık koca nişancı.
Kötü ile iyiye
Aldanmaz yanı dahi var.
Ayın karanlığında,
Yarım iğnenin deliğinden
Şaşmaz yanı dahi var.
Belen de odur, bel de odur,
Kuşanıp çıksa, yanasıca,
Ecel getiren aslan odur.
Deyip, böylece Bakay han,
Çocuklara böyle söz söyledi,
Bilesin, bunca düzeni söyleyip,
Uyusa göze düş girmez,
Boy içinde var mı böyle iş.
Semetey'i yaralı,
Çocukları atsız, yaslı,
Kıyalı yandan gafil avlanıp,
On dört atın hepsini

Never spare your soul.
Muradıl son of Kırım —
On his head a mighty helm he bears,
If you ask the infidel's condition:
A great marksman worthy of the treasury.
By the wicked and the good
He has a side not to be fooled besides.
In the darkness of the moon,
Through the eye of half a needle
He has a side that never misses besides.
The ridge is he, the pass is he,
If he rides out girded, the cursed one,
He is the lion who brings the fated end.
Saying thus, Bakay khan
Spoke such words unto the children,
Know it: telling all this order,
Sleeping, no dream enters his eye —
Is there such a thing within the tribe?
Semetey wounded,
The children horseless, grieving,
Ambushed unawares from the diff-side,
All of the fourteen horses

Muradıl kula kaptırıp,
Külçoro ile Kançoro,
İkisi kıl gibi seçkin er çora,
Ay-âlemin tümünü,
Perişan eden aslan çora.
Atları Muradıl vurup gittiğinde, Azmış besbelli bu domuz,
Bakay ile Semetey'in
Çocuklara söylediği söz var,
Ateş kılıp yakıp kavurup,
Öze dokunan sözü var,
Yan yana iki er çora,
Coşkunlukları ölçüsüz.
Bununla düpedüz,
Ecele dalar huyları var.
Terkiye alsam sığmazsın,

Snatched away by the slave Muradıl,
Külçoro and Kançoro,
Both çoras choice as a single hair,
The whole of the moonlit world
Lion-çoras who lay it waste.
When Muradıl struck their horses and was gone, Run wild, plainly, has this swine,
Bakay and Semetey
Have words they spoke unto the children,
Words that make fire, that burn and sear,
Words that touch the very core,
Side by side two man-çoras,
Their surging passion measureless.
With this, outright,
Theirs is the way of diving into death.
Take you on the crupper, you will not fit,

Yaya sürsem yürümezsin,
Kudurup giden iki haylaz,
At güdüp de yatmazsın!»
Onurlarına dokunup onların,
İçerleyip kaldıkları yer var.
Er Muradıl baş olup,
Yedi bölük yağı çıksa,
Tek başına dalar huyları var.
O ikisine kor olmuş,
Muradıl'a öçleri var.
Almambet oğlu Külçoro,
Bakay'dan bunu duyunca,
Hesapsızca sevinip,
Karaca gibi uçup sıçrayıp,
Boynuna kuşağını atıp.
Yağı deyince hazırlanıp.
Kınsız kılıç kuşanıp,
Yeniden yağacak bulut gibi,
Öfkesi yüzüne vurup.
Ecelden çekinmez çoranın

Asilliği görünüp,
Ölümden çekinmez çoranın
Yiğit heybeti görünüp.
Ara yerde at vuran,

O Muradıl han ise,
At yitirip söz işiten,

Bu Külçoro ben isem,
Bu bozkırda görünse,
Yürüğümü nasıl vereyim,
Güreldeşip bir göreyim.
Asil başım var iken,
Tulparımı nasıl vereyim,
Kudurmuş besbelli kurnaz Kıtay,
Boy ölçüşüp göreyim.
Mızrak tutup, küme bozup,
Ecelim gelse okla uçup,

Drive you afoot, you will not walk,
Two young hellions run rabid,
You will not lie still herding horses!»
Their honor stung by this,
There is where they brooded, galled.
Were Er Muradıl at the head,
Should seven columns of the foe come out,
Theirs is the way of diving in alone.
It burned those two like coals,
They bear a grudge against Muradıl.
Külçoro, son of Almambet,
When he heard this from Bakay,
Rejoicing beyond all measure,
Leaping, flying like a roe-deer,
Throwing his sash about his neck.
At the word "foe," making ready.
Girding on the scabbardless sword,
Like a cloud about to rain anew,
His anger rising in his face.
The çora who shrinks not from the fated end
—
His nobility showing forth,
The çora who shrinks not from death —
His heroic dread-might showing forth.
He who struck the horses midway —

If that be khan Muradıl,
He who lost his horse and heard the taunt
—
If that Külçoro be I,
Should he show himself upon this steppe,
How should I give up my swift one?
Let me meet him in the thundering.
While my noble head is on me,
How should I give up my tulpar?
Rabid plainly is the cunning Kıtay,
Let me measure strength with him and see.
Gripping the lance, breaking the cluster,
If my hour has come, flying arrow-struck,

Kaderden sağ kalırsa can,
Surtelki'yi çekip bineyim,
Kaynayan sayısız ordusunu,
Kakan'a dek süreyim.
Yolunu tek başıma gözleyeyim,
Canım çıkıp gidiyor,
Tek başıma varayım! –
Deyip, böylece söz söyleyip,
Almambet oğlu Külçoro,
Yaman kadın Kanıkey,
Yüzleşen yağıya karşı giysin – diye,

Yönelip saldırıp vursun – diye,
Armağan verdiği bir giyim,
Giyindiğinde çoranın,
Göbeğinin başından.
Aceleyle giyip koşup,
Sarkan bağcıklarını
Arka yanına düğümleyip.
Şu yumurcağı gördün mü,
Kıtay geliyor deyince,
Kaşım demeden, göz demeden,
Kaynını gören kız gibi,
Kızarıp gülüp sevinip,
Kaburga zırhını,
Dört bir yanın hepsine,
Yapmış imiş anası,

Ok geçmez demirden.
Kokon'a zulüm saldığında,
Feryat ettirip hocadan
Çekip aldığı kara kürk.
Ok geçmezin üstünden,
Kara kürkü giydirdi,
Kadir Allah yol verirse,
Gazan böyle olsun – diye, Çevikliği ölçüsüz,
Haberin var mıdır,
Sar-Arka'yı yurt edinen,

If fate should leave the soul alive,
Let me draw out Surtelki and mount,
His countless seething host
Let me drive as far as Kakan.
Let me watch his road alone,
My soul is bursting from me,
Let me go alone! –
Saying thus, speaking his word,
Külçoro, son of Almambet,
The formidable woman Kanıkey —
Let him wear it against the foe he faces – saying,
Let him turn, attack and strike – saying,
A garment given as her gift,
When the çora put it on,
From the crown of his navel down.
Donning it in haste and running,
Its dangling laces
He knotted at his back.
Have you seen that young whelp —
At the word "the Kıtay comes,"
Saying neither brow nor eye,
Like a girl who spies her brother-in-law,
Blushing, laughing, full of joy,
The rib-mail armor,
Over every side of it entire,
His mother had wrought it,

Of iron no arrow pierces.
When tyranny was loosed on Kokon,
Wrung with wails from the hoca —
The black fur coat torn from him.
Over the arrow-proof mail
She set on him the black fur coat,
If Allah the Almighty grants the way,
Let the holy war be thus – saying, His quickness measureless,
Have you had word of him,
He who made Sar-Arka his home,

Ağırbaşlı yaman er denen.
Gök çizmenin ökçesi,
Aydarkan'ın Kökçö'sü,
İlikli çorba, yağlı et,
Boynuna dolanıp,
Oy-boylayan Kazak'tan,
O Koñurbay Kalça'da
Ganimet kalan Kögala.
Olacak o savaşta
Er Külçoro çocuğu
Kögala'ya bindirdi.
Ayrılan yamaç yoluyla,
Usta olan er Bakay,
Külçoro'yu yürüttü.
Külçoro'nun ardından.
Muradıl'ın derdinden,
Haberin var mıdır,
Geniş Alay'ı yurt edinen,
Söz edilse Oygut el denen.
Oygut hanı Akbaltay,
Yüzleşip kimsenin yenmediği,
Karşısına kimsenin gelmediği,
Ak sakalı bir kucak,
Atası idi bu yurdun,
İşte o Akbaltay oğlu er Çubak
Belertip gözünü,
Güreşip insan gücünün yetmediği

Karga, kuzgun yemesin.
Arslanın dişinin işlemediği,

Aç nara, kuru uğultu,
Ahirete göçen Çubak'tan,
Kırım için doğmuş yavuzdan

Armağan kalan Kançoro,
Kançoro'nun hâli şöyledir,
Anasını Kambar almıştır,
Kambar da Manas çorası,

Called a grave and fearsome man?
The heel of the grey-blue boot,
Aydarkan's Kökçö,
Marrow soup and fatted meat
Wound about his neck,
From the roving Kazak,
That Kögala left as plunder
With Koñurbay Kalça.
For the battle that would come,
The boy Er Külçoro
He mounted on Kögala.
By the parting hillside road,
Er Bakay, the master,
Set Külçoro on his way.
Behind Külçoro.
For the grief Muradıl gave,
Have you had word of him,
He who made broad Alay his home,
Called, when spoken of, the Oygut folk?
Akbaltay, khan of the Oygut,
Whom none had faced and beaten,
Whom none had come to stand against,
His white beard a whole armful,
He was the father of this land,
Behold, Akbaltay's son Er Çubak,
Whitening his glaring eye,
Whom wrestling human strength could never match —
Let crow and raven not devour him.
Whom the lion's tooth could never work upon,
A hungry war-cry, a dry roar,
From Çubak gone to the hereafter,
From the fierce one born for slaughter,

Kançoro, left him as a gift,
Kançoro's state is thus:
Kambar took his mother to wife,
And Kambar was Manas's çora —

Çora denen yavuz sözdür,
Kaplanın yol yoldaşı,
İşte o duran Kançoro,
Varmış imiş koşarak,
Bakay erin önüne,
Semetey'in yanına,
Maral gibi seğirtip sıçrayıp,
Çubak'tan kalan koca kese,
Öbür dünyaya göçen aslanların,
Cenk eri yiğitlerin
Ruhuna yalvarıp,
İstersen eğer, Muradıl'a,
Ağalarım, ben varayım.
Ağa Bakay, Semetey,
Bunların sözünü tutmazsam,
Şimdi ölüp kalayım.
Yara çıkıp durarak,
Çatır çatır vuruşup,
Gücüm yetse küme bozup,
Gücüm yetmezse okla uçup,
Ölüp kalırsak ansızın,
Dünyadan göçersek kazara,
Bakay han ile Semetey,
İmandan sıcak iki ağam,
Kudurmuşun kulları,
Bozkırda kaldı demesin,
Ak patiska gibi aziz beniz,
Vuruşup gücünüz yeterse,
Ölüp kalan çocukların
Belinden tutup katlayıp git,
Bindiğine yükleyip git.

Çora is a fierce word spoken,
Road-companion of the tiger,
Behold, that standing Kançoro
Had come at a run,
Before the man Bakay,
To Semetey's side,
Darting, springing like a maral,
The great pouch left from Çubak,
To the lions gone to the other world,
To the spirits of the warriors,
The men of battle, pleading:
If you will it, to Muradıl,
My elders, let me go.
Elder Bakay, Semetey —
If I keep not the word of these,
Let me die here on the spot.
Standing fast as wounds break out,
Clashing, hammering crack on crack,
If my strength avails, breaking the cluster,
If my strength fails, flying arrow-struck,
Should we suddenly die and fall,
Should we chance to pass from the world,
Bakay khan and Semetey,
My two elders warmer than the faith —
Let none say: the rabid one's slaves
Were left upon the steppe,
The dear face white as calico,
If you fight and your strength avails,
The children fallen dead —
Take them by the waist, fold them, and go,
Load them on your mount and go.

Kazıp yeri oyup git,
Elinle teslim edip,
Biz zavallıları gömüp git,
Sonra Talas'a varırsanız,
Namlı anam Kanıkey,
Beş-arkar yıldızı batana dek,
Beş kez daha emzirmiştir.

Dig and hollow out the earth and go,
Delivering us with your own hand,
Bury us poor wretches and go,
Then if you come to Talas,
My renowned mother Kanıkey,
Till the Beş-arkar stars go down,
Suckled me five times more.

Er Semetey bahadıra
Sağlam kardeş kılayım diye,

Bu hakkı var idi,
Hakkından vazgeçsin de,
Bundan başka sözüm yok!»
Gök demirden tolgayı
Kapatıp başına giymişti,
Başa geçirip aynalı zırhı,
Dolu bedeni düğmeleyip,
Dolgunca kızıl yüzlü,
Demir ile donatıp,
Nice burması olan zırhı,
Bozmadan giydi Kançoro,
Ok geçmez demiri.
Baksa gözü kamaştıran,
Yumruklasa eli uyuşturan,
Fitilli tüfeğin burnu batmayan,
Baran tüfeğinin oku geçmeyen,

Mızrağın ucu delmeyen,
Yassısından ördürülmüş,
Çelik eğeleyip döküp,
Ortasına döktürülmüş.
Yakası çelik, kolu pirinç,
İçi ipek – atlas.
Kalınlığı arşın gelen,
Kalası boz cepkeni,
Aşkından da aşkın olan,
Kıymetlim çocuklar giysin – diye Yurt
tuttuğu eli çoktur,
Kıraan kadın Kanıkey,
Yılmadan yağıya değsin – diye,
Kırk arşın kurulmuş zindanda
Bilmeden kalırsam boşuna – diye.
Kakançı diye çığlık koparıp,
Kabına sığmaz çocuklara,

For Er Semetey the batyr,
Saying: I shall make him a steadfast brother,
This right was hers to claim —
Let her forgo her right,
Beyond this I have no word!»
The helm of grey-blue iron
He had closed upon his head,
Drawing on the mirrored mail,
Buttoning his full-fleshed body,
Full and ruddy of face,
Arraying himself in iron,
The mail of many twisted coils
Kançoro donned it unmarred,
The iron no arrow pierces.
Dazzling the eye that looks on it,
Numbing the fist that strikes it,
Where the matchlock's muzzle cannot bite,
Where the Baran musket's ball goes not through,
Where the lance's point cannot pierce,
Woven from the flat of it,
Steel filed down and cast,
Poured into its very core.
Collar of steel, sleeve of brass,
Lined with silk – with satin.
A full ell in its thickness,
His plank-stout grey tunic,
Love surpassing even love,
Let my precious children wear it – saying
Many are the lands where she has dwelt,
The falcon-woman Kanıkey,
Let it meet the foe unflinching – saying,
In the dungeon built of forty ells
If I stay unknowing, all in vain – saying.
Crying out the shout "Kakançı!",
To the children bursting from their skins,

Taşkınlığı ölçüsüz diye.	*Saying: their wildness is beyond all measure.*
Ok şaşıp değer diye,	*Saying: an arrow may stray and strike,*
Yiğit anan Kanıkey,	*Your valiant mother Kanıkey,*
Nişanlayıp yaptığı boz cepkeni	*The grey tunic she made to measure*
Kançoro'ya giydirdi.	*She set upon Kançoro.*
Kıvrak yürüyen Kulansur'u	*Kulansur of the supple stride*
Kançoro'ya bindirdi.	*She set beneath Kançoro.*
Kulansur'un hâlini söyleyeyim,	*Let me tell Kulansur's state,*
Kulansur'un hâli şöyledir:	*Kulansur's state is thus:*
Almambet'in Sarala'sı,	*Almambet's Sarala —*
Bu ikisi bir yuvadan,	*These two are of one nest,*
Kaplan Almañ yiğidin,	*Of the tiger, the batyr Almañ,*
Taş-Köpürö şehrinde,	*In the city of Taş-Köpürö,*
Atası Azizkan'ın obasında.	*In the camp of his father Azizkan.*
Kâfirlerden Ezkara,	*Of the infidels, Ezkara,*
Tokşuker'den Boroonçu,	*Of Tokşuker, Boroonçu,*
Kalmaklardan Oroñgu.	*Of the Kalmaks, Oroñgu.*
Buygat oğlu Muzkindik,	*Buygat's son Muzkindik,*
Zırh kuşanan Mañkuş alp,	*Mail-girded Mañkuş the alp —*
Hepsinin daldığı çağda,	*In the season when all plunged in,*
Keçillerden Koñurbay,	*Of the Keçils, Koñurbay —*
Onun da daldığı çağda.	*In the season when he too plunged in.*
Hanlığına bakıp durduğunda,	*While he watched over his khanate,*
Kalabalık yurdunu paralayıp,	*His teeming homeland torn to shreds,*
Kırk boy Kıtay kırımında,	*In the slaughter of the forty Kıtay tribes,*
Kırk çorasını kırdırıp,	*His forty çoras cut down,*
Anasını şehit verip,	*His mother given a martyr,*
Kederlenip kaygılanıp,	*Grieving and full of care,*
Hanlığından ayrılıp.	*Parted from his khanate.*
Eyer beli gibi sarı sırt.	*A yellow ridge like a saddle's seat —*
Altın kazılan maden idi,	*It was a mine where gold was dug,*
Alakeñ'in bulduğu yer idi.	*It was the place Alakeñ had found.*
Geride kalan Beecin'de,	*In Beecin left behind,*
Taş-Köpürö, aziz şehir,	*Taş-Köpürö, the dear city,*
Eli kalmış Beecin'de.	*His people stayed in Beecin.*
Kızılca kıyameti saldığında.	*When he loosed the crimson doomsday.*
Almambet'in eli diye,	*Saying: this is Almambet's land,*

Adı Mançu, çok Kıtay,
Çepeçevre sardığında,
Tay iken Kulansur,
O kargaşanın içinde,
Uçuruma kalmış yılkı imiş.
Keçil'in hanı Koñurbay.
Ganimet edip almıştır,
Salınan koca domuz onu
Yılkıya katıp salmıştır.
Yaşını sayıp geldiğinde,
Epey yaşa dolmuştur.
Böylece bu Kulansur
Kıtay'ın malı olmuştur.
Tay çağında ben bunu,
Yağmadan aldığım malım diye,
Boynuna Kalmakça tasma
takmıştır. Cenk pusatını kuşanıp,

Domuzun uğur inancıymış,
Kutsal at edinmiştir.
Çok yılkının içine
Adak atı diye koymuştur.
Yılkıdan yakalayıp Kançoro,
Çarpışmaya binmiştir.
Tam ok geçmezi giydirip,
Kulansur'a bindirip,
Göz yetmez çıkıntıya,
Kapaklanan burna
Kançoro'yu gönderdi.
Yay gibi uçup Kançoro,
Calañkıç* misali yaman er,
Demin dediğim yere vardı şimdi,
Manas'ın oğlu Semetey'in
Barış zamanında giydiği
Gök vaşak ile samurdan
Görkemli yapılmış koca börkü,
Bey gibi kurulan yaman er,
Tepeden çekip aldı şimdi,
Ak heybenin içine

The Mançu by name, Kıtay in throngs,
When they wrapped it round about,
Kulansur, then but a colt,
In the midst of that turmoil,
Was a herd-horse left upon the brink.
Koñurbay, khan of Keçil,
Has taken it as plunder,
That great strutting swine
Has loosed it in among the herd.
Counting up its years since then,
It has come to a goodly age.
And so this Kulansur
Became the Kıtay's property.
Saying: this one, when a colt,
Is my property taken in the raid,
On its neck a Kalmak collar
he has fixed. Girding on the harness of war,
It was the swine's own charm of luck,
He has made of it a sacred horse.
In among the teeming herd
He has set it as a votive steed.
Kançoro caught it from the herd,
And has mounted it for battle.
Dressing it in full arrow-proof mail,
Mounting him on Kulansur,
To the spur past eye's reach,
To the beetling headland,
He sent Kançoro forth.
Flying like an arrow, Kançoro,
A fearsome man like the Calañkıç,*
Came now to the place I named but now,
That which Semetey, son of Manas,
Wore in the time of peace —
Of grey lynx and of sable,
His great cap made in splendor,
The fearsome man throned like a bey
Drew it from his crown just now,
Into the white saddle-bag

Alıp getirip koydu şimdi.
Gök demirden tolga,
Tolganın altından,
Görkemli takke, aynalı zırh,
Kapatıp başına giymişti,
Kaşı cevher kakmalı,
Paçası nakışlı.
Gerip demirle berkitilmiş,
Kelte tüfeğin okunu yalatan.
Cenkte giyilen Kandagay,
İçini ipekle işletmiş.
Kızıl gömlekli, ince belli,
Salınan güzele,
Sekiz yıl durmadan dişletmiş.
Anlatsa ilginç derdi var,
En azından o zavallının
Bin kısraklık pahası var.
Olanca kürkünün üstünden
Yakası altın, kolu pirinç,
Çift kat zırh, halkaları serçe gözü,
Keleme yaka, geniş cepken,
Cenge girse ok geçmez,
Atası Manas Aykol'dan
Miras kalan Akolpok,
Akolpok'u giydi şimdi,
Bilen kişi söylerdi,
Gökten inen Boz kese,
Bilmeyen kişi söylerdi,
Kokon'a zulüm saldığında,
Hocadan çekip almış diye.
Ala cübbeli hocada,
Böyle kese olur mu?
Haykırıp bele doladığında,

Kırk çilten yoldaş bir olmuş,
Önceden göçen Manas'tan
Miras kalan Boz kese,
Dönüp bele dolamıştı,

He brought it now and laid it in.
The helm of grey-blue iron,
And beneath the helm,
The splendid skull-cap, the mirrored mail,
He had closed upon his head,
Its brow inlaid with jewels,
Its legs worked with embroidery.
Stretched and made fast with iron,
That makes the carbine's ball but lick it.
Kandagay worn in battle,
Its lining worked with silk.
Red-shifted, slender-waisted,
By a swaying beauty
He had it teethed eight years without cease.
Told, its tale is strange indeed,
At the least, that poor thing
Carries the price of a thousand mares.
Over all his fur
Collar of gold, sleeve of brass,
Double mail, its rings a sparrow's eye,
Keleme collar, wide-cut tunic,
In battle no arrow pierces it,
From his father Manas Aykol
The Akolpok left as heritage —
He donned the Akolpok now,
He who knew would say:
The Grey pouch descended from the sky;
He who knew not would say:
When tyranny was loosed on Kokon,
He wrenched it from the hoca.
On a hoca in motley robe,
Could such a pouch be found?
When he cried out and wound it round his waist,
The forty çilten joined as one companion,
From Manas who passed before,
The Grey pouch left as heritage —
Turning, he wound it round his waist,

Halis çelikten Sırnayza'yı,
Sağ eline aldı şimdi.
Horoz gibi aziz aslan,
Bilge Bakay ihtiyar,
Yerinden oynamaz aziz er,
Göğsünde nice düşünce var,
Bağrında müthiş yara var,
Muradıl'ın yaman olduğunu
Öteden beri bilirdi,
Altın tabanlı üzengi,
Opol Dağı gibi Buurul'a
Basmadan sıçrayıp bindi şimdi.
Gök gibi kavisli bel gözleyip,
Göz yetmez yeri gözleyip,
Bozkurt Semeñ yürümüştü.
Evliya oğlu Er Bakay,
Bahadır Bakay ağanın,
Şahin gibi yön bilen
Ustalığı dahi var.
Kaplan Bakay ağanın,
Yağının çaresini bilen hakkıyla, Yol
boyunda Kapka-Taş
Yamanlığı dahi var.
Okdan önce yetişen,
Atikliği dahi var.
Altı aylık azabı
Şimdiden bilir, Bakay'ın,
Bilgeliği dahi var.
Molla ile molla büyüyüp,
Mollaları elde büyüyüp,
Âlimliği dahi var.
Durmadan içtiği bozası,
İnletip dövdüğü hocası,
Alıp içtiği rakısı,
Koynuna alıp yattığı,
Billur gibi güzel yosması.
Zalimliği dahi var.
Kırk çoranın tamamı,

Sırnayza of pure steel
He took now in his right hand.
The dear lion like a rooster,
The sage, old Bakay,
The dear man never shaken from his place,
In his breast how many thoughts,
In his heart a dreadful wound,
That Muradıl was fearsome
He knew from long ago,
The stirrup soled with gold —
On Buurul huge as Mount Opol
He sprang and mounted now without a step.
Eyeing the pass arched like the sky,
Eyeing the land past eye's reach,
The grey wolf Semeñ had gone on.
Er Bakay, son of a saint,
The batyr, elder Bakay,
Knows direction like a falcon —
He has that mastery besides.
The tiger, elder Bakay,
Rightly knowing the remedy for his foe,
Along the road Kapka-Taş
Has that fearsomeness besides.
Arriving before the arrow,
He has that quickness besides.
The torment six months hence
Bakay knows already now —
He has that sageness besides.
Growing mullah among mullahs,
Raised with the mullahs in his hand,
He has the scholar's learning besides.
The boza that he drank without cease,
The hoca he beat until he groaned,
The rakı that he took and drank,
The one he took to his bosom and lay with,
His beauty lovely as crystal.
He has the tyrant's streak besides.
The whole of the forty çoras —

Çetin müşkül işte böyle.
Kırgıl'ı, Bakay yaşlısı,
Kıl kadar esirgemeden düpedüz,
Kırılıp giderdi hepsi.

Hard and grievous, even so.
Kırgıl, and Bakay the elder,
Sparing not so much as a hair, outright,
Would all have been cut down and gone.

Bilinmezi bildiren,
Sezilmezi sezdiren,
Doğrusu, Bakay evliya.
Gök vaşak börkü giyip,
Gökala kalkan oynatan,
Başını sorguçla süsleyen,
Ayağını bin altına dayayan,
Her şeyi görmüş ihtiyar,
Peygamber misali evliya.
Kem söylense aldanmaz.
Kocamış Bakay ağacığım,
Karanlıkta bozkır tilkisinin,
İzini sürse şaşmaz.
Ayrılan ere bakınız.
Usul basıp yılkı sürüp,
Kurt Bakay ağanız,
Sürüp inip yılkıyı
Kapka-Taş'ta durdu.
Kocamışken ağacığın
Eskinin yitiğini yokladı.
Devrilse kahpe dünya,
Önceki düştü aklına,
Bakıp dursan Bakay'a,
Eski günler düştü fikrine.
İçi yanıp tüterek,
Kaplan Bakay at saldı.
Doğan gibi aziz göz,
Kırpmadan durup yaş aldı.
Yağıyı yağılayan kaplan baş,
Geride mi kalıp kaldım.
El önünde değerli baş,
Yılkı mı güder oldum.
Yok olası oldum, emanet can,
Yoldaşım Manas, al götür beni!

He who makes known the unknown,
He who makes felt the unfelt,
Truly, Bakay the holy one.
Wearing the grey lynx cap,
Wielding the grey-dappled shield,
Adorning his head with the plume,
Resting his foot on a thousand gold,
The ancient who has seen all things,
A holy one like a prophet.
Speak ill to him, he is not fooled.
My aged elder Bakay, dear one,
Of the steppe fox in the dark
He tracks the trail and does not err.
Behold the man who parted from them.
Stepping soft, driving the herd,
Your elder, the wolf Bakay,
Driving the herd on down,
Halted at Kapka-Taş.
Your dear elder, aged as he is,
Reckoned up the losses of the old days.
Though the harlot world o'erturn,
What went before came to his mind,
Keep your gaze upon Bakay —
The old days fell upon his thought.
His heart burning, smouldering,
The tiger Bakay spurred his horse.
The dear eye like a falcon's,
Unblinking, stood and filled with tears.
The tiger-head who foed the foe —
Have I stayed and fallen behind?
The head prized before the people —
Am I become a herder of horses?
I am fit to perish, this soul on loan,
My companion Manas, take me away!

Ay karanlık, hava kapansa,
Gecesi nasıl olur diye,
Çatışmaya giren çocukların

The moon dark, should the sky close over,
Wondering: how will their night then be,
The children entering the fray —

Atanın mezarı, ey hasret,
Çokluğunu görsen kara kurt.
Günü nasıl olur diye,
Naralı çığlığı bilmez daha, Tutuşan
kaçıp kurtulmaz,
Öteden beri bu çocuklar
Haykırıp yağıya değmiş değil,
Köklü Beecin, ulu yurt,
Yağı çaresini bilmez daha.
Tutuşup ölesi Muradıl
Doğru yoldan mı koşar,
Belasını gören ben idim.
O çocuklara görünmeden.
Dört yana haber mi verir?
Koca kara atını bağlayan,
Kakançın'ın Çıma-Çın'ı,
Doğru yanı Bakburçun,
Kalday oğlu kâfirin,
Han Koñurbay bahadırın,
Binlerce tümen ordu olup,
Az değil, pek bol olup,
Adını duyan yıkılmış,
Bozca pus dağ olup,
Kalday'ın oğlu kâfire,
Göğü yaran çığlık olup,
Altmış beyzadenin küçüğü,
Kakan'ın yurdu hazırlanıp,
Han Koñurbay bahadıra.
Kalabalık Kıtay, tümen ordu,
Kadere kâr etmez büyük edep,
Nara atıp saldırıp...
Görmeden kalıp ansızın,
Er Muradıl bahadırın,
Haberi ulaşıp ansızın,
Başka yoldan mı koşar

O grave of the father, O longing,
Black wolves, if you but saw their throngs.
Wondering: how will their day then be,
They know not yet the roaring war-cry,
Who grapples him escapes not free,
Never yet have these children
Cried out and closed upon a foe,
Deep-rooted Beecin, mighty land,
They know not yet the cure for foes.
Muradıl — may he burn and die —
Does he run by the straight road?
I was the one who saw his bane.
Unseen by those children.
Does he send word to the four quarters?
He who ties his great black horse,
Kakançın's Çıma-Çın,
Its true side Bakburçun,
Of the infidel son of Kalday,
Of Khan Koñurbay the batyr,
Grown a host of a thousand tümens,
Not few, but in great plenty,
Whoever heard his name has fallen,
Grown a grey and hazy mountain,
For the infidel son of Kalday,
Grown a scream that splits the sky,
Youngest of the sixty bey-born sons,
The land of Kakan making ready,
For Khan Koñurbay the batyr.
The teeming Kıtay, a tümen host,
Great decorum profits nothing against fate,
Roaring war-cries, attacking...
Left suddenly unseeing,
Of Er Muradıl the batyr
The news arriving suddenly,
Does he run by another road

Kakançın'ın Beecin'ine,
Kara kurt gibi halkı var,
Gökten gün kapanıp,
Tutuşanı sağ koymaz,
Bakay erin başına
Kanını içmek töresi var.
Nicedir o Kıtay,
Sinek gibi can çırpınıp,
Kahrı güçlü koca heybetli,
Çerisi var, ordusu var,
Ölçüsüz basıp insanı,
Süpürüp atan bolluğu var.
«Kızıl-Kıya'yı yurt edinen,
Kırk boy Kıtay el idi,
Kırım'ın oğlu Muradıl
Nice yıl durmadan çarpışıp, Hayli belalı er idi,
Kıtay'ın kırımını görüp
Ogoy'dan çıkan on dört at,
Bunalan Bakay ben idim. Keñ-Türgön'ün ovasından,
Kahırlı Kıtay, kalabalık yurt Boz-Uçuk'un boyundan,

To Kakançın's Beecin?
Its people are like black wolves,
The sun closing over in the sky,
It leaves not alive whom it grapples,
Upon the head of the man Bakay
Its custom is to drink his blood.
For long ages that Kıtay,
The soul fluttering like a fly,
Strong in wrath, huge in dread-might,
It has warriors, it has hosts,
Trampling men beyond all measure,
It has plenty that sweeps all away.
«He who made Kızıl-Kıya his home —
The forty tribes of Kıtay were a people,
Muradıl son of Kırım,
Fighting on for many years unceasing, He was a man of many banes,
Seeing the slaughter of the Kıtay,
The fourteen horses come from Ogoy,
The careworn Bakay — that was I. From the plain of Keñ-Türgön,
The wrathful Kıtay, a teeming land From the reach of Boz-Uçuk,

Yere dolan halkı var,
Kan içmek töresi var,
Belası aşkın el idi,
Türlü kılığa girip nice çarpışıp,
Çok-Tabılgı'yı yaylayan,
Ateş açıp yağı gelse,
Önüne katıp süren.
Öfkesine rastlanırsa,
Azıya vurup çiğneyen.
Okluğunu dolduran,
Karşı çıkıp kan bedeli arayıp,
Ona gaza kıldık diye,
Atasının sırdaşı,
Adı anılan Bakay yoldaşı,
Çok yılkının ardından,

It has folk that fill the earth,
Its custom is to drink of blood,
It was a people of surpassing bane,
Fighting oft in many a guise,
Summering at Çok-Tabılgı,
If the foe comes opening fire,
Driving them before him.
If one should meet his anger,
Champing the bit, trampling down.
Filling up his quiver,
Standing against, seeking the blood-price,
Saying: we made holy war on him,
Confidant of his father,
Bakay his companion, of famous name,
After the teeming herd,

Koñurbay'ın derdinden,
Altmış düşünce bir gelip,
Sinek gibi cana güç gelip,
Bozkurt Bakay ağası,
Çok yere gidip düşüncesi:

From the grief Koñurbay gave,
Sixty thoughts coming as one,
Strain coming on the fly-like soul,
The grey wolf, elder Bakay,
His thought ranging many places:

Vurup gittiği çağ idi,
Alpleri yaya kaldı diye,
Kakan'daki Koñurbay'a,
Haber verecek çağ idi.
Tutuşasının ta kendisiydi,
Karşıya gözümü salayım,
Yar yolundan koşturmadan, Kurumuş kalan bağrı
Kakan'a haber verdirmeden,
Çok düşünüp gam alıp.
Habercisini yakalayayım». –
Göz çapağa dönüp,
Deyip, böylece, Bakay han,
Gönlü zavallı hırıldayıp,
Gayrete gelip davranıp,
Gaipten akıl bulunup,
Atmaca gibi hazırlanıp,
Duasını aceleyle okuyup,
Kökçolok'u eyerleyip,
Üç yiğit için kaygılanıp,
Kara uğursuz kocalık,
Kutlu ağana
Karşı geldiği vakittir,
Kaygılanmadan Bakay durur mu?
Kaygılanıp kalmasının sebebi,
Ölecekmiş gibi benzi dönüp,
Geçmiş imiş vakti,
Altındaki bindiği,
Eski çağını sorarsan,
Yeleli kızıl, benli gök
Tutuşsa canı yakıp kavuran,
Cenge bindiği Gök tulpar, Becerikli Bakay değil mi.

It was the hour when he struck and went,
Saying: their alps are left afoot,
To Koñurbay in Kakan,
It was the hour he would send word.
It was the very one he grappled,
Let me cast my eye across,
Not letting him race by the cliff road, His heart left dried and withered
Not letting word be sent to Kakan,
Thinking long, taking on sorrow.
Let me seize his messenger». –
His eye turning to rheum,
Saying thus, Bakay khan,
His poor heart rasping in his breast,
Rousing himself, bestirring,
Wisdom found from the unseen,
Making ready like a sparrow-hawk,
Reading his prayer in haste,
Saddling Kökçolok,
Full of care for the three young braves,
Black ill-omened old age —
It is the hour when it has come
Against your blessed elder,
Can Bakay stand and not take care?
The cause of his abiding care:
His face turned pale as if to die,
His time, it seems, had passed,
The mount beneath him —
If you ask its former age:
Red-maned, grey with beauty-spots,
Grappled, it burned and seared the soul,
The Grey tulpar he rode to battle, Is it not the able Bakay?

	Bu çağını sorarsan,	*If you ask its present age:*
	Yele ile kuyruktan ayrılıp,	*Parted from its mane and tail,*
	Kökçolok adını almıştır,	*It has taken the name Kökçolok,*
	Şimdilerde o garip,	*Nowadays that poor wretch*
	Kötü üne düşmüştür.	*Has fallen into ill repute.*
	Köktulpar adı yitip,	*The name Köktulpar lost,*
	Kökçolok adını almıştır.	*It has taken the name Kökçolok.*
113070	Üstündeki ulu Bakay,	*Great Bakay upon its back,*
	Kuzgun gibi gözü kızarmış,	*His eye reddened like a raven's,*
	İşte böyle Bakay evliya,	*Even so Bakay the holy one,*
	Eti gidip boynu uzamış.	*His flesh fallen, his neck grown long.*
	Hunhar Manas var iken	*While bloodthirsty Manas lived —*
	Eklemi gevşeyip titreyerek,	*His joints slackening, trembling,*
	On iki uzuv, seksen kemik	*Twelve limbs and eighty bones,*
	On ikisiyle birden el vermiş	*All twelve at once have given way,*
	Kalmış imiş sallanarak.	*He has been left there swaying.*
	Kimi günde Bakay'ın	*On some days Bakay's*
113080	Gönlü gidip bölünüp,	*Heart gives way and breaks in two,*
	Eğildiğinde aziz bel	*When he bends, the dear old back*
	Kat katından bükülüp,	*Folds up crease upon crease,*
	Eklemi sarı su alıp,	*His joints taking yellow water,*
	Takat tükenip güç gidip,	*Endurance spent and strength gone out,*
	İki gözü çok sulanıp,	*His two eyes watering sore,*
	Bakay handan güç gidip,	*Strength gone out of Bakay khan,*
	Hâli böyledir ağanız,	*Such is the state of your elder,*
	Ölüp mezara girmedikçe,	*Until he dies and enters the grave,*
	Tükenesinin hâline bakınız,	*Behold the state of the worn-out one,*
113090	Bakay'ın hâli işte böyle.	*Such indeed is Bakay's state.*
	Nice yerde hizmeti	*In how many places served —*
	Kılan Bakay değil mi,	*Is it not Bakay who did it?*
	Hunhar Manas var iken,	*While bloodthirsty Manas lived,*
	Tuğ dibinde kıpırdamadan,	*At the banner's foot, unstirring,*
	Duran Bakay değil mi.	*Is it not Bakay who stood?*
	Mızrak çevirip saplamada,	*In wheeling and driving home the lance,*
	Arslan Manas var iken,	*While the lion Manas lived,*
	Usta Bakay değil mi,	*Is it not Bakay the master?*
	Bakay'ın hâli işte böyle,	*Such indeed is Bakay's state,*
113100	Öne katılsa ak uğurlu,	*White-fortuned if he leads the way,*

Sürüp gitse sayısız ordu gibi,
Duası yurdu zenginleştiren,
Gözettiği eli gönendiren.
Belayı çözen kadir gecesi,
Bakay'ın hâlini gözle de bil,
Vakti üstün ihtiyar,
Nice yerden mektup almış.

Like a countless host if he drives on,
His prayer enriching the homeland,
His watch bringing the people ease.
The Night of Power that unbinds the bane,
Watch Bakay's state and know it,
The ancient one supreme in his time,
Has taken letters from many lands.

Kolay değildir er Bakay.
Cenk eri diye ün almış,
Sakalı apak olsa da,
Nicesine yaşı dolsa da,
Pehlivanlığı bambaşka.
Töresi kıymetli Bakay'ın
Tavrı handan bir nice üstün,
Genç insan böyle olur mu,
Aziz Bakay ağamı,
Böyle diyen adamın,
İşi asla rast gider mi.
Tavşan başlı değneği ele alıp,
Mırıldanıp Bakay ağanız,
O yılkının ardında,
Semer kaşı gibi sırta,
Eyer beli gibi düzlüğe,
Gök puslu çıkıntıya,
Kapaklanan burna,
Yeri iyi bilen er Bakay,
Kökçolok'un başını çevirmişti,
Haberci kaçarsa Kıtay'dan,
Bir yolunu bulup yakalamaya,
Zahmete başını koymaya,
Kocamış Bakay ağanız,
Özellikle bakıp durmuştu,
Eski Bakay ağanız,
Bit kaynayan Kıtay ile,
Birlikte büyüdüğüne bakınız,
En çok bağıran cıyaklamanın
Ezgisini de bilir Kıtay'ın,
Hangi yandan saldıracağını,

No easy man is Er Bakay.
He won renown as a man of battle,
Though his beard be snowy white,
Though his years fill up their measure,
His prowess is a thing apart.
Bakay, whose custom is precious,
His bearing in much surpasses the khan's,
Could a young man be like this?
My dear elder Bakay —
The man who speaks of him so,
Shall his affairs ever prosper?
Taking the hare-headed staff in hand,
Murmuring, your elder Bakay,
There behind that herd,
To the ridge like a packsaddle's bow,
To the flat like a saddle's seat,
To the grey-hazed spur,
To the beetling headland,
Er Bakay who knows the land well
Had turned Kökçolok's head,
Should a messenger flee from the Kıtay,
To find some way to seize him,
To set his head to the toil,
Your aged elder Bakay
Had kept his watch with special care,
Your elder Bakay of old —
With the louse-swarming Kıtay,
Behold, he grew up side by side,
Of the loudest screeching clamor
He knows the very tune of the Kıtay,
From which side it will attack —

Sırrını da bilir Kıtay'ın.
Fazlasıyla bilge ihtiyar,
Hazırlanıp Bakay evliya,
Altındaki Kökçolok'un,
Dizginini çekip durmuştu.
Göz yetmez pusa,
Çoğunca kara bozkıra,
Yarlı çukur yamaca,

He knows the very secret of the Kıtay.
The ancient one exceeding wise,
Making ready, Bakay the holy one,
Of Kökçolok beneath him
Had drawn the rein and halted.
At the haze past eye's reach,
At the black steppe stretching wide,
At the cliff-cut hollow slope,

Yaban geçmez keçiyoluna,
Aziz Bakay ağacığım
Gözünü dikip durmuştu.
Ansızın söz bulan,
Kocamış Bakay ağanın
Becerikliliği dahi gerçek.
Karakola çıksa yol gözleyen,
Aziz Bakay ağanın
Ustalığı dahi gerçek.
Ağan Bakay bozkurdun
Ak sakalı seyrelip,
Söyledikçe ağzından
Cevher, şeker dökülüp.
Yağı kurdu er Bakay,
Bahtı bağlı çocukların
Hâli nasıl olur diye,
Sırttan bakıp durmuştu.
Çöñörlü'nün belinden,
Can gezmez kara bozkırın
Aşağıdaki pus kıyısından
Fışkır fışkır toz çıkar,
O tozu gördüğünde
Bakay erden can çıkar.
Fışkıran toza baksa,
Doğrusunu bilmek isterse,
Altındaki bindiği
Köböş hanın Köktelki'si,
Köktelki'nin tozu imiş.
Üstündeki binicisi,
At üstünde oyuncu, yayan yürük,

At the goat-track no wild thing crosses,
My dear elder Bakay
Had fixed his eye and stood.
Finding words upon the instant —
Of the aged elder Bakay
The resourcefulness is real besides.
Watching the road when he rides patrol —
Of the dear elder Bakay
The mastery is real besides.
Your elder Bakay, the grey wolf,
His white beard growing thin,
As he speaks, from out his mouth
Jewels and sugar spilling forth.
Er Bakay, wolf against the foe,
For the children bound by fate,
Wondering how their state would be,
Had stood watching from the ridge.
From the pass of Çöñörlü,
Of the black steppe where no soul roams,
From the hazy border down below,
Dust comes spurting, jet on jet,
When he saw that dust,
The soul leaps from the man Bakay.
If he looks at the spurting dust,
If he would know the truth of it:
The mount beneath him —
Köböş khan's Köktelki,
It was Köktelki's dust.
The rider on its back,
Trick-rider ahorse, swift walker afoot,

Yaya cellat gibi can imiş.
Zırh gömleğini kuşanıp,
Hazırlanıp koşmuştur.
Altı yürük at alıp,
Kırım'ın oğlu kâfirden,
Er Muradıl bahadırdan,
Kakan'ın yaman hanına,
Han Koñurbay şehrine,
Habere cellat yürümüştür.

Was a soul like a headsman on foot.
Girding on his shirt of mail,
He has made ready and run.
Taking six swift horses,
From the infidel son of Kırım,
From Er Muradıl the batyr,
To the fearsome khan of Kakan,
To Khan Koñurbay's city,
The headsman has marched with the news.

Bir kişiye bilinmeden,
Bir insana görünmeden,
Tutuşup ölesi o domuz
Dört yana haber vermeye,
Bakay hanın Kökçolok'u,
Binlerce tümen orduyla,
Yer yarılan yoldan,
Yel perisi gibi tez koşan,
Yetişip geri almaya,
Muradıl başta bin ordusunu

Böğrüne kamçı yedikten sonra
Ayırıp kurtarmaya.
Aç nara, tuğ ile,
İnsana sığmaz çığlıkla
Durmadan uçup gitmiştir.
Yaya cellat gelip durmuştur, Ölçüsüz aslan Bakay,
Yaya cellatı gördüğünde,
İnsandan üstün evliya.
İnsandan üstün evliya,
Ağacığın Bakay ihtiyar,
Altındaki Kökçolok,
Azı kalıp çoğu yok,
Dikkat etsen, kocalık,
Cellata bakıp durmuştu,
Böyleymiş dünya koru.
Muradıl'ın koca cellatı,
Ayakta kalan yanasıca,

Unknown to any person,
Unseen by any soul,
That swine — may he burn and die —
To send word to the four quarters,
Bakay khan's Kökçolok,
With the host of a thousand tümens,
Down the road where the earth splits open,
Running swift as the wind-sprite,
To overtake and win it back,
The thousand-strong host, Muradıl at its head,
After the whip has bitten its flank,
To cut it off and set it free.
With hungry war-cry, with the banner,
With a scream no man can contain,
He has flown on without cease.
The headsman afoot has come and halted,
Bakay, lion beyond measure,
When he saw the headsman afoot,
A holy one surpassing man.
A holy one surpassing man,
Your dear elder, old Bakay,
Kökçolok beneath him,
Little left and most part gone,
Look you close — old age it is,
He had stood watching the headsman,
Such, it seems, is the world's ember.
Muradıl's great headsman,
Left standing, the cursed one,

	Başını yere koyamadan,	*Without laying his head to the ground,*
	Oyrat'ı bozan aslan imiş.	*Was a lion who broke the Oyrat.*
	Eskisi gibi adımı	*His stride as of old*
	Yanası domuz atamayıp.	*The cursed swine could not cast off.*
	Ata binmiş görünüşü,	*The look of him upon his horse —*
	Boşa mı çıkarır diye,	*Wondering: will it prove in vain,*
	Gayreti yaman can imiş,	*He was a soul of fearsome fire,*
113220	Fazlasıyla bilge er Bakay,	*The man Bakay, exceeding wise,*
	Altındaki Kökçolok'a,	*On Kökçolok beneath him*
	Sağlı sollu kamçı vurup,	*Laying the whip to right and left,*
	Göz üstünde kara kaş,	*Black brow above the eye,*
	Sağlı tersli mahmuzlayıp,	*Spurring right side and reverse,*
	Kınsız kılıç kuşanıp,	*Girding on the scabbardless sword,*
	Göz yetmez koca bozkırı	*The vast steppe past eye's reach,*
	Cellat yetişip gelene dek	*Until the headsman should come up,*
	On iki sefer dolanıp,	*Circling it twelve times over,*
	Başını yere eğdirip,	*Bowing its head down to the earth,*
113230	Altındaki Kökçolok'a	*To Kökçolok beneath him*
	Bambaşka adım attırıp,	*Giving a stride like no other,*
	Elma gibi boynu uzayıp,	*Its neck stretched long like an apple-bough,*
	Eti kızıp Kökçolok,	*Its flesh heating, Kökçolok,*
	Yaban koçu gibi gözü kızarıp,	*Its eye reddening like a wild ram's,*
	Arkar gibi adımı gerilip,	*Its stride stretched taut like an arkar's,*
	Göğsü boz dumana bürünüp	*Its chest wrapped in grey smoke,*
	coşarak.	*surging.*
	Koşusuna yel yetişmez,	*The wind cannot o'ertake its running,*
	Endamı böyle Kökçolok	*Such of stature, Kökçolok*
113240	Boynunu yere salmıştır,	*Has laid its neck along the ground,*
	Bulut gibi uçup hızlanıp,	*Flying, quickening like a cloud,*
	Atın kemiğini ısıtıp,	*Warming the horse's very bones,*
	Atı iyi bilen ulu Bakay,	*Great Bakay who knows the horse well,*
	Böylece soluğunu kızıştırıp,	*Thus heating up its breath,*
	Bileğe kılıç takınıp,	*Binding the sword upon his wrist,*
	Gök mızrak tutup hazırlanıp,	*Gripping the grey-blue lance, making ready,*
	Kapaklanan çıkıntıdan,	*From the beetling spur —*
	Sağ küreği geniş imiş,	*Broad was his right shoulder-blade,*
	Endamı ve heybeti,	*The stature and the dreadful mien,*

En azından yiğitliği
Karagul kadar var imiş.
Terkiye bağlı kaftan gibi,
Yayvan ağızlı, yar kaşlı,
Yatan it gibi kaşı var,
Koca kazan gibi başı var.
Bıyığına göz atsan,
Gübrelikte biten ısırgan gibi,
Çubuğuna oturan kir,
Küçük çocukların oynaşıp,
Ezip yediği talkan gibi.
Dalgalanışı rüzgâr gibi,
Kara uğursuz cellatın

At the least, his prowess
Was as great as Karagul's.
Like a kaftan bound to the crupper,
Wide of mouth, cliff-browed,
He has brows like a couching dog,
He has a head like a great cauldron.
Cast an eye upon his moustache —
Like nettles sprung up on the dungheap,
The grime that sits upon his pipe
Like talkan that little children,
Playing, crush and eat.
His waving motion like the wind,
Of the black ill-omened headsman

Saldırışı yaban domuzu gibi.
Döndürdüğü aziz göz
Heybetliymiş gibi görünüp,
Gören Bakay karaltının
Gönlü gidip bölünüp,
Cellatın hâlini sorma,
Öte yanı Beecin kıyısından,
Yerinden oynamaz devle
Alıp asker etmiştir,
Mañkuba denen elinden.
Cellatın hâli şöyledir,
Görünüşü kahır, zehri güçlü,
Bunu görsen düpedüz,
Sinek gibi candan umut kes
Takatim tükenip güç gitse,
Bunun anası Hintli yosma mı
Koca domuzdan öleyim.
Beni eğdirip alır mı.
Atası Kıtay delisi.
Yüreğini alır sesi.
Âlemin gücü yetmeyen,

Hayvana benzer domuzu,
Deh deyince çektiği çubuğu

The charge is like a wild boar's.
The dear eye that he rolls about
Seeming full of dreadful might,
Bakay, seeing that dark shape,
His heart gives way and breaks in two,
Ask not the headsman's state:
From the far side, from Beecin's edge,
With giants never shaken from their place
He has taken him for a soldier,
From the land called Mañkuba.
The headsman's state is thus:
His look is wrath, his venom strong,
If you saw this one, outright,
Give up hope of the fly-like soul —
If my endurance fails and strength goes out,
Is this one's mother a Hindi wanton,
Let me die at the great swine's hand.
Will he bend me down and take me?
His father a madman of the Kıtay.
His voice snatches the heart away.
Whom the strength of the world cannot match,
That beast-like swine of his,
The pipe he draws on when he cries "deh!"
—

Ne murada ereyim,
Avurdundan çıkan dumanı,
Ölesiye doğmuş itle
El ele tutuşup yer kaynayıp,
Ölümüne bir gideyim.
Alçak sis olup görünüp,
Yağı görünce ulu Bakay
Demin gelen yaya cellat
Sırttan bakıp kalır mı,
Ağan Bakay'ın gözüne
Calañkıç* gibi görünüp. Böyle mi
Tanrı alır beni?
Yaya cellatı gördüğünde,
Saldırıp mızrak vurmaya
Hazırlanmış imiş ulu Bakay.
Cenk edip vuruşmadan,
Aziz cana kıymaya,
Gayrete gelip duramadan,
Böyle mi Tanrı çarpar?
Becerikli Bakay ağanız,
Bin gücü gidip biri yok Sokmaz mı
kazılan mezara,
Böyle duran ağanın
Büyük gayretini sına,
Şaşarsa eğer, parlayıp,
Tulpardan uçup gideyim.
Kaplana benzer kul imiş,
Bu dünyada durmadan,
Dönüşü olmaz gerçek yurda

What desire is left me to attain?
The smoke that pours from out his cheek —
With the cur born fit to die,
Hand grappling hand, the earth aseethe,
Let me go once unto the death.
Showing like a low-lying mist,
Great Bakay, when he saw the foe —
The headsman afoot who came but now —
Would he stay watching from the ridge?
To your elder Bakay's eye
Showing like the Calañkıç. Is it thus that*
God will take me?
When he saw the headsman afoot,
To charge and drive the lance home
Great Bakay had made him ready.
Without battle, without blows,
To take the dear life —
Unable to rest, roused to his mettle,
Is it thus that God strikes down?
Your able elder Bakay,
A thousand strengths gone, not one left
Does it not thrust one into the dug grave?
Of the elder standing so
Try the great mettle:
If he errs, then flashing bright,
Let me fly from off the tulpar.
A slave, it seems, tiger-like,
Never resting in this world,
To the true home whence there is no return

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Muradıl'ın Düşüşü ve Ak Kuğunun Kanadı

İhtiyar Bakay, dev yaya cellât Cööceldet'i mızrak dövüşünde devirip Oykuma ile başını alır ve Köktelki'yi ganimet olarak Kançoro'ya ayırır; ama sırttan baktığında Dıñşa çölünde Külçoro'yu Muradıl'ın bin pehlivanının kuşattığını görür. Muradıl, Almambet'in oğlunu diri yakalayıp Kıtay tahtına oturtmayı kurarken, Bakay büyü bulutlarını dağıtıp cenge dalar; Semetey Akkelte ile bir yandan, Kançoro öbür yamaçtan saldırır ve dört kahraman birleşir. Kanlı boğuşmada düşman beyleri kırılır, kuşatılan Bakay kurtarılır, on dört at geri alınır; sonunda Semetey Sır mızrağıyla Muradıl'ı Kılceerde'nin üstünden devirir, Külçoro da babası Almambet'in öcü için hasmının başını kesip kara kanını yutar ve uğursuz sayılan Kılceerde'yi Manas'ın ruhuna kurban eder.

Zafer sofrası kurulmuşken kara haber içeriden gelir: Oçogor'un kurşunu Semetey'in döş kemiğinin ardında kalmıştır ve yiğit, kan kusturan "korkok" derdine tutulup yatağa düşer. Umudu tükenen Bakay, derdin tek devasını açıklar: Akun Han'ın kerametli kızı, Semetey'in yazgılı eşi Ayçürök gelip okunun üstünden atlatmalıdır. Külçoro, Surkoyon'a binip altı yürük at ve mühürlü mektupla gece gündüz yol teper, yetmiş cellâdın beklediği Talas'taki ak saraya gece yarısı dalar. Mektubu okuyup ağlayan Ayçürök, Çınkoco kuşatmasından kuğu donuyla kaçışını ve Semetey'i seçişini anlatır; sonra ak kuğu donunu giyinip sırdaşı Bıytı'yı yanına

alarak hasta arslanına doğru uçar — Kanıkey ise oğlu için ok işlemez zırhları çoktan hazırlamıştır.

KÜNYE — KEY FACTS

- Bakay, Beecin'e haber götüren dev yaya cellât Cööceldet'i mızrakla devirip Oykuma kılıcıyla başını alır ve Köktelki'yi Kançoro'ya ganimet eder.
- Muradıl, kuşattığı Külçoro'yu diri yakalayıp Kıtay adıyla Sazañşañ'da altın taçla han yapmayı tasarlar; Bakay büyüsünü büyüyle bozup cenge dalar.
- Dört kahraman birleşip kuşatmayı yarar: Bakay kurtarılır, on dört at geri alınır ve tutulan tulparlar ata Ogoy'un kulak damgasıyla damgalanır.
- Semetey, Sır mızrağıyla Muradıl'ı kaburgasından devirir; Külçoro babası Almambet'in öcü için başını keser ve Kılceerde'yi Manas'ın ruhuna kurban eder.
- Oçogor kurşunu döş kemiğinin ardında kaldığından Semetey "korkok" derdine tutulur; tek deva, Ayçürök'ün oku üstünden atlatmasıdır.
- Bakay'ın yolladığı Külçoro, Talas'taki yetmiş cellâtlı ak saraya girip mektubu ulaştırır; Ayçürök ak kuğu donunu giyip sırdaşı Bıytı ile Semetey'e uçar.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Geri dönmeden gideyim.	*Let me go without turning back.*
Oturup su dökmeyi bilmeyen,	*Who knows not how to sit and pour water,*
Yeninin ucu yere değmemiş,	*Whose sleeve-end has never touched the ground,*
İnsan dili bilmeyen,	*Who knows no human tongue,*
Hayvana benzer ahmaktan	*From a fool who is like a beast*
Korkup da Bakay ne edeyim!	*Why should I, Bakay, be afraid!*
Sakalım kuğu gibi ağarmışken,	*Now my beard has whitened like a swan,*
113320 Yolculuğum yakın kalmışken	*Now my final journey is drawing near,*
Bir mızrak dövüşü edip gideyim!	*Let me fight one lance-fight and be gone!*
Kader yeterse şu garip baş,	*If fate suffices, this poor head —*
Kıyametin yüzünü göreyim,	*Let me look upon the face of doom,*
Gücüm yeterse o kulla	*If my strength suffices, with that slave*
Kapışıp bir göreyim!	*Let me grapple once and see!*
Sağ kalırsam murat ver,	*If I stay alive, grant my desire,*
Ölüp kalırsam iman ver!	*If I lie dead, grant me faith!*
Ölmeyip sağ gezerken	*While I walk alive, undying,*
Yolcu gibi görünüp,	*Appearing like a wayfarer,*
113330 Madem karşılaştık bu domuzla,	*Since we have met this swine,*
Yamaçtan bakıp kalır mı,	*Shall he stand watching from the slope,*
Kocamış Bakay bozkurdu	*The grey wolf, aged Bakay —*
Kader yetip, gün biterse,	*If fate arrives and my day is done,*
Bakay değil, bütün insanlar kırılsa,	*Not Bakay alone — were all mankind cut down,*
Yok eden kara yerdir,	*It is the black earth that destroys,*
Töresini bozmadan öleyim,	*Let me die without breaking its law,*
Sınaşıp bir göreyim».	*Let me test myself once and see».*
Deyip, böyle diyerek er Bakay,	*Saying, speaking thus, the man Bakay,*
Düşman kurdu yaman er,	*The fierce man, wolf to the foe,*
113340 Cööceldet'i görünce,	*When he caught sight of Cööceldet,*
Gözleri ateş gibi parladı.	*His eyes blazed up like fire.*
«Ölürsem Tanrım, işte!» deyip,	*«If I die, my God, so be it!» saying,*
Kocamış Bakay ağanın,	*The aged elder Bakay,*
Sağ yanından ağız açıp,	*From his right flank giving voice,*
Kan içici hali tuttu.	*The blood-drinker's fury seized him.*
O zaman Bakay'ın	*Then it was that Bakay's*

	Gök vaşaklı Kırgız börkünü	*Kirghiz börk of blue-grey lynx,*
	Koyağından ayrılıp,	*Drawn forth from its hollow,*
	Başına yıkıp giyinip,	*Tilting it upon his head he donned it,*
113350	Bir kez yüzleşip kalmaya	*To stand face to face just once*
	İki gözü dört olup,	*Both his eyes grew wide as four,*
	Bakay durur sevinip,	*Bakay stands rejoicing,*
	Bakay Han'ın deri şalvarı,	*Bakay Khan's leather trousers,*
	Kenarları süslemeli,	*Their borders all adorned,*
	Kahrolası domuzun	*The accursed swine's*
	Paçası nakış işlemeli,	*Trouser-cuffs worked with embroidery,*
	Bütün bir kunduz derisini	*A whole beaver pelt*
	Yarıya bölüp aldırmış,	*He had had split in half*
	Paçasına koydurmuş.	*And set upon his trouser-cuffs.*
113360	Düşman kurdu Bakay'ın	*Of Bakay, wolf to the foe,*
	Kaplanlık hali görünüp,	*The tiger nature showing forth,*
	«Beecin'e haber vereyim» deyip,	*«Let me send word to Beecin» saying,*
	Temrenli sırlı mızrağı	*The lacquered lance with pointed head,*
	Elini uzatıp ayrılıp,	*Stretching out his hand, he set forth,*
	Altın ağızlı ay balta,	*The gold-edged moon-axe,*
	Arslan Bakay ağan,	*Your elder, the lion Bakay,*
	Eyer beli gibi boyun geçidinden	*From the neck-pass shaped like a saddle-seat*
	Eğilip cellât çıktığında,	*When the executioner came bending forth,*
	Kazılmış imiş çukur yol,	*The road, it seems, was dug-out hollow,*
113370	Sırlı mızrağı ele alıp,	*Taking the lacquered lance in hand,*
	Kökçolok'un sağrısına bir vurup,	*Striking Kökçolok once on the croup,*
	Han Manas'ın kıranı,	*Khan Manas's ravaging hawk,*
	Öfkelenip bağırıp,	*Roaring out in wrath,*
	«Manas!» diye uran çağırıp,	*Crying «Manas!» as his battle-cry,*
	Sancak elde dalgalanıp,	*The standard waving in his hand,*
	Sır mızrak elde parıldayıp, Tutuşup	*The lacquered lance gleaming in his hand,*
	ölesi kahrolası,	*The accursed one doomed to die grappling,*
	Görse gönlü bölünüp,	*Seeing him, his heart was riven,*
	Bozkurt Bakay ağanın,	*Of your elder, grey-wolf Bakay,*
	Bozkurtluk hali görünüp.	*The grey-wolf nature showing forth.*
113380	Bakay mızrak uzattığında,	*When Bakay thrust out his lance,*
	Saldırıp mızrak uzattığında,	*When charging he thrust out his lance,*
	Kara benekli kaplan	*The black-spotted tiger*
	Savuşturunca Bakay ağanın	*When he parried, from elder Bakay's*

Böğründen atılıp,
Çolak Bozkurt, koca arslan
Cellâdı yiyip yutacakmış gibi,
Hır hır edip davranıp,
Bakay başta nice asker
Manas başta bin kişi,
Tam karşısından öylece,
Mızrak uzatıp göründü,
Bunu gören cellâdın
Aklı hayran, şaştı kaldı.
«Kahrolası Bakay ölmemiş,
O zamandan bu zamana
Kıyametin yüzünü görmüş.
Haykırışı kulak sağır eden,
Gulguleye gelmişim,
Onmaz bir belâya,
Kavgaya gelmişim.
Yola gelmişim,
Onulmaz bir acayipliğe,
Kara bahta gelmişim.
İnsanın kaçıp kurtulamayacağı,
Tuzağa gelmişim.
Kaynamış meğer bizim kara baht.
Çaresi yüksek, zehri güçlü,
Çareli Bakay'ın kendisiymiş.
Bu, Kakan'a atını göndermeyip,
Çekip alacağı zamanmış.
Altındaki bindiği,
Başka bir yılkıya benziyor» –
Deyip, böylece koca cellât,
Gönlü hayran, bölünür.
Boş kuyruk, yele değil,

Flank it glanced away,
The crop-armed Grey Wolf, the aged lion,
As if to devour and swallow the executioner,
Snarling, growling, moving in,
Many soldiers, Bakay at their head,
A thousand men, Manas at their head,
Right there before his face
Appeared with lances levelled,
The executioner who saw this —
His mind was dazed, he stood amazed.
«Accursed Bakay has not died,
From that time until this
He has looked on the face of doom.
His war-shout deafens the ear,
I have come into a tumult,
Into a woe past mending,
I have come into a battle.
I have come onto a road,
Into a marvel past curing,
I have come into black fortune.
From which no man may flee and escape,
I have come into a snare.
Our black fortune, it seems, has boiled up.
His remedy lofty, his venom strong,
It was resourceful Bakay himself.
He, not sending his horse to Kakan,
It was the time he would seize and take.
The mount beneath him
Seems a horse of another herd» –
Saying thus, the old executioner,
His heart amazed, is riven.
Not an empty tail and mane,

Altındaki bindiği
Beecinli'nin malı değil.
Üstünde duran can,
Benim alt edeceğim can değil.
Meğer Bakay'ın kendisiymiş,
Yol gözleyip gezdiği zamanmış,

The mount beneath him
Is no property of a Beecin man.
The soul that sits astride it
Is no soul that I shall overcome.
It was, it seems, Bakay himself,
It was the time he rode watching the road,

Ecel yeterse öleyim,
Alacık gibi iri bu burut,
Haykırıp mızrak dövüşüp,
Haykırışıp bir göreyim» –
Deyip, böylece koca cellât,
Ok geçmez giyip hazırlanıp,
Cenk silahlarını kuşanıp,
Kara boyun geçidi, taş yamaç,
Çarpışmaya çıkageldi,
Başka bir geçit, taş yamaçtan,
Hesaplaşmaya çıkıp geldi,
Er Bakay'ın yiğitliğini
Görmeye çıkıp geldi.
İşte o zaman er Bakay,
Nicesini görmüş koca,
Canım Bakay evliya,
Bozgunun hesabını düşünen,
Bir yanı bozulup gitse de,
«Bozuldu» deyip bırakmayan.
Çarpışmaya girse kaygılanmaz,
Hunhar Manas varken,
Kırk çoranın hepsi,
Kırk çoranın yeğidi,
Arslan Bakay ustasıydı,
Kaynayıp duran Kakan'dan
Çarpışmayı görmüş er Bakay,
Kara Kıtay, Mancu'dan
Vuruşmayı görmüş er Bakay.
Mercan tokalı, inci taş,
Luñ-Tun'un hanı da aralarında...
Bunlarla çarpışıp,
Alışmış Bakay değil mi,
Alp devlerle kapışmayı,

Vermiş Bakay değil mi.
Canım Bakay ağan,
Altında küheylan Kökçolok
Dizginini çekip döndürdü,
İşte o zaman Bakay Han,

If my hour has come, let me die,
This burut huge as a felt hut,
Shouting, fighting with the lance,
Let me trade war-cries once and see» –
Saying thus, the old executioner,
Donning arrow-proof mail, making ready,
Girding on his weapons of war,
The black neck-pass, the stony slope,
He came forth to the combat,
From another pass, a stony slope,
He came forth to settle the account,
The valor of the man Bakay
He came forth to behold.
Then it was that the man Bakay,
The elder who had seen so much,
Dear Bakay the saint,
Who ponders the reckoning of rout,
Though one flank break and give way,
Never quits, saying «It is routed».
Entering combat he knows no fear,
While bloodthirsty Manas lived,
Of all the forty choros,
Of the forty choros' bravest,
Lion Bakay was the master,
From seething Kakan
The man Bakay had seen combat,
From Kara Kıtay and Mancu
The man Bakay had seen battle.
With coral clasp and pearl-stone,
The khan of Luñ-Tun among them too...
Fighting with all of these,
Is not Bakay well-practiced —
In grappling with giant alps

Has not Bakay given proof.
Your dear elder Bakay,
Beneath him the courser Kökçolok,
He drew the rein and turned him,
Then it was Bakay Khan —

Kızıl-Kıya'yı yurt edinen,
Kırım'ın oğlu Muradıl
Kıtay'dan çıkmış er denen.
Muradıl ile komşu,
Akında ortak, beraber,
Bahadır cellât sen isen,
Arslan Manas'ın yoldaşı
Çoğu gitmiş, azı kalmış,
Kocamış Bakay ben isem,
Sırayla karşı durup,
Karşılıklı vuruşup,
Güç tükenip yorulursak,
Sonra cana kıyışıp,
Bu temaşayı kuralım,
Dönmeden var gücünü ver,

Arkalı Kıtay, kalabalık Mancu,
Atandan kalma büyük töre,
Sırayı önce siz alın,
Esirgemeden hazırlanıp,
Gerilip mızrağı saplayın.
Aykol arslanın yaşıtı,
Öte dünyalık sırdaşı,
«Arslan Bakay adı» deyip,
Kakançı ilindeki beyine,
Han Koñurbay arslanına,
Müjdeleyip var, cellât,
Erliğin hâli işte böyle,
Çınmaçın'ın, Beecin'in
Hanlığını isteyip al, cellât!
Gayretsiz olursan ölürsün,
Gayret demeden bu yerden,
Öbür dünyanın yüzünü görürsün.
«Geri dönmeden sapla!» deyip,

Zorlu cellât sen isen,

Hızır değmiş başından,

He who made Kızıl-Kıya his homeland,
Muradıl son of Kırım,
Called a hero come forth from Kıtay.
Neighbor to Muradıl,
Partner and comrade in the raid,
If you are the batyr executioner,
Companion of the lion Manas —
Most are gone, but few remain —
If I am aged Bakay,
Standing forth by turns,
Striking blow for blow,
If strength runs out and we grow weary,
Then, each seeking the other's life,
Let us set up this spectacle,
Give all your strength without turning back,
Kıtay with backing, teeming Mancu,
The great custom left from your fathers —
You take the first turn,
Making ready without sparing,
Draw back and drive the lance home.
Age-mate of the magnanimous lion,
His confidant for the world beyond,
Saying «His name is lion Bakay»,
To your bey in the Kakançı land,
To your lion Khan Koñurbay,
Go bear the glad tidings, executioner,
Such is the state of manhood,
Of Çınmaçın, of Beecin
Ask for and take the khanship, executioner!
If you lack zeal you will die,
If you fail to strive, from this place
You will see the face of the other world.
Saying «Strike home without turning back!»,
If you are the mighty executioner,

Touched by Hızır on his head,

Kıymetli Bakay ben isem!» Alacak görünüşü var imiş.
Kökçolok gibi at binip, Âlem yurduna bir kırgın,
Gökala mızrağı ele alıp,
Salacak görünüşü var imiş.
Kıbleye yönelip,
Kökçolok'un ağzını
Çevirip verdi ulu Bakay,
Gayretin varsa esirgeme,
«Şimdi saplayıver» deyip,
Durup verdi ulu Bakay.
Bozkurt nasıl boş dursun,
Oktan önce yetişmesi,
Bunu duyunca koca cellât
Yetip başını kesmesi,
Köktelki'ye kamçı vurup,
Haykırışı baş yarıp,
Çığlığı taş yarıp,
Öne fırlayıp bağırıp,
«Möndü!» diye uran çağırıp!
Gözcü çıkılan yolların
Öfkelenip bağırıp,
«Kakan!» diye uran çağırıp,
Gayretlenip, çılgınlaşıp,
Han Bakay'ı sağına alıp,
Kamıştan mızrak ele alıp, Kamıştan yapma mızrağını
Karısına karabasan basmış gibi,
Gürleterek uzattı işte.
Telaşlandı er pehlivan,
Kaçağı yakından kaçmış gibi,

«Tam yüreğin başı» deyip,
Kovduğunu yakından kovmuş gibi,
«Ölüme yakın orta yer» deyip,
Öfkelendi kudurası,
Karısı erkek doğurmuş gibi,
O Cööceldet yetişti,

If I am precious Bakay!» He had the look of one who would take,
Riding a steed like Kökçolok, Upon the world's whole people a slaughter,
Taking the grey-dappled lance in hand,
He had the look of one who would loose it.
Turning toward the qibla,
Kökçolok's muzzle
Great Bakay turned about,
If you have zeal, do not hold back,
Saying «Now drive it home»,
Great Bakay stood and waited.
How should the grey wolf stand idle,
His way to arrive before the arrow,
Hearing this, the old executioner —
His way to close in and take the head —
Laid the whip on Köktelki,
His war-shout splitting heads,
His scream splitting stone,
Bursting forward, bellowing,
Crying «Möndü!» as his battle-cry!
Of the roads watched by scouts,
Roaring out in wrath,
Crying «Kakan!» as his battle-cry,
Growing zealous, growing frenzied,
Taking Khan Bakay on his right,
Taking the reed lance in hand, His lance fashioned of reed,
As if a nightmare had crushed his wife,
Thundering, he thrust it forth.
The pehlivan hero grew flurried,
As if his quarry had fled from close at hand,
Saying «Right at the crown of the heart»,
As if chasing his prey from close at hand,
Saying «The middle place near death»,
The rabid one grew wrathful,
As if his wife had borne a son,
That Cööceldet closed in,

Berenci'sini kuşanıp,
Beş-Beecin'i dolanıp,
Bakay pehlivan oğulmuş,
Yöneldi mi can yutacak gibi,
Bahadırlığına bakınız,
Heybeti dağın dengi gibi,
Sallanmadan, kıpırdamadan
Eni kalın, boyu kısa,
Tutuşup ölesi domuzdan
Duramazsan benden ırak kaç,
Durup verdi kılı kıpırdamadan.
Tuttuğunu deviren,
Yaban domuzu görünüşü de var,
Karşısına çıkanı sersem eden,
Mızrak yüzden büküldü,
Pehlivanlık görünüşü de var.
Devirip vurup saplayamadan,

Girding on his Berenci,
Having circled Beş-Beecin,
Bakay was a pehlivan-born son,
When he bears down, as if to swallow souls,
Behold his valor,
His majesty like the equal of a mountain,
Without swaying, without stirring,
Broad of girth, short of stature,
From the swine doomed to die grappling —
If you cannot stand, flee far from me —
He stood fast, not one hair stirring.
Toppling whatever he seizes,
He has the look of a wild boar too,
Stunning whoever comes against him,
The lance-blade bent and buckled,
He has the pehlivan look as well.
Unable to topple, strike, and pierce him,

Haykıran tümen düşman gelse,

Though a shrieking tümen of foes should come,

Tepe saçı diken diken,
Yüzünden öfke fışkırıp,
Karşısına aldı Bakay ağanı,
Dışı sakin bir garip,
Gök mızrağı ele alıp,
Kocalmış Bakay'a
Nice oyunlar etmeye,
Beecin'in yeğin hanına
«Bakay'ın başı işte bu» deyip,
Müjdeleyip varmaya.
Hanlığını isteyip almaya,
Cellâdı Tanrı çarptı işte.
«Tam kemiğin kaşı» deyip,
«Tam yüreğin ortası» deyip,
Ölümcül yerinden Bakay'ı
Yönelip vurup geçti.
Yavuz Bakay ağanız,
«Büyük gücünü koy» deyip,
Evliyalardan er Bakay,

The hair of his crown bristling up,
Fury spurting from his face,
He took elder Bakay before him,
Outwardly calm, a strange one,
Taking the grey lance in hand,
Upon the aged Bakay
To work his many tricks,
To Beecin's mighty khan
Saying «Here is Bakay's head»,
To go bearing glad tidings,
To ask for and take the khanship —
But God struck down the executioner.
Saying «Right at the brow of the bone»,
Saying «Right at the heart's very center»,
At Bakay's mortal spot
He aimed, struck, and swept past.
Your fierce elder Bakay,
Saying «Put forth your greatest strength»,
The man Bakay, one of the saints —

Esirgemeden saplayan yaya cellât
The executioner on foot who thrust unsparing,

Taşa yumruk vurmuş gibi,
As if he had punched a stone,

Emanet cana güç geldi.
Hardship came upon the loaned-out soul.
Paramparça oldu koca mızrak,
The great lance was shattered to pieces,
Kırılmış meğer çatırdayıp,
It had broken, it seems, with a crack,
Yamaca durdu koca cellât
The old executioner stood on the slope,
Gerilip Bakay sapladı,
Bakay drew back and thrust,
Kılt edip söz etmedi,
He made no sound, said not a word,
Aldırmadı, kıpırdamadı,
He heeded not, he stirred not,
Alın alına duruşup,
Standing brow to brow,
Tüfek atıp, yay çekip,
Firing muskets, drawing bows,
Çatır çutur vuruşup,
Trading blows with crash and crack,
Sırayla saldırışıp,
Attacking turn by turn,
Ara sıra erenler
From time to time the champions,
Oçogor tüfeğiyle atışıp,
Trading fire with the oçogor musket,
Hırlaşıp kalışıp,
Snarling at one another,
Böylece fena çarpışıp,
Fighting thus most grimly,
Tam böyle dururken
While it stood just so,
Ağan Bakay, er Köktal,
Your elder Bakay, the man Köktal:
«Toyunda doksan baş kestikten sonra,
«After slaughtering ninety head at my feast,

Adımı Bakay koyduktan sonra,
After setting my name as Bakay,
Her yönden denk kıldın,
You made me equal in every way,
Gaza açıp düşmana
Opening holy war upon the foe
Eskisi gibi er kıldın,
You made me a man as of old,
Bir cellâda gücü yetmeyip,
Yet with strength too little for one executioner —

Bu denli neden eksik kıldın?» –
Why have You made me fall this short?» –
Deyip, böylece ulu Bakay,
Saying thus, great Bakay,
Ak sakalı seyrelip,
His white beard grown sparse,
«Zavallı baş, ne oldum!» – deyip,
Saying «Poor head, what have I become!»
Gücünü koyup düğümlenip,
– Putting forth his strength, knotting tight,
Kan karışık zavallı yaş
The poor tears mixed with blood
Köprücükten aşağı dökülüp,
Spilling down below the collarbone,
Çevresine bakmadan,
Without looking about him,
Hiç canını esirgemeden,
Without sparing his life at all,

«Koruyacaksan Manas, koru!» – deyip,
Saying «If you will guard me, Manas, guard me now!» –

«Koruyuşun bu yoldadır» – deyip,
Saying «Your guarding lies on this road» –
Kökçolok'un sağrısına bir vurup,
Striking Kökçolok once on the croup,
Sırlı mızrağı ele alıp,
Taking the lacquered lance in hand,
Yavuz Bakay ağan,
Your fierce elder Bakay
Coşup duran cellâda
Upon the raging executioner
Oktan önce yetişti,
Arrived before the arrow,
«Dirseğin hizası» – deyip,
Saying «Level with the elbow» –

«Asıl ölecek yeri budur» – deyip,
Saying «Here is the true death-spot» –
Gerçek kıran Bakay yetişti.
Bakay the true destroyer closed in.
«Kalmak eyerin kaşı» – deyip,
Saying «The pommel of the Kalmak saddle» –

«Tam yüreğin başı» – deyip,
Saying «Right at the crown of the heart» –
Vurup değip geçti işte,
He struck, he hit, he swept on past,
İki eteği savrulup,
His two coat-skirts flying,
Eyerinden geri kayıp,
Slipping backward from his saddle,
Üzengiden ayak kayıp,
His feet slipping from the stirrups,
Gözü gidip fildır fildır,
His eyes rolling round and round,
Ayağı gidip sallanıp,
His legs giving way, swaying,
Gücü gidip bağırıp,
His strength going, bellowing,
Acı acı feryat edip,
Wailing bitter cries,
Yıkılıp düştü bağırıp,
He toppled and fell, bellowing,
Yine Bakay er bozkurt,
Again Bakay, the grey-wolf hero,
Kökçolok'un sağrısına bir vurup
Striking Kökçolok once on the croup,
Mızrağı sıkıca ele alıp
Gripping the lance firmly in hand —
Hunhar Bakay ağanın,
Of your bloodthirsty elder Bakay
Hunharlığı pek çetin.
The bloodthirst is most grim.
Çare bulucu bilge,
A sage who finds the remedy,
Üstünlüğü pek sağlam.
His mastery is most firm.
Düz tutup mızrağı,
Holding the lance out straight,
İte tuta kaldı işte.
He pressed and shoved away.
Çevikliği ölçüsüz,
His agility beyond measure,
Bastıra bastıra kaldı.
He kept pressing down and down.
Yıkılıp gitmeden Kökçolok
Kökçolok, without falling,
Ayakta durdu hayvancağız,
Stood on his feet, poor beast,
Kırılıp gitmeden sır mızrak
The lacquered lance, without breaking,
Çember olup eğilip.
Bent into a hoop.

Önceleri Kökçolok,
Usta olmuş yüzülesi,
Ak çeliğini pas alıp,
Mızrağa doğru atılıp,
Şahlanınca domuza karşı
Küheylanlık hali görünüp,
Duramayıp gittiğinde toynağı,
Toynağa değen kara yer
Dört yanından bölünüp,
Kocasa da Bakay'ın

In earlier days Kökçolok
Had grown a master, the flay-worthy beast,
His white steel taken by rust,
Lunging toward the lance,
When he reared against the swine,
His courser nature showing forth,
When his hooves could not hold and slid,
The black earth touched by hoof
Split apart on all four sides,
Though Bakay has grown old,

Hunharlık hali görünüp.
Çift zırhlı aziz kaftan,
Köktelki'den fırlayıp,
Kaburganın kat katı
Kat katından çatırdayıp.
Böyleymiş yaya cellât.
Sönmüş ateşini tutuşturup,
Uçup yere düştü,
Düştüğü yerde ulu Bakay,
Kocamış Bakay ağan gibi
Haberin var mıdır,
Manas'tan kalan Oykuma,
Kocayınca Bakay'ın
Sapından yakalayıp,
Kınından sıyırıp alıp,
Haykırıp kından çıkarınca,

The bloodthirsty nature showing forth.
The blessed kaftan, double-mailed,
Bursting from Köktelki,
The rib-cage, fold on fold,
Cracking through its every fold.
Such was the executioner on foot.
Kindling his burnt-out fire,
He flew and fell to earth,
Where he fell, great Bakay —
Like your aged elder Bakay —
Do you have word of it? —
Oykuma, left from Manas,
When Bakay grew old,
Seizing it by the hilt,
Drawing it bare from its sheath,
When with a shout he drew it from the sheath —

Kocalığında Bakay'ın
Kan içmeden boş gezmeyen,
Kıtay'a saldığı büyük kavga.
Kana iyice doymasa,
Kurusa da kınına girmeyen.
Ele alınca ürkütüveren,
Yoldaşlık eden atı Kökçolok,
Savurunca öylece,
Kıpkızıl duman tütmüş,
Yürüyüp Bakay geldi,
Oykuma'yı kavrayıverdi,

In Bakay's old age
It never went idle without drinking blood,
The great strife he loosed on Kıtay.
If not well sated with blood,
Even dry it will not enter its sheath.
Striking terror once taken in hand,
His companion horse Kökçolok,
When he swung it so,
Crimson smoke came billowing,
Bakay came striding on,
He gripped Oykuma fast,

Yolu tükenmiş cellâdı,
Attan düşmüş yiğidi
Opol Dağı gibi kocaman,
Yaslanıp duran ereni,
Hızırlı Bakay ağanız,
Kakma çelik kılıcını
Yan tutup aldı,
Hangisi olduğu bilinmez.
Dönüp bakmadan cellâdı
Çekip durup vurdu,
Hesabını tutan adam yok,
Başı uçup vınlayıp,
Kan döküldü şarıl şarıl,
Eceli yetip Bakay'dan
Koca cellât öldü çatırdayıp. Bir yudum içecek suyu yok,
Ağan Bakay er Bozkurt,
Kurban diye kesti işte,
Altındaki Köktelki
«Bizim yılkıydı» deyip,
Ganimet edip yedeğine aldı.
Öğle vakti olduğunda,
«Üç oğlum nerede gezer?» deyip,
Canlılardan kimse kalmamış.
Her yana bakıverdi. Yanıp kavuran sıcakta,

The executioner whose road had ended,
The warrior fallen from his horse,
Huge as Mount Opol,
The champion lying propped there —
Your elder Bakay, blessed by Hızır,
His sword of inlaid steel
He took and held aslant,
Which one it was, none can tell.
Without a backward glance, the executioner
He drew on and struck him hard,
No man there to keep the count,
The head flew off whirring,
Blood poured gushing forth,
His hour come, at Bakay's hand
The old executioner died with a crash. Not one gulp of water to drink,
Your elder Bakay, the Grey Wolf hero,
Slew him as a sacrifice,
Köktelki from beneath him,
Saying «He was of our herds»,
He took as booty on his lead-rope.
When noontide came,
Saying «Where do my three sons ride?»,
No living soul remained.
He looked about on every side. In the burning, scorching heat,

Kançoro'ya giydirip,
Ganimetten kalan Köktelki'yi,
Kançoro'ya bindirip,
Ölmüş canını diriltip,
Keşfe çıkıp kim gezmiş,
Kıtay'a saldığı büyük kargaşa.
Görene sonsuz dert olur,
Sürdüğü çok yılkı,
Peşine taktığı Kançoro,
Ay gibi sarı bozkırı,
Engebeli tepe geçitlerini
Aşıp Bakay geldi,

Clothing Kançoro in it,
Köktelki, left over from the booty —
Mounting Kançoro upon him,
Reviving his dead soul,
Who has ridden out on scouting? —
The great turmoil he loosed on Kıtay.
To him who sees it, endless grief,
The many herds he drove,
Kançoro trailing at his rear,
The steppe yellow like the moon,
The rugged hill passes
Bakay crossed and came,

Ay gibi sarı bozkırdan
Bir belâyı gördü işte,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Baksa göze ilişmez,
Boz pus, yanmış toz,
Beecinli «Dıñşa» derdi,
Pus çökmüş boz bozkıra,
«Dıñşa çölü» derdi,
Koparıp yenecek otu yok,
Kazılmış derin hendekti,
Kırk günlük çöl idi,
Kumu yanıp kaynayan,
Hayvan dayanıp duramaz,

Sarp, dar dağ boğazında,
Boz alaca bayrak, kızıl tuğ*,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Boydan boya aşırı feryat figan.
Ay sancaklı kızıl tuğ,

Haykırışı kulak sağır eden
Aç çığlık, feryat figan,
Karman çorman kükreyip,
Mızrakları dikilip,
Gök açık, yer kapalı,
Ara ara yükselir bağırtı.
Külçoro ile Semetey,
Kançoro gibi azizi
Ortaya alıp kalabalık Kıtay
Salmış meğer başına
Ahir zaman kasırgası.
Tepeden tırnağa donanmış üç bahadır
Birbirinden ayrılıp,
Yalnız başına uran çağırıp,
Birbirini göremez,
Kargaşada bağırıp.
Muradıl'ın bin pehlivanı,
Külçoro'ya yönelip,
Hep birden mızrak salmış,

From the moon-yellow steppe
He beheld a calamity there,
May God never show its face,
Look — and nothing meets the eye,
Grey haze, burnt dust,
The Beecin folk called it «Dıñşa»,
Haze had settled on the grey steppe,
They called it «the Dıñşa desert»,
No grass to pluck and eat,
It was a deep-dug trench,
It was a desert of forty days,
Its sands burning and seething,
No beast can endure and stand it,

In the steep, narrow mountain gorge,
Grey-pied banner, crimson tuğ,*
May God never show its face,
End to end, wailing beyond measure.
The crimson tuğ with moon-marked standard,
War-shouts deafening the ear,
Hungry screams, wails and laments,
Roaring in wild confusion,
Their lances bristling upright,
The sky clear, the earth shrouded,
Now and again the clamor rises.
Külçoro and Semetey,
And the blessed one, Kançoro,
Hemmed in the midst by teeming Kıtay —
It had loosed, it seems, upon their heads
The whirlwind of the last days.
Three batyrs armed from head to heel,
Sundered each from each,
Each alone crying his battle-cry,
They cannot see one another,
Shouting in the turmoil.
Muradıl's thousand pehlivans,
Bearing down on Külçoro,
Had loosed their lances all at once,

Gözün kamaştığı bozkırda,
Yorulup bitkin düşen Kögala,
Çanağından yem kesilip,
Gücü kuvveti çok gidip,
Boynunu yere koyamayıp,
Gereken adımı atamayıp,
Olmamış meğer Kögala,
Başını yere koyamayıp,
Arkar gibi adım atamayıp,
Takat tükenip, güç gidip,
Soluk aldığında burnundan
Pıhtılaşmış kara kan gidip.
Boza kesip yaslanıp,
Kova gibi şişmiş zavallı baş
Kıpkızıl kana bulanıp.

On the steppe that dazzles the eye,
Kögala, worn and fallen weary,
His feed cut off from his trough,
His strength and power much gone,
Unable to lay his neck to the ground,
Unable to take the needed stride,
Kögala, it seems, was spent,
Unable to lay his head to the ground,
Unable to step like an arkhar,
Stamina spent, strength gone,
When he drew breath, from his nostrils
Clotted black blood came running.
Turning pale, sagging down,
The poor head swollen like a pail,
Smeared all in crimson blood.

Ara sıra ayak tepip,
Hayvanın gücü kalmamış, yorgun düşmüş.
Heveslenip kovsa da yetişemeyip,

Now and then stamping a hoof,
The beast had no strength left, worn out.

Though keen to give chase, he could not catch,

Almambet oğlu Külçoro
«Derdim attan oldu» deyip,
Bu yalan dünyadan geçemeyip,
Kimi yere geldiğinde,
Ay baltayla çarpışıp,
Ay baltanın başı yok,
Sapı elde kalıp,
Çomakla çarpışıp,
Çomak kırılıp çatırdayıp,
Tuttuğu yeri elde kalıp.
Karman çorman oluşup,
Böyle edip kalmışlar.
Er Kökçö'nün Kögala'sı,
Yaşını sayıp geldiğinde,
Altmışa dolmuş.
O yıl kuruyası,
Altmış yaşına varmış.
Kulağı terleyip pörtleyip,

Külçoro son of Almambet,
Saying «My woe has come from my horse»,
Unable to pass from this false world,
When he came to certain ground,
Fighting with the moon-axe,
The moon-axe head is gone,
Only the haft left in his hand,
Fighting with the mace,
The mace breaking with a crack,
Only its grip left in his hand.
All tangled in confusion,
Thus they had remained.
The man Kökçö's Kögala,
When you come to count his years,
Had reached full sixty.
That year, the withered wretch,
Had come to sixty years of age.
His ears sweating and bulging,

Hem de eyersiz Külçoro,
İnat düşmana yetişemeyip,
Yürümez oldu lapır lupur.
Altı bin pehlivan, sayısız kalday,

Üstün eri Muradıl,
Zırh cepken giymiş han imiş,
Güçlendikçe düşman karşılayan,
Zorbalanan domuzun,
Bu kadar gücü var imiş.
Bahadırlığı bambaşka,
Pehlivanlığı bir hayli,
Kızıl çelik Zulpukor'u
Kınına kuşandığı çağı imiş,
Kahrolası çorayı
Sınayıp aldığı zamanmış.
Mancularını bağırtıp,
Kırım'ın oğlu Muradıl
Tırgoot'unu tümden çağırıp,

Cepken giymiş güçlüsünü,
Taş bezenmiş seçkinini,
Çarpışmada usta çeviğini,
Mızrakta usta şöhretlisini,
Kaygısı olmayan nicesini,
Saldırınca un ufak eden
Kaygısız pehlivanını,
Varını yoğunu çağırıp,
Kılıcı pek keskinini,
Mızrağı üstün sivrisini,
Geniş göğüslü, kaba huylu,
Göğsü açık iri kıyımını,
«Haydi!» deyince öylece,
İnsanı basıp geçen,
Acımaz pehlivanını,
Gaipte dursa kaçırmayan,
Kement atan ustasını,
Gören canın umut kestiği,
Gösterişlisini, yeğinini,

And Külçoro saddleless besides,
Unable to catch the stubborn foe,
He could go no more, flap-flop.
Six thousand pehlivans, kaldays past counting,
Their foremost man Muradıl,
A khan clad in a mail jacket,
Meeting the foe the stronger he grows,
The bullying swine —
Such was the strength he had.
His valor of another order,
His pehlivan might a great deal,
His red-steel Zulpukor —
It was the season he girded it in its sheath,
The accursed choro —
It was the time he would test and take him.
Setting his Mancus shouting,
Muradıl son of Kırım
Summoning his Tirgoot one and all,

His strong ones clad in jackets,
His chosen ones decked with stones,
His nimble ones, masters in combat,
His famed ones, masters of the lance,
His many who know no care,
Who grind to powder when they charge,
His carefree pehlivans,
Summoning all he had and more,
Those whose swords are keenest,
Those whose lances are sharpest-pointed,
Broad-chested, rough-natured,
His huge ones with bared chests,
Who at the cry «Onward!» just so
Trample men and pass on over,
His pitiless pehlivans,
Who miss nothing even hidden from sight,
His masters at casting the lasso,
At whose sight the living lose all hope,
His showy ones, his mighty ones,

Ata oyunbaz* küheylanını,
Küçük Gaza'nın namı
Muradıl'ın saldığı bozgundur.
Öfkelenip bağırıp,
Pehlivanlardan Mancu'sunu,
Hepsini bırakmadan çağırıp.
Böğründen Semetey başta
kargaşayı, Almambet'in oğlu.
Kıtaylardan Muradıl
Salmış meğer o akını,
«Atanın körü, sen kalday,
Sözümü dinle bir hayli,
Kögala'lı burutu,
Bizim soydan idi,
Kaçıp gezen güruhu,
Atı cılız gelmiş,
Atanın körü kaldaylar,
Anlarsan Tanrı vermiş.

Haberin var mıdır,
Hanzadenin yaramazı,

Atına taktığı dizgini,
Almambet'in dölü denen,
Külçoro kulun ta kendisiymiş,
Bindiği Kögala yürümeyip,
Çaresiz kaldığı zamanmış.
Bu çöle geldiğinde,
On iki gün çarpışsa,
Kögala yürümez, sarkıp sallanıp,
Bu yanası Kögala
Basamaz olur lapır lupur.
Öldürmeden, yitirmeden,
Bu yanası Külçoro'yu,
Diri yakalayıverin,
Gerçek Beecin şehrine,
Gerçek Karıkan önüne
Diri bağlayıp götürün.
Gün doğusu, öte Beecin'de

His trick-playing coursers,*
The fame of the Little Gaza
Is the rout that Muradıl loosed.
Roaring out in wrath,
His Mancus from among the pehlivans,
Summoning them all, leaving none.
From the flank, Semetey at their head,
the turmoil, Almambet's son.
Muradıl of the Kıtays
Had loosed, it seems, that raid:
«Blind wretch of your father, you kalday,
Listen well to my words,
The burut on Kögala —
He was of our stock,
That band that roams in flight,
His horse has come in scrawny,
You father-blinded kaldays,
If you but understood — God has given him.
Do you have word of it?
The rogue among the khan's sons,

The rein he fitted to his horse —
The one called Almambet's seed
Is the slave Külçoro his very self,
His mount Kögala will not go,
It is the hour he is left helpless.
Since he came into this desert,
Though he fight for twelve days,
Kögala will not go, drooping and swaying,
This Kögala, may he burn,
Can tread no more, flap-flop.
Without killing, without losing him,
This Külçoro, may he burn —
Seize him alive,
To the true city of Beecin,
Before the true Karıkan
Bind him alive and bring him.
In the sunrise east, in far Beecin,

Sazañşañ'ın eline
Altın taç giydirip,
Altın tahta oturtup,
Han kaldırıp alın.
Öldürmeden ya da yitirmeden,
Diri bağlayıverin.
O eski soyun dölüdür,
Bizim Kıtay soyudur.
Gönül içinin kuruntusu,
«İşte bu senin yerin» deyip,
«Bu Kıtay senin elin» deyip,
Dediğine kandırın,
Almambet'in bulduğu yeni yer
Altının kazılmış madeni idi ya?
Armağan edip verin.
Külçoro adını yok edin,
Kıtayca ad koyun,
Karabcın'ı giydirip,
Kızıl püsküllü Kıtay'ın
Yöresinin hepsini öğretip,
Otook-ottaş giydirip,

Into the land of Sazañşañ,
Set a golden crown upon him,
Seat him on a golden throne,
Raise him up and take him as khan.
Without killing or losing him,
Bind him alive.
He is the seed of that ancient stock,
He is of our Kıtay line.
The brooding fancy of the heart —
Saying «Here is your place»,
Saying «This Kıtay is your land»,
Win him over to your words,
The new land that Almambet found —
Was it not a dug gold mine?
Give it him as a gift.
Blot out the name Külçoro,
Give him a Kıtay name,
Dress him in the Karabcın,
Of the red-tasselled Kıtay
Teach him all its ways and regions,
Dress him in otook-ottaş,

Şibe ile Mancu'yu,
Solon ile Tırgoot'u
Tümüyle bunu bildirip,
Hana haber salın,
«Azizden kalan soydur» deyip,
Değerini bilip kakançı,
Han kaldırıp alın.
Berencin'i kuşanıp,
Beye lâyık çocukmuş.
Karalcın'ı giydirseler
Hana lâyık çocukmuş.
On iki âzâsı denkmiş,
Mızrakçılardan ustaymış,
Düşmanın çaresini bilen yeğinmiş.
Muradıl orduyla basıp
Işıl ışıl kızıl kormuş,
Caanam* yurdundan böyle can,

The Şibe and the Mancu,
The Solon and the Tırgoot,
Make this known to all of them,
Send word to the khan,
Saying «He is stock left from a saint»,
Knowing his worth, O kakançı,
Raise him up and take him as khan.
Girding on the Berencin,
He is a boy fit for a bey.
Were they to dress him in the Karalcın,
He is a boy fit for a khan.
His twelve limbs are well-matched,
A master among lancers,
A mighty one who knows the foe's undoing.
Muradıl pressing with his host,
A glowing crimson ember,
From the land of Caanam such a soul*

Benzeri yok imiş.
Işıl ışıl kızıl kormuş.
Her yanı denkmiş,
Erliği ile yiğitliği
Yeryüzünde yok imiş.
Eceli bugün yetmezse,
Çaresi yolda gitmezse,
Kahrolası cellât ölmezse,
Kıyamet yüzünü görmezse,
Altı küheylan at ile
Avuç içi kadar mektupla
«Cellât bugün yetişir» deyip,
Dört bir yanın hepsine
«Haber verip geçer» deyip,
«Kazarız derin hendeğini» deyip,
Sayıklayan burutun
«Kaynatırız kara bahtını» deyip,
Öfkelenip Muradıl
Kalday'ına bunu söyleyip,
İnsanın görmediği şomluğu söyleyip,
Çok kaldaya söz söyleyip,
«Almambet oğlu Külçoro'yu,
Hedefleyin» diye söyleyip.

Has never had his like.
A glowing crimson ember.
Well-matched in every part,
His manhood and his valor
Have no equal on the earth.
If his hour does not come today,
If his remedy does not fail on the road,
If the accursed executioner does not die,
If he sees not the face of doom,
With six courser steeds
And a letter the size of a palm,
Saying «The executioner arrives today»,
To all four quarters round
Saying «He passes on giving word»,
Saying «We shall dig his deep trench»,
Of the raving burut
Saying «We shall boil his black fortune»,
Muradıl, waxing wrathful,
Speaking this to his kalday,
Speaking ill-omens no man has seen,
Speaking words to many a kalday,
«Külçoro son of Almambet —
Take him for your mark», he said.

Hanı buyruk kıldığında,
Karası bakıp durur mu,
Eri buyruk kıldıktan sonra,
Telaşlı kalabalık Mancu
Saldırmadan durur mu hiç!
Külçoro'ya doğru
Erenlerin hepsi yarışıp,
Mızrakların hepsi çarpışıp,
Toprak uçup, toz yanıp,
Dağ bozulup yer kaynayıp,
Mızrağın başı sallanıp,
İnsanın başı kıpırdayıp,
Ayrılıp çıkan yol ile,
Kılceerde ile yan yan gidip,
Asırda görülmemiş kavga başlatıp,

When the khan has given command,
Shall his common folk stand watching?
Once their lord has given command,
The flurried, teeming Mancu —
Shall they ever hold from charging!
Toward Külçoro
All the champions racing,
All the lances clashing,
Earth flying, dust burning,
Mountains crumbling, earth seething,
Lance-heads swaying,
Men's heads stirring,
Along the road that branches off,
Going sidelong on Kılceerde,
Starting a fight unseen in a century,

Pehlivanları bambaşka,
Küheylanları akıtmalı,
Buğulandırıp at binip,
Seçme kumaştan kaftan giyip,
Dönmeden mızrak uzatışıp,
Geri çekilmeden vuruşup,
Muradıl'ın kavgası,
Bunun aslını sorarsan,
Küçük Gaza'nın namıdır.
Yağmur gibi yay oku döküp,
Dolu gibi kurşun atıp,
Sallanıp mızrak görünüp,
Bakıp duran çoranın,
Gönlü gidip bölünüp,
Külçoro hayıflandı işte:
«Ah yazık, aziz can,
Dökülecekmiş bizim kan,
Doğru düşünsem can yanıp,
Duruşunda bulunamadım,
Tam altı ay boyu çarpışıp,
Vuruşunda bulunamadım.
Tutup binecek küheylan yok,
Yardım edecek kardeş yok,

Their pehlivans of another order,
Their coursers with white blazes,
Riding horses steaming with sweat,
Wearing kaftans of choice cloth,
Thrusting lances without turning back,
Trading blows without retreat —
Muradıl's battle,
If you ask its true source,
Is the fame of the Little Gaza.
Pouring bow-arrows like rain,
Firing bullets like hail,
Lances looming, swaying,
The choro who stood watching —
His heart failed and was riven,
Külçoro lamented then:
«Alas, alack, dear soul,
Our blood, it seems, must be spilled,
When I think rightly, my soul burns,
I could not be there at his stand,
Fighting six whole months through,
I could not be there at his striking.
No courser to catch and mount,
No brother to lend aid,

Atım kocamış Kögala,
At bulmaya derman yok.
Dayanak olacak yurdum yok,
Beşer altışar birden saplayıp,
Kaçıp girecek yer de yok,
Kıtay'ı Tanrı çarpar besbelli,
Ansızın basıp gelirse,
Kazara yakalarsa,
Sürüp sokup Beecin'e
Kırk urgan boyu zindana,
Kapatıp beni,
Yapacağını yapar besbelli,
Cana ezâ eder besbelli,
Kımıldamadan tek olup,
Bu oyunu oynar besbelli.

My horse is aged Kögala,
No means to find a horse.
No homeland to be my prop,
Thrusting five and six at once,
Nor any place to flee and hide,
Surely God will smite Kıtay,
If they come pressing on unawares,
If by mischance they seize me,
Driving me, thrusting me into Beecin,
Into a dungeon forty rope-lengths deep
Shutting me away,
Surely they will do their worst,
Surely they will torment my soul,
Alone, unable to stir,
Surely they will play this game.

Azıp gitmiş bu domuz
Böylece başımı alır besbelli.
Dayanağım Bakay ağam yok,
Kançoro ile Semetey,
İki töröm, onlar da yok,
Böyle miydin, bok dünya!» – Ecelden önce dengi,
Deyip, böylece Külçoro,
Muradıl başta nice can,
O yere geldiğinde,
Dört bir sırttan ordu saldı,
İşte o zaman Külçoro,
Göz kaş demeden, yılmadan,
Karagün bozkurt Semetey,
Aşağı yukarı bakmadan,
Ölümden canını esirgemeden,
Çevresine bakmadan,
Hiç canını esirgemeden,
Gümüş kemer kuşanıp,
Güneş gibi yüzüne nur vurup,
Altın kemer kuşanıp,
Ay gibi yüzüne nur vurup,
Külçoro'nun halini sorarsan,
Çevresine bakınıp,
Aç kurt gibi yalanıp,
Kapkara kana kanışıp,
Kalabalık tümen, sayısız orduya,

Kaçmadan kendisi çarpışıp,
Soluklanınca «çüh!» deyip sürüp,

This swine gone all astray
Surely thus will take my head.
My prop, my elder Bakay, is not here,
Kançoro and Semetey,
My two törös, they are not here either,
Were you always thus, foul world!» –
Before the hour of death, his match,
Saying thus, Külçoro —
Many souls with Muradıl at their head,
When he came to that place,
Loosed hosts from all four ridges,
Then it was Külçoro,
Heedless of eye or brow, unflinching,
Semetey, grey wolf of the black day,
Looking neither down nor up,
Not sparing his life from death,
Without looking about him,
Without sparing his life at all,
Girding on a silver belt,
Light striking his face like the sun,
Girding on a golden belt,
Light striking his face like the moon,
If you ask how Külçoro fared,
Glancing all about him,
Licking his lips like a hungry wolf,
Steeped in pitch-black blood,
Against teeming tümens, hosts past counting,
Himself fighting without flight,
When he caught breath, crying «çüh!» he spurred,

Kögala ile fırlayıp,
İnişte er saplayıp,
Mızraktan yakın geleni,
Öfkelenip fırlatıp,
İncikten tutup savurup,
Haykırışı aşkın, bağırıp,
Durak vermeden savurup,

Bursting forth on Kögala,
Spearing a man on the downslope,
Him who came nearer than lance-reach
In wrath he hurled away,
Seizing by the shin and flinging,
His war-shout overflowing, bellowing,
Flinging without pause —

Oğlanın hâli işte böyle.
«Manas!» diye uran çağırıp.
Kımıldayan tüm bedeninde,
Sinek kadar yeri sağlam değil,
Şapır şupur kan olup,
Ağası ile törösü,
Kançoro'yu görmeye
İki gözü dört olup.
Suyu olmayan çölmüş,
Ölüp kalınacak yermiş.
Karaltısı yok, geçidi yok,
Bak hele, böyle işler beceren
Bunun gibi arslan yok.
Çetin savaş olduğunda
Ceylan gibi gözü süzülüp,
Külçoro'nun etine
Yetmiş mızrak birden değip,
Takat tükenip, güç gidip,
Dermanı gidip durmuştu,
Günde dinlenip durmadan,
Gün hesabını tutmadan,
Gece gündüz vuruşan,
Dördü gidip yılkı almış,
Kim görmüş böyle işi.
Er Muradıl, çok pehlivan,
Kocaman mızrak uzatışıp,
İri iri balta kaldırıp,

Such was the young man's state.
Crying «Manas!» as his battle-cry.
In all his stirring body
No spot sound even as a fly,
All spattering with blood,
His elder and his törö —
To catch sight of Kançoro
Both his eyes grew wide as four.
It was a desert without water,
A place where one lies down and dies.
No shadow-shape, no pass —
Look now, one who works such deeds —
There is no lion like to him.
When the battle turns most grim,
His eyes narrowing like a gazelle's,
Into Külçoro's flesh
Seventy lances struck at once,
Stamina spent, strength gone,
His vigor had drained away —
Never resting by day,
Keeping no count of days,
Battling night and day,
Four had gone and taken herds,
Who has ever seen such a thing?
The man Muradıl, pehlivans many,
Thrusting out enormous lances,
Raising huge axes high,

Tutuşup ölesi Kıtaylar
Dört bir yandan ordu saldı, «Can»
deyip Tanrı yaratmışsa,
Ortasında dimdik,
Yaman Çoro kaldı.
Cefa görüp at yürümeyip,
Kıtay hep birden üşüşürken,
Canını koymadan Muradıl,
Beecin'e bağlayıp götürürken,

Başına kook giydirip,

The Kıtays doomed to die grappling
Loosed hosts from all four sides, If God
created him saying «a soul»,
Bolt upright in their midst
The fierce Çoro remained.
His horse, suffering, would not go,
While the Kıtay swarmed all at once,
While Muradıl, unsparing of life,
Was binding and bearing him toward
Beecin,
Setting the kook upon his head,

Kavgayı fena salarken,
Hep birden basıp pehlivanlar,
Kalabalık Kıtay Mancu'ya
Çoro'yu bağlayıp alırken,
Bele çıkıp vardığında,
Yiğidin hâli işte böyle,
Namlı Bakay ağan,
Sırttan gözünü saldı,
İki yanaktan akan yaş,
Boz pus, yanmış toz,
Çepeçevre nice han,
Ortada kalan yalnız can.
Yaradan'a yalvarıp:
Külçoro'yu gördüğünde,
Fazlasıyla yeğin erenin
Kırgın saldığı zamanmış.
«Külçoro ile Kançoro,
Kahrolası Kögala,
Boğuşmada duramaz olmuş ya,
Üçünü Tanrım esen kıl!
Azık yemez can idi,
Aklı temkinli çocuktu,
Almambet oğlu Çoro'yu
Gönlü isterse Muradıl,
Çepeçevre kuşatmış ya.
Kocamışken ben Bakay,
Ecelim yeterse öleyim,
Gazaplı Kıtay, çok Mancu,
İkimizi koyup birimizi al!
Boğuşup dururken
Karaltı olup destek vereyim.

Yılmadan girip öleyim,
Yiğit Külçoro oğluma
Medet olayım.
Belâlı zahmet saldırıp,
Badana* giyip salınıp,
Tükenecek zaman kıl.
Yavru kaz gibi öterek,

While loosing the fight most foully,
The pehlivans pressing all at once,
While to the teeming Kıtay and Mancu
They bound and took the Çoro,
When he came up onto the ridge,
Such is the warrior's state,
Your famed elder Bakay
Cast his gaze from the ridge,
Tears running down both cheeks,
Grey haze, burnt dust,
Khans on every side around,
One lone soul left in the midst.
Pleading with the Creator:
When he saw Külçoro,
Of the champion mighty beyond measure
It was the hour he loosed his slaughter.
«Külçoro and Kançoro —
The accursed Kögala
Can no longer stand the struggle —
Keep the three of them safe, my God!
He was a soul that took no victuals,
A boy of prudent mind,
The Çoro, Almambet's son —
If his heart desires, Muradıl
Has ringed him round about.
Old as I am, I, Bakay,
If my hour has come, let me die,
Wrathful Kıtay, Mancu many —
Spare two of us and take the one!
While the struggle rages on,
Let me be a looming shape and lend support.
Let me plunge in unflinching and die,
To my brave son Külçoro
Let me be his succor.
Loosing a woeful toil upon them,
Donning badana mail, swaying forth,*
Make this the hour they are spent.
Crying like a gosling,

Kaplan doğmuş er idi,
Çoro'yu Tanrım esen kıl.
Adımı sık atayım,
Ordu içinde Külçoro,
Kurban olduğum yavrumu
Ayırıp kurtarayım.
Kır sakallı ben Bakay,
Ölmeyip sağ gezerken
Hangi murada ereyim.
Bir Külçoro çocuk için,
Dalıp karışayım» –
Deyip, böylece, er Bakay,
Sayısız orduya doğru dönüp,
Köprücükten aşağı yaş dökülüp,
Öfkelenip çırpınıp,
«Mancu ile vuruşta,
Başımı esen eyle.
Semetey ile bu üçü,
Coşup Kıtay yetişir mi,
Yetimlere rast gelmeden,
Birer birer bağlayıp geçer mi?
Bakburçun'a, Dıñşa'ya
Ganimet alıp gider mi?
«Üveyimi bırak, öz evladımı al,
Gençleri bırak, ihtiyarı al,
Kocamışken ben Bakay,
Gayreti sıkı koyayım,
Gölge olduğum çocuklara
Kurban olup kalayım!» –
Deyip, böylece, er Bakay,

He was a man born a tiger,
Keep the Çoro safe, my God.
Let me press my steps in close,
Külçoro amid the host —
My child for whom I'd be the offering,
Let me cut him free and save him.
I, Bakay of the grizzled beard,
While I walk alive, undying,
What desire is left me to attain?
For the one boy Külçoro
Let me dive in and join the fray» –
Saying thus, the man Bakay,
Turning toward the countless host,
Tears spilling down below the collarbone,
Raging and thrashing:
«In the fight with the Mancu,
Keep my head unharmed.
Semetey and these three —
Will the Kıtay, surging, overtake them?
Coming on the orphans unawares,
Will they bind them one by one and pass?
To Bakburçun, to Dıñşa,
Will they carry them off as booty?
«Leave my stepchild, take my own child,
Leave the young ones, take the old man,
Old as I am, I, Bakay,
Let me set my zeal on hard,
For the children I have shaded
Let me fall an offering!» –
Saying thus, the man Bakay,

Ak sakalı parıldayıp,
Kökçolok'un sağrısına bir vurup,
Gök mızrağı ele alıp,
Issız bozkıra yol salıp,
Aziz Bakay saldırıp,
Oktan önce yetişip,
Mızrakla esirgemeden,

His white beard gleaming,
Striking Kökçolok once on the croup,
Taking the grey lance in hand,
Setting his road across the desolate steppe,
Blessed Bakay charging,
Arriving before the arrow,
Unsparing with the lance,

Çok vuruşup geçişip,
Öfke dökülüp bağırıp,
«Kurbanın olayım Külçoro!» – diye
çağırıp, Varılıp dönülmez ayrı yol,

Yöneldiğinde kan döküp,
Yaralaşıp kaldı işte,
Yüz yüze gelip vuruşup,
Birbirine karıştı işte.
Nice küheylan atların
Eyeri düşüp böğrüne,
Öylece gezen bundan çok,
Kimi zorlu pehlivanlar
Hendek, çukur yer arayıp,
Şaşkın gezen daha çok.
Tam mızrak dövüşünün içinde
Kuskunu kopup,
Nice zorlu küheylanın
Eyeri gidip boynuna,
Tepinip gezen bundan çok.
Mızrak değip kazara,
Uçup gidip ansızın,
Ne yapacağını bilemeyip,
Sinek kadar canını gizleyip,
Debelenip gezen bundan çok.
Bakay ile Külçoro,
Kavgaya girip kalmışlar,
Onmaz bir müşküle,
Gulguleye girmişler.
Haykıran kalabalık ordu,
Kavgaya girmişler.
Haykıran tümen ordu
Karşılaşmak nasip olmadan,
Kaynamış meğer bizim kara baht.

Tükendikçe tüten,
Deccal imiş Muradıl,
Öncekinden güçlendi,
«Kendi sataşan burutu,

Trading many blows in passing,
Wrath pouring forth, bellowing,
Crying «Let me be your offering,
Külçoro!» – A parted road gone down without return,
Spilling blood where he bore down,
They stood trading wounds,
Coming face to face, striking,
They mingled each with each.
Of many courser steeds
The saddles slipped to their flanks,
More than plenty roamed just so,
Some mighty pehlivans,
Seeking trench and hollow ground,
Still more roamed about bewildered.
In the very thick of the lance-fight
Their cruppers snapping,
Of many a mighty courser
The saddle slid onto the neck,
More than plenty roamed bucking.
Struck by a lance by mischance,
Flying off all of a sudden,
Not knowing what to do,
Hiding their fly-small souls,
More than plenty roamed floundering.
Bakay and Külçoro
Had plunged into the fray,
Into a strait past mending,
They had entered the tumult.
The shrieking, teeming host —
They had entered the fray.
The shrieking tümen host —
Before a meeting could be granted,
Our black fortune, it seems, had boiled up.

Smoldering the more it is spent,
Muradıl was a very Deccal,
He grew stronger than before:
«The burut who himself gave provocation,

Hükmedip büyük temaşa,
«Yapmaz» demek de nedir?
Kahrolası bu yurda
Bende görülmedik ibreti
«Yapmaz» demek de nedir?
Yel yememişe çevirelim.

Geri dönüp Kakan'a
Hiç gelmemişe çevirelim!»

Deyip, böylece Muradıl,
Atışması aşkın kavga salıp,
Ceerde'nin sağrısına bir vurup,
Kılçıklı mızrağı ele alıp,
Mağara gibi ağzı açılıp,
Öfkeyle çıkan salyası,
Bıyığına saçılıp.
Yandan orduyu saldı,
Yerin üstü pus içinde,
Göz yetmeyen kavga olup,
Kırılanlar düşüp kaldı,
İşte böyle dururken,
Kırım'ın oğlu Muradıl,
Bu belâyı ettiğinde,
Manas'ın oğlu er Semeñ,
Aalam* yurdu perişan eden,
Şay'ın koruduğu şer* yiğidin,
Altında Buurul kanadı,
Ordudan görse bir tümen,
Tek kişi gibi görmek âdeti.
Sırlı mızrağı kaldırıp,
Dışarıdan görüp Muradıl'ı,
Yüzleşip belâ salmaya,
Bakay ile Külçoro'yu
Ayırıp kurtarmaya,
Horoz gibi dimdik aziz arslan,

Yerinden oynamaz yaman er.
Yağlanmış buğday yüzlenip,

Commanding a great spectacle —
What is this saying «He will not»?
Upon this accursed land,
A warning-sign unseen in me —
What is this saying «He will not»?
Let us leave them as if wind had never touched them.
Turning back to Kakan,
Let us make them as if they had never come!»
Saying thus, Muradıl,
Loosing a fight of surpassing gunfire,
Striking Ceerde once on the croup,
Taking the barbed lance in hand,
His mouth gaping like a cavern,
The slaver flung out in his fury
Spattering on his moustache.
He loosed the host from the flank,
The face of the earth wrapped in haze,
A fight beyond the eye's reach,
The slain fell and lay still,
While it stood just so,
Muradıl son of Kırım —
When he had worked this woe,
Manas's son, the man Semeñ,
Who lays waste the land of Aalam,*
Of the şer warrior whom Şay protects,*
Beneath him his wing, Buurul,
Though he see a tümen of the host,
His way is to see it as one man.
Raising the lacquered lance,
Spying Muradıl from without,
To face him and loose calamity,
Bakay and Külçoro
To cut free and rescue,
The blessed lion, upright as a cock,

The fierce man never shifted from his place.
His face like oiled wheat,

Sır mızrak elde dikilip,
Alaca sis gözlenip,
Okluğuna ok dolduran,
Yüzleşeni yerde bırakan.

Ay gibi kürekte parıldayıp.
Ecelden geri dönmeyen,
Gökten inen Boz kise,
«Ölüm» dese, yanası,
Asla geri dönmeyen.
Hasmına değdiğinde
Irmak suyunu bağlayan,
Gazabına aldığında
Öz yakınını bile yok eden.
Manas'ın oğlu Semetey,
Öfkelenip bürünüp,
Karlı gün gibi bulutlanıp,
Kapı kanadı gibi ak dişi,
Halkta olmayan başka dişi
Bembeyaz sırıtıp çıkmış,
Kan içiciliği sahiden tutup,
Tanrı kutlamış onu.
Kasılan koca Buurul'u
Oynatıp kamçılayıp,
Aygır gibi Buurul'u
Ok yanılıp değmesin diye
Dikkatle örtüp kaplayıp,
Davul kulak sağır edip,
Gökten bulut titreyip,
Trampet çalıp ilerletip,
Gökten yıldız dökülüp,
Bakır zurna takırdayıp,
Boru, zurna çaldırıp,
Tanın ardı kabarıp,
Manas'tan kalan Celmayan,
Altı yaşına girmiş iğdiş deve,
Tan ağarıp söktüğünde,
Ok ve barutu yükletip,
Aygır gibi Buurul'u,

The lacquered lance upright in hand,
Watching the mottled mist,
Who fills his quiver full of arrows,
Who leaves on the ground whoever faces him.
Gleaming moon-like at the shoulder-blade.
Who turns not back from death,
The Boz kise come down from heaven,
Though one say «Death», the burning one,
Never turning back at all.
When it strikes his adversary
It dams the river's water,
When he takes one in his wrath
He destroys even his own kin.
Manas's son Semetey,
Wrapping himself in wrath,
Clouding over like a day of snow,
His white teeth like a door-leaf,
Teeth like no other among the people
Bared snow-white in a grin,
The blood-drinker's fury truly seized him,
God has blessed him.
Great Buurul, proudly tensing,
He set him prancing with the whip,
Buurul like a stallion —
Lest an arrow strike astray,
He covered and cased him with care,
Drums deafening the ear,
Clouds trembling in the sky,
Advancing to the beat of snare-drums,
Stars spilling from the sky,
Copper zurnas rattling,
Having horns and zurnas sounded,
The wake of dawn swelling up,
Celmayan, left from Manas,
The gelded camel entering his sixth year,
When dawn whitened and broke,
Having arrows and powder loaded on,
Buurul like a stallion,

Coşturup silkindirtip,	*Rousing him, making him shake himself,*
Eri ölmüş gibi çırpındırtıp,	*Making him flail as if his master had died,*
Kimi yerde yüzülesi	*In places the flay-worthy beast*
Uçan kuşla yarışıp,	*Racing the flying bird,*
Semetey, Bakay, Külçoro,	*Semetey, Bakay, Külçoro,*
Sımsıkı düğümlü ak dizgin,	*The white rein knotted fast,*
Çekemeyip elde kasılıp, Birleşiverdiler işte.	*Straining stiff in the hand, uncheckable, They joined as one at last.*
Feryat edip silkinip,	*Crying out, shaking himself,*
Atası hunhar Manas'tan	*From his sire, bloodthirsty Manas,*
Emanet kalan Akkelte,	*Akkelte, left in trust,*
Boz kise'yi bele kuşanıp,	*Girding the Boz kise at his waist,*
Uçsuz, ıssız bozkırdan,	*Across the endless, desolate steppe,*
Muradıl'a saldırıp,	*Charging upon Muradıl,*
Semetey girdi bir yandan.	*Semetey came in from one side.*
Bindiği atı Kulansur,	*His mount Kulansur,*
Oynatıp süzdürüp,	*Making him prance and glide,*
Hayvandan başka türlü oynatıp,	*Making him dance like no other beast,*
Yiğitten kalan yedi tuğu	*The seven tuğs left from the warrior*
Yedi yere dikip,	*Planting in seven places,*
Yettiği yeri ezdirip,	*Crushing whatever ground he reached,*
Semetey girdi bir yandan.	*Semetey came in from one side.*
Altındaki bindiği,	*The mount beneath him*
Adımı sık atmış,	*Pressed his strides in close,*
Köböş Han'ın Köktelki'sini	*Köböş Khan's Köktelki*
Eyersiz yedeğine almış.	*He had taken saddleless on his lead-rope.*
Karşı yamacın sırtından	*From the ridge of the facing slope,*
Kargaşa salıp ok atıp,	*Loosing turmoil, shooting arrows,*
Ordu basacak yerinden	*From where he might fall upon the host,*
Kançoro gelip yetişmiş.	*Kançoro had come and arrived.*
Tan ağarıp, yel esip,	*Dawn whitening, wind blowing,*
Yere ışık değdiğinde,	*When light touched the ground,*
Soğuk yeli vurduğunda,	*When the cold wind struck,*
Yer görünüp durduğunda,	*When the ground came into view,*
Göğü yaran gulgule olup,	*With a tumult splitting the sky,*
Mızrak tutan erenler	*The lance-bearing champions*
Birbirine girdiler işte.	*Fell upon one another then.*

Ayrı düşmüş dört kaplan,
The four tigers driven apart,

Serçe uçmaz geniş vadiden,
From the broad valley where no sparrow flies,

Düşman kurtulmaz geniş yerden,
From the broad ground where no foe escapes,

Ecel yetişmez mızraktan,
From the lance that death cannot outrun,
Günde dinlenip durmadan,
Never resting by day,
Gün hesabını tutmadan,
Keeping no count of days,
Gece gündüz çarpıştılar,
They battled night and day,
Gazanın hâli işte böyle,
Such is the state of holy war —
Esirgeyip nerede kaldılar!
Where was any sparing then!
Mızrakçıların ustası ölüp,
The master of the lancers dying,
Muradıl'ın elinden
At Muradıl's hand
Pehlivandan nice yeğin ölüp,
Many a mighty pehlivan dying,
Luñtu-Teyteñ han ölüp,
The khan Luñtu-Teyteñ dying,
Bu olan vuruşta
In this battle that befell,
Malın canın hepsi ölüp.
Beast and man, all dying.
Kılceerde'nin ağzını
Kılceerde's head
Çevirip çıktı Muradıl,
Muradıl turned about and rode out,
Öz saçını kendi yolup,
Tearing his own hair himself,
Koparak çıktı Muradıl.
Muradıl rode out rending it.
Kılceerde'yi döverek,
Beating Kılceerde,
Tepinip çıktı Muradıl,
Muradıl rode out stamping,
«Ettin, burut, bize!» – deyip, «Saldırın pehlivanlar,
Saying «You have done this to us, burut!» – «Charge, pehlivans,
Ağlayıp çıktı Muradıl.
Muradıl rode out weeping.
Gazapla çekilen sır ok,
The lacquered arrow drawn in wrath —
Muradıl'ın saldığı hikâye.
The tale that Muradıl loosed.
Kapıp alıp Muradıl,
Muradıl snatching it up,
Kocamış Bakay ereni,
The aged champion Bakay —
Yönelip Bakay yiğidine,
Bearing down on the warrior Bakay,
Pehlivanları bağırtıp,
Setting his pehlivans shouting,
«Kıl kadar tekiniz kalmadan,
«Till not one hair of you remains,
Kırılıp tümden gidin» deyip,
Go down, cut down to the last» saying,
Pehlivanının hepsini,
All of his pehlivans,
Koca Çuyguçu ihtiyarını,
Old aged Çuyguçu too,
«Bakay'a doğru yönelin» – deyip,
Saying «Bear down upon Bakay» –
Yanasının hâli işte böyle,
Such is the state of the burning wretch,

Sürüyle giden çok pehlivan,
«Zorbalanan buruttan
Ölmeden biriniz gitmeyin» – deyip,
«Bu Beecin'in görkemini,
Kaptırıp Kalça'nın
Yeri kaplayan yılkısını,

Bu horluğu göreceğine,
Doğmadan yerin dibine çök» – deyip,

«Sağ kalmadan öl» – deyip,
Gayretlenip bağırıp,
Mancu'dan derlediği pehlivanı

Birini koymadan Muradıl
Almış meğer çağırıp.
«Sarp yandan keşif ettirip,
Manas'ın oğlu Semetey,
Hunharın oğlu çunağa
Nice malı kaptırıp,
Beecin'i nasıl görürüz,
Yüzleşe yüzleşe ölürüz.
Kakan'ı nasıl görürüz,
Kapışa kapışa ölürüz.
Tutuşup ölesi buruta
Karşıdaki yolu gözlettirip,
Var olan dünyalık, sayısız davar,
Kurnaz buruta kaptırıp,
Nasıl sağ kalırız!
Atışmayı bolca ederiz!» –
Deyip, böylece, Muradıl,
Kızıl alaca gök zırh,
Ok geçmez pek zırh,
Görenin gönlünü kandıran,
Hiçbir ok geçmez demirden,
Burması nice zırh takımından,
Köşe köşesine koydurmuş.
Onardan kopça, pek düğme,
Cevherden düğme yumruk kadar,

Many pehlivans going in droves,
«From the overweening burut,
Let none of you go without dying» – saying,
«The splendor of this Beecin,
Having let be seized the Kalça's
Herds that covered all the earth,

Rather than see this disgrace,
Sink unborn into the earth's depths» –
saying,
Saying «Die rather than live» –
Growing zealous, bellowing,
The pehlivans he had mustered from
Mancu,
Leaving not one behind, Muradıl
Had summoned, it seems, and taken.
«Having scouts sent from the steep side,
Manas's son Semetey —
To that wretch, the bloodthirsty one's son,
Letting so much livestock be seized,
How shall we look on Beecin?
We shall die facing him again and again.
How shall we look on Kakan?
We shall die grappling again and again.
To the burut doomed to die grappling
Having the road ahead watched,
All our worldly goods, cattle past counting,
Letting the cunning burut seize them,
How shall we stay alive!
We shall give them fire aplenty!» –
Saying thus, Muradıl —
Grey mail dappled with red,
Stout mail no arrow pierces,
Beguiling the heart of the beholder,
Of iron no arrow can pierce,
Its coils from many suits of mail
He had set at every corner.
Clasps by tens, buttons stout,
Jeweled buttons big as fists —

Görsen pehlivan Muradıl'ı,
Heybeti dağın dengi gibi,
Saldırsa halkı yutacak gibi,
Karşısına kul varmamış,
Namlı çetin Koñurbay,
Çınmaçın'ın Beecin'inde
Koñurbay'dan başka can

Could you see the pehlivan Muradıl:
His majesty like the equal of a mountain,
Charging, as if to swallow a people whole,
No slave has ever stood against him,
The famed, grim Koñurbay —
In Çınmaçın's Beecin
No soul besides Koñurbay

Söz söyleyecek kalmamış.
Gergedanı gör, fili gör,
Boz alaca fil gibi atılan,
«Düşman» deyince davranan,
Muradıl gibi eri gör.
Mağara ağızlı sır yayı,
Sır yayı ele aldı,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Altmış hartuç, seksen ok
Onu sıraya dizdi,
Muradıl'ın hâli işte böyle,
Namlı Bakay ağanı
Nişan alıp durdu,
Oynadığında oçogor,
Oçogor'u ele aldı,
Bir atışta Bakay'ı
Arka arkaya on iki kez atıverdi.
Ağan Bakay'ın üstüne
Işığı güzel sır ok,
Yarısı yay hikâyesi,
Ecel zebanisi gibi Muradıl,
Yaylım ateş edip durdu.
Yağmuru gör, koru gör,
Yağmur gibi yağan oku gör,
Doluyu gör, topu gör,
Şaşmadan değen oku gör.
Ne zaman olsa kanadı,
Kara Kıtay, çok Mancu,
Canına fena zor gelse,
Günü büyüyle çevirmek âdeti.
Kocamışın yada taşını

Was left who dared to speak.
Behold the rhinoceros, behold the elephant,
Charging like a grey-pied elephant,
Springing at the word «Foe» —
Behold a man like Muradıl.
The lacquered bow with cavern mouth —
He took the lacquered bow in hand,
May God never show its face,
Sixty cartridges, eighty arrows,
He set them out in rows,
Such is Muradıl's state,
At your famed elder Bakay
He stood and took his aim,
When the oçogor came into play,
He took the oçogor in hand,
At Bakay in a single volley
He fired twelve times, one on another.
Upon your elder Bakay
The lacquered arrow, fair its light,
Half of it the bow's own tale,
Muradıl like a fiend of death
Kept up his volley fire.
Behold the rain, behold the embers,
Behold the arrows raining down like rain,
Behold the hail, behold the cannon,
Behold the arrows striking without fail.
Whenever it may be, his wing,
Kara Kıtay, Mancu many,
When their souls are sorely pressed,
Their way is to turn the day with sorcery.
The old one's yada stone

Okluklu torbadan
Onmaz herif çekip aldı.
Duru akan pınara,
«Buruta saldım belâyı» – deyip,

Ala kancık sulusepken,
Vurup durdu.
Koyaktan bulut bulunup,
Kırana sis kapanıp,
Gökten yığın yığın bulut dönüp,
Büyüyle günü açtı,
Yere dolu dökülüp,

Rüzgâr olup, ot dalgalanıp,
Yer bozulup kıpırdayıp,
Gökten altı dere dolu
sulusepken,
Açık günü sımsıkı örtüp,
Koparmış meğer Muradıl,
Kinli vuruş, büyük kavga,
Salmış meğer Muradıl,
Bozkurt Bakay ağanız,
Nicesini görmüş ağanız,
Dili düzgün Bakay'ın
Bilgeliği ölçüsüz,
Kendisi hatip Bakay'ın
Üstünlüğü ölçüsüz.
Bilge Bakay koca,
Bu nicesini görmüş evliya.
Amansız günü büyüledi.
Çare etmeden kalmadı.
Yamaçların hepsine dolu yağdırıp,
Eteklerin hepsine yağmur yağdırıp,
Yamaçtaki yerin ağacı
Kökü çıkıp dikilip,
Sığır gibi, deve gibi kara taş
Koyağa düşüp tıkanıp.
Hendeklerin hepsini tıkayıp,
Tepelerin hepsini yığıntıya çevirip,

From his quivered pouch
The wretch past mending drew it forth.
Into the clear-flowing spring,
Saying «I have loosed calamity on the burut» –
The pied-bitch driving sleet,
He kept on striking.
Cloud gathering from the hollow,
Mist closing on the ridge,
Clouds wheeling heap on heap in the sky,
With sorcery he cleared the day,
Hail pouring down on the earth,

Wind rising, grass rippling,
Earth breaking up and shifting,
From the sky six valleys' worth of hail and sleet,
Shrouding the clear day tight,
Muradıl, it seems, had raised it,
The spiteful clash, the mighty fray,
Muradıl, it seems, had loosed it,
Your elder, grey-wolf Bakay,
Your elder who has seen so much —
Of Bakay of the well-set tongue
The wisdom is beyond measure,
Of Bakay, himself an orator,
The mastery is beyond measure.
The sage, old Bakay,
This saint who has seen so much —
He charmed the merciless day.
He did not fail to find the remedy.
Raining hail on all the slopes,
Raining rain on all the skirts below,
The trees of the ground on the slope
Torn up, roots on end,
Black stones big as oxen, big as camels,
Falling and choking the hollow.
Choking all the trenches,
Turning all the hills to rubble-heaps,

Yer bozulup gürleyip,
Dağ dağın başından
Alçak sis yürüyüp gürleyip.
Sert büyüsünü saldı,
Becerikli Bakay ağanız,
Bakıp duracak can mıdır,
Dört bir yanından bulutun
Rüzgâr sürüp kıpırdayıp,
Kendisi yadacı ulu Bakay,
Bozkırın hepsi buğu olup,

Earth breaking up and rumbling,
From mountain over mountain-top
The low mist marching, rumbling.
He loosed his stern sorcery,
Your deft elder Bakay —
Is he a soul to stand and watch?
From all four quarters of the cloud
Wind driving, stirring,
Great Bakay, himself a yada-sorcerer,
All the steppe becoming vapor,

Bulutların hepsi bölünüp,
O gün Kökçolok,
Dünya yüzüne bakarsan,
Durgun, berrak görünüp,
Kılceerde'ye binmiş Muradıl,
Yer görünür olduğunda
Gazaplı pehlivan Muradıl
Askeri kalabalık ordu olup,
El ucunda yiğidi,
Bakay'a doğru davranıp,
Altı bin Hıtay, sayısız kalday,

All the clouds were parting,
That day Kökçolok,
If you looked upon the face of the world,
Appearing still and clear,
Muradıl mounted on Kılceerde,
When the earth came into view
The wrathful pehlivan Muradıl,
His soldiers a teeming host,
His warriors at the tips of his hands,
Moving straight upon Bakay,
Six thousand Hıtay, kalday beyond counting,

Karşı karşıya duruşup,
Tüfek atıp, yay çekip,
Bakay'ı bağlayıp almaya,
Çatır çatır vuruşup,
Muradıl buyruk verince Kurban diye kesmeye
Dört bir yandan hazırlanıp,
Durmadan basıp saldırıp,
Mızraklı kara Mançusu
Mızrağıyla yetişti,
İri yarı pehlivanı
Kocamış Bakay ağanı
Ortalarına aldılar.
Gök demirden tolgası
Balta değip ezilip,
Tevekkül edip, er Bakay

Standing face to face in strife,
Firing muskets, drawing bows,
To bind Bakay and take him,
Clashing with a crack and clatter,
When Muradıl gave the order To slaughter him as sacrifice
They readied from all four sides,
Pressing and attacking without pause,
His lance-armed black Mançu
Reached him with his lance,
The huge and hulking pehlivan —
The aged elder Bakay
They took into their midst.
His helm of grey-blue iron
Struck by an axe and crushed,
Trusting in God, the er Bakay,

Acele etmeden mızraklaşıp,
Altındaki Kökçolok,
O Bakay'ın tulparı,
Koşusuna yel yetişmez,
Gazaya alışmış Kökçolok,
Bir heybesini arayın!
Adımına mal yetişmez,
Dizgin çevirse şimşek gibi kaçıp,
Oyalanmadan koşup,
Bu savaşta Kökçolok
Küheylanlık vasfı görünüp.
Başını kesip terkiye bağlayıp,

Kanı kızışıp coşup,
Hesapsızca azıp,
Dikkat etsen Kökçolok,
Alıp kaçıp dörtnala,
Toynağa değen kara taş,
Yutmazsak ölelim,
Kenarından kırılıp savrulup,
Böyle diri durmaktansa
Toynağı yere ilişip,
Tulparlık vasfı bilinip,
Pehlivanınız, eriniz,

Önceki günkü gibi koşup,
Tokuşker'den pehlivanı,
Nice çetin canları,
Er Muradıl yiğidi,
Yakalayıp ağanı,
Gazanın hâli işte böyle,
Gazaba geldi Muradıl;
«Babanın körü, pehlivanım,
Kocamış Bakay yiğidini
Saldırın pehlivanlar,
Şuradaki Bakay yiğidini.
Hilekârların en ustasını,
Bilmeyene bildiren
Bilgili Bakay'ı, o sağlamı

Trading lance-thrusts without haste,
Beneath him Kökçolok,
That tulpar of Bakay's,
No wind can catch his running,
Kökçolok, long used to holy war,
Search one of his saddlebags!
No beast can match his stride,
Turning the rein he flees like lightning,
Running without a moment's dallying,
In this battle Kökçolok
Showed the mark of a true courser.
Cutting off a head and tying it to the cantle,
His blood heated, surging up,
Raging past all reckoning,
Look closely at Kökçolok,
Snatching away at full gallop,
The black stone touched by his hoof
Let us die if we do not devour them,
Split at its edge and scattered,
Rather than stand alive like this,
His hoof grazing the ground,
His tulpar nature known to all,
Your pehlivan, your er,

Running as on the day before,
The pehlivan from Tokuşker,
So many hardened souls,
The er Muradıl's brave warrior,
Seizing the elder,
Such is the state of holy war,
Wrath came over Muradıl;
«Blind be your father, my pehlivans,
The aged warrior Bakay —
Attack him, pehlivans,
That warrior Bakay standing there.
Most cunning of all tricksters,
He who teaches the unknowing —
Learned Bakay, that sturdy one,

Yolunu bulup yakalayın
Yol üstünde sürükleyip,
İt sürülerine parçalatın.
İbretlik edip şöyle yapın,
Kahrolası Bakay'ın
Kılıç sürüyerek girin,
Zorlayıp durmadan çarpışıp
Can evine dokunun.
Bakay'ını bağlayıp alın
Altın direkli çadıra,
Er Koñurbay bahadıra
Müjdeleyerek varın,
Yalnız duran Bakay'ı
Öbür dünya yüzünü görelim,

Find a way and seize him,
Drag him along the road,
Let packs of dogs tear him apart.
Make of him a lesson, do it thus,
That accursed Bakay —
Go in dragging your swords,
Pressing hard, clashing without pause,
Strike him in the seat of his soul.
Bind your Bakay and take him
To the tent with golden posts,
To the er Koñurbay the bahadır
Go bearing the glad tidings,
Bakay who stands alone —
Let us make him see the other world's face,

Yerin sınırını bekleyip,
Pehlivanlarınızla geldiniz,
Gazabı şiddetle salalım,
Kavgayı iyice kızıştırıp,
Çare bulucu bilge,
Bakay'ını yakalayalım.
Haberiniz var mıdır,
Ünlü olan budur, dayanak budur,
Yiğit Bakay er budur.
Hakan'ın yurdunu kuşatan,
Bahadır Bakay Kökcal'ın
Mançu'nun hanı Ezkara
Gayretine dayanamayıp,
Kaçıp topluca sığınan,
Manas'ından çok Bakay'ı
Er olduğu bilinen,
Beecin'in Karı hanının,
Defterine yazılan.
Belalı Bakay er budur,
Bakay'ın işini bitirmezsen,
Acımaz bir arslandır o,
Beecin'e gaza olduğunda,
Çet-Beecin'in kalesinde,
Tuğunu dosdoğru çevirdiğinde,

Guarding the border of the land,
You came with your pehlivans,
Let us loose our wrath with fury,
Stoking the fight to a blaze,
The sage who finds the remedy —
Let us capture your Bakay.
Do you have word of it —
This is the famed one, this the pillar,
This is the valiant er Bakay.
He who besieged the Hakan's land,
Before the bahadır Bakay Kökcal
The Mançu khan Ezkara,
Unable to withstand his zeal,
Fled and took refuge with all his host;
More than his Manas, this Bakay
Is known to be an er,
Written down in the register
Of Beecin's Karı khan.
This is the er Bakay the bane,
If you do not finish Bakay's work,
He is a pitiless lion,
When holy war came to Beecin,
At the fortress of Çet-Beecin,
When he turned his banner straight,

Beecin'i kuşatıp durduğunda,
Kapıyı bekleyen caysañı,
Onu da Bakay parçaladı.
Kapının ağzını kan edip,
Bu Hıtay'ın işleri
Demir urganlı ağlıyı,
Tümü hançer kuşanmışı*
Tepesinden bastırmıştı,
Dört şehir halkını dağıtmıştı.
Tepesinden basarız,
Pehlivanların çetinini kıran,
Dört tülük malını saçarız.
Bu Beecin halkı çığrışıp,
Talas'tan alsın kısrağını,
Kadınlar kızlar ağlaşan.
File yükletip dilde altın alan,
Hunharın oğlu Semetey,
Tufan suyu ermez Beecin'e
Bunun gibi devini,
Durmadan varıp ordu salan

Çıkarırız Burut'un
Yüksük ağızlı, ceylan gözlü,

When he stood besieging Beecin,
The caysañ who kept the gate —
Him too Bakay tore apart.
Turning the gateway's mouth to blood,
These affairs of the Hıtay —
The netted one with iron cords,
*All of them girded with daggers**
He crushed down from above,
He scattered the folk of four cities. We shall crush them from above,
Breaker of the hardest pehlivans,
We shall scatter their four kinds of herds.
These Beecin folk crying out,
Let him take his mares from Talas,
Women and girls wailing together.
Loading nets, taking tongued gold,
Semetey, son of the bloodthirsty one,
The flood-waters reach not Beecin —
A giant such as this one,
He who marches without pause and looses armies —
We shall drive out the Burut's
Thimble-mouthed, gazelle-eyed,

Salınıp gezen güzellerden
Yularından çekip kız alan

Eri mızraklarsa kim mızraklamış,
Er kırk çora* kulu mızraklamış.
Ruhu gidip Talas'a,
Adı kalmış Manas'a.
Kırgın salan ulu Bakay,
Bu kahrolası yok olmaz.
Bakay han yok edilmezse,
Hıtay'ın işi düzelmez.
Kocamışsa da Bakay'ın
Er olduğu yine gerçek,
Çare bulucu, zehri güçlü,
Akılda derya Bakay'ın

From among the swaying strolling beauties
He who takes a girl, pulling her by the halter —
If an er was lanced, who did the lancing?
The er's forty çora slaves did the lancing.*
His spirit gone to Talas,
His name has stayed with Manas.
Great Bakay who looses slaughter,
This accursed one will not perish.
If Bakay khan is not destroyed,
The Hıtay's affairs will not come right.
Though Bakay has grown old,
It is still true he is an er,
Finder of remedies, strong of venom,
That Bakay, an ocean in mind,

Arslan olduğu yine gerçek.
Kurban olayım, pehlivanlar,
Esirgemeden saldıralım,
Görülecek hesabı Bakay'a
Issız ovada görelim.
Bakay'ın başı büyük ilaçtır,
Belalı düşmanın başı diye,
Beecin'deki büyük hana
Yönelip sunup varalım.
Çet-Beecin'in hanlığını,
Varırsak isteyip alalım.
Tutuşup ölesice ulu Bakay
Doğruca eline geçerse,
İşte o zaman yoluna girer.
Hilekâr Bakay yok olursa,
Tepişip duran Burut'un
Kaskatı bağlayıp alırız,
Ta uzaklardaki varını.

Is still in truth a lion.
May I be your sacrifice, pehlivans,
Let us attack without sparing,
The reckoning owed to Bakay —
Let us see it on the desolate plain.
Bakay's head is a great medicine,
Saying: the head of the baneful foe,
To the great khan in Beecin
Let us turn and go present it.
The khanship of Çet-Beecin —
If we go, let us ask and take it.
If great Bakay, may he die grappling,
Falls straight into our hands,
Then at last it comes onto its path.
If cunning Bakay is destroyed,
Of the ever-kicking Burut
We shall bind up rigid and take
Their wealth in the far distances.

Çocuklarını bağlayıp alırız,

Bakay'ın gözü yok olursa,
Belayı salarız.
Bakay giderse dayanak gider,
Çare bulacak can kalmaz,
Ondan sonra n'eyleyecekler».
Pehlivanlara bağırıp,
Bahadırları çağırıp,
Diken diken mızrak savurup,
İnsan başları tokuşup.
Çomaklısı, pehlivanı,
Hep birden dört yandan saldırıp,
Geri dönülmez gerçek yeri
Bakay'a el saldılar,
Mızrakta usta Muradıl
Nara atıp, kamçı vurup, Ak sakalı parıldayıp,
Mızrak çevirip, sağlam durup,
Sağ yanından girdi,

We shall bind their children and take them,
If Bakay's eye is destroyed,
We shall loose calamity upon them.
If Bakay goes, the pillar goes,
No soul is left to find a remedy,
What will they do after that».
Shouting to the pehlivans,
Summoning the bahadırs,
Hurling lances bristling like thorns,
Men's heads knocking together.
The mace-bearer, the pehlivan,
All at once attacked from four sides,
The true place of no returning —
They laid hands on Bakay,
Muradıl, master of the lance,
Roaring his war-cry, plying the whip, His white beard gleaming,
Wheeling his lance, standing firm,
Came in from his right side,

İri kıyım, hantal pehlivanı
Çepeçevre kuşattılar.
Kökcal Bakay ağana
Üşüşüp çığrışarak,
Dört yandan mızrak saldılar.
Elinden çekip fırlatıp.
Kökçolok güçlenip koşup,
Çift zırhlı, ok geçmez,
Mızrak sert değdiğinde,
Kat katından ayrılıp,
Mızrak iyice değdiğinde,
Ak ipek uçup savrulup,
Mızrağı sağlam uçlusu
Böğründen saldırdı.
Alıverecekmiş gibi,

O Bakay'a davrandı.
Er Muradıl başta olup,
Pehlivanların hepsi saldırdı.
Çocuklar ne zaman gelir diye,
Kavgayı dosdoğru başlattı,
Muradıl mızrak sapladığında,
Kökçolok'un üstünden
Kökcal Bakay ağanız
Uçup düşeyazdı,

Türlü türlü pehlivanı
Dosdoğru girip mızrak sapladı.
Kulak sağır eden çığlık kopup,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Baş yarılan uğultu olup,
Alacak oldu artık.
Ağan Bakay kocamışın,
Tepesine müşkülü
Salacak oldu artık.
Ağası Bakay ihtiyar
Çarpışmada gaza ver diye,
Zavallı başımı gör diye,
Ağan Bakay, uğuru ak,

The huge, ponderous pehlivan —
They ringed him round about.
Upon your elder Kökcal Bakay,
Swarming and shrieking together,
They hurled lances from four sides.
Snatching from his hand and flinging.
Kökçolok gathering strength and running,
Double-mailed, arrow-proof,
When the lance struck hard,
Parting layer from layer,
When the lance struck home,
The white silk flew and scattered,
The one whose lance-tip held firm
Attacked him in the flank.
As though he would take him then and there,

He moved upon that Bakay.
With the er Muradıl at their head,
All the pehlivans attacked.
Wondering when the children would come,
He set the fight going in earnest,
When Muradıl drove in his lance,
From the back of Kökçolok
Your elder Kökcal Bakay
Was all but sent flying down,

Pehlivans of every kind
Went straight in and drove their lances.
An ear-deafening shriek broke out,
May the Lord not show such a sight,
A din of splitting skulls arose,
Now they were about to take him.
Upon your aged elder Bakay,
Hardship on his very crown
They were about to loose.
The elder Bakay, the old one —
Grant victory in the clash, he prayed,
Look upon my wretched head, he prayed,
Your elder Bakay, of shining fortune,

Kalabalık Hıtay'la Muradıl
Mızraklaşıp sarsılıp,
Öfkesi gelince dikilip,
Gayrete gelip savurup,
Kimi pehlivan mızrak vursa,
Aldırış etmeden er Bakay,
Yüz yüze durup,
Zahmet çekip vuruşup,
Eceli yokmuş, kurtulup,
Bakay hanın gök zırhı,
Terki kayışı gibi didiklenip.
Nice çarpışmalar yapıp,
O Hıtay'a yenilmeden,
Gayretli doğmuş er Bakay
Göğüs göğüse tutuşup,
Savaşın önü koca çukur,
Kapka-Taş'ta durakladı.
Ağası böyle hâldeyken,
Gazabı şiddetle salar diye,
Kançoro ile Külçoro,
Hunhar Manas'tan kalan Semetey
Ağacığı Bakay'ı

With the teeming Hıtay and Muradıl
Trading lance-blows, shaken,
Rearing up when his fury rose,
Rousing his zeal and swinging wide,
Whichever pehlivan struck with the lance,
The er Bakay, paying no heed,
Standing face to face,
Fighting through toil and pain,
His hour had not come — he broke free,
Bakay khan's grey-blue mail
Was plucked to shreds like a crupper-strap.
Fighting clash after clash,
Unbeaten by that Hıtay,
The er Bakay, born full of zeal,
Grappling chest against chest,
The battle's front a mighty hollow,
He halted at Kapka-Taş.
While his elder was in such straits —
Fearing he would loose his wrath in fury,
Kançoro and Külçoro,
Semetey, left from bloodthirsty Manas,
His dear elder Bakay —

Ne zaman yetişip bu çocuklar,
Ayırıp alırlar diye,
Ayırıp almazlarsa,
Hıtay elinden Bakay ölür belki,
Göz yumulup gidene dek,
Sıkıntıyı kurnaz can görür belki.
Atışmayı ne zaman salar diye,
Takatim tükenip, gücüm gitti.
Tutuşup ölesice Muradıl,
Düpedüz oyun eder belki.
Kökçolok durdu bükülüp,
Kökcal Bakay ağanız,
Böylece candan umut kesip,
Maral sürüp, sığır eden,
Çocukken senin Bakay'ın
Bastığı yeri viran eden.

When will these children arrive,
And part them and take him away,
And if they do not part and take him,
Bakay may die at Hıtay hands,
Until the eye closes forever,
The cunning soul may see distress.
Wondering when he will loose the skirmish,
My strength is spent, my power gone.
Muradıl, may he die grappling,
May make outright sport of him.
Kökçolok stood bent and bowed,
Your elder Kökcal Bakay,
Thus giving up hope of life,
He who herded the maral like cattle,
Your Bakay, in his boyhood,
Who laid waste every place he trod.

Kögala tulpar ata binmiş.
«O zamanki gibi takatim yok,
Yorulup düşmüşüm meğer.
Etim gitmiş, kemiğim kalmış,
Kocamışım meğer» –
Diye, böylece, ulu Bakay,
Cezasını çekip horluğun,
Görmeye gelmişim meğer.
Bu yakılası Hıtay'dan
Ölmeye gelmişim meğer.
Almambet oğlu Külçorom
Bindiği at boz idi,
Her şeyi denk idi,
Öbür dünyaya giden Almañ'dan,
Zayıpuruş pehlivandan
Aşkın doğmuş oğlu idi.
Nara atıp Külçorom,
Çarpışmaya ne zaman yetişir diye,
Kocamış Bakay ağasını
Süründürmeden bu yerden,
Ne zaman yetişip şahbazlar
Ayırıp götürür diye.
Mızrağa taktığım flamam,
Asil Manas kökcaldan
Miras kalan yiğidim.

He had mounted the tulpar steed Kögala.
«I have no strength as in those days,
It seems I have fallen weary.
My flesh is gone, my bones remain,
It seems I have grown old» –
Saying so, thus, great Bakay,
Paying the penalty of scorn,
It seems I have come to see it.
From this Hıtay, may it burn,
It seems I have come to die.
My Külçoro, son of Almambet,
The horse he rode was grey,
His every part was matched,
From Almañ gone to the other world,
From the pehlivan Zayıpuruş,
He was the son born surpassing.
Roaring his cry, my Külçoro —
When will he reach the fray,
His aged elder Bakay,
Before he is dragged from this place,
When will the şahbaz heroes arrive
To part them and bear him away.
The pennant I fixed upon my lance,
From noble Manas the kökcal —
My brave one left as legacy.

Gök-ala şahinim, tosunum,
Manas'tan kalan çobanyıldızım,
Aç arslan gibi yiğidim,
Buhar'da ninniyle büyütülen
Bir Semetey yiğidim.
Çaresi tükenen ağasını,
Ölmek üzere duran atasını
Ne zaman yetişip Semetey,
Ayırıp alır diye,
Keñ-Alay'ı yurt edinen,
Kurumlu er denen,
Aziz canın sırdaşı,
Gök çuha kaftan giyen,

My grey-dappled falcon, my young bull,
My morning-star left from Manas,
My brave one like a hungry lion,
Raised with lullabies in Buhar —
My one brave Semetey.
His elder whose remedies are spent,
His father standing at death's door —
When will Semetey arrive
To part them and take him away,
He who made Keñ-Alay his homeland,
Called the proud and stately er,
Confidant of the dear soul,
Wearing the kaftan of grey-blue broadcloth,

Gök mızrağı ele alan,
Yetmiş ilek* düşman gelse,
Tek başına dalıp saldıran.
Aç nara, yaman haykırış,
Aslı Oygut Kırgız'dan,
İnsanın gücü yetmeyen,
Arslanın dişi işlemeyen.
Akbaltay oğlu Çubak'tan
Tutuştuğu düşmana büyük bela,
Tuğun başını çeken o çılgından,

Yadigâr kalan Kançorom,
Ne zaman yetişip bu kula,
Kırgının âlâsını salar diye,
Darda kalan Bakay ağasını,
Ne zaman yetişip çocuklarım,
Ayırıp alır diye.
Yüreği tüylü olsun diye,
Ayaş kadın Kanıkey,
Hepten yetim o çılgına,

Memesini isteyip emzirttim.
Yüreği yağlı olsun diye,
Kazı ile karta etinin
Yağlı yerini yedirdim.
Dün Argın'la Kırgız görüş danışıp,

Konup yattığı çağda,
Gündüzü kımız, gecesi kız

Olup yattığı çağda,
Toy yiğitlerin birine
Ne zaman filan dedirttim?
Ninniyle büyüttüğüm yetimler,
Atışmayı bolca bu yere
Salacakları gün var mı,
Sağ salim ağasını
Hıtay elinden ayırıp

Taking the grey-blue lance in hand,
Should seventy ilek of foes come on,*
He who plunges in and attacks alone.
A fierce war-cry, a dreadful yell,
His stock from the Oygut Kırgız,
Whom no man's strength can master,
On whom the lion's tooth cannot work.
From Çubak, son of Akbaltay —
A great bane to the foe he grapples,
From that wild one who led the banner's head —
My Kançoro left as keepsake,
When will he reach this slave
And loose the finest of the slaughter,
His elder Bakay caught in the strait —
When will my children arrive
To part them and take him away.
That his heart might be covered in down,
The lady Ayaş, Kanıkey —
For that wild one, orphaned through and through,
I begged her breast and had him suckled.
That his heart might be sheathed in fat,
Of the kazı and the karta meat
I fed him the richest fatty part.
Yesterday when Argın and Kırgız met in counsel,

In the season when they camped and lay,
When day was kumis and night was maidens,
In the season when they so lay —
To which of the feasting young braves
Did I ever say a single such word?
The orphans I raised with lullabies —
The skirmish thick upon this place —
Is there a day they will loose it,
Their elder safe and sound
Out of the Hıtay's hands —

Alacakları gün var mı?
Tutuşup ölesice bu Hıtay,
Düpedüz yakalar belki,
Gerçek Bakay sensin diye,
Kurban diye keser belki.
Doğraya doğraya öldürüp,
Öcünü böyle alır belki?
İçi buram buram tütüp,
Hıtay ile Muradıl
Asırda bir çıkan er ile

Is there a day they will part and take him?
This Hıtay, may he die grappling,
May seize him outright, perhaps,
Saying: you are the true Bakay,
May slaughter him as sacrifice, perhaps.
Killing him, hacking and hacking,
May take his vengeance thus, perhaps?
His inward parts smoking and churning,
The Hıtay and Muradıl
With the er who appears once in a century

Yamandır deyip vuruşup,
Savaş ettiği yer ile
Dayanıp Bakay durmuştu.
Ufuk yanı pus içinde,
Eyer beli gibi tepeden,
Çarpacak dağ bulamadan,
Vuruşacak düşman bulamadan,
Kazılmış hendek bulamadan,
Çarpışacak ordu bulamadan,
Heybeti dağa denk,
Çarpışsa can yiyecek gibi,
Bileği kalın, taş yürekli,
Fil gövdeli edepsiz,
Saplaşılan mızraktan
Korkup koltuk açmayan,
Eline geçen düşmanı
Tavşan gibi yere çalan,
İçse kana doymayan,
Tutuştuğunu sağ komayan,

—
Fighting on, saying: he is fearsome,
On the ground where he made war
Bakay had stood and held.
The horizon's rim wrapped in haze,
From the hill like a saddle's seat,
Finding no mountain to strike,
Finding no foe to fight,
Finding no dug trench,
Finding no army to clash with,
His grandeur equal to a mountain,
As though he'd devour souls if he clashed,
Thick of wrist, stone-hearted,
Elephant-bodied, knowing no manners,
From the lance driven in against him
Never flinching, never baring his flank,
The foe who falls into his hand
He dashes to earth like a hare,
Drinking, never sated with blood,
Leaving none he grapples alive,

Sefa dense yerinen,
Düşman denince sevinen,
Atası hunhar Manas'tan
Aşkın doğmuş Semetey,
Temirkan'ın şehrine
Sürgün varıp ulu olmuş,
Karakan'ın şehrine
Kaçıp varıp onulmuş.

Sluggish if you speak of ease,
Rejoicing at the word of foes,
From his father, bloodthirsty Manas,
Semetey born surpassing him,
To Temirkan's city
He went in exile and grew great,
To Karakan's city
He fled and there was healed.

Yetim gezip yetişmiş,
Yurduna güçbela katılmış.
Yiğidin oğlu Semetey
Beli sımsıkı kuşandı,
Beecin'deki Koñurbay'dan
Manas'ın kan bedelini güttü.
Ogoy'dan on dört at alıp,
Evliya misali Bakay'dan
On iki kez dua alıp,
Beecin'e çıkmış kuşanıp,
Beri vurmuşçasına salınıp,
Manas'ın oğlu çılgının
Hangi derdini söyleyelim,
Çarpışacağı Kakançın,
Düşman bellediği Koñurbay,
Yitirdiği on dört at,
Savaşacağı Muradıl,
Semetey'in hâli işte bu.
Ortalık Keñ-Kol'da yaylayan,
Karşısına çıkar düşman olsa,
Ölüşmeden sağ kalmamış.
Abdestsiz kişi gelmemiş,
Soyundan sopuna dek
Karşısına çıkıp düşman yenmemiş.
İlk atası Ogoy'dur,
Ogoy nereden kolay ola.
Somduk'un suyunu boylamış,
Çatışanı yerde süründürmüş.
Som demir gibi kara gök,
Semetey'in hâli işte şöyle.
Üç kez dolandığı yerde

He grew up wandering an orphan,
He joined his people through hardship.
Semetey, son of the brave,
Girded his waist bone-tight,
From Koñurbay in Beecin
He pursued the blood-price of Manas.
Taking fourteen horses from Ogoy,
From Bakay, like a saint of God,
Taking blessing twelve times over,
He set out girded for Beecin,
Swaggering as if he'd already struck,
Of the wild son of Manas
Which of his sorrows shall we tell:
Kakançın where he must fight,
Koñurbay he marked as foe,
The fourteen horses he lost,
Muradıl with whom he must war —
Such is the state of Semetey.
He who summers in the midst of Keñ-Kol,
Should a foe come out against him,
None has stayed alive, all fought to death.
No man unwashed for prayer has come,
Down through his line and lineage
No foe has faced him and prevailed.
His first forefather is Ogoy —
How should Ogoy be easily matched.
He ranged along Somduk's waters,
He dragged his grapplers in the dirt.
Grey-black like solid iron,
Such is the state of Semetey.
Where he circled three times round,

Ev gibi çınar söğüt bitmiş.
Kolay değildir, kökcala
Evliyalar yâr olmuş.
Ordusunu kurduğu yere
Ağıl kadar çınar dikilmiş,
Han soylunun oğluna
Karşılık veren olmamış.

A plane-willow grew, big as a house.
It is no easy thing — the kökcal
Had the saints of God for friends.
Where he pitched his army's camp
A plane tree rose, big as a sheepfold,
To the son of khanly stock
None has ever given answer.

Su yut dese, zehir yutmuş,
Börk al dese, baş kesmiş,
Eğilerek daldığı sırada,
Kan dök dese, beyin dökmüş,
Kökçolok'la heybetlenip,
Akolpok misali kaftan giymiş,
Yorgun düşüp Bakay kalmıştır,
Altmış ilek düşman çıksa,
Esirgemeden bir vuran,
Erliği yurda bilinmiş,
Tutuştuğu perişan olmuş.
Er Semetey kökcalın
Eyer beli gibi geçitte
Durakladığı an imiş.
Atamdan kalan mirasım,
Arslan Bakay kökcalım,
«Ağam nereye gitti?» – deyip, Gayret edip direnip.
Hoplatıp Buurul'u,
Sıçratıp o karayı,
Durdurup tuttuğu çağ imiş.
Kementçi urgan atsa,
Koca Bakay ağanın
İzi nerede kaldı diye,
Arayıp durduğu an imiş.
«Baksa göze ilişmez,
Ermişlik dolu er Bakay,
Nerede olduğu bilinmez,
Kıyamet yüzünü gördü belki,
Duraklayıp durduğu an imiş,
Keşif koluna rast gelip,
Kocamış Bakay öldü belki.
Geri dönülmez gerçek yeri
Zavallı kişi gördü belki» –
Kırım'ın oğlu Muradıl
Diye, böylece, Semetey,
Buurul'un ağzını çevirdi,
Asil Bakay ağanız,
Bakay'ı arayıp durmuştu.

Told to swallow water, he swallowed poison,
Told to take a börk, he took a head,
In the moment he stooped and plunged,
Told to spill blood, he spilled brains,
Grand and dreadful on Kökçolok,
He wore a kaftan like Akolpok,
Bakay has been left fallen weary,
Should sixty ilek of foes come out,
He who strikes once without sparing,
His valor known to the whole land,
Whomever he grappled was laid to ruin.
The er Semetey the kökcal,
At the pass like a saddle's seat —
It was the moment that he halted.
My legacy left from my father,
My lion Bakay, my kökcal,
«Where has my elder gone?» – he said,
Striving hard, holding fast.
Making Buurul bound,
Making that black one leap,
It was the season he pulled up and stopped.
Should a lasso-man cast his rope —
Of the old elder Bakay
Where has his trace remained, he said,
It was the moment that he searched.
«Look — he does not catch the eye,
The er Bakay, full of saintly grace,
Where he may be, none can tell,
Perhaps he has seen doomsday's face,
It was the moment that he halted, pausing,
Perhaps he met a scouting party,
Perhaps aged Bakay has died.
The true place of no returning —
Perhaps the poor man has seen it» –
Muradıl, son of Kırım —
Saying so, thus, Semetey
Turned Buurul's mouth about,
Your noble elder Bakay —
He had ridden searching for Bakay.

Emanet candan umut kesip,
Keçe kadar yerde dağ yok,

Keçe kadar bir koyak yok.
Saban değmiş bir çizgi yok,
Dağ sıçanı kazmış in yok.
Ay gibi dümdüz ovanın
Ta öteki yüzünde,
Pus çöküp köşelenmiş,
Göz kararıp sivrilen
El gezmez ıssız ovanın
Kılceerde ile Muradıl,
Haykırıp mızrak saplamıştır.
Altı bin Hıtay, kırk kalday,
Arslan Bakay ağanı
Çepeçevre kuşatmıştır.
Kutup yönüne yüz tutup,
Kuru mızrağı uzatıp,
Homurdaşıp vuruşup,
Kocamışken Bakay ağacığın
Bambaşka güdük bir hayvanı var,

Kurt gibi Bakay kaplan
Kavgayı böyle başlatınca,
Usta Bakay ağacığın
Kendini ezdirmediği an imiş,
Mızrak ustası alplara
Kendini sançtırmadığı an imiş.
Eyer beli gibi geçitte
Aziz çocuklar nerede diye,
Arayıp durduğu an imiş.
Hıtay sıkboğaz ettiğinde,
Çepeçevre aldığında,
En güç veren iki kolu,

Kıpırdamaz, felç olup,
Bütün bedeninin hepsi
Kımıldamaz, bitkin olup.
Çomaklısı kaçıp kurtulup,

Giving up hope of the soul held in trust,
No mountain on the ground the size of felt,

Not one ravine the size of felt.
No furrow ever touched by plow,
No burrow dug by marmot.
Of the plain as level as the moon,
On its far and farther face,
Haze had settled, cornered there,
Where the eye darkens and peaks rise —
Of the desolate plain no hand has crossed —
Kılceerde and Muradıl,
Roaring, he has driven in the lance.
Six thousand Hıtay, forty kalday,
Your lion elder Bakay
They have ringed round about.
Turning his face toward the pole-star,
Stretching out the dry lance,
Growling together, trading blows,
Your dear elder Bakay, though aged —
He has a beast quite other, stub-tailed and strange,
Bakay the tiger, wolf-like,
When he set the fight going thus,
Your dear elder, master Bakay —
It was the moment he let none crush him,
To the alps who are masters of the lance
It was the moment he let none impale him.
At the pass like a saddle's seat,
Where are the dear children, he said —
It was the moment that he searched.
When the Hıtay pressed him to the throat,
When they took him round about,
His two arms that gave most strength

Would not stir — struck as with palsy,
The whole of all his body
Would not move — worn to nothing.
His mace-bearer fled and got free,

Kaftan zırhın hepsi didilip.
Mızraklaşıp dönüp,
Zırhın hepsi yarılıp.
Bakay hanı kuşatınca,
Bardiger pehlivan dolmuştur,
Bakay er yalnız çarpışıp,
Bambaşka bir kavga olmuştur.
Altındaki Kökçolok
Yürüklüğüne dayanıp,
Kova gibi olan zavallı baş
Kıpkızıl kana bulanıp.
Destan edilse pek ilginç,

Hıtayların Muradıl'ı
Bakay'a salmış büyük hengâme.
Belayı Bakay başlattı,
Genç bey Semetey
Cins küheylan Buurul'dan,
Öfkelenip er Semeñ,
Fırlayıp atılıverdi.
Öfkelenince arslan yaratık,
Taybuurul'un sağrısına bir vurup,
Sırlı mızrağı ele alıp.
Gazaplanıp bağırıp,
«Manas!» diye uran çağırıp,
Yadigâr kalan yedi tuğu,
Yedi yere dikip,
Vardığı yeri yerlere serip.
Hoplayan Buurul'u
Sağa çekip dörtnala sürüp,
Yumrukladığında Semetey,
İri gözlü kara Kalmuk'u
On ikişer on ikişer devirip.
Yedi yüzünü ufalayıp,
Vardığı yeri mızraklayıp,
Semetey dalıverdi artık.

Onun bir yanından,
Altındaki Kögala'ya

The kaftan mail all plucked to shreds.
Turning, trading lance-thrusts,
The mail was all split open.
When they besieged Bakay khan,
The pehlivan Bardiger has had his fill,
The er Bakay fighting alone —
It became a fight like no other.
Beneath him Kökçolok,
Trusting in his swiftness,
The poor head like a bucket
Was drenched in crimson blood.
Most wondrous, were it made an epic tale —

The Muradıl of the Hıtays
Has loosed a great tumult on Bakay.
The calamity Bakay began,
The young bey Semetey,
From Buurul the purebred courser,
The er Semeñ, enraged,
Sprang and hurled himself forth.
When the lion-creature's wrath arose,
Striking Taybuurul once on the croup,
Taking the burnished lance in hand.
Bellowing in his fury,
Crying the war-cry «Manas!»,
The seven banners left as legacy
He planted in seven places,
Laying low each place he reached.
His bounding Buurul
He pulled to the right at full gallop,
When Semetey struck with his fists,
The large-eyed black Kalmuk
He toppled twelve by twelve.
Crumbling seven hundred of them,
Lancing every place he reached,
Now Semetey plunged in.

And on the other side of him,
On Kögala beneath him

Sağlı sollu kamçı vurup,
Gazaplanıp bağırıp,
Kocamış Bakay ağasını
«Ağacığım!» diye çağırıp,
Külçoro birlikte saldırıp,
Yandan çıktı bağırarak,
Çubak'ın oğlu Kançoro,
Altındaki bindiği
Köböş hanın Köktelki'si,
Çığ gibi düşmanı savurup,
Coşkusundan oynatıp,
Vardığı yeri yerlere serip,
Dört başı mamur savaş oldu artık.
Düz ovanın tamamını
Gök açık, yer kapalı
Pus çökmüş toz kapladı.
Koyaklara, çukur yerlere
Şarıl şarıl kara kan doldu.
Azı dişleri sırıtmış,
At ölüsü demet demet düşüp,
Bıyıkları dimdik kalmış,
Er ölüsü dağ gibi yığılıp,
O ordunun içinde
Neler olmadı, neler yok,

Aklını yitirip,
Şaşkın gezen adam çok.
Manas'tan beter imiş diye,
Aman dileyen nice asker,
Kaçıp giden yine çok.
Kuskunu kopup,
Nice yürük atların
Eyeri kayıp boynuna,
Hiç çaresini bulamadan,
Şaşkın gezen yine çok.
Atışmayı bolca saldılar,
Ak sakal Bakay ihtiyarı
Pehlivanın demir ağından,

Laying the whip to left and right,
Bellowing in his fury,
His aged elder Bakay —
Calling «My dear elder!»,
Külçoro attacking at his side,
Came out from the flank with a shout,
Kançoro, son of Çubak,
The mount he rode beneath him —
Köböş khan's Köktelki,
Scattering foes like an avalanche,
Prancing from sheer high spirits,
Laying low each place he reached —
Now it became a battle whole and perfect.
The whole of the level plain —
Sky open, earth shut in,
A settled haze of dust enclosed it.
Into ravines and hollow places
Black blood poured gurgling in streams.
Their eye-teeth left bared in a grin,
Horse-corpses falling bundle on bundle,
Their mustaches stiff upright,
Men's corpses heaped like mountains,
Within that army's midst
What did not happen — what was not there,
Out of their wits,
Many a man wandered dazed.
Saying: he is worse than Manas,
Many a soldier begging mercy,
Many again who fled away.
Their cruppers snapped,
Many a swift-paced horse
With saddle slipped to its neck,
Finding no remedy at all,
Many again wandered dazed.
They loosed the skirmish thick and fast,
The white-bearded old man Bakay —
From the pehlivan's iron net,

Muradıl'ın elinden
Ayırıp aldılar.
Sönmüş ateşini tutuşturup,
Ölmüş canını diriltip,
Kopmuşunu ulayıp,
Saçılmışını toplayıp,
Allak bullak toz olup,
Yerin üstüne baksan
Kızıl pus, kan olup,
Kırgının âlâsını salmıştır,
Yalnız Bakay değil, on dört atı da
Çocuklar girip vuruşup,
Ayırıp almıştır.
Ele geçen tulparlara,
Baştaki atamın damgası budur deyip,
Kılceerde'nin sağrısına bir vurup
Sağ kulağın ucuna,
Ogoy'un oyuk damgasını vurmuştur.
Görene hiçbir hasret kalmaz,
Şahbazların sağken
Hıtay'a saldıkları büyük kavga,

İşte böyle dururken,
Göz açıp yumuncaya dek,
Aman deyip diyene dek,
Dağ gibi olan Muradıl
Yandan keşfe çıkmıştır.
Bakay'a imrenip dururken,
Şahbazlarını kaptırıp,
Hıçkırarak bağırıp,
Dert çekip kaygılanıp,
Altı bin Hıtay, sayısız kalday,

Pehlivanlardan ayrılıp,
Pekine mızrak dayamadan,
Ciddi tutuşmak istedi Muradıl,
Sinek kadar canını esirgemeden.
Perçinine mızrak dayamadan,
Çarpışmak istedi Muradıl

From the hand of Muradıl
They parted him and took him away.
Kindling his fire gone out,
Reviving his soul that had died,
Splicing what was snapped,
Gathering what was scattered,
Turned to whirling dust and chaos,
If you looked upon the ground —
Crimson haze, become all blood,
He has loosed the finest of the slaughter,
Not Bakay alone — the fourteen horses too
The children, plunging in and fighting,
Have parted and taken back.
Upon the tulpars won in hand,
Saying: this is my first father's brand,
Striking Kılceerde once on the croup,
Upon the tip of the right ear
He has set Ogoy's hollow brand.
No longing is left in the beholder,
The şahbaz heroes, while alive,
The great fight they loosed upon the Hıtay —
While matters stood just so,
Before an eye could open and shut,
Before a man could cry for mercy,
Muradıl, big as a mountain,
Has ridden out scouting on the flank.
While gazing covetous at Bakay,
Letting his şahbaz heroes be snatched,
Crying out with racking sobs,
Grieving, drowning in care,
Six thousand Hıtay, kalday beyond counting —
Parted from his pehlivans,
Without a lance propped at his nape,
Muradıl wished to grapple in earnest,
Sparing not his fly-small soul.
Without a lance propped at his forelock,
Muradıl wished to clash in battle,

Kara canını esirgemeden.
Atışmayı bolca başlattı,
Malı şöyle dursun, canından

Sparing not his black soul.
He set the skirmish going thick and fast,
Let goods be — of his very soul

Büsbütün vazgeçiverdi.
«Burut'a kaptırıp da,
Azıcık Burut halkına,
Hakan'ı nasıl göreyim,
Pehlivan ordu nerede denince
Çınmaçın'ın büyük hanına
Nasıl cevap vereyim.
Diri gezmektense öleyim.
Burut'tan kalan fesadı
Bu ovada göreyim.
Körpe kuray otu olgunlaşana dek
Sıkıca altı ay çarpışıp,
Boğuşa boğuşa öleyim» –
Diye, böylece, Muradıl,
Dayanamayıp Muradıl,
Ta içi ateş gibi yanıp,
Gazaplanıp ayrılıp,
Kaplana benzer, ere benzer,
Kan içici hâli görünüp.
Tepeye savursa aybaltayı
Tependen inen o alçak,
Gürül gürül baltası
Uçan kuğu gibi hızlanıp,
Burut elinden ölürüm diye,
Ölmeden varıp hakana
Ne murada ererim diye,
Usta imiş Muradıl,
Kanlı yüzü kor olup,
İki gözüne baksan,
Çıtır çıtır yanan ateş olup,
Arkasında perçem saçı,
Öfkesi gelen o uğursuzun
Dikilip kabararak,
Başka bir hâli belirip,
Gulyabani hâli görünüp,

He gave up altogether and outright.
«Having lost them to the Burut,
To the paltry Burut folk,
How shall I look upon the Hakan,
When they ask: where is the pehlivan host,
To Çınmaçın's great khan
What answer shall I give.
Rather than walk alive, let me die.
The mischief left over from the Burut —
Let me see it on this plain.
Till the tender kuray-grass ripens,
Fighting hard for six full months,
Let me die grappling and grappling» –
Saying so, thus, Muradıl,
Unable to bear it, Muradıl,
His inmost core burning like fire,
Parting in his wrath,
Like a tiger, like an er,
His blood-drinker's aspect showing.
When he swings the moon-axe overhead —
That vile one descending from the crest,
His axe with a rumbling roar
Speeding like a swan in flight,
Lest I die at Burut hands, he said,
Lest I go unslain to the hakan
And gain no wish of mine, he said —
A master he was, Muradıl,
His bloodied face become an ember,
If you looked into his two eyes —
Become a crackling burning fire,
The scalp-lock hair behind him,
That ill-omened one, his fury risen,
Bristling up and swelling,
Another aspect coming over him,
The aspect of a ghoul appearing,

Savaş donanımını kuşanıp,
Zırhını pusatını bağlanıp,
Kılceerde'nin sağrısına bir vurup,

Çam ağacından mızrak alıp,
Eyer beli gibi geçitten
Kılceerde'nin ağzını çevirdi,
Çubak'ın oğlu Kançoro,
Kançoro'ya baktı.
Saldırıp mızrak uzattı,
Aman deyip diyene dek,
Kemerin beri yüzü diye,
Akciğerin alt ucu diye,
Boğum boğum sır mızrağı,
Çift elle sımsıkı kavrayıp, Almambet'in umudu.
Kudurasıcanın hâli işte böyle,
Tam nişanlayıp vurdu,
Muradıl'ın mızrağı
Kançoro'ya erişti,
Köktelki'nin üstünden,
Yıkılıp yere vardı artık.
Dağ devrilir gibi
Kançoro yıkılıp gitti,
Onun öte yanında
Evliya oğlu Bakay'ın
Sağ yanından erişti artık.
Bakay'ı yumruklayıp geçti,

Mızrağı belinden bükülüp,
Emanet cana zor gelip,
Bakay yıkılıp gitmeden,
Gözü kayıp fildır fildır,
Ayağı kayıp sarkarak,
Aklın tamamı yitip,
Sendeleyip doğrulup,
Kırım'ın oğlu Muradıl
Çarpışmayı sert başlattı,
Usta Bakay ağacığın

Girding on his gear of war,
Binding on his mail and arms,
Striking Kılceerde once on the croup,

Taking the lance of pine-wood,
From the pass like a saddle's seat
He turned Kılceerde's mouth about,
Kançoro, son of Çubak —
He looked upon Kançoro.
He attacked and thrust the lance,
Before a man could cry for mercy,
Saying: this side of the belt,
Saying: the lower tip of the lung,
The knot-jointed burnished lance,
Gripping it fast with both hands, The hope of Almambet.
Such is the state of the rabid wretch,
He aimed true and struck,
Muradıl's lance
Reached Kançoro,
From the back of Köktelki
Now he toppled down to earth.
As a mountain overturns,
Kançoro crashed and fell,
And on the far side of him,
Of Bakay, son of saints,
It reached now his right side.
He struck Bakay a hammer-blow in passing,
His lance bending from the middle,
Hard upon the soul held in trust,
Before Bakay could crash and fall,
His eyes rolled, spinning round and round,
His feet slipping, dangling loose,
The whole of his wits departing,
Staggering upright again,
Muradıl, son of Kırım,
Set the clash going hard and fierce,
Your dear elder, master Bakay,

Kökçolok tulparın üstünden
Uçup düşeyazdı.
Fıldır fıldır gözü parladı,
Ürküsünden koca Bakay,
Tanrı esirgeye! – deyip,
Kolay değildir Külçoro,
Kuskunu yakaladı.

From the back of the tulpar Kökçolok
Was all but sent flying down.
His eyes flashed, spinning round,
From his terror old Bakay,
Saying: God preserve us! –
No easy one is Külçoro —
He caught the crupper-strap.

Attan düşen çoraya,
Atası şahbaz Almambet,
Almambet oğlu Külçoro,
Külçoro'nun hâli şöyledir,
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Hem pehlivan, hem arslan,
Üstün doğmuş aziz er,
Atına koşulu dizgini,
Aruuke'nin karnındayken,
Altı ay kalmışken karnında,
Bahadırlığı bambaşka,
Yavru kaplan, arslan imiş,
Er Semetey kökcala
Demirden koruyan kale imiş.
O Külçoro şahbazın,
Geniş göğüslü, engin sineli,
Salınıp yürüyen namlı er,
Bin bir tümen ordu gelse,

For the çora fallen from his horse —
His father the şahbaz Almambet,
Külçoro, son of Almambet,
Such is the state of Külçoro:
Tall of stature, broad of shoulder,
Both pehlivan and lion,
A dear er born surpassing,
The rein harnessed to his horse —
While still in Aruuke's womb,
When six months he lay in the womb,
His valor was a thing apart,
A tiger cub, a lion he was,
To the er Semetey the kökcal
He was a fortress guarding like iron.
That Külçoro the şahbaz —
Broad of chest, vast of breast,
A famed er striding stately,
Should a thousand-and-one tümen of hosts come on,

Göğü yarıp bol gelse,
Tek başına dalıp saldıran,
Alıcı kuş hâli yine var.
Ay-âleme kıran salıp,
Varacak hâli yine var.
Laçın yapılı, becerikli kul,
Küçükten yetişmiş sağlam kul.
Mızrakta pek usta kul,
Akılda derya, bilgin kul,
Ölümden geri dönmeyen,
Ecelden kıl kadar kaçmayan,
Çift zırhlı, turgay gözlü,

Should they split the sky and come in floods,
He who plunges in and attacks alone —
The aspect of a striking hawk is his.
Loosing ruin on moon and world,
The power to go is his.
A falcon-built, deft slave,
A sturdy slave, trained from childhood.
A slave most masterly with the lance,
An ocean in mind, a learned slave,
Never turning back from death,
Not fleeing a hair's breadth from fate,
Double-mailed, lark-eyed,

Ok geçmezi sıkıca giyinip,
Çarpışacak düşmanı görünce,
Kaşım demeden, göz demeden,
Kız, kaynını görmüş gibi,
Kızarıp gülüp sevinip.
Ok geçmez kaftan giyip,
On iki tümen ordu gelse,

Girding tight his arrow-proof coat,
When he sees the foe he is to fight,
Saying neither brow nor eye,
Like a girl who has seen her husband's kin,
Blushing, laughing, rejoicing.
Wearing the arrow-proof kaftan,
Should twelve tümen of hosts come on,

Yerinden oynamadan bir vuran.

He who strikes once and never stirs from his place.

Kurt yapılı kaplan,
Bambaşka doğmuş Külçoro.
Bindiği at boz olmuş,
Onu pîrler korumuş, arslan olmuş.
Endamı, boyu posu,
Atası Almañ kökcaldan
Aşkın doğmuş er olmuş.
Kançoro attan düştükten sonra,
Çevikliği ölçüsüz,
Oktan önce yetişti,
Muradıl'a kaptırmadan,
Çorayı ata bindirip,
Alıp götürüverdi.
Oradan geri dönene dek,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Gayrete gelip Muradıl,
Usta kul imiş meğer.
Mızrakta usta, becerikli imiş,
Mızraklaştığı düşmanın çaresini
Pek iyi bilen sağlam imiş.
Atası pek büyük ulu bey,
Kendisi Hakan'dan gelmiş dolanıp,
Beecin'e salmış velvele.
Asık suratlı kaşları,
Gözü göl çukuru kadar,
Görünse canı emecek gibi.

A wolf-built tiger,
Külçoro born a thing apart.
The horse he rode was grey,
The pîrs protected him — a lion he became. His frame, his height and bearing,
From his father Almañ the kökcal
He was born an er surpassing.
After Kançoro fell from his horse,
His quickness beyond all measure,
He arrived before the arrow,
Not letting Muradıl snatch him,
He set the çora on a horse
And bore him clean away.
Until he returned from there —
May the Lord not show such a sight —
Rousing his zeal, Muradıl —
A master slave he was, it seems.
A lance-master, deft he was,
The remedy for the foe he lanced
He knew full well — a sturdy one.
His father a most great and mighty bey,
He himself had come roving from the Hakan, He loosed uproar on Beecin.
His brows above a sullen face,
His eye big as a lake's hollow,
At the sight of him, as though he'd suck out souls.

Burnu çölün tepeciği gibi,
Dizgin çevirmeden düpedüz,

His nose like a desert hillock,
Straight on without turning the rein,

Çekişeni yutacak gibi.

Ünlü imiş, dayanak imiş,
Beecin'den çıkma er imiş.
Üstün yadacı, büyücü,
Düzen dolu biri imiş.
Kakançın'ın Beecin yurdu,
Halkının hepsi toplanıp,
Muradıl pehlivan der imiş.
Tutuşsa can komayan,
Bir domuzun etine
Bir yiyişte doymayan,
Ünlü pehlivan er imiş.

Semetey ile yüzleşip,
Hesaplaşacağı an imiş.
Hiç kimse dayanıp varamaz,
Baş eğdirip köle edilemez,

Muradıl'ın endamı,
Kendisi gösterişli han imiş,
Ünü fazla denmese de,
Koñurbay kadar var imiş.
Yatan it gibi kaşı var,
Koca kazan gibi başı var,
Diken diken çıkmış bıyığı,
Sarkarak göze görünüp,
Uğursuzluk basasıcayı süzsen,
Gübrelikte biten ısırgan gibi,
Burnunun büyüklüğü,
Pehlivanların taktığı kalkan gibi.
Kırım'ın oğlu yaman er
Çoñ-Dıñşa'da doğmuş,
Taş kuşanan Hıtay'ın,
Kellerini dövüp,
Kuşanıp bırakmış yaman er,
Gök-ala mızrağı ele alıp,
Issız yeri boylamış,
Bu Muradıl han ile

As though he'd swallow all who strove with him.
Famed he was, a pillar he was,
An er sprung out of Beecin.
A master yadaçı, a sorcerer,
One brimming with schemes he was.
Kakançın's homeland of Beecin,
All of its people gathered,
Called him Muradıl the pehlivan.
Leaving no soul alive he grappled,
On the flesh of a whole boar
Not sated in one sitting,
A famed pehlivan er he was.

The moment had come for him to face
Semetey and settle scores.
No one can stand against him,
None can bow his head and make him slave,
Muradıl's stature —
Himself a stately khan he was,
Though his fame be called no greater,
He was the measure of Koñurbay.
He has brows like a dog lying down,
He has a head like a great cauldron,
His mustache sprouting thorn on thorn,
Drooping down before the eye,
Squint at that hex-ridden wretch —
Like a nettle grown on the dunghill,
The bigness of his nose —
Like the shield the pehlivans bear.
The son of Kırım, a dreadful er,
Was born at Çoñ-Dıñşa,
Of the stone-girded Hıtay
He beat the bald ones' heads,
A dreadful er who girded and let go,
Taking the grey-dappled lance in hand,
He ranged the desolate places,
With this Muradıl khan

Karşılaşan sağ kalmamış.
Akılda derya can imiş,
Muradıl'ın erliği
Âleme sığmaz can imiş.
Öfkelenip gürleyip,
Heybeti pek başka belirip,
Dikkatle baksan bu domuz,
Arslan hâli görünüp,
Hıtay'dan çıkma er imiş.
Bu Hıtay'a kalınca,
Bora vursa yel değdirmez,

Kuytuda sık orman imiş.
Çarpışana yol vermez,

None who met him stayed alive.
An ocean in mind he was,
Muradıl's valor —
A soul the world could not contain.
Raging and thundering,
His grandeur showing forth apart,
Look closely at this boar —
The aspect of a lion appearing,
An er sprung out of the Hıtay.
As for this Hıtay —
Should the storm strike, it lets no wind touch him,
A dense forest in the lee he was.
Giving no path to him who clashed,

Kendisi hunhar oğul imiş,
Pehlivanlarını kaptırıp,
Dayanamayıp Muradıl,
Yalnız kaldığı an imiş.
Altındaki Kılceerde
Coşup, gürleyip,
Hesabı yok Muradıl,
Bindiği tulpar Kılceerde, Başına puhu tüyü taktırmış,
Çekip ağzını çevirdi,
Haram ölmüş domuzu,
Külçoro'ya bakınca
Saldırıp mızrak uzattı.
Karanlık yerde besletmiş.
Kâfirin çelik mızrağı
Çoñ-Beecin'in çöl kamışı,
Yoncayla beslenmiş büyük yürük,
Çöl kamışından yoldurtmuş,
Çarpıştığı düşmanı ürkütmüş,
Ustalara burdurmuş,
Fil derisi kaplatmış,
Gölge yerde saklatmış.
Geniş yerin tulparı,
Ucu çelik, kara kurç,

Himself a bloodthirsty son he was,
His pehlivans snatched away,
Unable to bear it, Muradıl —
It was the moment he was left alone.
Beneath him Kılceerde,
Surging, thundering,
Muradıl beyond all reckoning,
The tulpar he rode, Kılceerde — He had an owl-plume fixed upon its head,
Pulling, he turned its mouth about,
The boar who died unhallowed —
When he looked at Külçoro
He attacked and thrust the lance.
He had it fattened in a darkened place.
The infidel's lance of steel —
Çoñ-Beecin's desert reed,
The great courser fed on clover,
He had it plucked from desert reed,
It scared off the foe it fought,
He had masters twist and temper it,
He had it cased in elephant hide,
He had it hidden in the shade.
The tulpar of the wide lands,
Its tip of steel, black kurç,

Kuzu bağrı uçtan ulatmış.
Yolu kuruyasıcanın,
Tutuştuğunu yere sermiş,
Sapladığı yerde gök mızrak
Kırılıp gitmez sıyrılası,
Ay sağrısını sorarsan,
Dümdüz olup eğilen,
Püskülünü kıldan sarmış,
Kapışmaya pek elverişli,
Karanlıkta uzatınca
Gören gönlünü kaptırmış,
Yıldız gibi parlayan sıyrılası,
Köz gibi görünmüş.
Kamçı değse çınlayan,
Kuyruğu güzel, yelesi var,
Sinek konsa bile düpedüz,
Davul gibi gümleyen.
Burun kemiği kalkık,
Elden kayıp gitmesin diye,
On iki kıl kayış taktırmış,
Kaburgalı soylu küheylan,
Cenge yaraşır beğendirmiş.
Kalbur ciğerli, puhu ayaklı,
Sırtına gök yol çektirip, Kovalasa kaçırtmaz,
Hazinede baktırmış.
Bu mızrağını ele alıp,
Kakançın'ın, Dıñşa'nın
Alacakaranlıkta gün gibi bulutlanıp,
Orta yerini dolaştırmış,
Homurdanıp durmuştur,

He had lamb's-breast joined from the tip.
May his road run dry —
It laid low all it grappled,
The grey-blue lance, where it was driven —
Unbreaking, may it be flayed,
If you ask of its moon-croup,
Bending smooth and straight,
He wound its tassel out of hair,
Most apt for the fray,
When stretched out in the dark
It stole the beholder's heart,
Gleaming star-like, may it be flayed,
It showed like a glowing coal.
Ringing when the whip but touched,
Fine of tail, with a mane,
Should even a fly light on it, outright
Booming like a drum.
The ridge of its nose upturned,
Lest it slip away from the hand
He had twelve hair-thong straps attached,
The ribbed and noble courser,
He made it pleasing, fit for war.
Sieve-lunged, owl-footed,
He had a grey-blue stripe drawn down its back, In the chase it lets none escape,
He had it kept in the treasury.
Taking this lance of his in hand,
Of Kakançın, of Dıñşa,
Clouding over like day at dusk, He paraded it through the middle ground,
He has stood there growling,

Zorlanarak kavrayıp mızrağını,
Almambet oğlu çoraya
Mızrak uzatıp saldırmıştır.
Çarpışmaya binilmiş, taşta büyümüş,
Sürü görmeden ayrı büyümüş.
Birinin nazarı değer diye,

Gripping his lance with straining effort,
Upon the çora, Almambet's son,
He has thrust his lance and attacked.
Mounted for battle, raised on stone,
Raised apart, never seeing the herd.
Lest someone's evil eye should touch it,

Beş vakit düzeltip eyerletmiş,

Kahrolası Kılceerde,
Çapa toynaklı, geniş sağrılı,
Kaval kemiği yontulmuş gibi,
Sırtına akbaba konacak gibi.
Som toynağı çanak kadar,
Bey yaylamış ova gibi.
Apış arasına baksan,
Tavulga biten koyak gibi,
Alın önünde akıtma dişi,
Dövülüp su verilmiş çelik gibi.
Baldırı boğa beli gibi,
Yürüyüşü bozkırın yeli gibi,
İşte öyle tulpar hayvan.
Yarma dökülen kova gibi.
Kapışana alışkın usta.
Okkayla altın, zer verip,

Madañ-Şañ'ın elinden,
O yerden aldırmış.
Yel perisinden döllenmiş,
Öz atasını katletmiş.
Dört başı mamur tulpar doru,
Kılceerde'ye kamçı vurup,
Göçüp gitmiş Talas'a,
Hıtaylardan Muradıl,
Heybeti dağ gibi görünüp,
Ağzından gök alev
Ürküp şahlanıp dökülüp.
Külçoro'ya yönelip,
Gürz mızrağını kaldırıp,
Kılıcını tutup tetikte,
Bekleyip Talas yerini alıp,
Yapıverecekmiş gibi,
Cenk pusatını hazırlayıp,
Gök demirden tolgayı,
Kapatıp başına giymiştir,

Five times a day he had it groomed and saddled,
That accursed Kılceerde —
Hoe-hoofed, broad of croup,
Its shank-bone as if carved and hewn,
Its back fit for a vulture to perch on.
Its solid hoof big as a bowl,
Like a plain where a bey has summered.
If you looked between its thighs —
Like a ravine where meadowsweet grows,
The blaze-mark tooth before its brow
Like steel that is forged and tempered.
Its shank like the loin of a bull,
Its gait like the wind of the steppe —
Just such a tulpar beast it is.
Like a bucket pouring groats.
A master long used to the fray.
Giving gold and treasure by the okka-weight,

From the hand of Madañ-Şañ,
From that place he had it bought.
Sired by the wind's own spirit,
It had slain its own father.
A bay tulpar whole and perfect,
Laying the whip to Kılceerde,
He had moved off toward Talas,
Muradıl of the Hıtays,
His grandeur showing like a mountain,
From its mouth a grey-blue flame
Poured out as it shied and reared.
Turning upon Külçoro,
Raising his mace-heavy lance,
Gripping his sword at the ready,
Waiting, taking the land of Talas,
As though he would do it then and there,
Making ready his weapons of war,
The helm of grey-blue iron
He has drawn down over his head,

O kavgası domuzun
Tokmak gibi perçem saçını
Tepeye sımsıkı düğümlemiştir.
Külçoro'ya yönelip,
Küt küt edip hızlanıp,
Basan sel gibi coşup, Kâfirin çıkardığı kavga,
Homurdanıp söylenip,
Gayreti taşıp cinlenip:
Almambet ölüp, Aruuke,
Bu yakılası Külçoro
«Vadiden yanan yangındı,
Yanası kuldan doğup,
Öze işlemiş dertti,
Bu Külçoro oğul kalmış.
İçten çıkma düşmandı,
Atası yaman erdi,
Pehlivana kırgın salıp,
Hanlara hengâme başlatıp,
Kaynayan kızıl kor imiş.
Putlarını boşayıp*,
Hıtay yurtlarını parçalayıp, Köle oğlunda yok imiş.
Ölmedik hâlde kalışıp,
Sağ küreği geniş imiş,
Körpe kuray olgunlaşana dek, On iki âzâsı denk imiş.
Mevsimin gülü dökülene dek,
Sıkıca altı ay çarpışıp,
Köleye eziyet etmemiş,
Azabı fazlasıyla başlatmış,
Öz atasını Beecin'de
Düpedüz kesip atmış.

That boar, for the fight of it,
His scalp-lock hair like a mallet
He has knotted tight upon his crown.
Turning upon Külçoro,
Thudding on, gathering speed,
Surging like a flooding torrent, The fight the infidel stirred up,
Growling and muttering,
His zeal overflowing, demon-ridden:
Almambet died, and Aruuke —
This Külçoro, may he burn,
«He was a fire burning up the valley,
Born of a slave who deserves the flame,
He was a grief worked into the marrow,
This Külçoro has been left a son.
He was a foe sprung from within,
His father was a dreadful er,
Loosing slaughter on the pehlivans,
Starting tumult among the khans,
A seething crimson ember he was.
Divorcing their idols,*
Tearing the Hıtay homelands apart, In the slave's son there was none.
Left in a state not yet dead,
His right shoulder-blade was broad,
Till the tender kuray ripens, His twelve limbs were matched,
Till the season's rose is shed,
Fighting hard for six full months,
He did not torment the slave,
He set torment going in full measure,
His own father in Beecin
He cut down outright and cast away.

Altın tahtını yağlamış,
Öfkesine rast gelse,
Gönlü kalıp Beecin'den,
Köy kurup konmuş Cakıp'ın,
Tek oğlu Manas'a.

He greased the golden throne,
Should one cross his anger,
His heart still bound to Beecin,
He pitched his village and settled — Cakıp's
Only son, with Manas.

O atası Almambet
Çet-Beecin'de doğmuş,
Burut'tan başlayıp ordu alıp,
Hunhar Manas'ı, o zoru alıp,
Kudretli Bakay eri alıp,
Beecin'e velvele salmış.
Adımının genişliği belli olmuş,
Devir kıyamet olana dek,
Ünü sönmeden yürüsün diye,
Büyük deftere yazılmış.
Çarpışmadan rahat yatmamış,
Büyük biçik'e* kaydetmişler.
O bahtsız dul kalmış.
Yetimliğinden yetişmiş,
Yurduna güçbela katılmış.
Bataklıktan çıkma ok imiş,
Gulyabani yapılı kahrolası,
Oyrot'u* bozacak arslan imiş.
Bu yalancı dünyada
Kementle döndürecek kalmamış,
Yürüdüğünden toz çıkmış,

Çarpışmasından kan çıkmış,
Gayretinden can çıkmış.
Rakıya doymaz can imiş,
Kemale ermeyesice,
Gerilip duran taze delikanlı imiş.
İri gözü çobanyıldızı gibi,
Ay kulağı kalkan gibi,
Yüreği tüylü çağı imiş,
Yedi tümen düşmana bir vuran
Yelmoğuz'un ta kendisi imiş.
Kaşları yüksek, akıtmalıca,
Saldırsa hâli bambaşka,
Kırıma verse Beecin'i,
Gücü yeter oğul imiş,
Kahrolası hunhara
Dikilmiş tuğ imiş.
Şu duran Külçoro

That father of his, Almambet,
Was born in Çet-Beecin,
Starting from the Burut, taking an army,
Taking bloodthirsty Manas, that hard one,
Taking the mighty er Bakay,
He loosed uproar upon Beecin.
The breadth of his stride was known to all,
Till the age turns to doomsday,
That his fame might march unquenched,
It was written in the great register.
He never lay at ease without a fight,
They set it down in the great biçik.*
That luckless woman was left a widow.
He grew up out of his orphanhood,
He joined his people through hardship.
An arrow sprung from the marsh he was,
Ghoul-built, may he be accursed,
A lion fit to break the Oyrot he was.*
In this deceiving world
None is left to turn him with a lasso,
Dust has risen where he walked,

Blood has flowed where he fought,
Souls have fled before his zeal.
A soul never sated with raki he was,
May he never reach his prime,
A fresh young man drawn taut he was.
His great eye like the morning star,
His moon-ear like a shield,
It was the season his heart was downed,
Striking seven tümen of foes at one blow —
The very self of the Yelmoğuz he was.
His brows high, with a blaze-mark,
When he attacks, his state a thing apart,
Should he give Beecin to slaughter,
A son whose strength would suffice he was,
For the accursed bloodthirsty one
A banner planted he was.
This Külçoro standing here

Ak maralı sürüp sığır eder,
Tutuştuğu yeri viran eder,
Gök maralı sürüp sığır eder,
Gözlediği yeri viran eder.
On iki kapılı Beecin'i,
Viran eder elimi.
Tutuşup ölesice saldırırsa,
Dört bir yandan yıkar,
Demir korunaklı kalemi» –
Diye, böylece, Muradıl,
Keskin kılıç Zülfikar'ı
Kuşanıp aldığı an imiş,
Almambet oğlu çorayı
Sınayıp tarttığı an imiş.
Toyuna doksan kurban kesmiştir,
Dönüp varan Almambet
Mihnet basan belayı,
Armağan diye bırakmıştır.
«Yönelip girip vuruşsa,
Bel bağladığım dayanağımı,
Yüzleşse kırıp geçirir ya
Beecin'den çıkma erimi.

Herds the white maral like cattle,
Lays waste the place he grapples,
Herds the grey-blue maral like cattle,
Lays waste the place he watches.
Twelve-gated Beecin —
He lays waste my realm.
Should he attack, may he die grappling,
He topples from all four sides
The fortress sheltered in iron» –
Saying so, thus, Muradıl —
The keen sword Zülfikar
It was the moment he girded on,
The çora, son of Almambet,
It was the moment he tested and weighed.
For his feast he slaughtered ninety victims,
Almambet who turned and went —
The bane that presses down with torment
He left behind him as a gift.
«Should he turn and plunge in fighting,
The pillar I have leaned upon,
Should they meet face to face he'd shatter
My er sprung out of Beecin.

Kahrolası oğlanın
Pusatlısı seksen dört,
Göz attığı yanı kızıl yangın,
Dalgalanıp mızraklaşsa,
Durup kılıçlaşsa,
Dağ bile dayanamaz,
İnsan dayanıp gelemez.
Her şeyi denk imiş,
Değişken gönüllü, kaba huylu,
Bir parçacık bu oğlan
Akıl yönünden eksik imiş.
Aklı da denk olsaydı,
Erliğiyle arslanlığı
Hesapsızca denk imiş.
Oktan önce yetişeyim,
Yetişip attan devirip,

That accursed boy —
His armed men are eighty-four,
Where his eye falls, crimson fire,
Should he surge and trade lance-blows,
Should he stand and trade sword-strokes,
Even the mountain cannot bear it,
No man can stand against and come.
His every part was matched,
Fickle-hearted, rough of temper,
By one small piece this boy
Was lacking on the side of wits.
Had his wits been matched as well,
His valor and his lion's might
Were matched beyond all reckoning.
Let me arrive before the arrow,
Arrive and topple him from his horse,

Bir yolunu bulup başını keseyim» –
Diye, böylece, Muradıl,
Gayretlenen domuzun
Sağ yanında sallanıp,
Altın işli yan kesesi,
Sağ bileğe geçirilmiş,
Kapı eninde aybalta,
El bağını kavrayıp,
Dizgin çevirmeden usta it,
Çıplak bileğe denk edip,
Altındaki Kılceerde
Külçoro'ya doğru yönelse,
Böğüren koca domuz,
Gök mızrağı kaldırsa,
Kulan gibi kulak yatırıp,
Kasırga gibi yeri savurup,
Bulut gibi uçup dörtnala,
Bastığı yere baksan,
Ocak çukuru gibi oyulup,
Almambet oğlu çoraya,
Oktan önce yetişecekken,
Yetişip saplayıp geçecekken,
Arkasından Semetey,

Let me find a way and cut off his head» –
Saying so, thus, Muradıl,
That boar swollen with zeal —
Swinging at his right side,
His pouch worked with gold,
Slipped over his right wrist,
The moon-axe wide as a door,
Gripping its hand-thong,
The master cur, without turning the rein,
Fitting it to his bare wrist,
Beneath him Kılceerde —
When he turned it toward Külçoro,
The great bellowing boar,
When he raised the grey-blue lance,
Laying back its ears like a kulan,
Whirling up the earth like a storm-wind,
Flying at full gallop like a cloud,
If you looked where it trod —
Gouged out like a hearth-pit,
Upon the çora, Almambet's son,
Just as he would arrive before the arrow,
Just as he would arrive, impale and pass —
Behind him Semetey,

Gönle sığmaz çok kaygı,
Çorayı Tanrı sakla diye,
Durduğu buz gibi boz ova.
Gökte güneş de bulutlanıp,
Hunhar arslanın başına,
Altmış kaygı bir gelip.
Yirmiye yaşı ermemiş,
Ay sevincim Külçoro,
Kanıkey'in ak sütü
Damağından gitmemiş.
Kaburga kıkırdağı dolmamış,
Kapışacak çağı gelmemiş.
Kaburga kemiği dolmamış,
Çarpışacak çağı gelmemiş.
Ey kudret, esirge gör,

Cares too many for the heart to hold,
Saying: God keep the çora,
The ice-grey plain on which he stood.
In the sky the very sun clouding over,
Upon the bloodthirsty lion's head
Sixty cares came all at once.
His years have not reached twenty,
My moon-joy Külçoro,
Kanıkey's white milk
Has not yet left his palate.
His rib-gristle has not filled,
His season for the fray has not come.
His rib-bone has not filled,
His season for battle has not come.
O Power, look on us and spare,

Buurul'dan başka küheylan yok,
Çarpışırken vurur, baksan,
Dayanak edindiğim Kançoro,
Gölge edindiğim Külçoro,
İkisinden başka akrabam yok.
Eğilip gitsem eyerim yok,
Hiç değilse yeğenim yok.
Çocuklardan başka karaltım yok,
Çarpıştığım Kakançlı,
Hakan'a gelip dönüp,
Kadir Allah esirge gör,
Dayanak edindiğim çocuklardan
Şu yerde ayrılıp,
Nasıl diri gideyim.
Eğemi bırakıp bileğimi al, Manas'ın oğlu er yiğidin,
İkimizi bırakıp birimizi al, Altındaki Buurul at,
Yetişmemiş yetime,
Ey Yaradan, nazar kıl.
Atışmayı bolca salayım,
Gazaplı kâfir elinden
Kurban olduğum Külçorom,
Ayırıp alayım.
Bahadır başım sağken,
Çocukları nasıl vereyim.
Başka bir ere benzer Muradıl,

No courser is there but Buurul,
He strikes in the clash — look now,
Kançoro whom I made my pillar,
Külçoro whom I made my shade,
No kin have I but these two.
Should I stoop and go, I have no saddle,
Not even a nephew have I.
No silhouette but the children have I,
The Kakanç folk I fight —
Coming and returning to the Hakan,
Almighty Allah, look and spare,
From the children I made my pillar
To be parted in this place —
How should I go on alive.
Take my wrist and leave my crown, Of Manas's son, the brave er,
Take one of us and leave the other, The steed Buurul beneath him,
Upon the orphan not yet grown,
O Creator, cast Your gaze.
Let me loose the skirmish thick and fast,
From the wrathful infidel's hand —
My Külçorom for whom I'd die,
Let me part him and take him back.
While my bahadır head is living,
How shall I give up the children.
Muradıl seems an er apart,

Boy ölçüşüp göreyim.
Cins küheylan Arbuurul,
Buurul'un ağzını çevirdi,
Muradıl'a doğru
Boğum boğum sır mızrağı,
Manas'ın oğlu Semetey
Gürleterek uzattı.
Ak sakal Bakay ağası,
Şaşakalınan büyük temaşa,
Tutuşmasına bir bak.
Fil derisi kaplanmış,

Let me measure myself against him.
The purebred courser Arbuurul —
He turned Buurul's mouth about,
Straight toward Muradıl
The knot-jointed burnished lance
Manas's son Semetey
Thrust out with a thunderous roar.
His white-bearded elder Bakay —
A great spectacle to leave one dazed,
Look but once at their grappling.
Cased in elephant hide,

Düşmana vurulan davul,
Kalınlığı üç kulaç,
Düşmana yakın kalınca,
Cenge yaraşır davul,
Kocamış Bakay pehlivanı,
Şöyle böyle kulakların
Hepten patlar perdesi.
Manas'ın oğlu Semetey,
Muradıl'a yönelince,
Ağası Bakay, uğuru ak,
Altın yanaklı aybalta.
Alıp kavrayıp çevirip,
Orta yere davulu
Çekip getirip vurunca,
Yer yarılıp gümbürdeyip,
Kulak sağırlaşıp uğuldayıp,
Bulut gibi uçup düpedüz,
Deh! – dese arkadan fırlar.
Perçemi göğe savurup,
Toynağı yere gömüp,
Kara çelik gemini
Damağına takırdatıp,
Dal ipek gibi kuyruğunu,
Apış arasına çırpıp.
Hopur hopur toparlanıp,

The drum that is beaten at the foe,
Its thickness three fathoms,
When the foe drew near,
The drum well fit for war,
The aged pehlivan Bakay —
Ears of whatever kind —
Their drums burst altogether.
Manas's son Semetey,
When he turned upon Muradıl,
His elder Bakay, of shining fortune,
The moon-axe with golden cheeks —
Taking, gripping, wheeling it round,
The drum in the middle ground —
When he drew it up and struck,
The earth split with a rumbling roar,
Ears went deaf with the droning,
Flying outright like a cloud —
Cry Deh! – and it springs from behind.
Tossing its forelock to the sky,
Burying its hoof in the earth,
Its bit of black steel
Rattling against its palate,
Its tail like branching silk
Lashing between its thighs.
Gathering itself with eager tramping,

Opol Dağı gibi koca Buurul,
Takla atarcasına toplanıp,
Salına salına yürüyüp,
Sarsıla sarsıla rahvan koşup,
Yay gibi uçup ulu Buurul,
Kapan gibi beli bükülüp,
Kara yeri tokmaklayıp,
Yaydan çıkmışça uçup koşup,
Kıtaylardan Muradıl,
Külçoro'ya yetmek üzereyken,
Yetişip vurup geçeceği anda,

Manas'ın oğlu Semetey,

Mighty Buurul like Opol Mountain,
Gathering as if to somersault,
Striding with a swaying gait,
Ambling on with a shuddering run,
Great Buurul flying like a bow,
His back bent like a snare-trap,
Pounding the black earth beneath,
Flying and running as if loosed from a bow,
Muradıl of the Kıtay,
Just as he was overtaking Külçoro,
At the instant he would catch and strike him down,
Semetey, the son of Manas,

Yiğitlikte* insanoğlundan
İleri geçtiği çağ imiş.
Böğründen Muradıl,
Saldırıp vurup geçmeye,
Ağası Semetey,
Yolunu kestiği dem imiş.
Bilgece imiş her bir hâli,
Altındaki Buurul at,
Semetey'in kanadı.
Yer teperek uçarcasına,
Varmış idi hunhar arslan,
Muradıl'a yaklaşıp.
Şaşarız, gerçek mi bilmeyiz,
Çoğu yalan, çoğu gerçek,
Görüp gelen adam yok,
Yarısı boş, yarısı gerçek,
Yanından gelen kimse yok.
Muradıl'a yönelince,
Yavuz doğan Semetey,
Sır mızrağı kaldırınca,
Kara benekli kaplan,
Böğründen atılıp,
Ta Manas'ın ruhu,
Saldır! – diye nara salmış. Kılceerde'nin üstünden
Çolak kökcal, boz arslan,
Yandan atılıp saldırıp,
Kırk çilten, kızıl İlyas'ı,

In valor among the sons of men*
It was the age when he surpassed them all.
From his flank Muradıl
Was charging in to strike and pass,
When his elder Semetey,
It was the moment he barred his way.
Sage-like was his every bearing,
The Buurul horse beneath him
Was the wing of Semetey.
Kicking the earth as if in flight,
The bloodthirsty lion had arrived,
Drawing close upon Muradıl.
We marvel, not knowing if it is true,
Much is falsehood, much is truth,
No man has seen it and returned,
Half is empty, half is true,
No one has come back from its side.
When he turned upon Muradıl,
Semetey, the fierce-born falcon,
When he raised the secret lance,
The black-spotted tiger
Leaping forth from his flank,
The very spirit of Manas
Charge! – roared the battle-cry. From atop Kılceerde
The maimed grey-mane, the grey lion,
Leaping and striking from the side,
The forty çilten, red İlyas,

Var gücüyle desteklemişler.
Alpkarakuş* zümrüdüanka,
Kapıp götürecekmişçesine,
Tepesinden beyin üstüne,
Pençelerini gere gere uzatmış.
Kapıp kaçacakmışçasına,
Ayağını salıp yaklaşıp,
Destek narası olup durmuştur.
Koruyanı tam dokuz,
Kollayıp durduğu dem imiş,

Gave him support with all their might.
Alpkarakuş the emerald phoenix,*
As if to snatch him up and carry him off,
From overhead down upon the bey,
Stretched out its talons spread wide.
As if to seize him and flee,
Lowering its feet, drawing near,
It stood as a battle-cry of support.
His guardians were nine in full,
It was the moment they watched over him,

Dayanağı tam dokuz,
Destek verdiği çağ imiş.
Kılceerde'ye binmiş Muradıl,
Yan çizip geçinceye dek,
Yiğidin, beyin yetişti,
Kalmuk eyerin kaşı diye,

Tam yüreğin başı diye,
Kaburga kemiğinin ucu diye,
Akciğerin tam yüzü diye,
Kayıp giderse yukarıya,
Yürek, can evi, öd var – diye,
Nereye değse bunun,
Ölüme yem olur orası – diye,
Hınçlanıp sır mızrağı,
Sımsıkı kavramıştı,
Açık gözünü yummadan,
Çetin çelik sır mızrak,
Sallayıp kara mızrağı,
Şöyle böyle çevirmeden,
Ta dibinden dümdüz tutup,
Canını esirgemeden sıkı tutup,
Kıtaylardan Muradıl,
Kul olası, talihi kıt,
İhsan eyle – diye kavrayıp,
Kökcalın, beyin yetişti,

Kıtaylardan Muradıl'ı,
Pirlerin koruduğu er yiğidin,
Devirip geçmişti.

Kaburganın kat katı,
Mızrak değip paramparça,
Opol Dağı gibi doru,
Kılceerde'nin üstünden,
Börk gibi uçtu fırlayıp.
Bir yandan giren sır mızrak,
«Almambet oğlu Külçoro,
Öbür yandan görünüp,

His supports were nine in full,
It was the age when they gave him aid.
Muradıl, mounted on Kılceerde,
Until he could swerve aside and pass,
The brave one, the bey, caught up with him,
Saying: here is the pommel of the Kalmuk saddle,
Saying: here is the very crown of the heart,
Saying: here is the tip of the rib-bone,
Saying: here is the very face of the lung,
Should it slip and glance upward,
Saying: there lie heart, life-house, and gall,
Wherever this may strike,
Saying: that place becomes food for death,
Filled with fury, the secret lance
He had gripped with all his might,
Without closing his open eye,
The hard steel secret lance,
Brandishing the black lance,
Without twirling it this way or that,
Holding it straight from its very butt,
Gripping tight, not sparing his life,
Muradıl of the Kıtay,
Wretched slave, scant of fortune,
Grant me this – he cried, gripping firm,
Your grey-mane, your bey, caught up with him,
Muradıl of the Kıtay,
The brave hero guarded by the pirs
Had toppled him and passed on.

The layered folds of the rib,
Struck by the lance, shattered to pieces,
The bay like Opol Mountain,
From atop Kılceerde,
He flew off hurtling like a felt cap.
The secret lance that entered from one side,
«Külçoro, son of Almambet,
Showing itself from the other side,

Gürül gürül kanı dökülüp.
Eyerden ardı kayıp,
Üzengiden ayak kayıp,
Kan dökülüp, akıl kaçıp,
Kırım'ın oğlu Muradıl,
Heybetle uçup gitmişti,
Dağ devrilircesine,
Tepetaklak yere varmıştı.
Almambet oğlu Külçoro,
Pusudaki düşmanı yok olup,
Aç arslan gibi er çora,
Doğrulup geri döndü.
Yerden başını kaldırmadan,

Almambet'in aldığı Oykuma'yı,
Sapından kavrayıp,
Kınından sıyırıp,
Yan tutup almıştı,
İlginç iş budur, ağa – deyip,
Kılıçla başını almıştı.
Yol üstüne sürükleyip,
Akbabalara sermişti.
İçindeki kara kanı,
Kımız yutarcasına,
Atam Almam'ın öcü – diye,
Töresiymiş Külçoro'nun,
Çift elle yutuvermişti,
Kişinin kürkü kürk olmaz,
Yalvarsan vermez Kılceerde'yi,
Yanına yedek alıverdi.
İstesen vermez Kılceerde'ye,
Soğuk kementi salıverdi.
İki çora yarışıp,
Üzengiler tokuşup,

Beyinden çorası,
Armağan pay ister olmuştu.
Evliya ihtiyar er Bakay,
Külçoro ile Kançoro,

His blood pouring out in gushing streams.
His seat slipping from the saddle,
His foot slipping from the stirrup,
Blood spilling, senses fleeing,
Muradıl, the son of Kırım,
Had flown off with terrible force,
As if a mountain were toppling,
He had crashed headlong to the ground.
Külçoro, son of Almambet,
His ambushed foe destroyed,
The brave çora like a hungry lion
Straightened up and turned back.
Before he could lift his head from the ground,

The Oykuma that Almambet had taken,
Gripping it by the hilt,
Drawing it from its sheath,
He had taken it held aslant,
A curious deed is this, ağa – he said,
And with the sword he took his head.
Dragging him onto the road,
He spread him out for the vultures.
The black blood within him,
As if gulping down kumis,
Saying – vengeance for my father Almam,
Such was the custom of Külçoro,
He had gulped it down with both hands,
Another man's fur coat is no coat of yours,
Beg as you may, he'd not give Kılceerde,
He took him along as a spare mount.
Ask as you may, he'd not yield Kılceerde,
He cast the cold lasso upon him.
The two çoras racing each other,
Their stirrups clashing together,

From his bey the çora
Had come to ask his gift of spoils.
The saintly old man, er Bakay,
To Külçoro and Kançoro,

İkisine söz açtı şimdi:
Çubak oğlu Kançoro,
İki eşsiz erenim,
Âlem yurdu dize getiren,
Kurban olayım yiğidim!
Tepemde parlak yıldızım,
Yakamda enli kunduzum.
Önüme katsam ak yolum,
Ardımca yürüse ak yolum!
Bel üstünde biten karaltım,
Öbür dünyaya giden asilden,
Miras kalan gözbebeğim.
Boz ala doğan yavrum,
Boz atmaca çolpanım.
İki eş, ikizim benim,
Âlemi yıkan denizim.
Sakalım kuğu gibi ağarmışken,

Seferim yaklaşmışken,
At esirgesem onar mıyım,
Sizden küheylan esirgesem,
Dini bütün Müslüman olur muyum?
Ay yıl boyu akın çağı,
Bu Beecin bize yurt değil,
Bu Kıtay bize el değil,
Ganimet düşen Kılceerde,
Mal olacak at değil.
Kurban olayım oğullarım,
El kişinin atı at olmaz.
Bu Kıtay'ın Kılceerde'si,
Bağlayıp koysan durmaz,
Salıversen otlamaz.
Cenge binsen hizmeti,
Var gücüyle veremez.

Yas tutar adamakıllı,

Ah, mal olmaz bu hayvan,
Diyeceğim budur, bilin,

To the two of them now opened his words:
Kançoro, son of Çubak,
My two peerless heroes,
Who bring the world's lands to their knees,
Let me be your sacrifice, my braves!
My bright star above my crown,
My broad otter-fur upon my collar.
My white road if I drive you before me,
My white road if you walk behind me!
My dark silhouette risen upon the ridge,
From the noble one gone to the other world,
The apple of my eye left as legacy.
My grey-pied falcon, my fledgling,
My grey sparrowhawk, my morning star.
My two mates, my twins,
My sea that washes over the world.
Now that my beard has whitened like a swan,
Now that my final journey draws near,
Would I prosper by begrudging a horse,
If I begrudged you a courser,
Would I be a Muslim true of faith?
Season upon season, the age of raids,
This Beecin is no homeland for us,
This Kıtay is no people of ours,
Kılceerde, fallen as spoils,
Is no horse to become our stock.
Let me be your sacrifice, my sons,
A stranger's horse is no horse at all.
This Kıtay's Kılceerde,
Tie him up and he will not stand,
Turn him loose and he will not graze.
Ride him to battle, and his service
He cannot render with all his strength.

He mourns in earnest, through and through,
Ah, this beast will never be stock,
This is what I shall say, know it well,

Asilim, oğullar, sözümü tutun,
Kılceerde'yi keselim,
Can kazanında kaynatıp,
Yarım doyum olalım.
Pusarık köşeler bağlamış,
Bulanık uçlar salınmış,
Çet-Beecin denen yerdi,
Ötesinde kaynayan,
Ordulu Kıtay eliydi,
Buyruk verse cancusu,
Basıp geçen seldi.
Nice cenkler görmüş olan,
Kahraman Bakay ben idim.
Kıpır kıpır oynayan bu meret,
Ganimet düşen Kılceerde,
Kırgız'ın bineceği mal değil.
Hoplatıp bu uğursuzu,
Oygut biner mal değil» –
Deyip, böylece, ulu Bakay,
Ölçüye sığmaz Kılceerde'nin,
Vasfını söyleyip durmuştu:
«Bir yıl sonra yanası,
Sırma işlemeli ak yular,
Alaca benek kar gidince,
Yer uyanıp, boz ot yetince,

El yaylaya çıkarken,

At kara dil mevsiminde,*
Yurdu düşüp aklına,
Kırım'ın oğlu Muradıl,
Eri düşüp aklına.
Nice yılkıyı peşine takıp,
Yürüklerin hepsini saçar – diye,
Arslanlığını iyice belli edip,
Bağlayıp koysan durmayıp,
Bu Kıtay'ın Kılceerde'si,
Beecin'e doğru kaçar» – diye, Örtüsünü
çekip çıplak bırakıp,

My nobles, my sons, heed my word,
Let us slaughter Kılceerde,
Boil him in the cauldron of life,
And take at least half our fill.
Hazy corners have been bound in mist,
Murky edges have been let loose,
It was the place called Çet-Beecin,
Beyond it, seething and swarming,
Lay the Kıtay land of armies,
Should its cancu give the command,
It was a flood that tramples all before it.
The one who has seen many wars,
That hero Bakay was I.
This cursed thing that prances and fidgets,
Kılceerde, fallen as spoils,
Is no mount for a Kirghiz to ride.
Prancing on this ill-omened beast,
It is no stock an Oygut would ride» –
Saying so, thus, great Bakay
Of Kılceerde beyond all measure
Kept telling forth his qualities:
«A year from now, come the season,
The white halter worked with gold thread,
When the dappled patches of snow are gone,
When the earth wakes and the grey grass grows,
When the people ride up to the summer pasture,
*In the horse's black-tongue season,**
His homeland coming to his mind,
Muradıl, the son of Kırım,
His master coming to his mind.
Dragging many a herd behind him,
Saying – he will scatter all the swift ones,
Making his lion's nature fully known,
Tie him up and he will not stand,
This Kıtay's Kılceerde
Will flee toward Beecin» – so saying,
Pulling off his cover, leaving him bare,

Bakay söyleyip durmuştu.
Delişmen çocuk Külçoro,

Bakay had kept on speaking.
The madcap boy Külçoro,

Karaca gibi sıçrayıp toplanıp,
Altmış deve, bin taya,
Satın alınmış Aktinte'yi,
Kınından sıyırıvermişti,
Ölçüsüz pehlivan er kişi,
Oyrot'u bozan arslan kişi,
O Kılceerde küheylanın,
Perçemiyle kulağını,
Birlikte kavrayıverdi,
Canın Allah Teâlâ'ya,
Sevabın atan Manas'a,
Git, hayvancık, git – diye,
Yıkmadan Ceerde'yi,
Manas'ın ruhuna,
Ayakta tutup kurban etmişti.
Yıkmadan o karayı,
Başını kesip almıştı.
Kara kıyaklı taşlığa,
Halk yürümedik güzel yere,
Döndü erler konmaya.
Suuk-Tör'ün sırtından,
Muradıl'ın elinden,
Ganimet alınan on dört at,
On dört atın hepsine,
Hepsi benzer, bir örnek,
O on dört ata denk yular.
At küheylanı kollayıp,
Salınan ulu Buurul,
Kaza kurşunu değermiş gibi,
Özenle örtüleyip,
Germe ipini gerdirip,
Görkemini elden üstün kılıp,
Ganimete giden on dört atı,
Yeniden ele geçirip.
Ot yedirmeden o domuzu,
Asıp bağlayıp sımsıkı,

Springing and gathering like a roe deer,
For sixty camels, a thousand foals,
The purchased blade Aktinte
He had drawn straight from its sheath,
A wrestler-hero beyond all measure,
A lion of a man who routed the Oyrot,
Of that courser Kılceerde
The forelock and the ear
He seized together in one grip,
Your soul to Allah Most High,
Your merit to forefather Manas,
Go, poor beast, go – he said,
Without felling Ceerde,
To the spirit of Manas
He had offered him standing as sacrifice.
Without felling that black one,
He had cut off and taken his head.
To the stony ground of black sedge,
To a fair place untrodden by folk,
The heroes turned back to make camp.
From the ridge of Suuk-Tör,
From the hand of Muradıl,
The fourteen horses taken as spoils,
For all fourteen of the horses,
All alike, of one pattern,
Halters to match those fourteen horses.
Tending the courser among horses,
The stately great Buurul,
As though a stray bullet might strike him,
Covering him over with care,
Stretching taut his tethering rope,
Setting his splendor above all others,
The fourteen horses gone for spoils
He brought under his hand once more.
Without feeding grass to that swine,
Hitching and binding him fast,

Soğuk yere koymuştu,
Kulan yapılı Buurul'u,
Altın kuşaklı tunç direğe,
Alıp yere yerleştirip,
Salınan o karayı,
Atlardan ayrı bağlatıp.
Kılceerde'yi doğrayıp,
Can kazanında kaynatıp,
Kılceerde'yi kesişip,
İki çora, er Bakay,
Eşi bulunmaz büyük bey,
Bu dördü hep birlikte,
Muhterem Bakay ihtiyarı,
Kılceerde'nin etiyle,
Yarı doyuma erişip,
Yarı bel Car-Taş'ta,
Yatıp uykuya kanıp,
Ak eyeri yastık edip,
Kıbleye baş verip,
Düşünüp cenge hazırlanıp,
Akolpok'u örtünüp,
Arslan erlerin hepsi,
Ağası Bakay ihtiyarı,
Alp uykusuna dalmıştı,
Adamakıllı uyuyakalmıştı.
Yatıp yanbaşı uyuşturup,
Kestirip uykuya kanıp,
Dirsek dayayıp soluklanıp,
Şekerleme edip uyku alıp,
Tam da böyle durmuştu.
Vadi boyu çağıldayıp,
Tan atımının buz gibi yeli vurmuştu.
Fışkıran duru pınardan,
Gökten yıldız titreşip,
Kıbleye doğru birer birer,
Gökten yıldız saçılıp,
Boz pusarık dökülüp,
Tepeden yıldız seyrelip,

He had set him on the cold ground,
Buurul, built like a kulan,
To the bronze post with the golden band
He took and set him in his place,
That stately black one
He had tethered apart from the horses.
Carving up Kılceerde,
Boiling him in the cauldron of life,
Slaughtering Kılceerde together,
The two çoras, er Bakay,
The great bey without peer,
These four all together,
The venerable old Bakay,
On the flesh of Kılceerde
Reaching half their fill,
At mid-slope Car-Taş,
Lying down, drinking deep of sleep,
Making the white saddle their pillow,
Laying their heads toward the qibla,
Pondering, making ready for war,
Drawing the Akolpok over themselves,
All of the lion heroes,
Their elder, the old Bakay,
Had sunk into the sleep of alps,
Had fallen fast asleep in earnest.
Lying till their sides grew numb,
Dozing off, drinking deep of sleep,
Propped on elbows, catching breath,
Napping lightly, taking sleep,
Just so had they remained.
Babbling all along the valley,
The ice-cold wind of daybreak had struck.
From the clear gushing spring,
Stars trembling in the sky,
One by one toward the qibla,
Stars scattering from the sky,
Grey haze pouring down,
Stars thinning overhead,

Tan yarılıp belirip,
Tanın ardı görünüp,

Göğe aydınlık bölünüp,
Yer sararıp görünüp,
Yel vurunca hışırdayıp,
Kayının başı inleyip,
Kırda tarlakuşu cıvıldaşıp,
Ormandan guguk ötüşüp,
Vadiden türlü kuşlar dile gelip,

Söğüdün başı eğilip,
Kumunun üstü çizilip,
Tepeler seyrek görünüp,
Tepelerden arkar dökülüp,
Arkarı sürüyle otlarken,
Tepenin otu seyrelip.
Bayırlar inip kıvrılıp,
Bayırdan geyik dökülüp,
Geyiği küme küme otlarken,
Bayırın otu seyrelip.
Düzünde kulan yarışıp,
Tepede tilki boğuşup,
Durur imiş Car-Taş'ta,
O yandan çıkan on dört at,
Heybetli yürük Buurul at,
Gemlerini hep birden çıkarmıştı,
Salındırıp o karayı,
O zaman otlağa salmıştı.
Uzun uzun yedeğe alıp,
Göğsünü otla doldurup,
Yorulmadan yedekleyip,
Kel karnını otla doldurup.
Bin ayrık, seksen çeşit ot,

Deste deste otlatıp,
Susuzluklarını kandırıp,
Örtülerini alıp çekiştirip,
Terini silip temizleyip,

Dawn splitting open, appearing,
The trail of dawn showing forth,

Light breaking across the sky,
The earth showing pale and yellow,
Rustling when the wind struck,
The crown of the birch groaning,
Larks twittering on the steppe,
Cuckoos calling from the forest,
All manner of birds finding voice in the valley,
The crown of the willow bowing,
The face of the sand streaked with lines,
The hills showing sparse and scattered,
Arkhar pouring down from the hills,
As the arkhar grazed in flocks,
The grass of the hill growing thin.
The slopes descending, winding down,
Deer pouring down from the slope,
As the deer grazed in clusters,
The grass of the slope growing thin.
Kulan racing on its flat,
Foxes tussling on the hill,
So it stood at Car-Taş,
The fourteen horses from that side,
The mighty swift Buurul horse,
He had taken out all their bits at once,
Letting that black one loose,
Then he had turned them out to pasture.
Leading them long upon the tether,
Filling their chests with grass,
Leading them on untiring,
Filling their bare bellies with grass.
A thousand couch-grasses, eighty kinds of herb,

Grazing them bunch by bunch,
Quenching all their thirst,
Pulling off and tugging free their covers,
Wiping and cleaning away their sweat,

On dört atı yerleştirdi,
Tepişirse sakatlanır diye,
Ayrı ayrı bağladı.
Erenlerin hâli böyledir.

He settled the fourteen horses,
Lest they kick and maim each other,
He tied them each apart.
Such is the way of the heroes.

Aş yemeğe koyulup,
Gülüşe kahkaha katıp,
Külazık'ı çalkalayıp içip,
Köökör'e konmuş kara rakı,
Hırıl hırıl öksürür,
Köökör dolusu bir rakı,
Ahşap çanağa döküp,
Hep sıra sıra sunuşup,
Rakıdan acı aş içip,
Kazı doğrayıp, yele katıp,
Kazan ile bir koyup,
Satranç oynayıp toz koparıp,
Aşağı yukarı yedi gün olup,
Atları dinlendirip almıştı,
Gümüş gözlü, gün yüzlü,
Güneş nurlu Semetey,
Atası kökcal Manas'tan,
Üstün doğmuş er kişi,
Pirler koruyan arslan kişi,
Haberin var mıdır ki,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil'in hanı Koñurbay,
Yamaçtan pusuda yatarken,
Kasılan koca Kalça,
Oçogor tüfeğiyle, onmaz herif,
Manas'ın oğlu Semeñ'i,
Sıyırtarak vurduğunda,
O zaman oçogor değmişti döşüne,
İnsanın ödünü koparan.
Ateş çakmıştı gözüne.
Eti kalın ereni,
Eti karşılayıp kaldığında,
Kürkü kalın kökcalı,
Kürkü karşılayıp kaldığında,

Setting themselves to eat their food,
Adding laughter to their smiles,
Shaking up and drinking the Külazık,
The black raki set in the köökör,
He coughs with a rasping wheeze,
A köökör brimful of raki,
Pouring it into the wooden bowl,
Offering it round in turn after turn,
Drinking the bitter draught of raki,
Slicing kazı, adding mane-fat,
Setting it in the cauldron all together,
Playing chess and raising dust,
Some seven days going by, more or less,
He had let the horses take their rest,
Silver-eyed, day-faced,
Semetey radiant as the sun,
Than his forefather, grey-mane Manas,
A man born yet more supreme,
A lion of a man guarded by pirs,
Have you had word of it, then —
Cotton-sashed, wide-booted,
Koñurbay, the khan of Keçil,
While lying in ambush on the hillside,
The swaggering great Kalça,
With his oçogor gun, the hopeless wretch,
Semeñ, the son of Manas,
When he shot him with a grazing blow,
Then the oçogor had struck his breast, That tears the very gall from a man.
Fire had flashed before his eyes.
The hero thick of flesh,
When his flesh met and stopped it,
The grey-mane thick of coat,
When his coat met and stopped it,

Sıyırıp kemiğini dağlamış,
Sebep denen ilaç var.
Dış kemiğin öte yanı,
İç zarın beri yanı,
Oçogor kurşunu durmuş orada.
Hararetle vuruşup,
Nice gün dinmeden durup,
Kurşun saplanıp kalmış,

It grazed and seared his bone,
There is a remedy called cause.
The far side of the outer bone,
The near side of the inner membrane,
The oçogor bullet lodged there.
Fighting on in fevered heat,
Enduring many days without cease,
The bullet had stayed buried fast,

Manas'ın oğlu Semetey,
Korkak olup kalıvermiş.
Kuşluk vakti sırasında,
Yastıktan başını kaldırır.
Doğrulup bir kez «öh» dese,
Ağzından oluk oluk kara kan gider,

Semetey, the son of Manas,
Was left stricken with the korkok.
Around the mid-morning hour,
He lifts his head from the pillow.
Should he sit up and once say «okh»,
Black blood pours in streams from his mouth,

Feryadı taş yarıp,
Üç erenin dermanı gider.
Hırıl hırıl öksürür,
Kürk yorgandan başını kaldırır,
Gümbürdeyip bir «ah» dese,
Dertli müşkül böyledir diye,
Üç erenin dermanı gider.
Kendi titiz ulu Bakay,
Bakay Han'ın gök heybesi,
At yükü değil, deve heybesi,
Gök heybenin dengi yok,
Bu heybenin içinde,
Neler var, neler yok,
Külazık var, ilaç var,
Bu heybenin içinde,
Her devanın hepsi var.
Kendisi bilge ulu Bakay,
Düşmanlaşanı çatlatan,
Yeşil kara ilaç diye,
Kaba döküp dondurmuş,
Kazanı tümüyle,
Koca heybeye sığdırmış.
Ebep denen ilaç var,

His cry splits the very stone,
The strength of three heroes drains away.
He coughs with a rasping wheeze,
He lifts his head from the fur quilt,
Should he thunder out one «ah»,
Saying — such is the sufferer's hard plight,
The strength of three heroes drains away.
Himself the fastidious great Bakay,
Bakay Khan's grey-blue saddlebag,
No horse-load, but a camel's bag,
The grey-blue bag has no equal,
Within this saddlebag,
What is there not, what is there,
There is Külazık, there is medicine,
Within this saddlebag,
Every cure of every kind is there.
Himself the sage, great Bakay,
That which bursts the one turned foe,
Called the green-black medicine,
He had poured it in vessels and set it hard,
The cauldron in its entirety
He had fitted into the huge bag.
There is a medicine called ebep

Bakay Han'ın heybesinde.
Yeşil kara ilaçtan,
Yarasına dökmüştü,
Kırmızı toz ilaçtan,
Titiz Bakay ihtiyarı,
Kıl payı ölçüp vermişti,
Azıcık o gün,

Ağrısı yatışıp,
Gözü faltaşı gibi açılıp,
Kalmış idi Semetey.
Arslan bir söz söylemedi,
Hastalık iyice arttı şimdi.
«Korkok» denen belalı dert,
Kımıldanmaz müşkül iş oldu.
Koñurbay'da tüfek yok,
Böyle belalı iş oldu.
Kımıldayamadan Semetey,
Sinek kadar canı çırpınıp,
Eğilince döş kemiği,
Sızım sızım sızlayıp.
«Korkok» derdine tutulup,
Kımıldamadan sessiz yattı.
Koñurbay salıp büyük bela,
Gündüz yatıp, gece göçtü,
Her ilacını seçti,
Her ırmağı, pınar suyunu,
Deva olur mu ki diye,
Akarsuyun başına bağladı.

Yol yürüyemez Semetey,
Akına çıkamaz Külçoro,
Erenler böyle bunaldı,
Bilseler bela, kara iş,
Bu derde tutuldu.
Keñ-Kol'a dikili bağı yok,
Gerinip yatacak çağı yok.
Beecin'deki Koñurbay'la,
Cenk edecek dermanı yok,

In the saddlebag of Bakay Khan.
Of the green-black medicine
He had poured upon his wound,
Of the red powder medicine,
The fastidious old Bakay
Had measured out to a hair's breadth,
A tiny bit that day,

His pain subsiding,
His eyes opening wide as saucers,
Semetey had so remained.
The lion spoke not a single word,
Now the sickness grew much worse.
The baneful ill called «korkok»
Became a hard case that would not stir.
Koñurbay has no gun —
Such a baneful business it became.
Unable to stir, Semetey,
His life fluttering, small as a fly,
When his breastbone bent,
Aching with a throbbing ache.
Seized by the ailment of «korkok»,
He lay silent without stirring.
Koñurbay having loosed great woe,
Resting by day, they moved by night,
He chose out his every remedy,
Every river, every spring-water,
Saying — might it prove a cure,
He bound him at the head of running water.
Semetey cannot walk the road,
Külçoro cannot ride to the raid,
So were the heroes sore beset,
Had they known it — woe, black business,
He was seized by this affliction.
He has no garden planted at Keñ-Kol,
He has no season to stretch out and lie.
With Koñurbay in Beecin
He has no strength to wage his war,

Onulmaz hastalık oldu şimdi.
Altı yıldır kısır kalmış,
Ak çadır gibi boz kısrağı,
Yılkıdan yakalayıp,
Ay toynaklıyı boğazlayıp,
Genç bey yaramazı,
Kazıya çiğ sarıp belediler,

İşkembesine yasladılar.
Bununla kökcal onmadı,

Now it became a sickness past all cure.
Barren these six years past,
His grey mare like a white tent,
Catching her from the herd,
Slaughtering the moon-hoofed one,
The young bey, the ailing rogue,
They wrapped in raw kazı and swaddled him,
They laid him against her paunch.
By this the grey-mane did not mend,

Hastalığı dinmek bilmedi.
Bey Bakay, Külçoro,
Arslan gibi cömert erle,
Uğraşıp durdu Kançoro,
Beyi bırak, bizi al diye,
Başları ihtiyar Bakay ağlayıp,
Külçoro ile Kançoro,
Oğullarının hepsi ağlayıp,
Küpsör'den* ilaç dökülüp,
Semetey'den umut kesip:
«Ölüp giderse er kökcal,
Kara yanak aybaltayı,
Yalpalatmadan kim sapına geçirir?
Kalabalık Kırgız'ı, çok Argın'ı,
İncitmeden kim yönetir?
Alıç saplı aybaltayı,
Burkmadan kim sapına geçirir?
Nice Kırgız boyunu,
Sarsmadan kim yönetir?» –

Deyip, böylece, kaygılanıp,
Kederlenip durmuştu.
Atanız gibi Bakay ağanız,
Atmaca gibi davranıp,
Gaipten akıl bulunup,
Baksana Bakay ağası,
Bilinmezi bildiren,
Bilge Bakay evliya,

His sickness knew no ceasing.
Bey Bakay, Külçoro,
With the hero generous as a lion,
Kançoro toiled on without rest,
Saying — spare the bey, take us instead,
At their head old Bakay weeping,
Külçoro and Kançoro,
All of his sons weeping,
*Medicine pouring from the Küpsör,**
Losing hope of Semetey:
«If the brave grey-mane dies and goes,
The black-cheeked moon-axe —
Who will haft it without letting it sway?
The teeming Kirghiz, the many Argın —
Who will govern them without giving hurt?
The moon-axe with hawthorn haft —
Who will haft it without wrenching it?
The many tribes of the Kirghiz —
Who will govern them without shaking them?» –
Saying so, thus, filled with care,
He had remained bowed down with grief.
Your elder Bakay, like a father to you,
Bearing himself like a sparrowhawk,
Finding counsel from the unseen,
Behold him, elder Bakay,
Who makes known the unknowable,
Sage Bakay the saint,

Sezilmezi sezdiren,
Doğan Bakay ihtiyar.
Üstün görücü, gözü açık,
Bu dünyada sözü açık.
Ay-âlemi dize getirip,
Yürüyen Bakay değil mi,
Geleceği ve gideceği,
Azap ile eceli,
Altı ay önceden sıkı bakıp,
Bilen Bakay değil mi.
Şer işi bilir uzaktan,
Düşünsen Bakay bilgedir,

Who gives to sense the insensible,
The falcon, old man Bakay.
Supreme seer, open-eyed,
In this world his word is plain.
Bringing the moonlit world to its knees,
Is it not Bakay who strides forth,
What shall come and what shall go,
The torment and the appointed end,
Peering hard six months before,
Is it not Bakay who knows it.
He knows evil's work from afar,
Think on it — Bakay is the sage,

Kâfir ile Müslüman'ın,
Cengini görmüş er Bakay,
Kıtay, Kırgız iki yurdun,
Vuruşmasını görmüş er Bakay.
Kakan'ı kuşatıp vardığında,
Sert kavga saldığında,
Manas'ın hanlığını alıp,
Han kaldırıp koyduğunda,
Yurdunu ganimet ettiğinde,
Ganimete güzel kız alıp,
Ölenlerden arta kalanı,
Ganimete çok halk kandığında,
Ta Beecin şehrinde,
Bulunmuş ağan değil mi.
Savrulup dolu yağınca,
Boz otağında Manas'a,
Kalkan olan Bakay değil mi.
Ağası Bakay ihtiyar,
El yönetip, yurt güdüp,
Pay bölen Bakay değil mi.
Nice buyruk, çok bela,
Görmüş Bakay değil mi.
Hasta düşüp Semetey,
Perişan olup dururken,
Ağrısına dayanamayıp,

Of the infidel and the Muslim
Er Bakay has seen the war,
Of Kıtay and Kirghiz, two lands,
Er Bakay has seen their clashing.
When he went and besieged the Kakan,
When he loosed the bitter fight,
When he took the khanship of Manas
And raised and set up a khan,
When he made his land his spoils,
Taking fair maidens for booty,
What remained beyond the slain,
When many folk had their fill of plunder,
In the very city of Beecin
Was not your elder present there.
When hail came whirling down,
For Manas in his grey pavilion,
Is it not Bakay who was his shield.
Their elder, old Bakay,
Governing the people, tending the land,
Is it not Bakay who dealt the shares.
Many a command, much woe —
Is it not Bakay who has seen them.
When Semetey fell sick
And lay in wretched state,
Unable to bear his pain,

Sallanıp elini uzattığında,
İşte o Bakay ağan,
Uykudan irkilip uyanıp,
Sağ yanına dönüp,
Telaş içinde ulu Bakay,
Çabucak kalkıp ürperip,
Kökçolok'u eyerleyip,
Semetey için ürperip,
Çoralara söz söyler,
Söz söylerken der ki:
Düşüncesi dağılıp bölünüp,
Kocamışken Bakay'ın,
Gözünün yaşı dökülüp.
Ak sakalı tel tel,

When he swayed and stretched out his hand,
Behold, that elder Bakay of yours,
Starting awake from sleep,
Turning onto his right side,
Great Bakay in his alarm,
Rising quickly with a shudder,
Saddling Kökçolok,
Shuddering for Semetey's sake,
He speaks his word to the çoras,
And speaking his word he says:
His thoughts scattering, dividing,
Old as Bakay had grown,
The tears of his eyes spilling down.
His white beard strand by strand,

Bıyığı seyrelip gidip,
İki gözden akan yaş,
Köprücükten aşağı dökülüp.
Ağası Bakay evliya,
Düşüncesi bine bölünüp,
İnleyişine dayanamayıp,
Er Semetey yaramazın,
Hastalığı kötü görünüp.
Düşman olduğu Koñurbay,
Kakan'a gelip dönüp:
«Gözbebeğim kıldığım bir tanem,

Semetey'den ayrılıp,
Ayrılmamın sebebi şu:
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil'in hanı Koñurbay,
Mızrakçıların ustasıydı,
Kendisi düşmanın çaresini,
Fazlasıyla bilen yamandı.
Yamaca kurulmuş dam gibiydi,
Keçil'in yaman hanıydı.
Beecin'den çıkma arslandı,
Bütün Kıtay'ı ezen erdi.

His mustache thinning away,
The tears that flow from his two eyes
Pouring down past his collarbone.
Their elder, Bakay the saint,
His thought divided a thousandfold,
Unable to bear his groaning,
Of er Semetey the ailing rogue
The sickness looking grim indeed.
Koñurbay, his sworn enemy,
Having come to the Kakan and returned:
«My only one, whom I made the apple of my eye,
Parting from Semetey —
The reason for my parting is this:
Cotton-sashed, wide-booted,
Koñurbay, the khan of Keçil,
Was the master of the lancers,
Himself the remedy for any foe
He was a fell one who knew all too well.
He was like a roof set on the hillside,
He was the fell khan of Keçil.
He was a lion sprung from Beecin,
He was the man who crushed all Kıtay.

Kıtay'dan seçme asker alıp,
Orduyu sürüp bol alıp,
Kalday'ın oğlu kåfirin,
Han Koñurbay bahadırın,
Altmış caysañ'ın küçüğü,
Alööke Han'ın bahadırı,
Çok-Tabılgı'da yaylayan,
Koca kara atını bağlayan,
Rast gelenin sağ kurtulmadığı,

Kasılan Kalça erene,
Tellalı haber verir mi,
Naraları uzayıp sıra sıra,
Er Koñurbay gelir mi,
Kara-Beles, Kaykañ-Taş,
Bakmadan aşılır bel değil.
Alööke'nin Koñurbay'ı,
Hakkını almadan bu yerden,

Bakıp duracak oğul değil.
Adam yürümez yol tutup,
Nara atıp saldıracak ordu alıp,
Çok şey görmüş koca Kalça,
Sarp yerlerden yürür mü,
Hasta yeri «onartıp»,
Arslanı yakalar mı?
Adımı sık mı atar?
Bu Semetey kökcalı,
Bırakmadan yakalar mı?
Kançoro ile Külçoro,
İki eşsiz erenim,
Binlerce tümen düşman çıksa,

Esirgemeden saldıran yiğidim.

Takat tükenip, derman gidip,
Gücümüz gidip böylece,
Manas'ın oğlu beyi,
Fazlasıyla gerekli olanı,

Taking picked soldiers from Kıtay,
Driving the army, taking plenty,
Of the infidel son of Kalday,
Of Khan Koñurbay the bahadur,
The youngest of sixty caysañ,
The bahadur of Alööke Khan,
Who summers at Çok-Tabılgı,
Who tethers his huge black horse,
From whom no chance-met man escapes alive,

To the swaggering hero Kalça —
Would his herald bring us word,
His battle-cries stretching rank on rank,
Would er Koñurbay be coming,
Kara-Beles, Kaykañ-Taş —
No pass to be crossed without a careful look.
Alööke's Koñurbay,
Without taking his due from this place,

Is no son to stand idly looking on.
Taking a road no man may walk,
Taking an army to charge with battle-cries,
The much-seasoned great Kalça —
Would he march through the craggy places,
"Mending" the sick man's wound,
Would he not seize the lion?
Would he tread his steps but seldom?
This grey-mane Semetey —
Would he not seize him without release?
Kançoro and Külçoro,
My two peerless heroes,
Should thousands of tümen of foes come forth,

My braves who charge without sparing themselves.

Strength exhausted, vigor gone,
Our power thus departing,
The bey, the son of Manas,
The one we need beyond all measure,

Yamanlardan kalan karaltıyı,
Belinden kavrayıp saralım,
Ecel yetip, gün bitip,
Ölüp giderse Semetey,
Yüğrük deveye yükleyelim,
Talas'a doğru yol tutup,
Gündüz konaklayıp, gece göçüp,
At esirgemeden yol yürüyüp,

Çekinmeden bol yürüyüp,
Bundan öte yol yürüsek,
Aşıp koşup bol yürüsek,
Koş-Serüün sırtını aşarız,
Ürümçü, Manas iki şehir,
İki şehri geçeriz.
Şıykılık'a dayansak,
Şıykılık'ta ulu mazar var,
At dinlendirip yatarız.
Doğruca öte yol yürüsek,
Eyer beli gibi tümsekçe,
Erikbes denen beldi,
Erikbes belini aşarız,

Eğilip öteye varınca,
Göz ermez ulu ova,
Koca ovayı geçeriz.
Kiçi-Cıldız, Çoñ-Cıldız,
Ögüz-Aşuu, Tay-Aşuu,
Bu ikisini aşınca,
İt içmezin sarı suyu,
Ulu ovayı geçeriz.
Ondan öte varınca,
Üç-Cırgalañ, Köñüz var,
Vadi boyunca yatarız.
Vadinin çınar ormanı,
Dere boyu bir cennettir,
Kayısısı olgunlaşıp yığın olmuş,
Cevizi düşüp dere dolmuş,
Dünya nimeti var olmuş.

The dark silhouette left from the fell ones,
Let us clasp and wrap him by the waist,
If the appointed hour comes, the day ends,
If Semetey dies and goes,
Let us load him on a swift camel,
Taking the road toward Talas,
Camping by day, moving by night,
Walking the road without sparing the horses,
Marching long without holding back,
If we walk the road beyond this,
If we cross over and march apace,
We cross the ridge of Koş-Serüün,
Ürümçü and Manas, two cities,
We pass the two cities by.
Should we press on to Şıykılık,
At Şıykılık there is a great shrine,
We rest the horses and lie there.
If we walk the road straight onward,
A low rise like a saddle's spine,
The pass they call Erikbes,
We cross over the Erikbes pass,

Bending down and reaching beyond,
A great plain no eye can span,
We cross the vast plain over.
Kiçi-Cıldız, Çoñ-Cıldız,
Ögüz-Aşuu, Tay-Aşuu,
When we cross these two,
The yellow water no dog would drink,
We pass the great plain over.
Going onward past it,
There lie Üç-Cırgalañ and Köñüz,
We lie down all along the valley.
The plane-tree forest of the valley,
The streamside is a very paradise,
Its apricots ripened into heaps,
Its walnuts fallen, filling the stream,
The bounty of the world brought forth.

Güney yüzüne baksan,
Baştan başa çınar dizili,
Kuzey yüzüne baksan,
Çam ile kayın yan yana,
Sayısız nimet orada, bel orada,
Akan İle ırmağı,
Ölmeden varsa Semetey,
Dinlenip yatacağı yer orası,
Ferahlamasının sebebi:
Dağında buz gibi karı var,
Ormanında yaban parsı var,
Bayırında geyiği var,
Tepesinde arkarı var,
Koyağında tavşanı var,
Deresinde yılanı var,
Yırtıcının her türlüsü var,
Pınarı kaynayıp taşan,
Benim yurdum olsa diye,
Yiğitler hüzünle yaş dökmüş.
Fidanı var çınar gibi,
Serçesi var keklik gibi.
Kertenkelesi yılan gibi,
Yılanları urgan gibi.

If you look upon its southern face,
Plane trees ranged from end to end,
If you look upon its northern face,
Pine and birch stand side by side,
Bounty numberless there, the pass is there,
The flowing İle river,
If Semetey reaches it undying,
That is the place where he shall rest and lie,
The reason for his easing:
Its mountain has snow cold as ice,
Its forest has the wild leopard,
Its slope has the deer,
Its hilltop has the arkhar,
Its hollow has the hare,
Its ravine has the serpent,
Every kind of beast of prey is there,
Its spring welling up and overflowing,
Saying — would that it were my homeland,
The braves have shed their sorrowful tears.
It has saplings like the plane tree,
It has sparrows like the partridge.
Its lizards are like serpents,
Its serpents are like ropes.

Kulanları tay gibi.
Türlü türlü canlı can,
Yaratılmış her çeşit.
Bülbülü şakıyıp gün batmış,

Bilgelerden sorduk.
Bülbülü nağme döküp ötse,
Derdi olan sessiz yatmış.
Zaife soyunun başını.
Çınarı var, söğüdü var,
Gerçek nişanın hepsi var.
Kayında yavrulamış kuşları,
Kamçı gibi savrulur uçuşu.
Kavakta yavrulamış kuşları,
Üzengi teper gibi uçar durur.

Its kulans are like foals.
Living souls of every sort,
Created in every kind.
Its nightingale sang and the sun went down,
We asked it of the sages.
When its nightingale pours out its song,
The one with sorrows lay in silence.
The head of the frail one's line.
It has its plane tree, has its willow,
Every true token is there.
Its birds that nested in the birch —
Their flight whirls like a lash.
Its birds that nested in the poplar
Fly on as if spurring the stirrup.

Vadide ev gibi çınar var,
In the valley stands a plane tree like a house,

O çınarın dibinde,
Keskin bağıran ular var,
Ağacı güzel, yeri huzurlu,
İnsanın göreceği safa, ah,
Bir dalına baksan,
Ala karga orada yavrulamış,
Bir dalına baksan,
Telaşla uçan sarı kuş yavrulamış. Ak kuğuya dönüşüp,
Bir dalına baksan,
Ala gerdanlı ekin kargası yavrulamış.
Bir dalına baksan,
Ak gerdanlı çar kuşu yavrulamış.

At the foot of that plane tree
There is a ular crying shrill,
Its tree is fair, its ground is peaceful,
The delight a man may see there, ah,
Look upon one branch —
The pied crow has nested there,
Look upon one branch —
The darting yellow bird has nested there.
Turning into a white swan,
Look upon one branch —
The pied-throated rook has nested there.
Look upon one branch —
The white-throated çar bird has nested there.

Kökü tek olan çınara,
Can taşıyanın hepsi yavrulamış. Namlı Akun vardığında,
Elması suyu bentlemiş,
O Cırgalañ, Keñ-Köñüz,
Böyle yeri kim görmüş.
Bu Semetey bahadırı,
İşte o yere götürelim.
Benim bildiğimi bildin mi?
Benim gördüğümü gördün mü?
Benim sezdiğimi sezdin mi?
Akun'un kızı Ayçürök,
O, Semetey'in eşi,
Kerametli ulu bilge,
Kıl kadar yok ayıbı.

On the plane tree of a single root
All that bears a soul has nested. When famed Akun arrived,
His diamond dammed the water,
That Cırgalañ, Keñ-Köñüz —
Who has ever seen such a place.
This bahadur Semetey —
Let us bear him to that very place.
Have you known what I have known?
Have you seen what I have seen?
Have you sensed what I have sensed?
Ayçürök, daughter of Akun,
She, the wife of Semetey,
The great sage of wonder-working grace,
Not a hair's breadth of fault in her.

Geniş entarilinin en arısı,
Kadın kısmının başı.
Söz ulayandan uladık,

Geniş entarilinin en arısını,
Peri soylu bibaht hatunun,
Süzülüp duran çilelinin,

The purest of the wide-robed kind,
The head of all womankind.
We joined the word from the joiner of words,
The purest of the wide-robed kind,
Of the peri-born, luckless lady,
Of the gliding, sorrow-laden one,

İki türlü sözü var,
Gerçeğini kimse bilemez,
Tartışılan yanı var.
Kimi insan söz eder,
Perinin kızı Çürök diye,
Süzülüp duran bela diye,
Kimi insan söz eder,
Kayıp erenlerin kızı Çürök diye.

Kalabalık ele kavga salan,
Kara yollu bela diye.
Kimi kul da söz eder,
Akun'un kızı Çürök'ü,
Yurdu aldatan bela – diye.

Söz ulayandan ulasak,

Asıl aslını sorsak,
Belesçe'nin belinden,
Mediyan'ın çölünden,
Kuru keçeye sarılı,
Kuru beşiğe konulu,
Bulunup alınmış çocukmuş.
Pek denk getirip Hüdası,
Tam Akun Han babası,
Bulup aldığı canmış.
Kırandan akan pınar – diye,
Kız da olsa bu yavrum,
Akun Han'a bana ocak – diye,
Bir kişiye göstermeden,
Bir insana bildirmeden,
Üstünlüğünü artırıp,

Ayçürök'ü gizleyip,
Falancanın karısı doğurdu – diye,
Pirler koruyan arslandın,
Afgan'ın hanı Akun Han,
Toyunda doksan baş kesmiş,
Ay gibi güzel olsun – diye,

There are two kinds of tale,
No one can know the truth of it,
There is a side that is disputed.
Some folk tell the tale
Saying — Çürök, daughter of the peri,
Saying — the gliding calamity,
Some folk tell the tale
Saying — Çürök, daughter of the vanished saints.
Who casts strife upon the teeming people,
Saying — the black-pathed calamity.
Some slaves too tell the tale
Of Çürök, daughter of Akun,
Saying — the calamity that beguiles the land.
Should we join the word from the joiner of words,
Should we ask her origin's origin,
From the pass of Belesçe,
From the desert of Mediyan,
Wrapped in dry felt,
Laid in a dry cradle,
She was a child found and taken up.
Her God matching things full well,
Her very father Akun Han
Was the soul he found and took.
Saying — a spring that flows from the crag,
Though she be a girl, this child of mine,
Saying — a hearth for me, for Akun Han,
Showing her to no person,
Making her known to no man,
Raising her excellence higher,

Hiding Ayçürök away,
Saying — so-and-so's wife has given birth,
You were the lion guarded by pirs,
The khan of the Afgan, Akun Han,
Slew ninety head at her feast,
Saying — may she be fair as the moon,

Geri dönmeden dalan,
Adını Ayçürök koymuş.
O Çürök sağ ise,
Dilese Kadir gecesiydi,

Tek cana dönüp bakmaz,
Ok atlatacak halayıktı,

Evliyanın biriydi.
Hey oğlum, Külçoro,
Altı yürük at al,
Avuç içi kadar mektup al,
Dosdoğru yolla koşuver, Kocamışken Kanıkey,
Gündüzünde uyku almadan,
Gece içinde dinlenmeden,
Gece gündüz yol yürüyüp,
Ansızın söyleyiverip,
Atı esirgemeden bol yürüyüp,
Çürök'e haber veriver.
Oğlum, Çürök gelmezse,
Kadın kısmının en arısı,
Bu oku atlayıp geçmezse,
Kıyamet yüzünü görecek,
«Korkok» yarası hor iştir,
Kurşun oynarsa aman vermez,
Bu Semetey ölür gider.
Ayçürök'e haber ver,
Hey, Külçoro, çabuk git,
Üç-Cırgalañ'a, Köñüz'e,
Her nimeti deniz gibi bol yere,

Bir yolunu bulup götüreyim.
Kahrolası Bakay ölmezse,
Kıyamet yüzünü görmezse,
Semetey'imi ben bakayım.
Ata hafif, taya denk,
Uykusu yok, yola uyanık,
Dirsek dayayıp kalmayan,

The one who plunges never turning back,
He named her Ayçürök.
If that Çürök lives yet,
Should she wish it, it was the Night of Power,
She looks back at no single soul,
She was a maid to make the arrow leap over,
She was one of the saints.
Hey, my son, Külçoro,
Take six swift horses,
Take a letter small as a palm,
Send it straight and speed away, Kanıkey grown old,
Taking no sleep in her daytime,
Taking no rest in her night,
Walking the road night and day,
Speaking out all at once,
Marching long, not sparing the horse,
Carry the word to Çürök.
My son, if Çürök does not come,
The purest of all womankind,
If she does not leap this arrow over,
He shall look on the face of doomsday,
The «korkok» wound is a vile business,
If the bullet shifts it gives no quarter,
This Semetey will die and go.
Carry word to Ayçürök,
Hey, Külçoro, go quickly,
To Üç-Cırgalañ, to Köñüz,
To the place where every bounty is boundless as the sea,
Let me find some way to bear him there.
If this wretched Bakay does not die,
If he does not look on the face of doomsday,
Let me nurse my Semetey myself.
Light on a horse, a match for a foal,
Sleepless, wakeful on the road,
Never left propped on an elbow,

Kestirip uyku almayan,

Gerçek Külçorom, er idin,
Minare yakan köz olsa,
Şaşmadan değen ok olsa,
Kaygılanmayan er idin,
Cana müşkül iş düşse,
Aziz başa güç düşse,
Yarayıp duran yamandın,
Gönderilse yarıp geçen,
Kendin çelik ok idin.
Yaramazsan kötü nam,
Bir tanen Semetey bana emanet.
Kıyamet yüzünü görmesin,
Kocamışken Çıyırdı,
Açıkça söyleyip kazara,
İki koca karı ölmesin,
Dönüşü olmayan gerçek yeri,

O nineler görmesin!
Bu yandan tetikte ol,
Eren idin, han idin,
«Yaratılmış âdemoğlundan,
Külçoro, becerikli yaman çocuktun.
Mızraklaşan düşman olsa,
Mızrak uzatıp vurmaya,
Karşı durup dayanmaya,
Çevik, yaman candın.
Kaynayan düşmana el salan,
Kurban olayım, Külçorom,
Cenge layık çocuktun.
Selametle git, sağ gel,
Özletmeden tez gel.
Bilir misin bir sözü,
Yanı başında Kañgay var,
O Kañgay'ı yurt tutmuş,
Kara Kalmuk, Mançu var.
Sırt yanında Kıtay var,

Never dozing off to take his sleep,

My true Külçoro, you were a man,
Were there an ember to burn a minaret,
Were there an arrow striking without fail,
You were a man who never knew dismay,
Should hard toil fall upon the soul,
Should hardship fall upon the dear head,
You were the fell one ever fit for it,
Sent forth, cleaving through —
You yourself were the arrow of steel.
If you fail, an evil name;
Your only Semetey is my trust to you.
May he not look on the face of doomsday,
Çıyırdı grown old —
Speaking plainly, lest by mischance
The two old crones should die,
The true place from which there is no return
—
May those grandmothers never see it!
On this side keep your watch,
You were a saint, you were a khan,
«Of all created sons of Adam,
Külçoro, you were a deft and fearsome boy.
Were there a foe to cross lances,
To thrust out the lance and strike,
To stand against and to endure,
You were a nimble, fearsome soul.
Who lays hands on the seething foe,
Let me be your sacrifice, my Külçoro,
You were a boy worthy of war.
Go in safety, come back whole,
Come back swift, before we pine.
Do you know a certain word —
Close at its side there is Kañgay,
They have made that Kañgay their home,
There are the Black Kalmuk, the Mançu.
At its back there is Kıtay,

Ön yanda tüfekli var,
Çiğneşen düşmanımız çoktur. Kavga
çıkardı Koñurbay,
Güler görünen düşman var,
Tümünüz toplanın! – diye,
Bir ölümden bin öl diye,
Hınç alıp giden düşman var.
Akun'un kızı bibahtı,
Sırrını asla bildirme,
Esen git, sağ gel,
Şimdi oğlum, Külçoro,
Bekletmeden tez gel.
Öte gidiş – on günü,
Beri geliş – on gün yol,
Yirmi günde gel, oğlum.
«Korkok» olup aksayıp,
Yirmi günde gelmezsen,
Kocamış Bakay ağanın,
Bu sözüne uymazsan,
Semetey'imi görmezsen,
Yiğidim kökcal Manas'tan,
Armağan kalan Semetey,
Ardında kalıp nideyim,
Ölmeden diri ben Bakay,
Hangi murada ereyim?
Yirmi günü sen geçersen,
El ayağını yıkarken,
Altı dana, kırk koyuna,
Satın alınmış Akkestik'i,
Kınından sıyırıp alayım,
Böğrüme saplarım,
Kendimi kendim yararım,
Bir Semetey yavruma,
Kurban olup kalırım.
Gecikip kurumlu konaklama,
Kocamış Bakay ağanın,
Ay, ay oğlum, Külçoro,
Kanına ortak olma.
Otuz günde dursan da gel,

Before us there are the gun-bearers,
Many are our trampling foes. Koñurbay
has raised the quarrel,
There are foes who wear a smiling face,
Crying — Gather, all of you together!
Saying — die a thousand deaths for one,
There are foes who go forth bearing spite.
The luckless daughter of Akun —
Never let her secret out,
Go in health, come back whole,
Now, my son, Külçoro,
Come back swift, do not keep us waiting.
The way there — ten days,
The way back — a ten-day road,
Come in twenty days, my son.
Struck with «korkok», halting,
If you come not in twenty days,
Of your aged elder Bakay
If you heed not this word of mine,
If you see not my Semetey,
From my brave, grey-mane Manas,
Semetey, left me as his gift —
Left behind him, what shall I do,
Alive, undying, I, Bakay,
What desire could I yet attain?
If you let the twenty days go by,
While they wash their hands and feet,
For six calves and forty sheep
The purchased blade Akkestik —
Let me draw it from its sheath,
I shall plunge it in my flank,
I shall rend myself with my own hand,
For my one child Semetey
I shall remain a sacrifice.
Do not linger in haughty lodging,
Of your aged elder Bakay —
Ay, ay, my son, Külçoro —
Do not share the guilt of his blood.
Though you tarry thirty days, yet come,

Yirmi günden gecikirsen,
Devletli Bakay ağanı,
«Ağa» diye yoklayıp gel.
Oğlum, çoram, sözümü dinle,
Kasılan kâfiri,
Argın ile Kırgız'a,

If you delay past twenty days,
Your fortunate elder Bakay —
Come and seek him, calling «Ağa».
My son, my çora, hear my word,
Against the swaggering infidel,
To the Argın and the Kirghiz,

Ordu toplanıp hazırlanın! – diye,
Ele haber salıp gel.
Ok atlasın diye alıp gel.
Ay, Külçoro, yavrum,
Gece gündüz yol yürü,
At gözüne bakma,
Atı esirgemeden bol yürü.
Takat tükendi, derman gitti,
Semetey ağan böyle oldu.
Yamacın budur, belin de budur,
Namlı ağan Semetey,
Sağ olup iyileşirse,
Beecin'i bozacak arslan budur.
Kaz dönemez kayalık budur,
Cenge girsen, Semetey,
Heybetli kara dağ budur.
Ervahlı kökcal Semetey,
Ayçürök'ün koynundan,
Sabahleyin kalktığında,
Caya etini kesip yer durur,
Yanımda olsan Külçoro,
Cañ-cuñ'u bozarım – der durur.
Kaygılanmadan bu kökcal,
Kazıyı kesip yer durur,
Endamı yetkin Kançorom,
Önümde bakıp dursam,
Kalmuk'u bozarım – der durur.
Kançoro ile Külçoro,
Hanginiz giderse, o gitsin,
Bir kişilik gücünüz var.
Çürök'e haber salıver,
Kerametli Çürök'ü,

Crying — Gather the host, make ready! —
Come after sending word to the people.
Bring her so she may make the arrow leap.
Ay, Külçoro, my child,
Walk the road night and day,
Look not into the horse's eye,
March long, not sparing the horse.
Strength is exhausted, vigor gone,
Your elder Semetey has come to this.
This is your hillside, this too your pass,
Your famed elder Semetey,
If he lives and is made whole,
This is the lion who will break Beecin.
This is the crag no goose can round,
Should you enter battle — Semetey
Is the mighty black mountain here.
Spirit-guarded grey-mane Semetey,
From the bosom of Ayçürök
When he rises in the morning,
He carves and eats the caya-flesh,
Were you at my side, Külçoro,
I would rout the Cañ-cuñ — so he says.
Untroubled by care, this grey-mane
Carves and eats the kazı,
My Kançoro, perfect of stature,
If he stood watching before me,
I would rout the Kalmuk — so he says.
Kançoro and Külçoro,
Whichever of you goes, let him go,
You have the strength of one man each.
Send word swiftly to Çürök,
Wonder-working Çürök —

Geciktirmeden alın,
Fetch her without delay,

Göğsündeki yarasına,
Ok atlatıp geçirin,
Ecelsiz ise beyi,
İyileştirip alın.
Bozukmuş görülen düş,
Zahmeti çok azabı,
Kıtay'dan bunca yara yiyip,
Dünyada var mı böyle iş.
Sür oğlum, ardından,
Semetey'in derdinden,
Suuk-Tör boyunca yaylarım,
Cenk dese kakanı,
Yarası kötü olduktan sonra,
Soğuk yerde tutarım.
Doğru pınar, duru su,
Birine mutlaka konarım.
Boz kıraç dağ yamandır,
Yaralı olan kökcalın,
Esenliğini düşünürüm.
At sırtıyla sıyrılıp geçerim,
Karlı, buzlu Ala-Too'yu,
Boydan boya dolaşırım.
Vadili yere kondurup,
Ölçüyle yol kollarım.
Keçil'in hanı Koñurbay,
Korkum da var, kuşkum var,
Tutuşanı kaçıp kurtulmaz,
Horluğu eksik etmez diye,
Kanını içmek töresi var.
Korkup durduğum yanım var.
Topuzla bir darbe yiyip,
Koca Mançu Kıtay ölmüştür,
Yiğidi var, eri var,
O Mançu ölmediyse,
Ulu da idi, bey de idi,
Cenge doğmuş arslandı.
Kaplan Manas hunharı,

Over the wound upon his breast
Make the arrow leap across,
If the bey's hour is not appointed,
Heal him and win him back.
Ill-omened was the dream that was dreamt,
Its toil, its torment great,
Taking so many wounds from the Kıtay —
Is there such a thing in all the world.
Ride, my son, after her,
For the sake of Semetey's affliction
I shall summer along Suuk-Tör,
Should the kakan call for war,
His wound being grievous now,
I shall keep him in a cool place.
A true spring, clear water —
By one of them I shall surely camp.
The barren grey mountain is cruel,
Of the wounded grey-mane
I shall think upon his welfare.
I shall slip through on horseback,
The snowy, icy Ala-Too
I shall range from end to end.
Setting him down where valleys lie,
I shall watch the road with measure.
Koñurbay, the khan of Keçil —
I have my fear, I have my doubt,
Whoever grapples with him escapes not,
Saying — he never stints his cruelty,
His custom is to drink one's blood.
There is a side of me that stands in dread.
Taking one blow of the mace,
The great Mançu Kıtay has died,
He has his braves, he has his men,
If that Mançu has not died —
He was mighty, he was a bey,
He was a lion born for war.
The tiger Manas the bloodthirsty —

Bir kez değil, o domuz,
Altı kez aldatan biriydi.
Beecin'den sürüp asker toplayıp,

Çilesi olan insan çatar,

Hesapsız bol toplayıp,
Yağmur misali yay çekip, Semetey hasta dururken,
Dolu misali ok atıp,
Hınçla tutuşup ölen o Kalça,
Gündüz gece, geceleyip yol alıp,
Kocamış Bakay ağanı,

Kovalayıp gelen arslandı,
Kendisi düşmanın çaresini,
Pek iyi bilen kişiydi.
Velveleli gazayı,
Göğüsleyip açan kişiydi.

Yolda titiz, yer bilir,
Töresi ağır Koñurbay,
Kaygı bilmez arslandı.
Kırıp geçirip tokmaklayıp,
Dönüp baktırmadan nice yurdu,
Sürüp getiren kişiydi.

Oğlum, dinle sözümü,
Er Koñurbay yaman düşman,
Mançu hanı Ezkara,
Hepsinden şeytan Karagul,
Oğlum, dinle sözümü,
Aklında tut Beecin'i,
Gazaba geldiğinde,
Kaynayan Kıtay halkı var,
At taşıyamaz devi var,
İnsandan yürük yayası var.
Beecin yurduna baksan,
İşte böylesine karışık büsbütün.

Not once, that swine,
He was one who tricked him six times over.
Driving forth from Beecin, mustering soldiers,
The man marked for trials meets his match,
Mustering countless hosts in plenty,
Drawing bows like the rain, While Semetey lay sick,
Loosing arrows like the hail,
That Kalça who grapples in spite and dies,
Day and night, journeying by night,
Your aged elder Bakay —

He was the lion who came in pursuit,
Himself the remedy for any foe
He was a man who knew all too well.
The clamorous holy war —
He was a man who breasted and broke it open.
Careful on the road, knowing the land,
Koñurbay heavy in his custom,
He was a lion who knew no care.
Smashing, scourging, hammering down,
Many a land, not letting them look back,
He was a man who drove them all before him.
My son, hear my word,
Er Koñurbay is a fell foe,
The Mançu khan Ezkara,
Karagul, more devil than them all,
My son, hear my word,
Keep Beecin in your mind,
When it rises up in wrath,
There is the seething Kıtay people,
It has giants no horse can carry,
It has footmen swifter than men.
If you look upon the land of Beecin,
Thus is it tangled through and through.

Boğuşunca bana rastlar,
Beecin'le cenk etmişim,
Kendine ecel bulunur.
Bu kakanlı Beecin'in,
Bey hanı Koñurbay,
El yürümez belini aşmasın,
Tepemize basmasın.

Diri diri bağlayıp almasın.
Er Semetey beyini,
Koyun gibi boğazlayıp koymasın.
Hey, oğlum, Külçoro,
Arka edindiğim erenim,
Öbür dünyaya giden Almañ'dan,
Yadigâr kalan yiğidim.
Görüp durunca gönlüm tok,
Kökcalım oldu yaralı,
Senden başka elim yok.
Yiğitliği üstün candın,
Kımız ile kız görsen,
Yolundan çıkıp sızlanıp,
Ölüp giden çocuk muydun?
Bu yanına dikkat et!
Yirmi gün yolda yürü,
Kadir gecesi gibi gece var mı?
Devletli beyin Semetey'i,
Kocamış ağan Bakay'ı,
Yarı yoldan dert edin.
Ok barut bolca yüklemeye,
Kızıl kuyruk yürüğü al,
Kıymetli oğlum, sözümü tut. Bu hastalığını görsün de,
Tutuşacağın Kakançı,
Boy ölçüşeceğin Bakburçun,

Uluñtuñ, Keñtuñ, Dıñşa'da,
Vuruşacak düşmanın bunca var,
Kara kurt gibi kaynayana,

Grappling, he will chance on me,
I have made war with Beecin,
He will find his appointed end.
Of this kakan-ruled Beecin
The lord khan Koñurbay —
Let him not cross the pass no people walks,
Let him not tread upon our crown.

Let him not bind and take him alive.
Er Semetey, his bey —
Let him not slaughter him like a sheep.
Hey, my son, Külçoro,
My hero whom I made my backing,
From Almañ gone to the other world,
My brave left me as keepsake.
While I behold you my heart is full,
My grey-mane has been wounded,
I have no hand but you.
You were a soul supreme in valor,
Should you see kumis and a girl,
Straying from your road, whimpering —
Were you a boy to die and be lost?
Take heed on this your side!
Walk the road for twenty days,
Is there a night like the Night of Power?
Your fortunate bey Semetey,
Your aged elder Bakay —
Make them your care from half the road.
To load powder and shot in plenty,
Take the red-tailed courser,
My precious son, keep my word. Let her but see this sickness of his,
The Kakançı you shall grapple,
The Bakburçun you shall measure strength against,
At Uluñtuñ, Keñtuñ, Dıñşa,
So many are the foes you shall fight,
With one that seethes like the black wolf-spider,

Tutuşmak kolay iş değil,
Han Koñurbay bahadırla.
Ansızın at sürüversek,
Yoldaş olacak kendin yoksun,

Kazara tutuşuversek.
Mızrak ile yetişemeyip,
Karşı karşıya dursak,
Gölge gölgeye aziz can,
Tüfekleşip vuruşsak,
Küpsör'den barut dökülüp,
Koca taypandan ok tükenip,
Kötü ölüp gitmeyelim,

Grappling is no easy work —
With Khan Koñurbay the bahadur.
Should we suddenly spur our horses,
You yourself are absent who would be comrade,
Should we chance to grapple with him.
Failing to reach him with the lance,
Should we stand face to face,
Shadow to shadow, the dear soul,
Should we trade gunfire and shoot,
The powder spilling from the Küpsör,
The shot running out of the great taypan,
Let us not die an evil death,

Yazgı böyleymiş – deyip,
Gecikip kalıp Külçoro,
Haram ölüp gitmeyelim,
Bu yanına dikkat et!
Söylesem nice derdim var,
Arslanım oğlum, dinleyiver,
Kıza eziyet etme,
Merak sarıp yatıp kalma.
Kıymetlim oğlum, sözümü dinle,
Yirmi günü geçirme.
Talas'ta kurulu bağ da yok,
Nazlanıp yatacak çağ da yok.
Keñ-Kol'da kurulu bağın yok,
Gerinip yatacak çağın yok.
Dilediğinde başına,
Bütün kunduz derisini,
Yarıp dilip alırlardı,
Paçaya koyarlardı.
Eski günler var mı,
Ey, Külçoro, sözümü dinle,
Gerekli hatun Ayçürök,
Gecikmeden uçup gelsin de,
Gecikirse müşkül, kötü hâl,
«Korkok» olup kurşun kalıp,
Semetey oldu emanet.

Saying — such then was the decree,
Külçoro lingering behind —
Let us not die a death forbidden,
Take heed on this your side!
Were I to speak, how many sorrows I have,
My lion, my son, listen well,
Do not torment the girl,
Do not lie sunk in idle wondering.
My precious son, hear my word,
Do not let the twenty days go by.
There is no garden planted at Talas,
Nor season to lie about in delicacy.
You have no garden planted at Keñ-Kol,
You have no season to stretch out and lie.
When you wished it, for your head
The whole pelt of the otter
They would split and slice and take,
They would set it on the trouser-cuff.
Are the old days here still —
Ey, Külçoro, hear my word,
The needed lady Ayçürök —
Let her fly here without delay,
If she delays — hardship, evil plight,
Struck with «korkok», the bullet lodged,
Semetey has become our trust.

Oymalı sandık, on halı,
Düşüncenin türünü ben bilirim,
Nakışlı sandık, kırk halı,
Kırgız'ın yolunu ben bilirim.
Kibrin tutup azıp,
Şamataya girme, Külçoro,
Onulmamış bir büyük dert var,
Kavgaya girme, Külçoro.
Kırmızı gömlek, ince bel,
Kızları güzeldir Kırgız'ın,
Kızlarına heveslenme.
İpekli saç bağı, geniş sağrı,

Carved chest, ten carpets —
I know the kinds of thought there are,
Embroidered chest, forty carpets —
I know the way of the Kirghiz.
Seized by your pride, running wild,
Do not fall to uproar, Külçoro,
There is one great grief yet unhealed,
Do not fall to quarreling, Külçoro.
Red shift, slender waist —
Fair are the girls of the Kirghiz,
Do not hanker after their girls.
Silken hair-band, broad haunch —

Gelini güzeldir Kırgız'ın,
Gelinine heveslenme.
Oynaşsan gelin rast gelir,
Perişan ağan nerden bulunur?
Gök çuha kürkü giydirdi,

Heveslensen kızlar rast gelir,
Kıymetli ağan, canı bir,
Semetey nerden bulunur?
Nice söz dedim, bilesin,

Kıtay kolay düşman değil,
Kıymetli oğlum, dinleyiver.
Üşenmeden göze görünürsen,

Yiğitliğini emsalsiz biliriz,
Külçoro – diye yalvarıp,
Ermiş – deyip yürürüz.
Kazara gecikip kalırsan,
Gelmeyişini yanıp biliriz,

Cenkte olmaz – diye, Küheylanlığı ezelden,
Suçu sana yükleriz.
Söylenen dedikodu gerçekse,
Tanın mahşer gününde,

Fair are the brides of the Kirghiz,
Do not hanker after their brides.
Dally, and a bride is chanced upon,
Whence is your wretched elder to be found?
He clothed you in a coat of blue-grey broadcloth,
Hanker, and girls are chanced upon,
Your precious elder, one soul with you —
Whence is Semetey to be found?
Many a word I have said, that you may know,
The Kıtay is no easy foe,
My precious son, listen well.
If unwearied you show yourself before our eyes,
We shall know your valor without peer,
Pleading — Külçoro! — we shall call,
Saying — a saint! — we shall walk on.
If by mischance you linger late,
We shall know your failing to come with burning hearts,
Saying — he is no use in war, His courser-nature from of old,
We shall lay the blame on you.
If the gossip that is spoken proves true,
On the dawn of the day of judgment

Kara eşek sayıp yürürüz.

Geniş Talas'ın koyağında,
Ilgınlı, Keñ-Kol boyunda,
Kara çelik Zülfikar'ı,
Birlikte bileriz derdik,
Kançoro ile Külçoro,
İkisinin gözü doğru olsa,
Kıtay şöyle dursun, Urum'a,
Kulak duyan cihana,
Boy ölçüşürüz derdik.
Adam basmaz yamacı,
Yol ederiz derdik.
Kapışacak hasım düşman olsa,
Hor ederiz derdik.
Söz dinleyen can olsa,
Dile dolayıp korkutup,
Öylece yola getiririz derdik.
Türlü söz dedim, bilesin»,– Tayken boşta gezip,
Atadan doğma Külçoro,

We shall count you a black donkey as we walk.
In the hollow of broad Talas,
Along tamarisk-grown Keñ-Kol,
The black steel Zülfikar —
We would whet it together, we said,
Kançoro and Külçoro,
If the eyes of the two be true,
Let Kıtay stand aside — with Urum,
With all the world that has ears to hear,
We would measure strength, we said.
The hillside no man treads —
We would make it a road, we said.
Were there a rival foe to grapple —
We would bring him low, we said.
Were there a soul that heeds the word,
Winding him in talk, striking fear —
We would bring him thus to heel, we said.
Words of every kind I have said, that you may know»,– Roaming free as a colt,
Külçoro, born of his father,

Arslanım oğlum, sözümü tut!
Deyip, böylece, Bakay er,
Gök heybenin içinden,
Vasfı başka yılkıdan,
Külçoro'nun önüne,
Surkoen'i çekip bindirdi.
Surkoen'in hâli şöyledir:
Kara soylu kazanattır,
Buğra perçemli, kapan belli,

Yaban koçu boyunlu, yuvarlak,
Tam oturan kusursuz maldı,
Kuyruğunu, kara yer gelse,
Yerlere salan maldı.

Altı ay binilse kapışmaya,
Dayanıp veren maldı.

My lion, my son, keep my word!
Saying so, thus, Bakay the man,
From within the grey-blue saddlebag,
Of qualities apart from other herds,
Before Külçoro
He led up Surkoen and mounted him.
The state of Surkoen is thus:
He is a kazanat of black stock,
Camel-stallion forelocked, snare-trap backed,
Wild-ram necked, and rounded,
He was a flawless mount, full-seated,
His tail, when black earth came,
He was a mount that let it sweep the ground.
Ridden six months into the fray,
He was a mount that endured and gave.

Bu domuz belli maldı,
Abış'ın oğlu er Toltoy,
Onu devirip mızraklayıp,
Salınan o karanın,
Ganimet düşen malıydı.
Kırk günlük çöl olsa,
Çetin müşkül yol olsa,
Çise düşen yerden su içmeden,
Yerden bir tutam ot koparmadan,

Sıkışsa kırk gün koşuya,
Dayanıp veren maldı.
Deve yavrusu sağrılı, sağlam butlu,
Ölçüye sığmaz koca kır at,
Kır atın adı Surkoen,
Benim atım olsa diye,
Çekişip durdu nice bey.
Mızrak alınca fırlayan,
Çarpışmaya binilse bu kara,
Tavşan gibi seğirtip sıçrayan.
Yel kayıbından türeyen,
Kudurasıcanın hâli böyledir,

Kayıplarla boğuşup sarmaşan,
Geniş göğüslü, kapan belli,
Yakışıklı yürük Surkoyon'u,
Aldırış etmeden Külçoro,
Sahtiyan terlik, ak keçe,
Hiç çekiştirmeden boz atın
Sırtına çekip yükledi.
Almañ'dan kalan Akkañkı,
O çoroya denk düşen eyer,
Koca boz ata yükledi şimdi.
Semetey'den çekindi,
Deve gibi olan boz atı
Töre çoro eyerledi.
Aşıtı yüksek bel gelse,
İnişli çıkışlı yer gelse,
Boynuna kaymasın diye,

This swine was a famed mount,
Er Toltoy, the son of Abış —
Toppling him with the lance,
Of that stately black one
He was the mount that fell as spoils.
Were there a desert of forty days,
Were there a hard and grievous road,
Drinking no water where the drizzle fell,
Tearing not one tuft of grass from the ground,
Pressed forty days at the gallop,
He was a mount that endured and gave.
Camel-calf rumped, sound of thigh,
A huge grey horse beyond all measure,
The grey horse's name is Surkoen,
Saying — would that he were my horse,
Many a bey kept wrangling for him.
Springing forth when the lance is taken,
Ridden into the clash, this black one
Darts and leaps like a hare.
Sprung of the wind's unseen kind,
Such is the state of the frenzy-driven one,

Wrestling and twining with the unseen kin,
Broad of chest, with trap-strong loins,
The handsome swift Surkoyon —
Külçoro, paying it no heed,
Morocco-leather pad, white felt,
Without any tugging, on the grey steed's
Back he drew and loaded it.
Akkañkı, left from Almañ,
The saddle fitting that choro,
He loaded now on the great grey steed.
He held back in awe of Semetey,
The grey steed huge as a camel
The lordly choro saddled.
Should a pass come with high defile,
Should ground come rising and falling,
Lest it slip onto the neck —

Genç yaşta usta Külçoro,
Her şeyi bilen şir çoro,
Çocukluktan uzak er çoro.
Kuskununu kısalttı,
Yan kolanını uzattı,
Ayı postu yastık, ak keçe,
Onun üstünde bel kolanı,
Kolanını sıkı çekti.
İşte o zaman Külçoro,
Ağası Semetey hasta düştüğünden

Gönlü dağılıp bölünüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Bir daha görüşemeyecekmiş gibi,
Gönlü hayran, paramparça.
Koñurbay kuldan mızrak yiyip,
«Hoşça kal, ağam Semetey,
Kazmışsın derin hendeği,
Göstermişsin gözüme,
Kimsenin görmediği güzelliği.
Kadirli eşin Ayçürök'e,
Habere varıp gelirim,
Önümden Hıtay düşman çıkarsa,
Ağam, kaderim yetse ölürüm. Kopara çekip fırlatıp,

Hoşça kal ağam, esen ol.
Baba yerine tuttuğum,
Babadan üstün keskin bakışlım,
Hıtay'dan aldığın haraca,
Oğlum nasıl olur deyip,
Tasalanma bencileyin kuluna
Ölüp kaldığım çağımda,
İt derisi kul idim,
Ölmeyip diri gezdiğimde
Koyun derisi oğul idim.
Medet tutup, bel bağlayıp,
Ağam, derinden yas tutacak gibi,
Belini sıkı kuşanan,

Külçoro, a master while yet young,
The lion choro who knows all things,
The man-choro far past childhood.
He shortened the crupper,
He lengthened the side girth,
Bear-pelt cushion, white felt,
Over it the belly girth,
He drew the girth up tight.
It was then that Külçoro,
Since his elder brother Semetey had fallen sick,
His heart scattered and split,
The tears spilling from his eyes,
As though they would never meet again,
His heart dazed, torn all to pieces.
Speared by the slave Koñurbay —
«Farewell, my elder brother Semetey,
You have dug the deep trench,
You have shown to my eyes
Beauty that no one has seen.
To your cherished wife Ayçürök
I will go with the news and return,
If Hıtay foes rise up before me,
My brother, if my fate is full, I die.
Wrenching it out and hurling it,

Farewell, my brother, be well.
You whom I held in a father's place,
Keener-eyed than a father, my own,
Over the tribute you took from Hıtay,
Saying, how fares my son —
Do not sorrow for a slave like me
In the hour when I lie dead;
I was a slave of dog's hide,
When I walked alive, undying,
I was a son of sheep's hide.
Taking succor, binding hope,
My brother, as if to mourn from the depths,
Who girded tight his loins —

En yiğit bozkurt Manas'ın,
Öz belinden süzülüp gelen,
Yiğit anam Kanıkey,
Rahmini yarıp tekmeyle çıkan.

Vadili dere gibi kıvrım kıvrım,
Sizinle bir yuvadan kardeş,
Ben ne zaman Manas oğluydum.
Öbür dünyaya giden Almambet,
Ayaş babanın, o doğanın,
Emanet kalan oğluydum.
Ağam, törem, esen ol,
Geri dönüp gelene dek,
Kim karşılaşır, kimler yok,
Yedi günün biri ölüm,
Böyledir işte bok dünya.
İçim kaynayıp, bağrım kor,
Kara gün ağam Semetey,
Senden başka sığınak yok» –
Deyip, öylece, Külçoro,
Elinden tutup doyasıya koklayıp,
El üstünden sıkıca koklayıp,
«Görüşünceye dek er ağam,
Esen dur» – deyip koklayıp.
Altın kaplı ipek düğme,
Asilin Semetey'in has düğmesi,

Çenesinin altından,
Gırtlağının üstünden,
Başını sokup o yaman,
Hıçkırta hıçkırta doyasıya koklayıp,

«Hoşça kal ağam» – deyip koklayıp.
Doğanın Külçoro'nun kanadı.

Altı yürük at alıp,
Talas'taki Çürök'e
Avuç kadar mektup alıp,
Gece gündüz yol yürüyüp,

Of Manas, most valiant grey wolf,
Come flowing from his very loins,
My valiant mother Kanıkey,
Who burst her womb and kicked his way out.
Winding like a valleyed stream,
A brother from one nest with you —
When was I ever Manas's son?
Almambet, gone to the other world,
Of your sworn father, that falcon,
I was the son left in trust.
My brother, my töre, be well,
Until I turn and come again,
Who will meet, and who will be gone —
One of seven days is death,
Such it is, this dung-heap world.
My insides seethe, my breast is ember,
Brother of my black day, Semetey,
There is no refuge but you» –
So saying, thus, Külçoro
Took his hand, breathed him in his fill,
Over the hand breathed him in hard,
«Until we meet, my hero brother,
Stay well» – saying, breathing him in.
The gold-clad silken button,
Noble Semetey's own true button,

From beneath his chin,
From above his throat,
Thrusting in his head, that fierce one,
Sobbing and sobbing, breathed him in his fill,
«Farewell, my brother» – saying,
breathing him in. The wing of the falcon Külçoro.
Taking six swift horses,
To Çürök in Talas,
Taking a letter big as a palm,
Riding the road by night and day,

Ata acımadan bol yürüyüp,
Yorulmadı hiç Külçoro,
Durmadan gidip ardından,
Ağası Semetey'in derdinden,
Kuyruğu, yelesi tel tel,
Yeryüzünde duraklamayı,
Bilmeden gidip durmakta.
Vardığı yerde bir soluklanıp,
Konaklamadan geçip gitmekte.
Engebeli, kıvrımlı bel gelip,
Kulan otlağı yol gelip,
Kasırga gibi uçup serap misali,
Kovalasa kulanı,
Kurtarmazcasına sıkıştırıp.
Başını yere eğmiş,
Bambaşka yürük Surkoyon,
Eti kızışmış artık.
Küçük çadır kadar koca toynak
Tars turs diye vuruşup,
Koca toynağa değen taş,
Çakmak olup çakışıp,
Perçemi dörde bölünüp,
Ardında kalan toz duman,
Küçük çadır gibi görünüp.
Zorlu çetin çöl olsa,
Yalpalamayan Surkoyon
Beş vakit düzeltip eyerleten,
Kul görse ürküten,
Kuyruğu uzun süzülen,
Benim atım olsa deyip,
Kul görse sevinen.

Külçoro'nun Surkoyon'u,
Cenge binilse o kara,
Hiç tasalanmadan koşan,
Tulparın yürük âdeti,
Koştukça açılıp coşan,
Kayıplara çalar soyu.
Yokuşa dayanıp yüklendiğinde,

Riding hard, not sparing the horse,
Külçoro never wearied,
Going on without a halt,
For his brother Semetey's affliction,
Tail and mane strand by strand,
Any pausing on this earth
It knows not, and goes on and on.
Where it arrives it draws one breath,
And passes on without a lodging.
Rugged, winding passes coming,
Roads through kulan pastures coming,
Flying like a whirlwind, mirage-like,
Should it chase the kulan,
It presses it past all escape.
Its head bowed to the ground,
Surkoyon, swift beyond all others,
Its flesh now fired with heat.
Hooves huge as a small tent
Striking with crack and thud,
The stone that meets the great hoof
Turns flint and sparks away,
Its forelock parted in four,
The dust-smoke left behind it
Looming like a small tent.
Be it a harsh and bitter desert,
Surkoyon that never staggers,
Saddled and set right five times a day,
That startles the slave who sees it,
Its long tail streaming —
Saying, were it but my horse,
The slave who sees it rejoices.

Külçoro's Surkoyon,
That dark one, when ridden to war,
Runs without a care,
The swift custom of the tulpar,
Opening, surging the more it runs,
Its lineage smacks of the unseen ones.
When it leans and drives at the slope,

Gözden uçup serap gibi,
Sağrısında kuskunu,
Büklüm büklüm şakırdayıp,
Düz ovaya vardığında,
O yaman Surkoyon
Uçacakmış gibi gürleyip.
Coştuğundan silkinip,
Eri ölmüş gibi çırpınıp,
Altındaki Surkoyon,
Uçan kuşla yarışıp,
Ova yerde o canavarı
Çekemeyip eli kasılıp,
Şaha kalkıp deh dese,
Devrilip kara yer,
Ardında kalıp bölünüp,
Üstelik o mübarek,
Yürüğün soyu görünüp,
Kucak dolusu kuyruğu
Böğrüne çarpılıp,
Gerçek tulparmış deyip,
Issız kalan o karaya,
Sahibi çoro yalvarıp.
Yer dumanlanıp serap gibi,
Yürükmüş Surkoyon
Dileğine Külçoro,
Yaklaşmış meğer az kalmış.
Durmaksızın Surkoyon,
Aşık kemiği kadar nice dağı aşıp,

Dimdik yarları, koyakları basıp,
Engebeli, kıvrımlı beli aşıp,

Sıradağlı değerli yeri aşıp, Kahrolası canavarın
Kızıl puslu yeri basıp,
Türlü türlü yaylayı basıp,
Atlanmış meğer Talas'a,
Aşıp koşup yol yürüyüp,
Ata acımadan bol yürüyüp,

It flies from sight like a mirage,
The crupper on its croup
Rattling in fold on fold,
When it reaches the level plain,
That fierce Surkoyon
Thunders as if about to fly.
Shaking itself in its surging,
Thrashing as though its man had died,
Surkoyon beneath him,
Racing the flying bird,
On the flatland, that monster
He cannot rein; his hands cramp tight,
If it rears and he cries deh,
The black earth topples over,
Left behind it, cloven through,
And that blessed creature besides,
The swift one's lineage showing,
Its armful of a tail
Slapping against its flank —
Saying, a true tulpar indeed,
To that dark one left companionless
Its master the choro pleads.
The ground smokes like a mirage,
Swift indeed was Surkoyon;
To his wish Külçoro
Had drawn near — little remained.
Without halting, Surkoyon,
Crossing many a mountain small as a knucklebone,
Treading sheer cliffs and gorges,
Crossing the rugged, winding pass,

Crossing the precious ranged-mountain land, Of that accursed monster
Treading the red-hazed land,
Treading pasture after pasture,
It had set out, then, for Talas,
Crossing, running, riding the road,
Riding hard, not sparing the horse,

Arası ırak Beecin'in
Dolanmadan bol yürüyüp,
Irmak geçip, taş basıp,
Yorulmadan nice bel aşıp,
Gün kararsa bir yere,
Yatmadan yürüyüp gitti,
Yeryüzünde ancak seçilip,
Sığmadan yürüyüp gitti.
Irgalandıkça adımı
Hayvandan üstün seçilip,
Kan karışık ak köpük
Göğsüne dökülüp,
Hızlı yürüse canavarın
Yorulmaz hali görünüp,
Hızlandı mı bu canavar
Yeryüzünden ayrılıp,
Ay gibi düz ovaya
Ansızın yerden katılsa,
Ceylan gibi süzülüp o yaman,
Dörtnala koşup seçilip,
Yürüklük soyu görünüp,
Yeri tabanlayıp coşup,
Tulparlık vasfına katılıp,
Kaburganın eteği
Gerilip apayrı seçilip,
Adım attıkça karanın
Kayıplık vasfı görünüp.
Kimi yere geldiğinde,
Uçan kuşla yarışıp,
Güderiden örülü ak dizgin
Çift elinde kasılıp,
Vay canavar ne yapar deyip,
Aklı çıkıp er çoro,

Ağzıyla boğuşup.
Sayısız çok yer basıp,
Sayısı yok bel basıp,
İşte o zaman Külçoro
Altı gün durmadan yol yürüyüp,

From far-off distant Beecin
Riding hard without detour,
Fording rivers, treading stone,
Crossing many a pass unwearied,
Though day darkened, in no place
Did he lie down; he rode on,
Barely a speck upon the earth,
Too vast for it, he rode on.
As it swayed along, its stride
Showed it beyond all beasts,
White foam mingled with blood
Spilling down its chest,
When the monster went at speed
Its tireless nature showed,
Once this monster quickened,
It parted from the earth,
Onto the moon-flat plain
If it sprang sudden from the ground,
Gliding gazelle-like, that fierce one,
Galloping, standing out afar,
Its swift-bred lineage showing,
Pounding the earth, surging,
Joining the rank of tulpars,
The skirt of its ribs
Stretched taut, standing clear apart,
With every stride the dark one's
Unseen-born nature showed.
When it came to certain ground,
It raced the flying bird,
The white rein plaited of chamois
Clenched taut in both his hands —
Crying, alas, what will this monster do,
His wits fled, the man-choro,

Wrestling with its mouth.
Treading lands beyond number,
Treading passes without count,
It was then that Külçoro,
Six days riding without halt,

Ata acımadan bol yürüyüp,
Kara tepe, yalçın sırt,
Yalçın sırtı aştı işte,
Eğilse Keñ-Kol, koca Talas,
Koca Talas'a bastı işte.
Yılkılı Keñ-Kol düzünde,
Geniş Talas'ın boyunda,
Üç-Koşoy'un belinde,
Kanıkey'in Kötörmö'sü,
Kötörmö'nün ucunda,
Kaynarın kara gözünde,
Çift çınarın dibinde,
Tört-Kül'ün aşağı yanında,
Töre Manas'ın diktiği bağda,
Cümle kapılı ordada,
Çaçıkey'in hisarında,
Onun beri yanında,
Kapısı demir, som kanat,
Kara yüz anan Kanıkey'in ak sarayı,

Kadın da olsa ananın
Saltanatı bir hayli.
Eğlence diye görsen çok kez,
Ayçürök'ün sarayında,
O sarayın ağzında
Bekçileri sayıdan çok.
Yiğit yengen o dilber,
Cellatları yetmiş,
Ondan öte varınca,
Bekçisi ayrıca kuşanmış,
Görkemli pehlivanı,
İnsanın burnunu, kulağını
Tılsım yapıp takınmış.
Yaklaşıp insan varamaz,

Cellatı tam yetmiş,
Buna bakan kul boyun eğmiş, Ay değmiş gibi görünen.
Kahrolası o yamana,

Riding hard, not sparing the horse,
Black hill and sheer ridge —
The sheer ridge he crossed at last,
Where Keñ-Kol bends down, great Talas —
He set foot in great Talas at last.
On the herd-rich plain of Keñ-Kol,
Along broad Talas's course,
At the pass of Üç-Koşoy,
Kanıkey's Kötörmö stands,
At the far end of Kötörmö,
At the spring's dark eye,
At the foot of the twin plane trees,
On the lower side of Tört-Kül,
In the garden töre Manas planted,
In the great-gated orda,
At Çaçıkey's fortress,
On the nearer side of it,
Its gate of iron, solid-leaved,
The white palace of your dark-faced mother Kanıkey —
Though she be but a woman, your mother's
State and splendor are great indeed.
Often would you see revelry there,
In Ayçürök's palace;
At the mouth of that palace
Its guards are past all counting.
Your valiant sister-in-law, that beauty —
Her executioners are seventy,
And passing beyond them,
Her guards are girded besides,
Her stately champions —
Men's noses and men's ears
They wear as talismans.
No man can come anear,

Her executioners full seventy,
The slave who looks on this bows down,
Seeming as though touched by the moon.
To that accursed fierce one

Yaklaşıp kul varmamış.
Kapısını kimse çalmamış,
Süzülüp duran Çürök'e
Yüz tutup kişi varmamış,
Yüz tutayım diyen kulu
Cellada ansızın rastlasa,
Yaklaşan diri kalmamış.
Zırhlısı seksen dört,
Kapıya konmuş gözcüsü
Baktığı yanı kızıl yangın,
Yaklaşıp kimse varmamış
Karaltı görse ansızın,
Densiz biri gelse kazara,
Habere konmuş bekçisi
Ev kadar topuzu ele almış.
Can görünse bir vurmuş.
Şaşılası, kapı bekçisi
Kılıçlısı hayli yüz,
Bekçilere bakarsan,
Ölürüm de, umudu kes.
Nicesine büyük bela,
Yalın boz ata binip,
Öylece çıkar karşına.
Masmavi demir zırh giyip,
Görkemli kese kuşanıp,
Heybeti taşıp somurtup,
Yağlanmış buğday yüzlenip,
Alacakaranlık sisi gözlenip,
Gürz ve topuz kuşanıp,
Gür gür edip somurtup,
Ayçürök'ün ak sarayı,
Kapısı demir, bağı altın,
Hesabı yok koca saray.
Giren geri çıkamaz,
Hunhardan başka tek bir can
Tuğ sancak elde dalgalanıp,
Haberini kişi duyamaz,
Gören gönlünü kaptırmış,
Gündüzü yok, gecesi yok,

No slave has dared draw near.
None has knocked upon her gate,
To Çürök gliding there
No man has turned his face and gone;
The slave who thinks to turn his face,
Should he chance sudden on the executioner,
No comer has been left alive.
Her mailed men are eighty-four,
The watchman posted at the gate —
Where he looks is red conflagration,
None has drawn near and gone;
Should he glimpse a shape of a sudden,
Should some rash one come by mischance,
The guard set there for word
Takes up a mace big as a house.
If a soul shows, he strikes once.
Wonder of wonders, the gate-keepers,
Her swordsmen many hundred —
If you look upon the guards,
Say I shall die, and cut off hope.
To many a one a great calamity,
Mounted on a bare grey horse,
Just so he rises before you.
Clad in deep-blue iron mail,
Girded with a stately pouch,
His grandeur overflowing, glowering,
His wheaten face as if oiled,
His eyes like the mist of dusk,
Girded with mace and cudgel,
Rumbling and glowering.
Ayçürök's white palace,
Its gate of iron, its bands of gold,
A great palace beyond reckoning.
Who enters comes not out again,
Save the bloodthirsty one, not one soul —
Standard and banner waving in hand —
No man may hear word of her,
Who sees her loses his heart,
There is no day, there is no night,

O sarayın kapısı
Gevherle yakuttan
Baltalatıp yardırmış,
Akıllı kadın Ayçürök,
Hepsinden ilginç şu iş
Kapısına işletmiş,
Gören gönlünü kaptırmış,
Gevherle yakuttan
Kapısı ışıl ışıl görünmüş.
Bu kara yüz Çürök'e
Semetey'den başka can
Bu Ayçürök kadından,
Süzüm süzüm o kâfirin
Haberini kimse almamış.
İşi yok, sebebi yok,
Yanaşıp insan varmamış.
Cellatlara rastlasa
Kul diri kalmamış.
Pehlivanın hali böyle,
Boynu başı bağlı hep,
Çarpışmaya girse insanın
Gece yarısı vaktinde,
Gün kızarıp battığında,
Elin ayağı çekilip,
Uykuya çok can yattığında,
Almambet oğlu Külçoro
Kınsız kılıç kuşanıp,
Kaşları ondan çatılıp,
Kahrı yüzüne vurup,
Cümle kapılı eşiğe,
Sürgülü duran geçide,
Cellatların durduğu yere,
Kara kuş oymalı kılıcı
Kınından çıkıp parıldayıp,
Haberin var mıdır ki,

Babası Almañ, ulu soy,
Erin hali işte böyle,

The gate of that palace
Of gems and rubies
She had hewn and cloven out;
Ayçürök, the clever woman —
Strangest of all is this
She had worked upon her gate:
Who sees it loses his heart,
With gems and with rubies
Her gate shows all a-glitter.
To this dark-faced Çürök
No soul but Semetey —
Of this woman Ayçürök,
Of that languid-glancing infidel,
None has ever had word.
With no errand, with no cause,
No man has sidled near.
Should he meet the executioners,
No slave has stayed alive.
Such is the champions' case,
Neck and head ever bound,
Should a man join battle there —
At the hour of midnight,
When the sun set red and sank,
When hands and feet were drawn away,
When many souls lay down to sleep,
Külçoro, Almambet's son,
Girded with a scabbardless sword,
His brows knit therefore,
His wrath struck into his face,
To the threshold of the great gate,
To the bolted passageway,
To where the executioners stood,
His sword carved with the black bird
Out of its sheath and gleaming —
Do you have any tidings —

His father Almañ, of lofty line,
Such is the state of the man,

Beecin'den gelmiş dolanıp,
Cellatları gördüğünde
Kırıp geçiren şirin dölü
Ala-Too gibi görünüp.
Ağası nereye gitti deyip,
Bekçileri, cellatları
Çok sormadan, söz demeden,
Ortadan yarılıp bölünüp.
Selam verip çığrışıp,
Çok konuşmadan, söz demeden,
Kahırlı şiri gördüklerinde
Nasıl deyip sırrını sormadan,
Ortadan yarılıp bölünüp,
Telaşla pehlivanlar şaşırıp,
Gıcırdatıp sarayın
Tutup ağzını açıp,
Cümle kapıdan girdiğinde
Kurulmuş boz ata binip,
Yan yatırıp karayı,
Kıl kuyruğunu sımsıkı düğüp,
Avuç kadar mektup alıp,
Eyer keçe hiç mi hiç yok,
Altı çıplak at alıp,
Ağası töreden
Uygun düşen mektup alıp,
Allak bullak toz olup,
Telaşta cellat, el dolup
Külçoro'ya bakarsan
Kızıl pus, toz duman olup,
Davulu dövüp çalarak,
Kerneyi çekip öttürüp,
Gelip çoro durdu işte.
Ordanın öte kapısını,
Ayçürök'ün çıkacağı deliğini
Hoplatarak boz atın
Gemini çekip burarak,
Salınan gül yiğit oyron,

Balta ile vura vura,

Come roundabout from Beecin;
When he saw the executioners,
The lion's whelp who mows all down
Loomed like the Ala-Too.
Asking, where has my brother gone —
The guards and the executioners,
Without much asking, without a word,
Split down the middle and parted.
They gave greeting, crying out,
Without much speech, without a word,
When they saw the wrathful lion,
Not asking how, nor probing his secret,
Split down the middle and parted,
The champions flustered in alarm,
With a creaking, the palace's
Mouth they seized and opened;
When he entered by the great gate,
Mounted on the well-set grey steed,
Laying the dark one over aslant,
Its horsehair tail knotted up tight,
Bearing the letter big as a palm,
With no saddle, no felt at all,
Leading six bare-backed horses,
From his brother the töre
Bearing the fitting letter,
All in turmoil, dust arising,
Executioners in alarm, hands full —
If you look upon Külçoro,
Red haze, dust and smoke arising,
Beating and sounding the drum,
Drawing out and blaring the horn,
The choro came and halted there.
The orda's farther gate,
The doorway whence Ayçürök would come,
Making the grey steed prance,
Pulling and twisting the bit,
The swaying rose-brave, the oyron,

Striking blow on blow with an axe,

Yağmalatmış biri gibi,
Kahırlanıp kabarıp,
Bakıverse çocuğun,
Ejderha hali görünüp,
Kapı kanadı gibi bembeyaz diş
Işıldayıp çıkıvermiş,
Kan içer hali gerçek tutmuş,
Hüda kargamış sanki onu.
Kapıştığı Kakançı,
Çekiştiği Bakburçun,
Hunhar, Bakay, Semetey,
Kançoro'su dahi var,
Basıp geldi mi ola deyip,
Bozkurt şirini öldürüp,
Yer altına çok Hıtay,
Çiğneyip gitti mi ola deyip,
Uğurlu saat bozuldu,
Bekçileri, pehlivanı
Tümden sürüp zorlayıp,
Gitmeyeni öldürüp,
Kendini kesip horlayıp,
Bekçileri, devleri
Sürmeye mi gelmiş ola,
Sürüp varıp Beecin'e,
Tek bir can kaçıp kurtulmaz,
Yok etmeye mi gelmiş ola?
Kılıçlayıp sürer mi ola,

Kahrolası Hıtay'a
Sürüp varıp ansızın,
Yurt kırılıp kazara,
Kırgını kızıştırır mı ola?
Beecin sıcak yer derler,
Sıcağı rahat vermeyen,
Kuma gömülen kazanlar
Gürül gürül kaynayan,
Yemek aş tam pişene dek,
Kaşık suyu kalmayan.
O yere kimler varır deyip,

Like one whose goods are plundered,
Wrathful and swelling up;
Should you glance at the lad,
A dragon's aspect shows,
Teeth white as a gate's leaf
Flashed out a-gleaming,
His blood-drinking look proved true,
As though God had cursed him.
The Kakançı he grappled,
The Bakburçun he wrestled,
The bloodthirsty one, Bakay, Semetey,
And his Kançoro too besides —
Have they come pressing on, they wondered;
Having slain the grey-wolf lion,
Many a Hıtay beneath the earth —
Has he trampled and gone, they wondered;
The lucky hour was spoiled.
The guards and the champion,
Driving them all and pressing hard,
Slaying those who would not go,
Cutting them down and scorning them,
The guards and the giants —
Has he come to drive them off,
Driving them on to Beecin,
Not one soul escaping alive —
Has he come to wipe them out?
Will he put them to the sword and drive them,
Upon the accursed Hıtay
Driving suddenly down,
The land laid waste by mischance —
Will he stoke the slaughter hot?
Beecin is a hot land, they say,
Its heat that gives no rest,
Cauldrons buried in the sand
Boiling with a roaring boil,
By the time the food is fully cooked,
Not a spoonful of water remains.
Who could ever reach that land, they said,

Sürülüp giden insanın
Gücü dermanı gider deyip,
Söyleyip dursa o yaman,
Nice türlü sözü var,
Babası Manas, Almambet
Yenik dönmüştü Beecin'den
Yengesi Çürök bahtsızı,
Baştan böyle öcü var.
Coşturup çağırıp,
Gönlü isterse Kakan'a,
Becerikli Bakay yol başlayıp, «Yenge» diye bağırıp,
Cenk kıldığı çağı var.
Külçoro varıp durdu işte.
Pehlivan toplayıp, asker alıp,
Kuldan üstün öz oğullu
Asker çağırıp, bol alıp,
Horluğu koymaz kel başa Salınıp gezen kâfirin,
Salacak çağı var.
Külçoro'yu gördüklerinde
Cellatlar telaşla şaşırıp, Çevikliği ölçüsüz,
Yedi candan umut kesip,
Her biri bir yana kaçışıp,
Kapı bekleyen o alık,
Vadisi yüksek, dik yamaç
Külçoro girip geldiğinde
Zurna kulak sağır edip,
Kara yere kar damlasa,
Davul sesi gümbürdeyip,
Pirinç ney sesi takırdayıp,
Gerili zurna çaldırıp, Kanı gör de yüzünü gör.
Gelmekte olan cellatlar
Ne oldu, kavga mı koptu deyip,

Çolpan gibi yanan gözünü gör.

Of folk driven off away
The strength and vigor fail, they said;
Should that fierce one keep speaking,
He has words of many kinds.
His fathers Manas and Almambet
Had returned from Beecin beaten;
His sister-in-law Çürök, the hapless one,
From of old has such a grudge.
Rousing and calling out,
If her heart wills, on Kakan,
Able Bakay leading the way, Crying out «Sister-in-law!»,
There was a time she made war.
Külçoro went and halted there.
Gathering champions, taking troops,
With her own son above any slave,
Calling up troops, taking plenty,
She leaves no insult on the bald head Of the infidel who strolls at ease,
There was a time she would loose them.
When they saw Külçoro,
The executioners flustered in alarm, His quickness beyond measure,
Giving up hope of their seven souls,
Each one fleeing his own way,
That dolt who kept the gate —
The valley high, the slope sheer —
When Külçoro came in,
The zurna deafening the ear,
Should snow drip on the black earth,
The drum's voice booming,
The brass pipe's voice clattering,
Having the taut zurna played, See the blood, then see her face.
The executioners coming on,
Asking, what is it, has a brawl broken out —
See her eyes burning like the morning star.

	Gergedana yükünü yükletip,	*Loading its burden on the rhinoceros,*
	Altından yapılmış sarı anahtar,	*A yellow key wrought of gold,*
	Ok ve barutunu hazırlatıp,	*Having arrows and powder made ready,*
	Kızıl kuyruk nar deveden	*From the red-tailed dun camel,*
116990	Şalvarında parıldayıp,	*Gleaming at her trousers,*
	Gazaya gerek olur deyip,	*Saying, it will serve for holy war,*
	Döndüğünde süzülüp,	*Gliding as she turned,*
	Nicesini bağlatıp,	*Having many of them bound,*
	Hepsi tulpar küheylandan	*All of them tulpars and coursers,*
	Atın yürüğünü hazırlatıp,	*Having the swiftest horses readied,*
	Cellatı tam yetmiş,	*Her executioners full seventy,*
	Gözcüsü kaç yüz,	*Her watchmen — how many hundred —*
	Pek telaşa kapıldı işte,	*They fell into great alarm.*
	Çok konuşmadan, söz demeden, Beli tutam, yüzü ay gibi,	*Without much speech, without a word, Her waist a handspan, her face like the moon,*
117000	O sırada Külçoro	*At that moment Külçoro*
	Dertlenmiş gibi vardı işte.	*Went up as one weighed down with grief.*
	Babası Almañ, er Çubak,	*As though his father Almañ, the man Çubak,*
	Arslan Manas ölmüş gibi,	*And the lion Manas had died,*
	Daha bugün horluğu	*As though this very day the insult*
	Koñurbay'dan görmüş gibi,	*He had suffered from Koñurbay,*
	Surkoyon'un ağzını çevirdi işte,	*He turned Surkoyon's mouth about.*
	Gece yarısı vakitti,	*It was the midnight hour;*
	O Ayçürök kadının	*Of that woman Ayçürök —*
	Karaca gibi sıçrayıp koşup,	*Leaping and running like a roe deer,*
117010	Külçoro sesini duyduğunda,	*When she heard Külçoro's voice,*
	Çarçabuk derlenip toparlanıp.	*Right quickly she gathered herself.*
	Ayçürök'ün hali şöyle:	*Ayçürök's state is this:*
	Yanıp tutuşan o dilber.	*That beauty ablaze with longing.*
	Karı gör de etini gör,	*See the snow, then see her flesh,*
	Kar üstüne kan damlasa,	*Should blood drip upon the snow,*
	Şeker gibi tatlı sözünü gör,	*See her words sweet as sugar,*
	Hepsi birbirine eş anahtarlar,	*The keys all matched, each like the other,*
	Ay değmiş gibi parıldayıp.	*Gleaming as though touched by the moon.*
	Cihanda dengi var,	*In all the world she has her match —*
117020	Üst yandaki dudağında	*On her upper lip*
	Belli belirsiz kıvrım yeri var.	*There is a faint, half-hidden curl.*

Bu yaman delişmenin
Neresinde eksiği var.
Başta altın hotozu,
Peri kızı gibi bahtsızın

Of this wild, spirited one,
Where is any flaw in her?
On her head a golden crest,
The hapless one, like a peri maid,

Görkemi kimseden aşağı değil.
Bu Ayçürök kadının,
Süzüm süzüm o kâfirin
Cana denk tutulur şey değil.
Gülse ayna gibi dişi görünüp, Almış meğer o dilber, ah.
Güderili altın küpesi
Göğsünde parıldayıp,
Sağlam basıp seçilip,
Yüz tuttuğunda bu kadın
Peri kızı gibi görünüp,
Arkasında kara saç
Örme urgan gibi burulup,
Arkasında süzülüp,
Görüverse öylece
İçi tutuşup sevinip,
Horoz gibi boynu seçilip,
Çifte örgülü bahtı kara
Kullardan başka görünüp,
Aceleyle koşup,
Ayçürök çıktı kapıya
Ayçürök'ün kırk gelini,
Hepsi birbirine eş, gerçek güzel
Dikkat eden görür bunu.
Can yoldaşı arkadaşı,
Can birliği sırdaşı,
Ayçürök'ün akranı
Hepsi eş, dümdüz denk,
Var edip getirmiş, hepsi ikiz,
Ak direğe bağladı işte,
Padişah eşi o kara yüz
Toplamış meğer dümdüz denk.
Kimi birine bakarsan
Lafı şirin, şeker söz,

Her splendor beneath no one's.
Of this woman Ayçürök,
That languid-glancing infidel,
No soul can be held her equal.
When she laughs her teeth show mirror-bright, That beauty had taken it, ah.
Her gold earrings on chamois
Gleaming at her breast,
Stepping firm, standing out,
When this woman turns her face,
She shows like a peri maid,
Behind her the black hair
Twisted like a plaited rope,
Streaming down her back;
Should one but glimpse her so,
His heart kindles with joy,
Her neck arched like a rooster's,
The twin-braided, black-fated one
Showing apart from all slaves,
Running in haste,
Ayçürök came out to the gate.
Ayçürök's forty brides,
All matched alike, true beauties —
Who looks with care will see it.
Her soul-companions, her comrades,
Confidantes one in soul,
Ayçürök's own age-mates,
All matched, exactly equal,
She had brought into being, all twins.
They tied it to the white post there;
That dark-faced consort of the padishah
Had gathered them exactly matched.
Whichever one you look upon,
Her talk is sweet, her words are sugar;

Yakışmış meğer güzeller,
Hepsi güzel, deve yavrusu gözlü.
Kızıl gömlek, ayça bel,
Süzüm süzüm güzelden,
Âşık yüzlü soyludan,
Ere hafif, uyumludan,
Birbirine eş güzel, sağlamdan,

The beauties, it seems, become her well,
All lovely, camel-calf-eyed.
Red shifts, crescent waists,
Of languid-glancing beauties,
Of noble ones with lovers' faces,
Of those light to a man and yielding,
Of beauties matched, and sturdy too,

Salınsa ayna yüzlü olan,
Gülse dünya kokan,
Beli kın gibi, yüzü ay gibi,
Adı belliyi toplayıp,
Dünya gibi salınıp,
Kırkı sıra yürüdüğünde
İnsanın yüzü utanıp,
Kırkı gelin, kırkı kız,
Cilveli güzel Ayçürök
Yengen yürüyüverdi işte.
Yengesinin ardından
Ayçürök'ün kırk gelini,
Hepsi usta, hünerli gelin,
Kırkı kadın, kırkı kız,
Sıra sıra derlenip,
İpekli sağrı, geniş saç bağı,
Kırıtıp salınan güzeller,
Misk kokup, buhur tütüp,
Süzülerek basıp, söz sorup,
O yaman yengen yanında
Tatlı dilli konuşup ışıldayıp,
Güderi gibi gerilip,
Dertli yengen baş olup,
Gülüp atı aldı şimdi.
Opol Dağı gibi boz attan
Usulca alıp seke seke,
Yarı gülüp, yarı oynayıp,
Koltuklayıp attan aldı işte.
Kapı kanadı çelik, som saray,
Bu ateş parçası kadının
Süzüm süzüm o kâfirin

Swaying, the mirror-faced ones,
Laughing, they perfume the world,
Waists like scabbards, faces like the moon,
Gathering those of famous name,
Swaying like the world itself,
When the forty walk in file,
A man's face turns abashed —
Forty brides and forty maids,
Ayçürök, coquettish beauty,
Your sister-in-law came walking forth.
Behind his sister-in-law,
Ayçürök's forty brides,
All deft, accomplished brides,
Forty women, forty maids,
Gathered rank on rank,
Silken trains, broad hair-bands,
Beauties mincing and swaying,
Scented with musk, smoking with incense,
Stepping gliding, asking word,
Beside that fierce sister-in-law of yours
Speaking sweet-tongued, shining,
Drawn taut like chamois,
Your grieving sister-in-law at their head,
Laughing, she took the horse now.
From the grey steed huge as Mount Opol,
Gently taking him, skipping light,
Half laughing and half playing,
She took him from the horse by the arm.
Gate-leaves of steel, a solid palace —
Of this woman, this spark of fire,
That languid-glancing infidel,

Endamı bir hayli.
Altın işli halıya
Alıp götürüverdi işte.
Halının halini sorarsan –
Atkısı ipek, yüzü altın,
Altın işli ulu halı –

Her figure is a wonder indeed.
Onto the gold-worked carpet
She led him straightaway.
If you ask of the carpet's state –
Its weft of silk, its face of gold,
A great carpet worked with gold –

Ağası Semetey'in büyük halısı.
Cenkten olsun seferin,
Kırk yıl suya atsalar,
Yüzü solmayıp bozulmayan.
Seksen yıl rutubete atsan
Esneyip çürüyüvermeyen.
O halının üstüne
Ayı postu döşeğini
Alıp gelip serdi işte.
Ayçürök'ün kırk gelini,
Çevikliği ölçüsüz,
Göz açıp kapayınca,
Şöyle böyle diyene dek,
Yerli yerince aş hazırlayıp,
Çevikliği ölçüsüz,
Çarçabuk tez hazırlayıp,
Altın kaplı çanağa
Alıp etle doldurup,
Kazı doğrayıp yele yağı koyup,
Çanakla bir koyup,
Alıp yemek koydu işte.
Varını yayıp donatıp,
Türlü yemek koymuşlar.
Besili kuzu, tatlı baş
Haşlayıp kaynatmışlar.
Hepsi tatlı, bol aş,
Yemeğe aşa doydu işte.
Sofrayı topladıklarında,
Yeni dua kıldıklarında.
Bahtsız yengen Ayçürök
Peri kızı gibi ulu güzel
Kaz yavrusu gibi süzülüp,

His brother Semetey's great carpet.
Be it from war or from campaign,
Though they cast it forty years in water,
Its face neither fades nor spoils.
Though you cast it eighty years in damp,
It neither warps nor rots away.
Upon that carpet
The bear-pelt bedding
She brought and spread it out.
Ayçürök's forty brides,
Their quickness beyond measure,
In the blink of an eye,
Before one could say this or that,
Made food ready, each thing in place;
Their quickness beyond measure,
Making it swiftly, quickly ready,
In the gold-plated bowl
They filled it up with meat,
Slicing kazı, laying on mane-fat,
Setting it out bowl and all,
They brought and set the meal.
Spreading out all they had, adorning it,
They set out dishes of every kind.
Fattened lamb and savory head
They boiled and seethed.
All of it sweet, food in plenty,
He ate his fill of meat and meal.
When they cleared the table away,
When they had newly said the prayer,
Your hapless sister-in-law Ayçürök,
A great beauty like a peri maid,
Gliding like a gosling,

Doğan ay gibi parıldayıp,
Usul konuşup, pek vurgulayıp,
Kırgını kızgın başlattık,
Ayçürök yengen söz başlayıp:
«Sohbete, söze çıkalım,
Oğulcuğum, halini anlata dur,
Muradıl'ı baş edip,
Kadın da olsak dinleyelim.
Yiğit töreñle birleşip,
Beecin'e gaza başlatmışsınız,

Gleaming like the new-risen moon,
Speaking softly, weighing each word —
We set the slaughter blazing hot —
Your sister-in-law Ayçürök began to speak:
«Let us come forth to talk and speech,
My dear son, go on, tell your state, With
Muradıl at their head,
Though we be women, let us listen.
Joining with your valiant töre,
You have opened holy war on Beecin,

Altmış kadın, dul yengen
Hepsini kimsesiz koymuşsunuz,
Akına çıktığında yolun açık oldu mu?

Oğulcuğum, düşmanla işin rast gitti mi?

Çarpışmadan haber oldu mu?
Kapışıp işin rast gitti mi?
Mızraklaştığın düşmanın düz olsun,
Cenge giren seçkin yiğidin
Sapladığı altı bin olsun.
Ulu kaygıya battıksa çıkalım,
Çarpışmanın aslını anlatıver,
Kadın da olsak dinleyelim».
Ayçürök yengen söz başlayıp,

Sixty women, your widowed sisters-in-law,
You have left them all forlorn.
When you rode out raiding, was your road open?
My dear son, did your work with the foe go well?
Was there news of the fighting?
Grappling, did your work go well?
May the foe you speared lie flat,
May the chosen brave who joined the war
Have six thousand on his spear.
If we have sunk in great sorrow, let us rise;
Tell the truth of the battle, pray,
Though we be women, let us listen».
Your sister-in-law Ayçürök, beginning speech,

Kakançı'lı Beecin'in
Haberini sorup durdu işte.
Bu arada Külçoro
Atmaca gibi davranıp,
Gaipten akıl bulunup,
Takdirse deva olur deyip,
Gözünü dikip söz isteyip:
«Bile bile geldik huzuruna,
Ayçürök yenge, sana deyip,
Çok-Tabılga'da yaylayan
Koca kara atını bağlayan
Altmış beyzadenin küçüğü,

Of Kakançı Beecin
Kept asking for the news.
Meanwhile Külçoro,
Bearing himself like a sparrowhawk,
Counsel found from the unseen,
Saying, if fate wills, there will be cure,
Fixed his eyes and asked for the word:
«Knowingly we came before you,
Ayçürök, sister-in-law, for you.
Who summers at Çok-Tabılga,
Who tethers his great black horse,
Youngest of sixty noble sons,

Keçil'in hanı kâfire,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Kasılıp duran bahadıra
Beli sıkı kuşandık deyip,
Beecin'deki Kalça'dan
Manas'ın kan bedelini istedik deyip,
Kırk yılkıcı, Muradıl,
Altı bin Hıtay, sayısız kalday,
Tümden kırıp bıraktık.
Kıyım yanından vurdurduk,
Hıtay'ın hanı domuza

Against the infidel khan of Keçil,
Cotton-sashed, broad-booted,
Against that strutting bahadur,
We girded our loins up tight;
From Kalça there in Beecin
We demanded the blood-price of Manas.
Forty herdsmen, Muradıl,
Six thousand Hıtay, countless kalday,
We cut them down entire.
We struck from the slaughter's side;
To the swine, the khan of Hıtay,

Az kalsın yenik düşüyorduk.
Deve gibi olan ulu töre,
Filinta değdi döşüne,
Ateş yakıldı yüzüne,
Ok durdu içinde,
Cefayı saldı kişiye.
Konana dek at yağır olup,

Korkuya düşüp töre hastalanıp,
Töresi için kulları
Çaresini bulamayıp,
Söyleyip durduğumuz söz şu,
Töre Bakay gönderdi,
Ecelle burun buruna ağama
Okunun üstünden atlayıverin?
Azaba deva olur deyip,
Bile bile geldik Ayçürök,
Sen tertemizdin sana deyip.
Büyücü söze kanmayan,
Can ayartan insana
Asla gönül vermeyen.
Ayna gibi temiz Çürök der.
Bu Semetey'den başkasına
Dönüp bakmayan biri der.
Bilenden bilene ulaştık,
Bilenlerden sorduk.
Bir eteğini yel açmış,

We were within a hair of defeat.
The great töre, huge as a camel —
The carbine struck his breast,
Fire was kindled in his face,
The bullet lodged within him,
It loosed torment on the man.
By the time we camped the horses were galled,
The töre fell to fear and sickened;
For their töre his servants
Could find no remedy.
The word we kept on saying is this:
Töre Bakay has sent me —
To my brother nose to nose with death,
Leap across over his bullet!
Saying, it will be cure for his torment,
Knowingly we came, Ayçürök,
Saying, you were ever pure — to you.
One not fooled by sorcerers' words,
To any soul-seducing man
Never giving her heart away —
Çürök pure as a mirror, they say.
At any but this Semetey
One who never turns to look, they say.
We went from knower to knower,
We asked of those who know.
One skirt-hem the wind has lifted,

Bir eteğini bilgili bozkurt
er açmış. Gözünden yaşı dökülüp.

Dert dağına derman olur der,

Hazineli kadınlar içinde
Ayçürök yenge, sizi temiz der.
Kıyamete dek töreni,
Huyu bir olan eşini
Okunu atlayıp, basıp gel,
Hasta yatan bozkurdun
Umaç gibi gözünü açıp gel.
İçinde oynak oku var,
Soluğu tükenmeden yetişmezsen,
Okunu atlayıp geçmezsen,

Hazırlıklı Kalça ordusu var,
Ayçürök yenge, sözümü tut,
Dediğim budur, bilesin.
Yolda haber salıp koşturmaya
Salt yürük tulpardan
Altı yürük atı var
Geride kalmadan akranım gelsin deyip,

Dünyadan göçersem eğer
Elinden lokma versin deyip,
Öbür dünyada yoldaş, birlik,
Cefa çekse omuzdaş,
Bu dünyada koyundaş,
Bahadır denen adı var,
Yiğit yenge Ayçürök,
Semetey'in mektubu var», –
Parmak mühürlü mektupları
Alıp gelip verdi işte,
Yazılan mektubu gördü işte.
O zaman yenge Ayçürök,
Gönlü gidip bölünüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Kuş üzümü gibi güzelim göz

One skirt-hem the knowing grey wolf
the man has lifted. Tears spilling from her eyes.
She is balm for the mountain of grief, they say;
Among all treasure-holding women,
Ayçürök, sister-in-law, they call you pure.
Your töre, till the Day of Doom,
Your husband one in temper with you —
Leap over his bullet, tread and come;
Of the grey wolf lying sick,
Come, open his clouded, paste-dimmed eyes.
Within him the bullet shifts and plays;
If you come not before his breath runs out,
If you leap not across his bullet,

Kalça's host stands ready there.
Ayçürök, sister-in-law, heed my word,
This is my saying — know it well.
To speed the news along the road,
Of purest swift tulpar stock
There are six swift horses here.
Saying, let my age-mate come, not lag behind,
If I should pass from the world,
Let her give the morsel from her hand;
In the other world companion, one,
In suffering shoulder to shoulder,
In this world bosom-mates —
He bears the name bahadur;
Valiant sister-in-law Ayçürök,
There is Semetey's letter here», –
The letters sealed with his finger
He brought and gave to her;
She saw the written letter there.
Then the sister-in-law Ayçürök,
Her heart gave way and split,
The tears spilling from her eyes,
Her lovely eyes like currants

Kamçı boyu yaş akıp,
Bıldırcın gibi güzelim göz
Bölük bölük yaş akıp,
Kaburga kemiği sökülüp,
Yiğit yengen bahtsızın
Kaygısı katlanıp hıçkırıp,
Kara sevda olup çığrışıp:
«Eyvah, Kakan'a saldırdı diyeceğine,

Kara saat geldi desene,
Beecin'e saldırdı diyeceğine
Mihnet günü çöktü desene,
Yılkı mı gerek sana?
Kırlarda yılkı altı tümen,
Aygırı tulpar, ala baş,
İçinde argımak, küheylan karışık.

Tulparı yürük, sayısı yok,

Sayısız kara nice yılkı
Karşılayıp güdecek sahibi yok.
Ah, yılkınla yerin dibine bat,

Yıkımı ölçüsüz saldığında,
Böyleymiş işte bok dünya!
«Ey oğulcuğum, doğrunu söyle,
Kadirli törem öldü mü ola,
Kıyamet yüzünü gördü mü ola,
Kadirdaş törem öldü mü ola,
Geri dönülmez gerçek yurdu
Kaplan törem gördü mü ola!
Yeşil ala kırmızı
Yan yanını yırtsam ayrılmaz,
Cañ-Cuñ'un hanı Koñurbay
Yanına varan kuldan
Can sağ koyacak gibi görünmez.
Kızıl alaca kırmızı
Kıyısını yırtsam ayrılmaz.
Hıtay'ın hanı Koñurbay

Ran tears a whip-length long,
Her lovely eyes like quail
Ran tears in stream on stream,
Her rib-bones wrenched apart;
Your valiant sister-in-law, the hapless one,
Her sorrow doubled, sobbing,
Crying out in black despair:
«Alas! Instead of saying he struck at Kakan,
Say rather the black hour has come;
Instead of saying he struck at Beecin,
Say rather the day of woe has fallen.
Is it herds you need?
On the steppes six tümen of horses,
Their stallions tulpars, pied of head,
Argamaks and coursers mingled among them,
Their tulpars swift, without number,

Countless dark herds untold,
With no master to meet and herd them.
Ah, sink with your herds to the earth's bottom!
When ruin past measure is loosed —
Such it is, this dung-heap world!
«O my dear son, speak the truth:
Can my cherished töre have died?
Can he have seen the face of Doom?
Can my beloved töre have died?
The true homeland of no return —
Can my tiger töre have seen it!
Green-dappled crimson stuff —
Tear its side, it will not part;
Koñurbay, khan of the Cañ-Cuñ,
Of the slave who comes before him
Seems not one to leave the soul alive.
Red-dappled crimson stuff —
Tear its edge, it will not part;
Koñurbay, khan of Hıtay,

Kırgız'dan düşse eline
Geri bakacak gibi görünmez.
Kalça'yı görme sebebim şu:
Benim babam Akun'u
Yaşlanmış kızını ver deyip,
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi kuşatıp ok atıp,
Bahara doğru olduğunda
Babacığım dertli zavallıya
Yeleli kısrak bindirmeyip,
Güz günü olduğunda
Kuyruklu kuzu yedirmeyip,
Ekin makin sürdürmeyip,
Serbestçe basıp eli yaylatmayıp,

Çapayla yeri açtırmayıp,
Avuç dolusu tohum saçtırmayıp,
Kokmuş kuşatma kıldığında,
Cenge tutuşup devrilen
Erenleri kırdığında
Babama cefa saldığında,
Köyü Çınkoco kuşattığında, Suya dizilip girdiğinde

Damların hepsini yıkıp,
Söğüdünü kesip devirip,
Kocamışken Akun'u
Oduncu yapıp alırım deyip,
Dediğim söze boyun eğ deyip,
Ta Manas'ın gelini
Ayçürök'ü bize ver deyip,
Yedi-Özön'lü cediger
Yetişip basıp çok Kırgız'ı
Kuşatıp vardığında,
Nice yurdu kırdığında,
Yaz kış gücü yetmeyip
Cefayı fena gördüğünde,
Ben dertlinin yüzünden
Nice insan öldüğünde,

Should a Kırgız fall into his hands,
Seems not one to look back again.
The cause I saw Kalça is this:
My own father Akun —
Saying, give your grown daughter,
Drawing bows like rain,
Besieging, loosing shafts like hail;
When it drew on toward spring,
My poor grieving father —
They let him mount no maned mare;
When the autumn days came,
They let him eat no fat-tailed lamb,
They let him plow no crop at all,
Nor let the people range free to summer pastures,
Nor break the ground with the hoe,
Nor scatter a handful of seed,
When they laid that foul siege,
When the champions who joined battle
And fell were cut down,
When they loosed torment on my father,
When Çınkoco besieged the village, When they filed into the water,

Tearing down all the roofs,
Felling and toppling his willows,
Akun in his old age —
Saying, I will take him for my woodcutter,
Saying, bow your neck to my word,
Saying, give us Manas's own bride,
Give Ayçürök to us —
The cediger of Yedi-Özön
Overtaking, crushing many Kırgız,
When they came besieging,
When they slaughtered many a camp,
Summer and winter his strength failing,
When he suffered torment sore,
When for the sake of grieving me
So many people died,

Şıgay'ın oğlu Çınkoco
Karat'ı dileyip bindiğinde,
Kalın yurdu baş eğdirip,
Ovaya sürüp girdiğinde
Konacak yer bulamayıp
Varacak er bulamayıp
Ak kuğu donunu giydim.
Kuğu gibi olup öterek,
Er dolaşıp, yâr arayıp,
Varılacak han arayıp,
Ak boranlı dağı sıyırdım,
Ötesi Kakan Çoñ-Beecin
Ucuna değin dolaştım.
Kır-Kayıñ'ın boyunda,
Kıl-Ertiş'in düzünde,
Kasman'ın kara dağının
Dökülen tam yamacında,
Kürpüldök'ün Sarı-Su'yu,
Sarı-Su'nun kıyısında
Damgalı başıboş yılkı,
Karaltısına göz yetmez.
Sığırcık gibi kutlu mal,

When Çınkoco, son of Şıgay,
Claimed and mounted Karat,
Bowing the thick-set people's heads,
When he drove into the plain,
Finding no place to alight,
Finding no man to go to,
I put on my white swan garb.
Becoming a swan, crying out,
Ranging for a man, seeking a mate,
Seeking a khan to go to,
I skimmed the white-blizzard mountains;
Beyond, Kakan Çoñ-Beecin —
I ranged to its farthest end.
Along the Kır-Kayıñ,
On the flats of Kıl-Ertiş,
Of Kasman's black mountain
On the very tumbling slope,
Kürpüldök's Sarı-Su —
On the banks of the Sarı-Su,
Branded herds running loose,
The eye cannot span their mass.
Blessed stock thick as starlings,

O yılkının ardından
Altı tümen Hıtay, kırk kalday,
Kumdaki izine bakarsan,
Onların aksakalı Koñurbay,
Çizmesinin tabanı
Pamuk kuşak, kendir kemer,
Kasılıp duran Kalça'yı
Geçitten süzüp sınamıştım.
O it, gök zırha bürünüp,
Görecek olsan, Koñurbay
Gök kaplan gibi atılıp,
Yetmişi aşıp, seksene
Varmış olduğu çağı imiş.
Eti çekilip derisi
Büzülüp kaldığı çağı imiş.
Kara sakal ak olup,

Behind that herd of horses,
Six tümen of Hıtay, forty kalday, If you look at his track in the sand,
Their white-beard elder Koñurbay, The sole of his boot —
Cotton sash and hempen belt,
Kalça standing there a-strut —
From the pass I watched and weighed him.
That dog, wrapped in blue-grey mail —
Should you but see him, Koñurbay
Springs like a blue-grey tiger;
Past seventy, on toward eighty
Was the age he had then reached.
His flesh fallen in, his skin
Shrunken — such was his season.
His black beard turned to white,

Kocamış olduğu çağı imiş.
Kocayınca Koñurbay
İyice kocamış domuz ya,
Yardan bakıp sınamıştım.
Seyre konmuş dam gibiymiş,
Keçil'in sağlam hanıymış.
Mızrakta becerikli, ustaymış,
Hilesi çetin, pek yamanmış.
Gök ala sakallı koca Mançu,
Sınamıştım Kalça'yı,
Koca çizme ayakta kasılıp,
Horoz gibi boynu dikilip,
Gözlüğü parıldayıp,
Matara gibi mercan taş
Arkasında parıldayıp,
Muradı kurusun Kalça'nın
Dimdik çıkmış bıyığı
Ay baltanın sapına benzer,
Burnunun büyüklüğü
Pala kınına benzer.
İki gözünün çukuru
Açılıp kalmış mezara benzer.
Sis olup yer kaynayıp,
Koca alnına bakarsan
Geniş yayla başköşesine benzer.
Upuzun boylu, yayvan göğüs,
Sınadım ben nicesini.

It was the season of his age.
Grown old, Koñurbay,
A swine grown old indeed —
From the cliff I watched and weighed him.
He was like a house set out for viewing,
He was Keçil's sturdy khan.
Deft with the lance, a master,
His guile grim, most fierce was he.
The grizzle-bearded old Mançu —
I had weighed Kalça well:
Great boots strutting on his feet,
His neck stiff like a rooster's,
His eye-glass gleaming,
Coral stone like a flask
Gleaming at his back —
May Kalça's hopes wither —
His mustache jutting straight out
Is like the haft of a moon-axe,
The bigness of his nose
Is like a falchion's scabbard,
The hollows of his two eyes
Are like graves left gaping open.
The ground seething into mist,
If you look at his broad brow,
It is like the seat of honor of a wide pasture.
Towering tall, broad-chested —
I have weighed many such.

Hesabı yok er Kalça,
Basıp geçtiği yerleri
On iki karış eniymiş.
Öbür dünyaya giden babamı
Pusuya yatıp o Kalça
Vurduğu akla yakınmış.
Sırıtkan Kalça yiğidin
Hanlığını görüp beğenip,
Kaldaylarını peşine takıp,
Seyrana Koñurbay
Gelmiş meğer malına.

Kalça, a man beyond reckoning:
The places where he stepped
Were twelve spans in breadth.
My father, gone to the other world —
That Kalça, lying in ambush,
Shot him: it seems near the truth.
Of grinning Kalça the warrior
I saw the khanship and approved;
His kaldays trailing at his heels,
Koñurbay on a pleasure-ride
Had come, it seems, to view his stock.

Ağzındaki dumanı,
Altın püsküllü sırlı çubuk,
Alacık kadar koca Kalça,
Sağ yanında tütün kesesi,
Keseden tütünü
Tepesine yıldırım inesi koca Kalça

Çubuğuna tütünü
Dört avuçlayıp koydu işte,
Koñurbay'ın sırlı çubuğu,
O zaman bakıp süzdüğümde,
Dört parmak eksik kaldı işte.
Hıtay çakmağı Boortaş,
Yamanmış Koñurbay,
Kazıyıp ateş koyup,
Kazıdıkça alev alıp,
Çubuğunun ağzına,
Ateş karışık, kahrolası,
Küçük çadır kadar kav koyup,
Sol elinde çubuğu,
Et pişimi süresince guruldayıp,
Suya giren sayısız yılkı,
Dumanını salıverse,
Şaşırıp kaldı çığrışıp.
O zaman görüp Kalça'yı,

Koco'nun horluğundan
O yana boyun çevirdim,
Kocamışsa da gönlüm razı deyip,
Dişilerin hüner ustasıymış,
Gerçekten imrenmiştim.
İsteyip gelip Hıtay'a,
Kocamışken varıvereyim.
Öbür dünyaya giden kaynatam,
Bit kadarken birleşip,
Hatırını sayıp gideyim!
Ruhlardan korkup iş düşünüp,
Kene kadarken rastlaşan
Sakın, böyle güç düşünüp,

The smoke there in his mouth,
The glazed pipe with golden tassels,
Kalça huge as a herder's hut,
At his right side his tobacco pouch,
From the pouch the tobacco —
Great Kalça — may lightning strike his crown —
Into his pipe the tobacco
He pressed by four whole handfuls;
Koñurbay's glazed pipe,
When I looked and studied it then,
Still fell four fingers short of full.
The Hıtay flint, Boortaş —
Fierce indeed was Koñurbay —
Scraping, setting fire to it,
Flaming up with every scrape,
Into the mouth of his pipe,
Mixed with fire, the accursed one,
He set tinder big as a small tent;
The pipe in his left hand,
Gurgling the while meat takes to cook;
The countless herds gone into the water,
When he loosed his smoke abroad,
Were struck bewildered, crying out.
Seeing Kalça at that time,

From Koco's insolence
I turned my neck to that side,
Saying, though he is old my heart consents;
He was a master of the ways of women —
Truly I had felt desire.
Willing, coming to Hıtay,
Old as he is, let me go to him.
My father-in-law, gone to the other world,
Joined us when we were louse-small —
Let me honor his memory and go!
Fearing the spirits, weighing the deed,
Met when we were tick-small —
Beware — thinking such hard thoughts,

Ayçürök'ün sırdaşı,
Atadan kalan muradım,
Semetey'i görmüştüm,
Gördüğüm yerde vurulup,
Gönlümü kaptırmıştım.
Beecin'in hanı Koñurbay,
Dili düzgün, sözü bal,
Vay gün, oğul ne dersin?
Kul elinin değeceği can değil.
Kakan'ın hanı domuza
Kapışmaya gücün yetecek can değil.

Ecel, azap, ölüme,
Aklı tam bir büyücü,
İnsanın gücü yeter mi,
Heybeti ağır o harama
Kurdun dişi işler mi!..»
Ayçürök'ün hali böyle,
Söyleyiverip bu sözü,
Hıçkıra hıçkıra ağlayıp yanıp,
Boynu bükük, derin göğüs geçirip,
Ak kuğu donunu giyinip,
Ay gönüllü Semetey'ine,
Bir yüz yüze gelmeye
Kerameti belli olup.
Gittiğini gündüz gün bilip, Almambet oğlu Külçoro,
Uçtuğunu kara gece bilip,
Âlemi sarsan ulu yaman.
Yiğit yenge Ayçürök,
Kerametli can imiş.
İnsandan çıkma uğurlu kut,
Ay alınlı kula boz kısrağı
Ayçürök'ün elinde,
Dünyalık andaşı,
Ayçürök'ün yoldaşı.

Toyuna doksan kestirip,
Adını Bıytı koydurmuş.

Ayçürök's confidante,
My hope left from my father —
I had seen Semetey;
Smitten where I saw him,
I had lost my heart away.
Koñurbay, khan of Beecin,
His tongue is smooth, his words are honey —
Alas the day — son, what do you say?
He is no soul a slave's hand may touch.
With the swine, the khan of Kakan,
You are no soul with strength to grapple him.
Doom, torment, death itself —
A sorcerer of perfect cunning —
Can any man's strength suffice?
On that unclean one of heavy dread
Can even the wolf's tooth bite!..»
Such is Ayçürök's state:
Having spoken out this word,
Sobbing and sobbing, weeping, burning,
Her neck bowed, sighing deep,
Putting on her white swan garb,
To her moon-hearted Semetey,
To come once face to face,
Her wonder-working power showed plain.
The day knew her going by daylight,
Külçoro, Almambet's son,
The black night knew her flying —
A great fierce one who shakes the world.
The valiant sister-in-law Ayçürök
Was a soul of wondrous power.
A blessed kut sprung from humankind,
The moon-browed dun-grey mare
Is in Ayçürök's hands,
Her sworn friend in this world,
Ayçürök's companion.

Ninety were slaughtered for her feast,
She had her named Bıytı.

Aygan Han'ın kızıymış.
Çürök ile bir büyümüş,
Koyun koyuna denk büyümüş.
Parmak kadarken baş koşmuş.
Asil Bıytı akranı,
Geniş gömleğin en temizi,
Ayçürök'ün kırk gelini,
Kırk gelinin başıdır.
Uzaktan gören gözü var.
Kötü ile iyiyi,
Ayırt eden bilicisi,
Tuğ dibinde duranı.
Lafı şirin, dili bal,
Kula nasip olmaz böyle yâr.
Bıytı'sına bildirip,
Can yoldaşı Bıytı'yı
Terkisine bindirip,
Bıytı'yı yanına yoldaş alıp,
Ak kuğu donunu giyinip,
Dağı taşı boylayıp sıyırıp,

Dolu dolu yeri dolaşıp.
Ayçürök uçup gitti şimdi.
Bindiği at Surkoyon,
Kanıkey'den dua alıp,
Yedi yılı kısır kalan
Yılkıdan tutturup aldırıp,
Ay toynaklıyı kurban edip:
Ağam Semetey sağ kalsın deyip,

Talas'ı gelip görsün deyip,
Bütün kunduz derisini
Baabedin kurbanını tez adayıp,
Ay toynaklıya at adayıp,
Çatal hörgüçlü deve adayıp,
O kadın Kanıkey
Semetey'den çekinip,
Tulparını durmadan eyerleyip.
Kocakarı da olsa anacığın

She was Aygan Han's daughter.
She grew up as one with Çürök,
Grew bosom to bosom, matched alike,
Pledged to her when finger-small.
Noble Bıytı, her age-mate,
Purest of the wide-shifted,
Of Ayçürök's forty brides
She is the head of the forty.
She has eyes that see from afar.
The evil from the good
She is the seer who tells apart,
She who stands at the standard's foot.
Her talk is sweet, her tongue is honey —
No slave is fated such a friend.
She told her Bıytı of it,
Her soul-companion Bıytı
She set up behind her saddle,
Taking Bıytı as her companion,
Putting on her white swan garb,
Skimming the length of mountain and rock,
Ranging the brimming lands about,
Ayçürök now flew away.
The horse he rode, Surkoyon —
Taking Kanıkey's blessing,
Barren for seven years,
Caught and brought from the herd,
She offered the moon-hoofed one in sacrifice:
Saying, may my lord Semetey live,

Saying, may he come and see Talas,
All of the beaver pelts,
Vowing swift the Baabedin offering,
Vowing a horse to the moon-hoofed,
Vowing a fork-humped camel,
That woman Kanıkey,
In awe of Semetey,
Saddling his tulpar without pause.
Though an old crone, your dear mother

Ok işlemezi giyinip,
Kanıkey durur yanıp yakılıp.
Silahını pusatını kuşanıp,
Babasına çeken yavuz kıranın

Yalın kılıç kuşanıp.
Görünüşü ağır, zehri güçlü,
Gelenlerden söz duymuş,
Kahrolası Külçoro
Düşmana yaraşır yaratılmış,
Duruşunu görsen öylece
Öldüm de, candan umut kes. Yarda gezen kaya tekesi,
Gümüşten kese kuşanıp,
Güneş gibi yüzünü nur kaplayıp,
Altından kese kuşanıp,
Ay gibi yüzünü nur kaplayıp,
Semetey'i karşılamaya gitmeye
Sevinçle koşup telaşlanıp,
Masmavi demir giyinip.
Bütün boyunu düğmeleyip,
Dolgun kızıl yüzünü
Gök demirle donatıp.
Denilen yerin tekesini
Çoro hazırlanıp durduğunda
Kaşı çelikten bağlı,
Bir kişiye sezdirmeden,
Kahrolası o yamanın
Paçası nakışlı.
İçini ipekle işlemiş,
Zavallı anam Kanıkey
Yedi yıl işleyip, dişlemiş,
Sepisine kandıra kandıra yatırmış.
Yılan karnı nakışıyla büktürüp,
O yaman olası karayı
Sıkı sıkı diktirip,
Olmaz yerini söktürmüş,
Çelik eğeleyip,
Ortasına döktürmüş.

Put on the arrow-proof garb;
Kanıkey stands burning with grief.
Girding on her arms and gear,
Of the fierce destroyer who takes after his father
Girding on the naked sword.
Heavy of aspect, strong of venom,
She had heard word from those who came.
The formidable Külçoro,
Created fit to meet the foe —
If you saw but how he stands,
Say I am dead, and give up hope of life.
The rock-ibex that walks the cliff,
Girded with a pouch of silver,
Light veiling his face like the sun,
Girded with a pouch of gold,
Light veiling his face like the moon,
To go and meet Semetey,
Running with joy, bustling about,
Clad in deep-blue iron,
Buttoned up his whole length,
His full red face
Arrayed with blue-grey iron.
The ibex of the place they named —
As the choro stood making ready,
Its pommel bound with steel,
Letting no one sense a thing —
Of that formidable fierce one
The trouser-cuffs are embroidered.
She worked the inside with silk,
My poor mother Kanıkey
Seven years she worked and bit it,
Steeped it deep and long in tanning,
Had it twined with snake-belly stitching,
That fierce dark stuff,
Had it stitched up tight and fast,
Had the faulty places unpicked,
Filing steel to dust,
Had it poured into the middle,

Yarıp dilip aldırmış,
Paçasına koydurmuş.
Savaşa zırhını hazırlamış.
Boş durup bakmamış.
Bilenden bilene sormuş,
Bilgiçlerden sormuş.
Kocamışken anacığın
Boşuna bakıp durmamış.
Uçtaki dağın çıkıntısı,
Kabarık yaylanın burnu,
Yaylada otlayan dağ tekesi –
Sırtı kara, bağrı gök,
Derisi kalın, üç parmak,
Dağın en sağlamını avlatmış,
Göze atan nişancılardan
Bölökbay'ı baş edip,
Usta avcı diye anılan,
Yeryüzünde yengeciğim –
Sağlam kadın anacığım
Yetmiş avcı salmış.
Bırakmadan vurdurup aldırmış.
Bir insana sezdirmeden,
Tuzlayıp sağlamlatıp,
Büyük sandığa koydurmuş,
Yazı kışı on iki ay
Söğüt kabuğunu ezip,
Çekişmede daralır – deyip,
Kabuğa sıkıca koydurmuş.
Kocakarı biçmiş, usta dikmiş,
Gelin dişlemiş, kız bükmüş.
İçini ipekle işlemiş,

Had it split and sliced and taken,
Had it set into the cuffs.
She made his armor ready for war,
She did not stand idly by.
She asked from knower to knower,
She asked of the learned.
Though grown old, your dear mother
Did not look idly on.
The spur of the farthest mountain,
The nose of the swelling pasture,
The mountain ibex grazing the yayla –
Its back black, its breast blue-grey,
Its hide thick, three fingers deep –
She had the mountain's sturdiest hunted;
Of marksmen who shoot for the eye,
Setting Bölökbay at their head,
Those famed as master hunters —
My dear sister-in-law on this earth –
My stalwart woman, my dear mother –
She sent out seventy hunters,
Had them shot and brought, missing none.
Letting no man sense a thing,
Salting them and making them sound,
She had them laid in the great chest;
Summer and winter, twelve months long,
Crushing the willow bark,
Saying, it will bind tight in the strife,
She had them packed firm in the bark.
The crone cut it, the master sewed it,
Brides bit it, maidens twined it,
She worked the inside with silk,

Ayçürök bahtsız baş olup,
Altmış gelin dişlemiş.
Tabılgı yaksan kor işlemez,
Filinta atsa – ok işlemez.
Fitilli tüfeğin ucu batmamış,
Yivli tüfeğin oku geçmemiş.

Hapless Ayçürök at their head,
Sixty brides bit it soft.
Burn spiraea — no ember bites it,
Fire a carbine — no ball bites it.
The matchlock's point never sank in,
The rifled gun's ball never passed.

Anacığın yapıp, zar zar ağlayıp,
Cenge girerse giysin – deyip, Kulu görmez mi bre!
Koruyucu anam Kanıkey,
Bitirmiş meğer Beecin'in
Kargaşasına hazırlayıp.
Hazırlamadan koysam boş – deyip,
Taylarım, yavrucaklar,
Beecin ile yüzleşirse
Ok yanılır mı ola – deyip,
İsteyip yaptığı kandagay –
Uçkuru ipek püsküllü,
Göz bebeğimin bir başı
Doksan hünerle donanmış.
Asil anan Kanıkey,
Cenge oğlum giysin – deyip,
Memeden yukarısı zırhlı.
Kalça'yla kapışırsan
Yılmadan düşmana saldır – deyip,
Uzağı ölçüp yormuş.
Arıklı Hıtay eliydi,
Altı atanın kırgın güdüp
Boğuşa geldiği yerdi.
Karşı karşıya duruşmuş,
Er diye anılan kulunum,
Tüfek atıp, yay çekip,
Göğüs göğüse vuruşmuş.
Yay oku uçup vızıldayıp,
Değdiği yeri parçalayıp,
Kan dökülse şarıldayıp,
Ocak çukuru kadar bir yeri
Kesip kazıp oyun,
Kefenin bu olsun – deyip,
İç gömleğinden çocuğa
Giysisiyle gömün.
Ecel önünde gerileme,
Ölümden geri dönme sakın.
Çınmaçın'ın Kakan'ına

Your dear mother made it, weeping sore,
Saying, let him wear it if he joins the war,
Will she not see her slave, ah!
My guardian mother Kanıkey
Had finished it, it seems, prepared
Against the turmoil of Beecin.
Saying, idle to leave it unprepared, My foals, my little ones,
If he stands face to face with Beecin,
Saying, can the bullet then go wrong —
The kandagay she made with will –
Its waist-cord tasseled with silk,
The head of the apple of my eye
Was decked with ninety arts.
Your noble mother Kanıkey,
Saying, let my son wear it to war —
Above the breast it is armored.
If you grapple with Kalça,
Saying, strike the foe unflinching,
She measured and read the far-off.
It was the canal-laced land of Hıtay,
Where six forefathers nursed slaughter
And came to grapple, that place was.
They stood arrayed face to face —
My foal renowned as a man,
Firing guns and drawing bows,
They fought breast to breast.
The bow's shaft flying, whining,
Rending whatever it struck,
Blood, when it spilled, gushing loud —
A place the size of a hearth-pit
Cut and dig and hollow out,
Saying, let this be your shroud;
In his undershirt, the child
Bury him in his garments.
Do not shrink before doom,
Never turn back from death, beware.
Upon the Kakan of Çınmaçın

Gerçek kırgını salın,
Öbür dünyaya giden şirlerin,
Üstün bozkurt erlerin
Böylece öcünü alın.
Eceli yetse er yiğit
Gazada gezerken ölmez mi,
Yaradan'ın çizip koyduğunu
Kalday'ın oğlu kåfire,
Han Koñurbay bahadıra,
Kara çelik pusatlıya,
Kapışmayı onunla kıl.
Zenberek değerse görün,
Cañ-Cuñ'un hanı kul ile
Diş dişe dalaşıp gelin» –
Deyip, öylece Kanıkey
Kaburganın zırhını,
Alıp çıktı bir eşya,
Kat kat çelikle sarılmış,
Her biçimi aşan,
Kenarını kısa perçinlemiş.
Buyruk alıp anandan
Topal usta Bölökbay,
O zavallı yapmıştı.
Kat kat çelikten sarılmış,
Semetey'in hazinesi
Bunları yaptığı sırada
Epeyce harcanmış.
Eşsiz kadın Kanıkey
Analığını belli edip,
Cenge bunu giy – deyip,
Zırh kaftanı giydirip.
Kürek kemiğine demiri
Mızrak değip geçmesin diye,

Loose the true slaughter;
Of the lions gone to the other world,
Of the peerless grey-wolf men,
Take thus their vengeance.
If his doom is full, the brave man —
Does he not die riding on holy war?
What the Creator has traced and set —
With the infidel son of the Kalday,
With Khan Koñurbay the bahadur,
With him of the black steel arms,
Make your grappling with him.
Show yourself though the arbalest strike,
With the slave, khan of the Cañ-Cuñ,
Come tooth to tooth in the fray» –
So saying, thus Kanıkey
The armor for the ribs —
She brought out a wondrous thing,
Wrapped in layer on layer of steel,
Surpassing every form,
Its edges riveted short and close.
Taking command from your mother,
The lame master Bölökbay,
That poor soul had made it.
Wrapped in layer on layer of steel —
Semetey's treasury,
In the making of these things,
Was spent a goodly deal.
The peerless woman Kanıkey,
Making plain her motherhood,
Saying, wear this to the war,
Put the mail kaftan on him.
So that iron at the shoulder-blade —
No lance should strike and pass it through,

On birinci cildin sonu.

On ikinci cilt, ak kuğunun kanadında gelen şifa ve Küçük Sefer'le sürer.

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · CİLT XI
THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT · VOLUME XI

Dünyanın en uzun destanı Manas, yirminci yüzyılın Homeros'u sayılan Sayakbay Karalaev'in dilinden 500.553 mısra olarak yazıya geçirildi. Bu dizi, üçlemenin ikinci parçası olan «Semetey» destanını Türkçe metni ve satır satır İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyor.

On birinci cilt, Bozbala'nın düşteki arslanından Koñurbay'ın yılkısına inen baskına; Karagul'un hilesinden Oçogor'un pusudaki kurşununa ve Muradıl'ın düşüşünden ak kuğu Ayçürök'ün kanat açışına uzanır.

SEMETEY · KARALAEV VARYANTI · CİLT XI